

A HERMAN OTTÓ MÚZEUM

ÉVKÖNYVE

1957

A Herman Ottó Múzeum — eddigi kiadványai mellett — 1957-től kezdődően, minden évben kiadja Évkönyvét is.

Ezekben a múzeum területén végzett legjelentősebb kutatások eredményeit adja közre a fejlettebb igényű olvasó és a tudományos szakkörök számára.

Az I. kötetben az archaelógiai kutatások egyes eredményeit Banner János, Korek József, Patay Pál, Párducz Mihály ismertetik tanulmányaikban Borsod és Miskolc város területéről.

Antropológiai vonatkozásban Thoma Andor a Miskolc-tapolcai Homo Sapiens fossilis-leletet ismerteti.

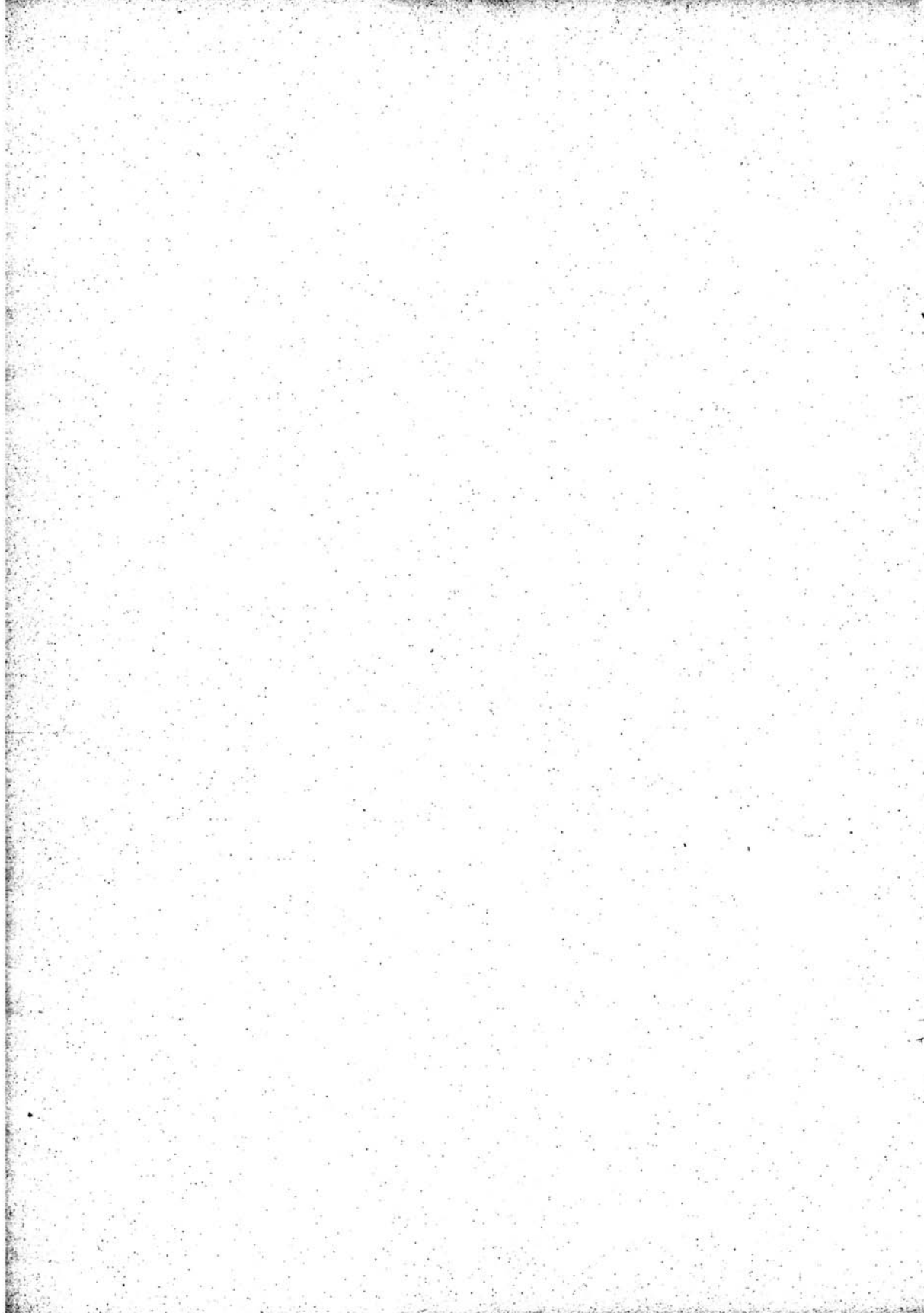
Miskolc város történelmi múltját kutatva, az értékes eredményeket hozó Sötétkapu-melletti ásatásról számol be Komáromy József, egy másik kutató: Marjalaki Kiss Lajos pedig egy eddig elhanyagolt tudományágban, a várostopo-
gráfiában végzett kutatásai eredményét ismerteti és így rajzolja meg a régi miskolci főutca telekvonalát és kutatja fel régi tulajdonosait.

2085

ANNALES
MUSEI
MISKOLCIENSIS
DE HERMAN OTTÓ
NOMINATI
1957

f.

ANNALES MUSEI MISKOLCIENSIS DE HERMAN OTTO NOMINATI

A HERMAN OTTÓ MÚZEUM
ÉVKÖNYVE

I

MISKOLC

1957

A Miskolci Herman Ottó Múzeum Évkönyve
Анналы Музея им. Отто Германа, Мишкольц, (Венгрия)
Jahrbuch des Herman Otto Museums, Miskolc, (Ungarn)
Yearbook of the Herman Ottó Museum, Miskolc, (Hungari)
Les Annales de Musée Herman Ottó, Miskolc, (Hongrie)

Szerkeszti
KOMÁROMY JÓZSEF

A Herman Ottó Múzeum kiadása, Miskolc. Kiadásért felelős a múzeum igazgatója

Borsodmegyei Nyomdaipari Vállalat, Miskolc, Széchenyi utca 103.

Mb. vezető: Szűcs Andor

37 286 — 1957. XII. — 600 példány

TARTALOM

BANNER JÁNOS: Adatok a régi Borsod megyei régészeti kutatások történetéhez Данные к истории археологических изысканий в древнем комитате Боршол Beitraege zur Geschichte der archaeologischen Forschungen in dem alten Komitat Borsod Data to the history of the archeological excavations in the ancient Borsod country	7
KOREK JÓZSEF: A vadnai neolitikus sírlelet Неолитическая могильная находка в селе Вадна Der Grabfund aus der Neolithikzeit in Vadna The neolithic burial-finds at Vadna	14
PATAY PÁL: Rézkori temető Tiszakeszin Кладбище (погост) из медного века в селе Тиссакеси Graeberfeld aus der Kupferzeit bei Tiszakeszi Graveyard from the copper age at Tiszakeszi	31
PARDUCZ MIHÁLY: Római császárkori lelet Miskolcon Римская находка эпохи империи в Мишкольце Siedlung aus der römischen Kaiserzeit in Miskolc A find from the period of the Roman Empire in Miskolc	45
THOMA ANDOR: A Homo sapiens fossilis nyakszirtecsontjának töredéke a tapol- cai sziklafüülkéből Фрагмент кости затылка (Гомо сапиенс фоссилис) из скалистой ниши в Тапольце Das Fragment des Genicksknochens des „Homo sapiensfossilis“ aus der Fel- sennische von Miskolc-Tapolca A fraction of the occipital bone of the homo sapiens fossilis from the rock- cavity at Tapolca Un fragment d'occipital (Homo sapiens fossilis) provenant de l'abri de Tapolca	60
KOMÁROMY JÓZSEF: Beszámoló a miskolci Sötétkapu-melletti ásátások ered- ményeiről Отчёт о результатах раскопок у Шететкапу (у Тёмных Ворот) в Мишкольце Bericht über die Ergebnisse der Ausgrabungsarbeiten neben dem Sötétkapu (Dunklen Tor) in Miskolc A report about the results of the excavation at the Dark Gate in Miskolc	70
MARJALAKI KISS LAJOS: A miskolci főutca topografiája Топография главной улицы Мишкольца Die Topographie der Hauptstrasse von Miskolc The topography of the main street in Miskolc	102

- BODGÁL FERENC:** Miskolci betlehemesek 129
 Вертепы Мишкольца
 Betlehem-Volkspiele von Miskolc
 Christmas carol players in Miskolc
- ADATKÖZLÉSEK:**
- LESZIH ANDOR:** A szalonnai templom XIII. századbeli falfestménye 141
 Фреска церкви из XIII-ого века в селе Салонна
 Das Fresko der Szalonnaer Kirche aus dem 13. Jh.
 The fresco of the church at Szalonna from the XIII. century
- LAJOS ÁRPÁD:** Egy népdaltípus a mezőkövesdi matyóknál 146
 Тип народной песни у Матё в Мезкевешде
 Ein Volksliedtyp bei den Matyos (Mezőkövesd)
 A folksong-type by the Matyos at Mezőkövesd
- LAJOS ÁRPÁD:** Egy elterjedt dallamcsalád a Barkóknál 151
 Распространённые варианты мелодии народной песни у Барко
 Über die Verbreitung einer Volksweise bei den Barkos
 A widespread melody-stock by the Barkós
- KOMÁROMY JÓZSEF:** Újonnan előkerült reneszánsz párkánytöredék a diósgyőri várból 157
 Новоотыскавшийся карнизный фрагмент ренессанса из крепости Диошдьера
 Das neuerlich zum Vorschein geratene Gesimsbruchstück der Renaissance
 aus der Burg von Diósgyőr
 A recently found fraction of a renaissance frieze from the Diósgyőr Castle
- KOMÁROMY JÓZSEF:** Az első miskolci nyomda betűkészlete 160
 Буквенная гарнитура первой типографии в Мишкольце
 Die Buchstabengarnitur der ersten Miskolcer Buchdruckerei
 The series of types from the first printing-press at Miskolc
- KALICZ NÁNDOR:** A Herman Ottó Múzeum ásátásai és leletei 1957-ben 166
 Раскопки и находки Музея им Отто Германа в 1957 г.
 Ausgrabungsarbeiten und Funde des Herman Otto Museums im Jahre 1957
 The excavations and finds of the Herman Ottó Museum in 1957
- BODGÁL FERENC:** Néprajzi munka Borsodban 1955—1957-ben 170
 Этнографическая работа в комитате Боршод в 1955-57 гг.
 Ethnographische Arbeit im Komitat Borsod 1955—1957
 Ethnographic work in Borsod country 1955—1957

ADATOK A RÉGI BORSOD MEGYEI RÉGÉSZETI KUTATÁSOK TÖRTÉNETÉHEZ

Ennek a közleménynek nem az a célja, hogy bírálja azt a munkát, amelyet a Borsod megye területén dolgozók több-kevesebb hozzáértéssel végeztek ezen a különösen őskőkori leletekben annyira gazdag területen. Csak fel akarja hívni a figyelmet arra, hogy a tudománytörténeti kutatásnak minden olyan központban bőségesen akad tenni-valója, ahol az idők folyamán, több mint száz éve, mindig akadt egy-egy lelkes ember, aki nem törődve magára hagyatottságával, a maga erejéből igyekezett megmenteni — sőt, a tudományos nyilvánossággal is közölni — a borsodi föld történetére fényt derítő, bármilyen jelentéktelennek is látszó adatot.

Nem törekszik, mert nem is törekedhetik a közlemény teljességre. Kevés kivételtől eltekintve, csak azokról számolhat be, akik nagyobb igényű folyóiratokban léptek a nyilvánosság elé. Nem veheti tehát számba azokat a közleményeket, vagy éppen csak híradásokat, amelyek a helyi lapokban jelentek meg, pedig ezek — mint egyes itt is közölt jelentésből is kitűnik — már azért is nagyjelentőségűek volnának, mert sehol másutt meg nem jelenvén, mindaddig, míg a hírlapanyag gazdag temetőjéből fel nem tárnák, elvesztek a helyi kutatás számára.

De felkutatásuk nemcsak a tudománytörténet számára jelentene egy-egy ismeretlen adatot, hanem olyan lelőhelyekre is felhívnák a figyelmet, amelyeken tovább kellene folytatni — vagy éppen a semminél alig valamivel többet mondó híradás alapján meg kellene kezdeni — a rendszeres feltárást, amelynek eredménye erősen kitágíthatná egy-egy korszakról eddig meglévő ismeretünket.

Tudjuk, mert Békés megyei kutatásaink során megpróbáltuk, hogy ez nem gyors eredményekre vezető, nagy türelmet és lelkiismeretes kutatást igénylő munka, de mindenképpen eredményes. Lehet, hogy bőven találtunk anyagot, akkor pozitív eredményel végeztük a munkát. Lehet, hogy nagyon kevés, vagy éppen semmi se lesz a haszonra való, akkor negatív eredményt értünk el. De ez is pozitív lesz, mert megnyugtathatjuk lelkiismeretünket azzal, hogy az átnézett hírlapokban és folyóiratokban nem kell többé kutatni se nekünk, se másnak, aki ezekkel a kérdésekkel foglalkozni kíván.

Rómer Flóris szavai jutnak itt eszünkbe, amelyeket a saját, sok fáradsággal járó munkájáról írt:

»... felmászom elhagyatott váraink ormaira, felkeresem életveszedelemmel falusi tornyaink harangjait, kúszom a dohos pincékbe és odvas barlangokba, és pedig sokszor minden kedvező eredmény nélkül, sokszor egy pár kódarab vagy elhányt cserépért, igen sokszor pedig azért, hogy meggyőződven arról, miszerint az ajánlott helyen semmi sincs, többé oda ne fáradjak.«¹

Ilyen kitartó munkára van szükség, ha egy-egy múzeum adattárát valóban használhatóvá akarják tenni. Külföldön elég példáját találjuk a hírlapok anyagát visszamenően is nyilvántartó kataszteri intézeteknek. Ezek is a fent vázolt munkával kezdődtek, hogy végül a 75 000-es lapok pontos megjelöléssel nyújtsanak az egyes területek minden történeti korszakára pontos települési térképeket.

Ez a munka a múzeumi nyilvántartás feladata, még a legkisebb múzeumban is. Ehhez kíván indítást adni ez a közlemény.

A régiségekre való figyelem a múlt század második felében kezdődött meg. 1858—1876 között alakultak meg, a legtöbb helyen kimutathatóan is magángyűjtéseken alapuló múzeumok. Borsod megye a század végéig e téren semmit sem tett, sőt, sem a megyének, sem a városnak hivatalosan még akkor sem volt köze a múzeum alapításhoz. 1899-ben alakult meg a Borsod-Miskolci Közművelődési és Múzeum-Egyesület, amelyet csakhamar a megye és a város is támogatott. Éltes elke Gálffy Ignác f. kereskedelmi iskolai igazgató volt.² Ettől kezdve a megye területén folytatott kutatások a múzeum köré csoportosult férfiak kezében voltak, de az őskor erőteljesen meginduló feltárásait, barlangi ásatásait elsősorban budapesti szakemberek vezették.

Tévedés volna azonban azt hinni, hogy a múlt században semmi sem történt a régészeti kutatás terén. Ismeretlen és jólismert nevek sorakoznak időrendben egymás után, akiknek egy része más téren is fejtett ki irodalmi működést.

Az első, aki valószínűleg még Érdy János biztatására kezdte meg a gyűjtést a megye különböző helyein *Lukács István* volt. Nemcsak gyűjtött, de eredményeiről,³ sőt a megyében található sáncokról, halmokról⁴ is beszámolt a Magyar Tudományos Akadémia Értesítőjében. Ez a legkorábbi híradás az egyébként ismeretlen szerző tollából, s már ezért is megérdemelné, hogy kilétéről biztos adatokat szerezzenek a megye régészeti emlékeit kutató szakemberek. Aránylag korai kezdeményezése csak közel negyedszázad után talált követőkre.

A hatvanas és hetvenes években két neves kutató is figyelemmel kísérte a megye területén előkerült leleteket: Foltiny János és Kandra Kabos.

Foltiny János ha ki is tér egyetlen alkalommal »Szabolcs megyei kőkori leletek«-re,⁵ egész munkásságát lényegében a Borsod megyei Szihalom gazdag és változatos anyagának szenteli. Ez nemcsak kő- és bronzkori, de más történelmi időkből származó emlékeket is megőrzött.

Erről tudósít több »Archeologiai levél«-ben.⁶ Ezek és a többi hasonló adatközlések, a maguk korszerű formáival nemcsak sok, vidéken élő nem szakembert nyertek meg a régészeti ügyének, de nagyban hozzájárultak az 1876. évi VIII. Nemzetközi Ősrégészeti és Embertani Kongresszus külföldi részvevői számára készült kiállításon bemutatott első magyarországi régészeti térkép elkészítéséhez is.

Nem lehet kétséges, hogy Rómernek a régészetről vallott történelmi felfogása⁷ szolgáltatta őt a Történelmi Társulat előadói asztalához,⁸ ugyanez készítette arra, hogy a társulat folyóiratában is ismertesse — immár összefoglalóan is — ásatási eredményeit.⁹ Mindennél jobban bizonyítja ez a történelem és régészet kapcsolatának helyes felismerését a múlt század hetvenes éveiben. Sajnos kevés követőre talált.

Szihalom mindvégig fő témája maradt, s egész életében itt végzett kutatásainak eredményeit önálló munkáiban is közzétette.¹⁰

Említett előadásainak és közleményeinek anyagát Rómer Flóris is felhasználta második nagy összefoglaló munkájában, amelynek forrás értéke mai napig is megvan.¹¹

Kandra Kabos, akinek szélesebbkörű történelmi és egyháztörténelmi munkássága mellett Magyar Mythológiája¹² is fenntartotta nevét, éppen történelmi beállítottsága következtében már nemcsak a felbukkanó leleteket kíséri figyelemmel, hanem általános képet igyekszik rajzolni a megye őskoráról. Elsősorban azonban az újabb-kőkori leletek¹³ érdekelték.

Nem elégedett meg azzal, hogy kutatásainak eredményeit a szakemberekkel közölje. Azt akarta, hogy az érdekelt megye lakossága is könnyen hozzá férhessen a rendelkezésre álló helyi sajtóban. Nem lehet kétséges, hogy ezt a gondolatot is Rómer közismert éppen ilyen irányú munkássága¹⁴ ébresztette benne.

Rómer hangoztatta először: »csak én ítélem meg, mit köszönhetek lapunknak (Győri Közlöny); mert mégis csak első teendőink közé számítom azt, miszerint egész erőnkől tartozunk legközelebbi vidékünknek hatni.«

Így születhetett meg az a cikksorozat, amely a »Borsod« c. lap hasábjain jelent meg a népszerűsítés szolgálatában.¹⁵

Az ÁÉ említett közleményében elhangzott prófécija nem vált be. Hiába hangoz-

tatta, hogy az őskőkor emlékeit erről a területről nem lehet várni.¹⁶ Tizenhét évvel később, Herman Ottó már éppen innen származó, kétségtelenül ebbe a korbba tartozó emlékeket mutatott be — nagy ellentmondásokat keltve — a Természettudományi Társulat egyik ülésén.¹⁷ Nem lehet ezt Kandrának szemébe vetni. Akkor írta e sorokat, amikor Badányi Mátyásnak a kongresszuson előadása keretében bemutatott haligóci barlangi (Szepes megye) leleteit,¹⁸ a két külföldi szakember (M. Evans és M. le comte Wurmbrand) tagadó véleménye után a magyar szakemberek sem merték elismerni. Pulszky Ferenc¹⁹ 1876-ban — még a kongresszus előtt megjelent munkájában — hitelesnek fogadta el a leletet, ámbár két évvel előbb, Magyarország legrégebb lakójának az újabb-kőkör emberét tartotta.²⁰

Kandra véleménye kétségtelenül még a kongresszus előtt alakult ki, így tévedése érthető.

Az őskor egyébként annyira érdekelte, hogy még olyan munkáiba is belevonta, amelyek távol állanak ettől az időtől. Így szóhoz jut a régészet a Diósgyőr váráról írt dolgozatában,²¹ éppen úgy, mint Szabolcs vármegye alakulásáról írt akadémiai értekezésében.²²

Részben Kandra munkássága alapján ismerte Rómer az alsóábrányi, domaházai, dorogmai, egerlövői, ivánkai, mezőcsáti, mohi, novaji, sályi, szentistváni, szihalmi és vattai halmokat.²³

A Borsod megyei őskori ércbányászat kérdése²⁴ Wagner Jánost érdekelte. Fontos ez azért, mert legújabb kutatásaink valóban legrégebb előzményeinek tekinthetjük. Ilyen kutatások csak a század harmincas-negyvenes éveiben kezdtek érdekelni soproni szakembereinket. Hogy e tángykörhöz a megye területén végzett egyéb kutatásai vezették, azt kisebb, de mégis általánosabb jellegű közlése²⁵ igazolja.

E közlésekkel csaknem egyidőben Nagykovácsán sáncokat is ásott.²⁶ Nevét — további munkássága során — Szendrei-re magyarosítja.

Szendrei János sokirányú munkásságában szélesebb körű érdeklődést látunk. Szülővárosát, Miskolcot hamar elhagyva, működése a főváros régészeti, történeti mozgalmáival kapcsolódik.

Minket érdeklő régészeti munkássága is elég változatos és sok felé járván, nem is szorítkozik csak a megye területére.

Ásat Diósgyőrött, s eredményeit nemcsak az AÉ-ben,²⁷ hanem népszerűsítés céljából a helyi sajtóban²⁸ is közzéteszi. Kutatja a nagyon különböző korú borsodi telepeket,²⁹ amire — bár ez már mindegyre ritkábban történik meg — a Történelmi Társulat közlönye is felfigyel.³⁰ Részleteket közöl a muhi pusztán évtizedig folytatott ásatásainak eredményeiből.³¹ Ezek közt a bronzkor éppenúgy képviselve van, mint az ugyancsak általa, távoli területről, Lajtaújfaluból publikált leletek közt.³² Késővaskori leleteket nem csak Muhiról, de a távoli Csabrendekről³³ is közölt.

Figyelmet érdemlő újabb-kőkori, bronzkori és régibb-vaskori emlékeket közölt egy, a Szamos völgyében tett régészeti tanulmányútjáról.³⁴

Miskolc őskorát is ő foglalta össze legelőször.³⁵ Hadtörténelmi, iparművészeti és szerkesztői tevékenysége sem a régészettel, sem a megyei kutatásokkal nincs kapcsolatban. Néhány római provinciális régészeti vonatkozású közlését³⁶ csak a teljesség kedvéért említjük.

Külön kell azonban felhívni a figyelmet két honfoglaláskori lelet közlésére,³⁷ amelyek elkészett kiegészítései nagy hadtörténeti munkájának.³⁸ Nemcsak a kor emlékei érdekelték, hanem az akkori divatos Árpád sirja kutatásába is belesodorták.³⁹

A miskolci és bükkai kutatásoknak nagy jelentőséget adott Herman Ottó közismert felfedezése: a miskolci Bársony háznál talált őskori lelet.

Ezeknek kutatás történetével és irodalmával két okból nem kívánunk itt foglalkozni. Egyrészt azért, mert teljes bibliográfiájuk⁴⁰ 1954. január 1-ig közölve van, másrészt mert mind Hillebrand Jenő,⁴¹ mind Kádič Ottokár⁴² — nem egészen egyértelmű értékelésüket is elvégezte. Legyen elég ezekre a munkákra hivatkozni, s csak az 1954 óta folyó kutatásokra hívni fel a figyelmet e közlemény befejezéséként.

Mégis legyen szabad még azt a kéziratos munkát is megemlíteni, melyet *Gáboriné Csánk Veronika*: »A magyar őskor kutatás története« címen szakdolgozatként írt, mindenre kiterjedő jó képet adva a magyar régészek munkájáról. Szorosan hozzá tartozik ez a munka a Borsod megyei tudománytörténethez is.

Az 1899-ben alapított Borsod-miskolci múzeum már 1902-ben kiadta első katalógusát.⁴³ Ebben a régiségtár anyagát, a szokott formák között *Lossonczy István* ismertette.⁴⁴ De kutatott is a megyében. Ismertette a bronzkori leleteket⁴⁵ is a vattai, ún. testhalmi őstelep anyagát.⁴⁶ Ezekkel bővítette a megye őskoráról való ismereteinket.

Fáradhatatlanul dolgozott a múzeum érdekében *Gálffy Ignác*. Legnagyobb érdeme, hogy éveken át harcolt a múzeum fennmaradásáért, amiért ez idő tájon nem éppen csak Miskolcon kellett szívós, kitartó küzdelmet folytatni. Lankadatlan energiával állandóan felszínen tartotta az őskori lelőhelyek kutatását. Ezeknek egy részéről képet rajzol azokban a jelentésekben, amelyek a régészeti osztály évi munkájáról számolnak be.⁴⁷

Néhány kisebb dolgozata az őskor iránti meleg érdeklődéséről tanúskodik.⁴⁸ Szendrei után újra megírta Miskolc őskorát,⁴⁹ felhasználva az újabb kutatók eredményeit is.

Végh Kálmán Mátyás egyik dolgozatában a halmok elhelyezkedésének kérdésével,⁵⁰ másik kettőben a tiszakeszi sír-lelettel⁵¹ foglalkozott. Egyik kis község igénytelen monografiájában is helyet adott az őskori helyi vonatkozások ismertetésének.⁵²

Belekapcsolódott a megye őskorának kutatásába *Balázs Béla* is, aki a tiboldaróci bronzkori telepet több évben is kutatta.⁵³ De ásátott Erdélyben is.⁵⁴

Gálffy Ignác munkatársa, majd a múzeum igazgatásában utódja, a numizmatikus *Leszih Andor* is több értékes dolgozatával gyarapította a megye őstörténetére vonatkozó ismereteinket.

Ismerjük jól egyik jelentését,⁵⁵ múzeumrendezési elgondolásait,⁵⁶ éppen úgy, mint a huszas évek végén kiadásra megérett vezetőjét.⁵⁷ Csoportosította a múzeum Zemplén megyei anyagát.⁵⁸ Megírta Miskolc őskorát,⁵⁹ s külön foglalkozott a város régiségeivel.⁶⁰ Közölte a borsodi telep bükkki kultúrába tartozó gazdag leletanyagát,⁶¹ a szirmabesenyői, tiszakeszi, péceli kultúrába tartozó, a borsodderékegyházi bronzkori, a muhi szkítakori merítő edényt,⁶² a barcilkai koravaskori leletet⁶³ és összefoglalón mutatta be a megye szkítakori leleteit.⁶⁴ Az 1955-ben megindult folyóiratban visszapillantást vetett a múzeum félszázados múltjára.⁶⁵

Hillebrand Jenő ásátásain gyakran vett részt *Saad Andor*. Később önállóan is vezetett ásátásokat, s azok eredményeit közölte is.

Első ásátását az Istállóskői barlangban végezte⁶⁶, majd ugyanott ásátott Megay Gézával és a Szeletában Hillebrand Jenővel⁶⁷. Nem sokkal utóbb kannibáлизmus nyomairól számol be az Istállóskői barlangból⁶⁸. Utóbb a diósgyőri barlangban kutatott,⁶⁹ *Gál Istvánnal* együtt is.⁷⁰ Legutóbb a Szeletában ásátott *Nemeskéri Jánossal* együtt.⁷¹ Valamennyi ásátás eredményeit hazai és külföldi folyóiratokban közölte. Az új folyóiratban a miskolci Avas, utóbbi időben sokat vitatott kérdéseivel foglalkozott.⁷²

Megay Géza Szirmabesenyőről közölt népvándorlaskori,⁷³ az új folyóiratban honfoglalaskori⁷⁴ leleteket. A temető embertani anyagát *Thoma Andor* dolgozta fel.⁷⁵

Különös hangsúllyal kell megemlíteni Marjalaki *Kiss Lajosnak* két magyar őstörténettel foglalkozó dolgozatát. Az egyik önállóan, a másik a Nyugat hasábjain jelent meg.⁷⁶

Szólni kell *K. Gnani Pálma* hejőszalontai,⁷⁷ mezőkeresztesi⁷⁸ és sajóecsegi⁷⁹ mentő ásátásairól. Míg ezek a leletmentések közlése során jelentek meg, egy kisebb dolgozata⁸⁰ a múzeum folyóiratában látott napvilágot.

Mentőásatást végzett Sajókeresztúron *Risztics Emilia*. Az ásátás során újkőkori, koravaskori és germán leletek kerültek elő.⁸¹

Az őskor kutatói, a budapesti múzeumok szakemberei, több ízben is kutattak

a Bükk-hegység barlangjaiban, nem csak 1954 előtt,⁸² de azóta is. *Vértes László* mentőásatás során dolgozott Bükk-szentlászlón, az óhutai Csengőstebenben. Eredményeit közzé is tette.⁸³ Ennek az ásatásnak nem nagy a jelentősége, de kiemelkedik az az ásatás, amelyet 1947, 1948, 1950 és 1951-ben a Szilvásvár adárában lévő Istállós-kői barlangban végzett. Ez volt az első olyan barlangi ásatásunk, amely komplex módszerrel dolgozva, nem csak a régészeti, őslénytani és növényzeti anyagot vette figyelembe, hanem vizsgálatait minden jelenségre kiterjesztette, s minden szakba vágó megfigyelést a megfelelő szakemberek dolgoztak fel. Részletezés helyett legyen elég a közlések címét adni⁸⁴ azzal a megjegyzéssel, hogy a feldolgozó munkaközösségnek *Vértes László*n kívül *Horusitzky Zoltán*, *Kerek József*, *Malán Mihály*, *Jánosi Dénes*, *Dely O. György*, *Tasnády-Kubacska András*, *Sárkány Sándor*, *Stieber József*, *Herrmann Margit* voltak a tagjai.

Kisebb munkaközösséggel, de hasonló körülményekkel dolgozta fel *Vértes László* a Petényi és Peskő barlangok ásatási eredményeit. A feldolgozók *Herrmann Margit*, *Jánossy Dénes* és *Stieber József* voltak.⁸⁵

Ezzel tulajdonképpen végére is jutottunk a megye területén folytatott kutatásoknak és az azokról beszámoló közleményeknek. A kép azonban ezzel még korántsem teljes.

Fel kell sorolnunk — és a helyi kutatóknak figyelembe kell venniük — azokat a kisebb-nagyobb terjedelmű, összefoglaló jellegű munkákat, azok adatait, amelyek olyan régészeti anyaggal foglalkoznak, azokra támaszkodva szűrik le tudományos eredményeiket, amelyek közt Borsod megyei anyag is bőven akad.

Ilyenek a már fentebb hivatkozott nyilvántartott anyagon⁸⁶ kívül a paleolitikumból *Gáboriné, Csánk Veronika*⁸⁷ és *Vértes László*⁸⁸ munkái.

A neolitikumból *Tompa Ferenc*⁸⁹ és *Csalog József*⁹⁰ munkái.

A rézkorból *Banner János*⁹¹ és *Patay Pál*⁹² összefoglaló monográfiái, *Friedrich Holste*⁹³ Borsod megyei lelettel foglalkozó közlése.

A bronzkorból *Patay Pál*⁹⁴ és *Hampel József*⁹⁵ monográfiái.

A koravaskorból *Márton Lajos*⁹⁶ és *Fettich Nándor*⁹⁷ részletmunkája, *Fettich*⁹⁸ és *Bottyán Árpád*⁹⁹ összefoglalása.

A késő vaskorból *Márton Lajos*¹⁰⁰ és *Hunyadi Ilona*¹⁰¹ munkái.

A szármatakból *Párducz Mihály*,¹⁰² a népvándorlás korából *Hampel József*,¹⁰³ *Csallányi Dezső*¹⁰⁴ és *L. Kovrig Ilona*,¹⁰⁵ a honfoglalás és korai Árpád-korból *Kralovszky Alán*¹⁰⁶ munkája.

BANNER JÁNOS

BEITRÄGE ZUR GESCHICHTE DER ARCHEOLOGISCHEN FORSCHUNGEN IN DEM ALTEN KOMITAT BORSOD

Der Verfasser teilt die Geschichte der Forschungen in Bezug auf das Gebiet des alten Komitat mit der diesbezüglichen Bibliographie mit, ausgenommen die Bibliographie der Paleoliten, wobei er auf die Angaben des Werkes: Banner—Jakabffy: Archeologische Bibliographie des Mittel-Donau-Beckens anweist.

J E G Y Z E T E K

1. A Bakony, természetrajzi és régészeti vázlat. Győr, 1860. 21—22. 1.
2. Magyar Minerva. V. kt. 1912—13. Budapest. 1915. 369. 1.
3. Borsodmegyei régiségek. MTAE. 1847. 89. 1.
4. Uo.
5. AÉ. rf. VI. 152—156. 1.
6. Archeologiai levél. Uo. III. 136—137, 164—165, IV. 36—39, 75—77. 1.
7. Az ősrégi agyagműveltség viszonya a történelemhez. Századok, 1868. 413. 1.
8. »Előadás a Borsod vármegyei Szihalomról.« Századok, 1870. 421. 1.

9. »A szihalmi Árpádvár vagy Földvárhalom ásátásainak s az ott lelt tárgyaknak ismertetése.« Századok, 1870. 442–455. l.
10. »A besenyők sírhalmai Szihalom mellett és a pogánykori leletek. Eger, 1887. 45. l.
11. Les camps barbares fortifiés. — Resultats généraux du mouvement archéologique en Hongrie. Comptes rendus de la huitième session à Budapest, 1876. II. kt. 1. Budapest, 1878. 97–98. l. Még néhány földvárat említ: Balajth, Igric(i), Sajócseseg, Sály. Uo. 99. l.
12. Eger, 1897. 452. l.
13. »Borsod az őskorban és az újabbkori leletek.« AÉ. rf. X. 46–50. l.
14. A Bakony 51. l.
15. »Régészeti és történelmi levelek megyénkéből.« 1871. szept. 14, 21, 28, okt. 5.
16. AÉ. rf. X. 47. l.
17. Budapesten, 1893. február 19-én.
18. Comptes rendus de la huitième session, Budapest, 1876. I. kt. Budapest, 1877. 32–33. l.
19. Bevezetés a »történelem előtti« idők magyar kiadásához . . . Sir John Lubbock, A történelem előtti idők . . . Fordította Öreg János. Budapest, 1876. XV. l.
20. A magyarországi avar leletekről. Ak. Ert. I. 2. 1874.
21. Diósgyőr vára. Régészet történelmi tanulmány. AK. XIII. I. 24. l.
22. Értekezések a történet tudományok köréből. XII. 11. 5–8. l.
23. Comptes rendus. I. 155. l.
24. »Óskori ércbányászat nyomai Borsod megyében.« AÉ. rf. XIII. 281–282. l.
25. »Borsod megye területe . . . ősrégészeti lelhelyek.« Uo. 199. l.
26. Uo. 365–368. l.
27. »Ásatások a diósgyőri barlangokban.« AÉ. 1882. CI–CVII. l.
28. Borsodmegyei Lapok, 1883. 43, 44. sz.
29. »Borsodmegye őstelepei.« AÉ. 1883. 109–137. l.
30. Századok, 1884. 382. l.
31. »Óskori csésze a muhi pusztáról.« AÉ. 1880. 191–192. l.
32. AÉ. 1889. 230–232. l.
33. AÉ. 1890. 240–244. l.
34. RTE. 1879–1885. 70–74. l.
35. Miskolc története. 1886. I. 301. skv. l.
36. Római síremlék Aquincumból. AÉ. 1902. 283–84. l. — Aquincum fürdői. Ellenőr, 1882. Itt említjük meg ismeretterjesztő közleményeit: Archeologiai séták. Pesti Napló, 1884. 206, 213, 235. 241. sz. és »Óskori síremlékek a Mátra- és Bükk-hegységben.« Vasárnapi Újság, 1891. 274–275. l.
37. »A bodrogvécsi honfoglaláskori lelet.« AÉ. 1898. 7–14. l. és AZT. 1898. 101–106. l. »A sáros-pataki honfoglaláskori lelet.« AÉ. 1903. 303–304. l.
38. Magyar hadtörténeti emlékek az ezredéves országos kiállításra. A magyar honfoglaláskor a vezérek és Árpádok korának emlékei. Budapest, 1896. 25–71. l.
39. Árpád sírja. Csánki Dezso: Árpád és az Árpádok. Budapest, 1907. 149–160, 358–360 l. — Árpád sírja. MNM. 1907. 213–214. l.
40. Banner–Jakabffy: A Közép-Dunamedence régészeti bibliográfiája. Budapest, 1954. 151–156. és 159–164. l.
41. Magyarország őskora. — Die ältere Steinzeit Ungarns. Budapest, 1935. 41. l. (AH. XVII.) — Der Stand der Erforschung der älteren Steinzeit in Ungarn. BRGK. 1934–1935. 16–26. l.
42. A jégkor embere Magyarországon. — Der Mensch zur Eiszeit in Ungarn. FIE. 1934. 1–152. l.
43. Molnár József: »A Borsod-Miskolci Múzeum ismertető katalogusa.« 1902.
44. Uo. 74–94. l.
45. »Újabb bronzleletekről Borsod megyében.« Misk. Évk. 1901. 48–53. l.
46. »A vattai teshalmi őstelepről. AÉ. 1902. 345–350. l.
47. BMKE. »Jelentés a Borsod-Miskolci Múzeum archeologiai szakosztályának 1900. évi működéséről.« 1900. 34–48. »Az archeologiai szakosztály jelentése.« 1901. 28–47. »Jelentés a Borsod-Miskolci Múzeum 1906–1907. évi állapotáról.« 1906–7. 27–39. l. Az utóbbi közös munka Leszli Andorral.
48. »A paleolith emberre vonatkozó miskolci kutatások.« Trk. 1910. 822. l. és MOTM. 1911. 192. l. — Az ember őskora. BMKE. 1903–4. 66–74. l.
49. MVM. V. kt. Miskolc. 1–7. l.
50. »Csörsz-Árok menti őshalmok.« Egri Egyházmegyei Közlöny, 1901. 22. sz.
51. »A tiszakeszi urna koporsó.« Alkotmány, 1904. aug. 6. és »A tiszakeszi urnasírról.« AÉ. 1904. 408–409. l.
52. »Ároktól és környékének története.« Eger, 1903. 3–6. l.
53. »A tiboiddaráci (Borsod m.) bérczúti őstelep.« AÉ. 1905. 407–415, 1906. 346–354, 1907. 247–266. l. BMKE. 1906–7. 40–48. l.
54. Adatok a dévai várhegy őstörténetéhez. HE. 1911. 43–60. l.
55. »A Borsod-Miskolci Múzeum az 1905-ik évben.« BMKE. 1905–6. 49–63. l.
56. »A múzeum archeologiai osztályának rendezése.« BMKE. 1901. 54–56. l.
57. »Vezető a Borsod-Miskolci Múzeumban.« Miskolc, 1906. 40. l. — 2. kiad. 1929. 32. l.
58. »Zemlénvármegyei régiségek a Borsod-Miskolci Múzeumban.« AZT. 1904. 71–73. l.
59. »Miskolc őskora.« — Miskolc története. MVM. (Miskolc) 7–10. l.
60. »Miskolc régiségei.« TRK. 1926. 14–44. l.
61. »A miskolci múzeum ásátásai Borsodon.« TRÉ. 1927. 85–94. l.
62. »A pásztor ivópohár őse.« Búvár, 1935. 356–357. l.
63. »A barczikai lelet.« AÉ. 1905. 448. l.
64. »Borsodmegyei szkíta leletek.« — Scythian fonds from the county of Borsod. — FA. 1939. 68–78. l.
65. »A múzeum ötven éve.« MHOMK. 1955. 2–5. l.
66. Die Ergebnisse der Ausgrabungen in der Istállósköer Höhle im Jahre 1927. — Die Eiszeit. 1927. 97–98. l.
67. »A Bükk-hegységben végzett újabb kutatások eredményei.« — Über die Resultate der neueren Ausgrabungen im Bükkgebirge. AÉ. 1929. 238–247. 375. l.
68. »Ein Fall von Kannibalismus aus der Neolithzeit in der Istállósköer Höhle« (Ungarn, Bükkgebirge). Die Eiszeit. 1930. 107–110. l.

69. »Újabb kutatások a diósgyőri barlangban.« BV. 1934. 52—54. l.
70. »Előzetes jelentés a diósgyőri barlangban végzett ásításokról.« BV. 1934. 12—19. l. Gaál Istvánnal. »A diósgyőri barlang felsődiluvialis kőszekőzei és faunája.« — »Oberdiluviale Steingeräte und Sägerreste aus der Höhle im Diósgyőr, bei Miskolc.« Dolg. 1935. 56—75. l. Gaál Istvánnal.
71. A Szeleta-barlang 1947. évi kutatásainak eredményei. FA. 1955. 15—21. l. Nemeskéri Jánossal.
72. »A miskolci Avas ősrégészeti problémái.« MHOMK. 1955. 8—12. l.
73. »Hun—germán sírleletek a borsodmegyei Szirmabesnyőről.« Orosz kivonattal. — AÉ. 1952. 132—134. l.
74. »Az Aroktó—dongóhalmi honfoglaláskori magyar temető.« MHOMK. 1955. 15—22. l.
75. »Antropológiai vizsgálatok az Aroktó—dongóhalmi temető csontvázain.« Uo. 22—36. l.
76. Anonymus és a magyarság eredete. Visszhang Zajti híradására. Miskolc, 1929. 36. l. — Új úton a magyar őshaza felé. Nyugat, 1930. I. 899—913. l.
77. AÉ. 1955. 96. l. (depólet).
78. Uo. (kora rézkori sír).
79. Uo. 100. l. (vandál cserép).
80. »Szórványos szláv leletek Karcsáról.« MHOMK. 1955. 24—27. l.
81. AÉ. 1954. 78. l.
82. L. a 40—42. jegyzetben.
83. AÉ. 1955. 96. l. és Néhány új őskőkori lelőhelyünkről. FA. 54. 9—21. l. Ebben 21. l.
84. Vértés L.: »Neuere Ausgrabungen und paläolithische Funde in der Höhle von Istállóskó.« AAA. 1955. 111—130. l. Orosz kivonat. 130—131. l.
- Horusitzky Z.: »Eine Knochenflöte aus der Höhle von Istállóskó.« Uo. 133—139. l. O. k. 140. l.
- Korek J.: »Das neolithische Fundmaterial der Höhle von Istállóskó.« Uo. 141—143. l. O. k. 144. l.
- Malán M.: »Zahnkeim aus der zweiten Aurignacien — Schicht der Höhle von Istállóskó.« Uo. 145—147. l. O. k. 148. l.
- Jánossy D.: »Die Vogel- und Säugetierreste der spätpleistozänen Schichten der Höhle von Istállóskó. Uo. 149—180. l. O. k. 181. l.
- Dely O. Gy.: »Rana Méhelyi By. aus der Höhle von Istállóskó.« Uo. 183—186. l. O. k. 185. l.
- Soltész B.: »Die Statistische Untersuchung der Backzähne des Höhlenbären aus der Höhle von Istállóskó.« Uo. 187—192. l. O. k. 192. l.
- Tasnádi Kubacska A.: »Untersuchungen an pathologisch veränderten Knochenresten verschiedener Wirbeltiere aus der Höhle von Istállóskó.« Uo. 193—208. l. O. k. 208—210. l.
- Sárkány S.—Stieber J.: »Anthrakotomische Bearbeitung der in neuester Zeit in der Höhle von Istállóskó freigelegten Holzkohlenreste.« Uo. 211—233. l. O. k. 233—234. l.
- Herrmann M.: »Die Schwerminerale aus der Pleistozänschicht der Höhle von Istállóskó.« Uo. 235—237. l. O. k. 237. l.
- Vértés L.: »Untersuchung der Ausfüllung der Höhle von Istállóskó.« Uo. 239—258. l. O. k. 258—260. l.
85. »Ausgrabungen in der Petényi und Peskő Höhle.« FA. 1956. 3—22. l.
86. L. a 40—42. jegyzetben.
87. Megjegyzések a szlovákiai Szeletien kérdéséhez. — Beiträge zur Frage des slowakischen Szeletien. AÉ. 1956. 78—82. 82—83. l.
88. Paläolithische Kulturen des Würm I., II. Interstadials in Ungarn. AAA. 1955. 261—277. l. O. k. 277—278. l. Über einige Fragen des mittel-europäischen Aurignacien. AAA. 1955. 279—290. l. O. k. 290—291. l.
89. A szalagdiszes agyagművesség kultúrája Magyarországon. A Bükki és Tiszai kultúra. Die Bandkeramik in Ungarn. Die Bükker und die Theisskultur. Budapest, 1929. 70 l. (AH V—VI.)
90. A magyarországi újabbkőkori agyagművesség bükki és tiszai csoportja. Die Chronologie der Bükker und Theisskultur. FA. 1941. 1—27. l.
91. Die Pécelér Kultur. Budapest, 1956. 289 l. (AH. XXXV.)
92. Korai bronzkori kultúrák Magyarországon. Frühbronzezeitliche Kulturen in Ungarn. Budapest, 1939. 103 l. (Diss Pann. II. 13.)
93. Zu Formenschatz und Datierung der östlichen »Badner« kultur. Germania, 1939. 220—224. l.
94. L. a 92. jegyzetben.
95. A bronzkor emlékei Magyarhonban. I. Budapest, 1886. II. 1892. III. 1896.
96. Magyarhoni fibulák osztályozása. AÉ. 1911. 329—352. l. — 1913. 141—159, 195—209, 327—340. l.
97. A zöldhalompusztai szkíta lelet. — La trouvaille scythe de Zöldhalompusztá. Budapest, 1928. 47. l. (AH. III.)
98. Bestand der skythischen Altertümer Ungarns. — Rostowzew M.: Skythien und der Bosphorus. Berlin, 1931. 494—529. l.
99. Szkíták a magyar Alföldön. — Régészeti Füzetek. 1. Budapest, 1955. 80. l.
100. A korai La Tène sírok leletanyaga.—Das Fundinventar der Frühlatène Gräber. Dolg. 1933—34. 93—165. l.
101. Kelták a Kárpátmedencében. — Die Kelten im Karpatenbecken. Budapest, 1942—1944. 153 l. (Diss Pann. II. 18.) és Kelták a Kárpátmedencében. Leletanyag Régészeti Füzetek. 2. 1957. 268 l.
102. A szarmatakor emlékei Magyarországon. I. Budapest, 1943. 75. l. (AH. XXV.), II. 1947. 84 l. (AH. XXVIII.), III. 1950. 261. l. (AH. XXX.)
103. Altertümer des Frühen Mittelalters in Ungarn. I—III. Braunschweig, 1905. 883. l. 539. tábla.
104. Archäologische Denkmäler der Avaranzzeit in Mitteleuropa. Budapest, 1956. 244. l.
105. Adatok az avar megszállás kérdéséhez. AÉ. 1955. 30—44. l. — Contribution au problème de l'occupation de la Hongrie par les Avars. AAA. 1955. 163—191. l.
106. Adatok az un. S-végű hajkrika etnikumjelző szerepéhez. AÉ. 1956. 206—212. l.

A VADNAI NEOLITIKUS SÍRLELET

A magyarországi őskori kultúrák nagyobb részének szétválasztásához az alapot a sírleletek adták, mert a kutatás története folytán elsősorban a temetkezésekből származó anyag került be a múzeumokba, a szakirodalomba. A sírleletek, a temetők zárt leletegyütteseiből, majd az egyre jobban előtérbe nyomuló telepfeltárás stratigráfiai eredményeiből alakultak ki a kultúrák, csoportok köre, relatív kronológiája. A neolitikumban ellenkező a helyzet, mert a kutatás során a telepanyag vált uralkodóvá és a temetkezések eddig olyan kis számban kerültek elő, hogy csupán járulékos elemei még az egyes kultúrák ismertető jegyeinek.

A neolitikus kultúrák temetkezésére a legkevesebb adattal a bükki művelődési körből rendelkezünk. Az eddig közölt irodalomban Tiszadada az egyetlen lelőhely, ahol a bükki kultúra temetkezéséről szó esik. Tompa Ferenc említi, hogy a nyíregyházi múzeum őriz egy vonaldíszes ornamentikával díszített csövestalpú tálat, amelyet csontváz mellett találtak. A sír leletkörülményeire közelebbi adatot Tompa Ferencnek nem sikerült találnia. A leletet átmenetnek tartja az idősebb vonaldíszes kerámia és a bükki kultúra között.¹

A nagytétényi sírban a kerámia mellékletek között szerepel egy Tompa Bükk II. stílusban tartott edény, amelyben a bükki áru importként került a bükki törzsterület-től távolos lelőhelyre.² A zsugorítva eltemetett sír a vonaldíszes kerámia zselizi csoportjához tartozik.

A bükki, tiszai kultúrák eredetkérdésének vizsgálatában Tompa Ferenc egyenes-vonalú fejlődés-elméletével szemben Csalog József a két kultúra különálló eredetének bizonyításában első helyen az emberanyag különbözőségeit emelte ki. A bükki területről hiányzó embertani anyag nélkül a cseh—morva spirálneander kerámia alapján kimondja: »A tiszai kultúra hordozói fajilag nem voltak azonosak a bükki művelődési kör emberanyagával.«³

Patay Pál az újabban ismert sírleletek alapján a temetkezésről az alábbiakat írta: »A bükki kultúra temetkezését alig ismerjük. Az a néhány elszórtan előforduló zsu-gorított csontváz asír, amelyet a bükki kultúrával kapcsolatba hozhatunk, szintén nem tartalmazott igazi klasszikus bükki kerámiát.«⁴

Az északkelet-magyarországi neolitikus anyag akadémiai tervtémában végzett gyűjtése során találtam néhány adatot, leletet a múlt és az utolsó tíz év régészeti munkájából, amelyek az északkelet-magyarországi neolitikus kultúrák temetkezéseivel — elsősorban a bükki kultúra gyűjtőfogalmába tartozó anyaggal — kapcsolhatók össze.

1. *Vadna* (Borsod-Abaúj-Zemplén m., putnoki j.).

Leletösszetétele miatt legnagyobb érdeklődésre a vadnai sírlelet tart számot. Megay Géza muzeológus leletmentő ásatásából került az anyag a miskolci Herman Ottó Múzeumba 1950-ben. Telep és temető volt a lelőhelyen.

Lelőhelye a Vadnától Dubicsány felé vezető híd melletti agyagkitermelő gödör, amelyet az út építésekor nyitottak. »A csontváz arccal Ny-ra néző, zsu-gorított volt,

1. Tompa F.: A szalagdíszes agyagművesség kultúrája Magyarországon. A bükki és a tiszai kultúra. Bp. 1929. A. H. V—VI. 26. Taf. I. 1.

2. Gallus S.: Arch. Ért. 1936. 85. 86. Banner J.: Bp. R. XV. (1950) IX—XVII.

3. Csalog J.: F. A. III—IV. (1944) 1—2.

4. Magyarország régészeti leletei. Bp. Corvina 1956. 52.

a mell és a zsugorított lábszár között 6 db kisebb és egészen kicsi edényke, valamint — amint elmondták — még két kis edénynek darabjai és kis vonaldíszes állati idól volt. Tehát, mint a leletjelentésből kitűnik, a sírt korábban találták meg, próbaásatás a bejelentés után következett. A gazdag sír mellékletei a következők:

1. Edény, alsó része csonkakúpos, felső része töredékes, rekonstruálhatatlan. Az edény két oldalán, a felső részen, varrást utánzó lécdíszítés van. Az ezalatt lévő fülek vízszintes nyílásúak. Az edénytest teljes felületét Bükk III. szerű meandroid díszíti. Kidolgozása durva, színe vöröses-sárga (I. t. 1.), M: 8 cm, átm.: 7,5—12 cm (Ltsz. 53.95.1.).

2. Durva kidolgozású, hordóformájú pohár. Színe vöröses-sárga (I. t. 3.) M: 6,4 cm, Szá: 6 cm, Fá: 4 cm (Ltsz. 53.95.2.).

3. Félgömbformájú, közepes kidolgozású tál (I. t. 4.) M: 5,8 cm, Szá: 8,9 cm, Fá: 3,7 cm (Ltsz. 53.95.3.).

4. Díszítés nélküli csésze töredéke. Fá: 5,3 cm.

5. Díszítés nélküli csésze aljtöredéke. Fá: 4,2 cm (Ltsz. 53.95.5.).

6. Talpas pohár (kis kehely). A hengerszerű talp szára tömör, vörös festékkel bevont, durva kidolgozású (I. t. 2.) M: 6,7 cm, Szá: 4,7 cm, Fá: 3,7 cm (Ltsz. 53.95.6.).

7. Csonkakúpformájú kis tál (I. t. 5.) M: 2,6 cm, Szá: 5,3 cm, Fá: 2,4 cm (Ltsz. 53.95.7.).

8. Állatidól (I. t. 8.). Gerincén rovátkolt díszítés, oldalán a vonaldíszes kerámia hullámvonalas dísz. A végbélnyílás erősen kihangsúlyozott. Az állatka eleje törött. M: 4 cm, Sz: 5,3 cm (Ltsz. 53.95.8.).

A leltárkönyv szerint a sírhoz tartozik még egy cseréptöredék.

A leletmentő ásatás kapcsán előkerült leletanyag 53.96.1—14. ltsz. alatt van leltárba véve. A cserépanyag a bükki és a vonaldíszes stílust mutatja, határozottak a vonaldíszes elemek. A vonaldíszes töredékeken két jellegzetes karcolt motívum van: az egyes vonal, amely ékbefutó (II. t. 1, 11), szegletes (II. t. 4.), vagy íves (párhuzamos ívsorokkal) (II. t. 8, 9, 15), vagy hullámvonalas-szerű (II. t. 10). Egy félgömbformájú edénytöredék felületét zárt, ovális, bemélyített karcolás díszíti (II. t. 2). Néhány darabon fekete festés van (II. t. 5, 3, 8).

A bükki jellegű cserepeken Bükk II. stílusmotívumok jelentkeznek, halszájka mintával, pontokban végződő vonalkötegekkel (II. t. 6—7). A vastagfalú töredékek a bükki telepek formakészletét mutatják. Leggyakoribb a lyuksoros edény, az ujjbenyomásos pasztikus díszű töredékeken néha lecsüngő lécbordával (II. t. 14). E töredék nyakas hombárformából származik. Egy lyuksoros edényen a peremen átfúrt kis bütyök van (II. t. 12), míg egy töredéket teljes felületen ujjbenyomások díszítenek (II. t. 13).

A két stíluslemel keverten fordul elő. A sír kerámiája egyezést mutat a telep anyagával és egészen biztosra vehető, hogy a halottak eltemetése telepen történt, különálló temetkezési hely nélkül.

2. *Tiszabercel* (Szabolcs-Szatmár m., nyíregyházi j.).

Közelebbi lelőhelye Tiszabercel-Kerítőpart.⁶ 1934. augusztus 31-én dr. Kiss Lajos, a nyíregyházi múzeum igazgatója próbaásatást végzett Tiszabercelen, a Kerítőparton, amely a Lónyai-csatornától 400 m-re fekszik. A község Ny-i részén a Vékás-dűlőben Hajnal István földjén szántás közben előkerült cserepeket hitelesítette.

Az I. kutatóárokban 87 cm mélyen zsugorított csontvázat talált. »A sír irányítása K—Ny volt, s arccal D-nek nézett. A csontvázból az összetört koponyát és az összehúzott lábszárakat lehetett megfigyelni. A sárga homokra fektetett koponya bal falcsontjának és a nyakszirtonszerű felének érintkezési részén a csont feltűnően vörös volt. A koponya felett 15 cm-re 11,5 cm magas, 14 cm átmérőjű, rézkorra jellemző edény volt.« A leletet a Jósza András Múzeum őrzi 55.26.20 leltári szám alatt. Semmi kétség nem lehet a leltári szám alatt található edény és Kiss Lajos ásatási jelentésében feltüntetett edény azonosságában.

5. Megay Géza jelentése. Miskolci Herman Ottó Múzeum Adattára.

6. Alispáni jelentések. Szabolcs megye. 1934. II. 80.

Az edény félgömbalakú, szegletesedő forma. Formája és díszítése a legtisztább Tompa-féle Bükk III. Az edényt a perem alatt négy, párhuzamosan körbehaladó, karcolt széldíszítmény zárja le, amely három vonallal a fenéknél megismétlődik. A záródíszek közötti felületet négy mezőre osztott dísz fedi. A mezőket három párhuzamos karcolásból álló, függőlegesen haladó mélyítés keretezi, amelyen az edény középvonalában kerek bütyök ül, mindkét oldalon 3 mm átm. kerek bemélyedéssel. Az egyes mezők díszítése megközelítően azonos; kispórolt meandroid vonalköteg. A jó kidolgozású edény vékonyfalú, színe szürkésbarna (III. t. 1). M: 11,5 cm, Szá: 14 cm, Fá: 5 cm.

Kiss Lajos próbaásatása kapcsán a nyolc kutatóárok közül a III. és VIII. tartalmazott bükki anyagot. A III. sz. árokban Bükk II. jellegű, vékonyfalú edénytöredékeket és közepes kidolgozású vonaldíszes kerámia stílusát mutató íves karcolású töredékeket talált. A VIII. árokban dörzsölők darabjain kívül durva kidolgozású edénytöredékek kerültek elő, a vonaldíszes kerámia szögben megtört egyenes vonalú karcolásaival, ujjbenyomásos bordadíszsel.

A lelőhely teljes anyagának együttes vizsgálata alapján Tiszabercel-Kerítőpart a bükki kultúra olyan telepe, ahol a bükki díszítőelemek, s a vonaldíszes kerámia stílusjegyei keverten fordulnak elő. A sír a telepbe van ásva. A sír és a telep egymáshoz való viszonya nem dönthető el. A sír és telep egyező leletanyaga összetartozásukat és egykorúságukat látszik igazolni.

3. *Mályinka* (Borsod-Abaúj-Zemplén m., putnoki j.).

Kulcsár Lajos helyi lakos pinceásás közben kb. 5 m mélyen, fektetett csontvázat talált, a bal vállnál elhelyezett három egymásba tett edénnyel. A sírleletet a miskolci múzeum őrzi.

1. Bombaalakú edény (III. t. 6.) (Ltsz: 53.125.1). A teljesen ép edényt zeg-zugmintás széldíszítmény zárja le. Az edény felületét zárt íves vonalköteg minta borítja, jellegzetes Bükk II. stílusban. M: 8,2 cm, Szá: 4,9 cm, Fá: 4 cm.

2. Középen volt a félgömbalakú tál, díszítés nélkül (III. t. 5). M: 7,5 cm, Szá: 13,1 cm, Fá: 5 cm. (Ltsz: 52.128.2.)

3. A legalsó edény szintén bombaalakú, durva anyagból készült. A perem alatt négy egyenes, a hason négy kettős bütyök van, amelyek egymás közé esnek. M: 8,9 cm, Szá: 8,1 cm, Fá: 4,4 cm. (Ltsz: 52.128.3.)

4. *Onga* (Borsod-Abaúj-Zemplén m., szerencsi j.).⁷

A miskolc—sátoraljaúj helyi betonút építkezési munkálatai közben a bükki kultúra új lelőhelyére bukkantak. A lelőhely az Onga felé eső első vasúti őrház gazdasági épületétől DK-re 60 m-re lévő homokbánya. A munka közben talált leletanyagból emberi koponya töredéket és három edényt gyűjtött be Megay Géza muzeológus. A helyszínen tett megfigyelésekből nem állapították meg, hogy a sír anyaga eredeti helyen feküdt-e, vagy másodlagos helyzetben találtak rá. A három edény — amelyek közül kettőben a rávonatkozó feljegyzések szerint festéknyomok is voltak — a miskolci múzeumba került.

1. Bombaalakú edény. Oldalán elnagyolt díszítés van, s az íveket utánzó vonalak pontsorról mélyítettek (III. t. 3). M: 7,9 cm, Szá: 7,7 cm, Fá: 3,8 cm. (Ltsz: 53.167.1.)

2. Bombaalakú edény. (III. t. 3). Az edény kettős függőleges bekarcolt vonallal négy mezőre osztott az edényttest felső részén. A mezőket egyenes és íves vonalakkal álló rácsminta tölti ki. A középvonalban két karcolt vonal között fényezett sáv húzódik. Az alsó részen a függőleges osztás a belső rész közeibe esik. Vékonyfalú, kiegészített. M: 9,8 cm, Szá: 6,5 cm, Fá: 3 cm. (Ltsz: 53.130.1.)

3. Bombaalakú, vörösesszínű edény (III. t. 2). A perem alatt két lapos bütyök ül, s a bütykök közt peremből kiinduló csoportos elhelyezésű rátett díszítés látható. Az edény alsó harmadára eső legnagyobb kiszélesedésen négy lapos, kerek bütyök van. M: 6,5 cm, Szá: 4 cm, Fá: 2,5 cm. (Ltsz: 53.130.7.)

⁷ Megay Géza jelentése. M. N. M. — Történelmi Múzeum Adattára (továbbiakban: Adattár) 60. O. II, 70, O. II.

A feltehetőleg sírból származó leletekre annyi feljegyzés áll rendelkezésre az 1950. X. 17-én kelt helyszíni jelentésből, hogy az eredeti felszín alatt 70—80 cm-re feküdt. A homokkitermelő árok profiljában, a fekete humuszban tűzhely és gödör körvonalait észlelte Sógor Györgyné kiküldött régész. A profilokból és felszíni gyűjtésből származó anyagot a miskolci múzeum őrzi 53.178.1—10. ltsz. alatt. A leletanyag határozottan telepre utal. Az apró töredékek között jellegzetesek a Bükk I—II. jellegű íves díszítésű cserepek, a vastagfalú edényeken kívül lévő vonaldíszítés, a perem alatti lyuksoros edények, a hoszúkás, kettős bütykös és rovátkolt töredékek a bükki kultúra teleppanyagára jellemzők. A jellegzetes bükki anyag között két »protobükk« jellegű cserép is akadt. Az anyag elég homogén jellegű, a bükki kultúra Tompa-féle II—III. periódusát képviseli.

5. *Nagykálló-Strandfürdő*⁸ (Szabolcs-Szatmár m., nagykállói j.).

A Nyír vízcsatorna Ny-i partján, a hajdani Elisium területén épült a fürdő két hold területen. A dombos rész lehordásakor 1935-ben 100—120 cm mélyen csontvázat talált dr. Kiss Lajos múzeumigazgató. A csontváz mellett két kis festett csupor, balfelől 10,5 cm nagyságú tengeri kagyló feküdt. A váztól 3 m-re szarvasagancs szárszám és két kőbalta feküdt. A csontváz körül 5—10 m-es körzetben festett és karcolt cserepek, állatsontok (77 tárgy) kerültek elő. Ennyit mond Kiss Lajos a hivatkozott jelentésében a rendkívül értékes sírról.

A munka közben és befejezésekor⁹ még jelentős, azonos jellegű anyag került be a Jósa András múzeumba, Nyíregyházára.

A sírmelléklet egyik edénye kettős csonkakúp alakú. Az edény középvonalában lévő négy vízszintes átfúrású, lekerekített bütyök, szimmetrikus elrendezésű. A szürkés agyagot égetés előtt rákerült vörösmáz borítja. A vörös alapra festették rá a fehér festést, amelynek rendszere az, hogy a bütykök vonalában három vonalból álló függőleges vonalfestés négy mezőre osztja az edénykét. A mezőket íves vonalfestéssel élnékítették (IV. t. 2). M: 7,1 cm, Szá: 4,5 cm, Fá: 2,3 cm. (Ltsz: 56.243.1.)

A másik edényke formában és festésben is megközelítően azonos az első edénnyel (IV. t. 1). M: 5,3 cm. (Ltsz: 56.243.1.)

Biztos sírmelléklet a spondylus kagylóból készített csüngő (IV. t. 3). Az alig csiszolt kagylót a felfűzés számára a szélekhez közel két helyen átfúrták. H: 11 cm. (Ltsz: 56.243.3.)

Nem köthető biztos mellékletként a sírhoz a trapézalakú, csiszolt kőbalta (IV. t. 6). H: 6,2 cm. (Ltsz: 55.15.1.) Az átfúrt csiszolt kőkalapács féltöredéke (IV. t. 4). (Ltsz: 55.15.2.) és a megmunkált szarvasagancstöredék (IV. t. 5). (Ltsz: 55.15.6.) szintén nem vehető fel biztos sírmellékletként.

A telepanyag két jellegzetességet mutat: a bükki jellegű szalagköteg karcolást és a festést. A finom kidolgozású, bükki jellegű töredékek a jellemző félgömbös csészeformákból származnak. A díszítő motívumok közt még megtalálható a Bükk II. íves szalagköteg (V. t. 8), de már túlsúlyba jut a meandrikus dísz, a geometrikus elem (V. t. 1, 4, 5, 2, 3). A házikerámia vastagabb falú töredékei a Bükk III. stílusú anyaggal mutatnak egyezést. A díszítő elemekre egyenes és íves karcolás jellemző (V. t. 6, 7, 9). A lyuksoros fazék e telepen is általános (V. t. 10). A durvajellegű kerámia közül ritka díszítő elem a függőleges sorban elhelyezett háromszögű kimetszés, amely összefügghet a bükki és alföldi vonaldíszes kerámiában néha jelentkező csipésszerű díszítéssel.

A festett anyagra igen finom kidolgozás és az alapszín gondos vörös polírozása jellemző. Erre a vörös alapra két színű festés került: fekete és fehér. A nagyon töredékes anyagból a forma teljes egykorú festésére nem lehet következtetni, mert korántsem biztos, hogy az a töredék, amely csak íves, vagy egyenes, vékony feketesávós festést mutat, az edény más részén nem párosul-e fehér színnel, vagy éppen szélessávós

8. Alispáni jelentések. Szabolcs megye. 1936. II. 69, Magyarország régészeti leletei. 54—55. Patay P. közli az egyik edény fényképét természetes nagyságban.

9. Alispáni jelentések. Szabolcs megye. 1939. X-től 1940. V. 29.

festéssel. A tetszetősségre törekedett akkor, mikor a széles fehér sávval festett mezőben, vagy a felület alapszínének meghagyásával, vagy ennek fehér és fekete vékonyvonalú kitöltésével élénkítette az edényt. A festett edények formája a töredékekből ítélve, legtöbbször kisméretű és kissé behúzott peremű félgömb. A formán csak egészen kisméretű, bütyökszerű kiemelkedés szokott lenni, mint a sír edényein. A másik forma a csőtalpas tál, amely e telepen alárendeltebb szerepet játszik.

A sírmelléklet festett edényei után a nagykállói strandfürdő sírját a bükki művelődési körbe nehéz lenne beosztani és joggal teszi fel Patay a kérdést, hogy ez a festés mennyiben jellemző a bükki kultúrára.¹⁰ A bükki művelődési körhöz való kapcsolódását a telepanyag indokolja, ahol a bükki és a festett áru együtt jelentkezik.

6. *Megyaszó* (Borsod-Abaúj-Zemplén m., szerencsi j.)¹¹

Leelőhelye Megyaszó határában Csákó határrész, a község és Monokhoz tartozó legelők határában a völgyoldalon. Tompa Ferenc 1937. október 14—20 között végzett ásatása telepet és a telepbe ásott temetőhöz tartozó sírokat tárt fel. Tompa Ferenc a feltárt sírokat a bükki kultúra körébe sorolja.

1. *sír*. Baloldalán fekvő zsugorított csontváz. Irányítása DK—ÉNy, fejfelé DK-nek, arccal DNy-nak fordítva. A zsugorítás erős méretű, erősen felhúzott végtagokkal. A csontváz hossza 110 cm. Jó megtartású, idősebb nő csontváza. Sírmélység a mai felszínhez mérten 70 cm. Egyetlen biztos melléklete a nyaknál lévő hengeres alakú spondylus kagylóból készült gyöngyszem. A fej felett, valamint a térd hajlásánál Bükk III. jellegű cserepek feküdtek, amelyek nem mint sírmellékletek kerültek a csontváz mellé, hanem a korábbi telepről a temetkezéssel bekerült cserepek.

2. *sír*. 40 cm mélyen, nagyon rossz, felszívódott állapotban lévő zsugorított gyermekcsontváz feküdt. Irányítása DK—ÉNy, mint az 1. síré. A sírban néhány szórvány cserép feküdt.

3. *sír*. A sír mélysége 150 cm. Zsugorított, bal oldalán fekvő, igen jó megtartású csontváz. Irányítása E—D, arca K felé néz. Melléklete nem volt.

4. *sír*. Mélysége 90 cm. Teljesen felszívódott állapotban lévő kisgyermek csontváza feküdt a sírban. Melléklete nem volt.

A telep anyaga Bükk III. jellegű, igen erős vonaldíszes kerámiát jelző motívumokkal.

7. *Kőlyuk II. Barlang* (Borsod-Abaúj-Zemplén m.)

Párducz Mihály beszámolt már arról, hogy 1949-ben a Kőlyuk II-nek nevezett barlangban a Történelmi Múzeum régészeti osztálya ástatást végzett.¹² A feltárás során bükki kultúra barlangi településének érdekes jelenségeit hozták felszínre. Az aggteleki Baradla barlangban észlelt cölöpépítkezést sikerült itt megfigyelni tűzhelyekkel, padozatnyomokkal. Az előkerült anyag a Bükk I—II. jellegzetességeit mutatja.

A barlang előteréről szolgáló kisebb üregben Nemeskéri János két csontvázat talált zsugorított helyzetben, elsődleges fekvésben. Az előtérből anyag nem került elő, s így a melléklet nélküli csontvázak feltétlenül a bükki lakossághoz tartoznak. Erre utal az a körülmény, hogy a barlang a felfedezés idejéig (1948) teljesen érintetlennek látszott, a bükki kor után abban ember nem járt.¹³

8. *Egyek-Rózsástelek* (Hajdú-Bihar m., polgári j.)

Az Aruraktározási Vállalat helyi építkezése közben került elő két zsugorított sír. Mérey Kádár Ervin 1953. november 5-én tett kiszállási jelentésében ez áll: »A neolitikus lelőhely területén dolgozó csoport vezetője elmondta, hogy 150 cm mélyre ástak, s már 1 m-nél mutatkoztak oldalt zsugorított helyzetben eltemetett csontvázak. Találtak mellettük cserepeket, kőbaltákat. Sok anyag elkallódott a találók kezén.«¹⁴ A sírok kora Mérey Kádár jelentése szerint »protobükk« vonaldíszes kerámia. A Déri Múze-

10. Magyarország régészeti leletei. 55.

11. Tompa F.: Budapest az őskorban. Budapest története 1940. 27.

12. Párducz M.: Arch. Ért. 1949. 111—112.

13. Nemeskéri János szíves közlése.

14. Mérey Kádár jelentése. Adattár 45. E. I.

umba került szórványanyag vonaldíszes jellegű és abba a körbe tartozik, amelyet »okker síroknak« neveznek. A kerámiatöredékeken lévő díszítés a Debrecen-környéki halmokban feltárt zsugorított csontvázak környezetében előkerült cserépanyaggal mutat teljes azonosságot.¹⁵

9. *Folyás-Szilmeg* (Szabolcs-Szatmár m., polgári j.).

B. Kutzian Ida 1950-ben Folyás-Szilmegen vonaldíszes kerámia körébe tartozó telepet tárt fel. A feltárás során öt melléklet nélküli zsugorított csontváz került napvilágra.¹⁶

10. *Tiszavasvári* (Szabolcs-Szatmár m., tiszalöki j.).

Kalicz Nándor, Makkay János és Csalog József 1953—56-ban 14 bükki művelődési körbe sorolható zsugorított csontvázat tárt fel.¹⁷

11. *Abaújdevecser* (Borsod-Abaúj-Zemplén m., encsi j.).

Közelebbi megjelölés nélkül özv. Elekes Antalné ajándékából őriz a miskolci múzeum egy edényt (V. t. IIa, b). (Ltsz.: 53.100.1.) A bombaalakú kis edény hasán lévő rovátkolt borda két részre bontja a díszítést. A felső és alsó része négy zónára oszlik, egymást váltó spirális és hálómintás díszítéssel, egyenes vonalakkal keretezett mezőben. A perem alatt két mező között két-két átlukasztás látható. Az ajándékozó bemondása szerint festék volt benne. M: 5,8 cm, Szá: 5 cm, Fá: 3,7 cm. Ép volta és festéssel teli tartalma feltételezi, hogy sír melléklete volt.

*

A vadnai sírlelettel kapcsolatba hozható temetkezésekre vonatkozó adatok és leletanyag a bükki művelődési kör nagy területéről származnak, s egymástól eltérő anyagokkal tűnnek ki. Egészüket vizsgálva, egységesen nem köthetők a szakirodalomban szereplő kultúrákhoz — elsősorban a bükkihez — s ezért használom a bükki művelődési kör nagyobb egységet jelentő megnevezést.

A bükki művelődési körbe tartozó, biztosan temetkezést mutató leletek, a feltételezetten sírokból származó anyag, a környezetből következtetett melléklet nélküli sírok nem adnak lehetőséget a temetkezésekre vonatkozó megállapítások összegezésére, csupán adatok a temetkezések megjelenésére. A temetkezési mód minden esetben a zsugorítás, s abban mindenütt közös sajáttság tapasztalható, hogy a halott eltemetése a telepen történt. Különálló temető eddig nem került elő. Ebben a neolitikus kultúrákkal (Körös, Tisza) tart egyezést. Az a kérdés, hogy a temetkezés a nagyobb telep akkor nem használt részében történt-e, vagy közvetlen a használatban lévő objektum közelében, a közölt adatok alapján nem dönthető el. Az előbbire utalnak a megyszói sírok utólagos beásásai a telepbe, ez látszik valószínűnek az egyeki síroknál is. Valószínűsíti a telep elhagyott, illetőleg nem használt részébe való elkülönítési törekvést a Kőlyuk II. két csontváza, ahol barlang előtérserű folyosóját használta fel temetkezési helyül.

A vadnai sírlelet és telepanyag alkalmas arra, hogy a magyarországi neolitikum bükki kultúra köré csoportosuló alapkérdéseiből néhányat felvessünk és a megoldáshoz közelebb juttassuk. Az alapvető kérdés a neolitikus kultúrák származása és relatív kronológiája.

Tompa a bükki kultúrát az addig ismert leletanyag alapján — amely a borsod-derekegyházi telepanyag kivételével szórványanyag — stíluskritikai alapon három periódusra osztotta. A felosztás alapja az volt, hogy a bükki cserépanyag stílusban eltérő sajátosságokat mutatott a bükki kultúra elterjedésének három különböző övezetében. A stíluszónákból levonás migrációs elmélet alapján a Tompa által Bükk III.-nak nevezett stílusperiódusból származtatta a tiszai kultúrát, s korban Dunántúlon az idő-

15. Pl. Óhat-Dunahalom D. M. E. 1927. 312.; Kandrahalom D. M. E. 1910. 25.

16. B. Kutzian I.: Die Ausgrabungen in Tiszapolgár-Basatanya. Conférence Archéologique. Bp. 1955. 79.

17. Kalicz Nándor közlése, publikációját a telepanyaggal együtt Kalicz N. és Makkay János készíti el.

sebb vonaldíszes kerámiával, az Alföldön a Körös-kultúrával párhuzamosította.¹⁸ A bükki kultúra, illetőleg bükki művelődési körbe tartozó leletanyag lelőhelyeinek megszorodása következtében túlhaladta már azt a képet, amelyet Tompa rajzolhatott a kultúra elterjedéséről és a stíluszónák egységének vélt anyagáról. Újabb jelentős anyag hiányában legegységesebbnek látszik a Bükk-hegység középső vonalához tartozó barlangok anyaga, a Tompa-féle I—II. stílus jegyeivel, de ez nem mondható el az upponyi, aggteleki barlang anyagával kapcsolatban, ahol a keveredés már jelentős. A miskolci múzeumban lévő Tapolca-Forrás-barlang anyaga,¹⁹ amely területileg egészen közel van a Lillafüred-környéki lelőhelyekhez, a különböző neolitikus kultúrák nagyfokú keveredését mutatja.

A keveredés még nagyobbfokú és általános a középső Tisza-vidék mentén, amelyet Tompa átmeneti zónának tekintett. A keveredés oka, hogy a Közép-Tisza mentén az Északkelet-Magyarország valamennyi neolitikus kultúrája megtalálható. A Tiszától K-re az Észak-Alföldön öt kultúra elemei jelentkeznek a neolitikusnak tartott anyagban:

1. Körös-kultúra,
2. Tiszai kultúra,
3. Vonaldíszes kerámia kultúrája,
4. Bükki kultúra,
5. Herpályi kultúra.

A felsorolt nagyobb kultúrák közül jól elkülönül a Körös és a herpályi csoport. A Körös ezen a területen minden esetben elkülönül a Tiszaitól és az időben is sokkal fiatalabb Herpályitól. A Körös és vonaldíszes kerámia viszonylatában a Körös kultúra északi elterjedésének szegélyén szórványosan ugyan, de a vonaldíszes stílusjegyek felfűtűnek.

A legnagyobb az érintkezés a vonaldíszes kerámia, a bükki, illetőleg a tiszai kultúra között. Az érintkezés alapja a vonaldíszes kerámiának önálló, nagy területet elfoglaló része a Tiszántúl középső zónájában. B. Kutzián Ida Folyás-Szilmege 1950-ben végzett ásatása olyan anyagot hozott felszínre, amely alapján vonaldíszes jellegű, s megjelenik benne a bükki kultúra jellegzetes díszített anyaga, lehet, hogy importként, de lehet, hogy a telepen helyben készült. A feltárt öt zsugorított csontváz a telep emberanyagát adja. A szilmegei anyag lehetővé tette a múzeumokban lévő anyag szétválasztását. A csupán szórványos leletek alapján nehéz a teljes azonosságot megállapítani, de a főtípusok egyezése lehetőséget nyújt az elhatároláshoz. Az itt megállapított 102 lelőhely anyaga alapján módosítani kell azt a korábban vallott felfogást, hogy a vonaldíszes kerámia a Duna vonaláig terjeszkedett és további nagyarányú térhódítását az Alföldön megtelepülő Körös, de főképp a tiszai kultúra gátolta. Pontos elterjedési területét megvonni nem tudjuk, mert a jelenlegi adatok csupán a kutatás mai állását jelzik, valószínű, hogy a tényleges szállásterület nagyobb volt. A település központja a Tiszántúl középső területe, onnan áttérjed a Duna—Tisza-közéire és délen Kiskúntélegyházáig nyúlik le. Leggyakoribb a középső Tisza mellékfolyóinak mentén, elsősorban folyóvizek mellett.

Gyakoriságára és helyi változataira Kalicz Nándor Tiszazugban végzett terepbejárása jól rávilágít. A bejárt kis területen 38 lelőhelyen találta meg a vonaldíszes kerámia lelőhelyét. Értékes megfigyelése volt a lelőhelyek vízparti elhelyezkedése, továbbá, hogy kiterjedésben kisebbek, nem látszanak olyan állandónak, mint a Körös telepek.²⁰ Kalicz N. terepbejárása során úgy látta, hogy a tiszai kultúra nem hatolt be Tiszazugra, csupán emlékműanyagának szórványos darabjai keverednek a vonaldíszes kerámiával. A szolnoki múzeum e körbe tartozó leletanyaga Szászberék, Tiszaföldvár, Szolnok-Kénsavgyár, Tiszavárkony-Hugyinpart, Tiszaiagar-Csikóstanya, Pusztakengyel lelőhelyek²¹ anyaga viszont nagyfokú keveredést mutat a tiszai kultúrával. A kevert

18. Tompa F.: A. H. V—VI. 33.

19. Közöletlen. Ltsz: 53.66.1—19.

20. Kalicz N.: Jászkúnság 1955. III. 34—40.

21. Közöletlen. Szoln. Múz. Ltsz: 54.39.1—50; 54.40.1—24; 54.37.1—5; 54.36.1—10; 54.51.1—18; 54.34.1—10.

jelleg néha azonos töredékeken is jelentkezik, akár a vincai, akár a lebői edényeken.²²

A keveredés, illetőleg érintkezés megtalálható a tiszai kultúra törzsterületén, s különösen gyakori a tiszai kultúra fiatalabb szakaszába tartozó telepeken, Szakálháton, Lebón, Szegvár-Tűzkövesden, Hódmezővásárhely-Gorzsán.²³ A felvett lelőhelyek igazolják a vonaldíszes kerámia és a tiszai kultúra egyidejűségét és azt, hogy a vonaldíszes kerámia szállásterülete D-i határán szorosan érintkezik a tiszai kultúrával.

A keveredés néha olyan fokú, hogy a szétválasztás szinte lehetetlen. Ilyen a vadnai telepanyag, de bizonyos vonatkozásaiban a sírlelet egyes darabjai is. A szétválasztás alapja inkább az lehet, hogy bizonyos típusok a bükki, más típusok a vonaldíszes kerámia jegyeit hordozzák magukon. Különösen áll ez a Tompa F. által a bükki zóna D-i területén a tiszamenti lelőhelyek anyagára.

Tompa F. a Bükk III-ból származtatta a tiszai kultúrát. Ma mind a hazai kutatók többsége, mind a külföldiek is osztják Csalog J. felfogását, hogy a bükki és tiszai két különböző stílus: textilstílus és szalagdíszes; virágzása nem egymás utáni, és a Tompa-féle Bükk III. nem fejlődési átmenet a tiszai kultúra felé, hanem a kettő szomszédi viszonyból folyó egymásra hatás kapcsolataiból keletkezett.²⁴

A vadnai sírlelet felveti az alapvető kérdést, a vonaldíszes kerámia és a bükki kultúra viszonyát. Tompa F. a bükki kultúra kialakulására felvette az ún. protobükk anyagot, mint a lineár kerámia egyik változatát, amely átmenetül szolgál a bükki kultúra kialakítására. A kérdéssel összefügg a protobükk és Bükk III. anyaga is, amely a lelőhelyek tanulása során szinte mindig együttesen jelentkezik és egymástól nem választható el.

Tompa F. kétségtelenül átmenetnek tartja a tiszadadai sírból előkerült tálat. Nem kétséges, hogy stílusjegyei a vonaldíszes kerámia legjobban felismerhető, elkülöníthető sajátosságait mutatja. Jellegzetes díszítő elemei a csótalpas tálformáknak és a vastagfalú kónikus tálaknak és gyakori a gömbhasú, hengeresnyakú edényeknek. A díszítési mód inkább a formára jellemző, mint a kultúra szétválasztására vonatkozó kritérium. Számos lelőhely anyaga bizonyítja, hogy a díszített csótalpak és tálak e díszítőelemeket használják, természetesen sok-sok helyi változatban.

A protobükk anyag másik lelőhelye Rakamaz-Morotvaomlás, amelynek anyagát a nyíregyházi múzeum őrzi. Tompa fontos lelőhelynek tartotta, mert anyagában található olyan töredékek, amely lehetőlegképpen átmenetnek tekinthető a vonaldíszes kerámiából a bükki felé.²⁵ Átmeneti formának tartja a XXXV. 15—17. XXXVI. 2, 4—5. darabokat. Ezek a darabok íves vonalú, karcolt díszítéseikkel tisztán képviselik a vonaldíszes kerámia ornamentikáját. A vastagabb falú edényeken a geometrikus karcolású stílusselemek is feltűnnek. Ez a motívum szintén a Tompa F. által protobükkinek mondott stílus jellegzetessége. Nem vitás, hogy a szegletes vonalkarcolások megkettőzésével kialakított motívumok mitsem különböznek a teljes felületet kitöltő meandroidtól, a Tompa-féle Bükk III-tól, vagy a Csalog által textilmintának nevezett ornamentikától. Megfigyelhető, hogy a vastagabb falú, nagyobb edények térkitöltésénél éppen a nagyobb felület miatt nem a teljes felület beborítására törekszik, hanem a nagyobb egységű vonalvezetés alkalmazására. Megállapítható, hogy a telep félgömbformáiú, bombaalakú, kisméretű edényei és kiöntős edénye a bükki kultúra I—II. fokozatába tartozó szalagköteg karcolásaiival a Bükk törzsterülettel azonos kivitelű. A teljes anyag vizsgálata alapján Tompa F. stíluskritikai jegyei alapján a lelőhelyről azt kellene leszűrniünk, hogy Rakamaz a bükki kultúra olyan települése, amely a vonaldíszes kerámiából kialakuló bükki kultúra legkorábbi telepe; végigélte a stílus fejlődését

22. V a s s i c, M.: Preistorika Vinca. Beograd 1932—36. II. XXXI. 59. — Móra Ferenc ásatása 1930. Szegedi Múzeum. Közöletlen.

23. B a n n e r—B á l i n t: Dolg. 1935. 76—86. — Lebő. Közöletlen. Szegedi Múzeum. A lelőhelyen 1950-ben a szerző, 1955-ben Párducz M.—Trogmayer O. tárt fel vonaldíszes kerámiához tartozó telepet. — Szegvár-Tűzköves Csalog J. ásatása. — Gorzsán Gazdapusztai Gyula ásatott 1956-ban. Valamennyi közöletlen, illetőleg közlés alatt.

24. C s a l o g J.: FA. III. 4. 3—9; Csalog, FA. 7. 1955. 23—44.

25. T o m p a F.: A. H. V—VI. 23. XXXV. 15—17, XXXVI. 1—5, 7, II. 4.

a virágzásig, hanyatlásának korát, és akkor szűnik meg, amikor már anyagában a textilornamentika megjelenik, de megszűnése miatt nem lesz domináló.

A harmadik fontos lelőhely Tállya-Halastó, amely amiatt jelentős, hogy a Gallus Sándor által végzett próbaásatás rétegtani megfigyelései igazolták Tompa F. stíluskritikai alapon felvett származási és fejlődési kronológiáját a bükki kultúrán belül. A második próbaárok adta az alapot két szint megállapítására. Az első réteg kb. 140 cm-re kezdődik és 50 cm vastag. Ezután 30 cm meddő réteg következett, majd a második réteg, amely 110 cm vastagságban tartalmazott anyagot. Az első réteg anyaga a Tompa-féle Bükk III., amelyen girlandos motívumok mellett a gazdagon kifejlődő geometrikus mintacsoport szaporodik el. A második réteg túlnyomóan azon spirálvonalú kerámiát mutatja, amelyet Tompa mint a bükki kultúra alapját és kiindulását ismert fel.²⁶ Csalog J. már rámutatott a tállyai lelőhely stratigráfiai körülményeinek megbízható voltára.²⁷

A Gallus által közölt publikációban a 42. képen bemutatott cserépanyag az 1. és 2. rétegből nem elég meggyőző a szétválasztásra, mert a spiráldíszes (vonaldíszes kerámia) kétségtelenül megvan a tipikus formákon (csőtalp félgömbforma), de ha a többi cserépanyagot is közölte volna, mint ahogy a nem közölt anyagban megtalálható (M. N., M. Rég. O. 19/1935. ltsz.), a megkülönböztetés nem lett volna olyan éles, mint ahogy az 1. árok szelvénye sem így mutatta. A telep tehát a protobükk és Bükk III. leleteit tartalmazza, így tehát Gallus szerint a kultúra teljes virágzása idején nem volt használatban. A teljes cserépanyag összetételéből viszont arra következtethetünk, hogy a Tállya-Halastón olyan lelőhely került felszínre, ahol a Bükk III. jellegzetes stílus-elemekkel elválasztható réteg nélkül együtt élnek a spiráldíszes-vonaldíszes elemek. Tehát kevert anyagú, mint a legtöbb lelőhelyen, ahol a két stílusú díszítéseken, a csőtalpakon és a félgömbformákon a vonaldíszes ornamentika jelentkezik. A bombaalakú edényeken a Bükk I. vonalköteg, s a hullámosdíszű, inkább Bükk III. jellegeket felölő díszítések általánosak.

A bodrogkeresztúri lelőhelyek anyagának részletes taglalása — ahol a keveredés még nagyobb fokú, mint az említett eddigi lelőhelyeken — azt hiszem, szükségtelen, mert a közölt anyag és a megyaszói, Miskolc-fűtőházi leletek²⁸ elég meggyőzőek a kevert jelleg igazolására. Kimutatható tehát, hogy a Tompa F.-féle fejlődésemélet legsebezhetőbb pontja az, hogy éppen azon a területen jelentkezik együtt a kiinduló alap, a kezdet: a protobükk és a stílusában degenerálódó vég: a Bükk III., a tiszai kultúra alapja.

Az a tény, hogy a protobükknek felvett vonaldíszes kerámia és Bükk III. következetesen együtt fordul elő mindazokon a lelőhelyeken, ahol számottevő anyag van, emellett bizonyít, hogy jelenlétük nem tekinthető úgy, hogy a kultúra kezdete és vége van képviselve, illetőleg a fejlődés teljes idejét végigéli a telep.

A nagyfokú kevertség, a vonaldíszes kerámia önálló telephelyeinek nagyszámú megjelenése alap arra, hogy a sokak — elsősorban Csalog J. — által és a sok helyen felvetett Tompa-féle egyenes fejlődési elmélettel szakítsunk és kimondjuk, hogy a Bükk III. nem előzményei a tiszai textilstílusnak, s nem belőle fejlődik a tiszai műveltség. Az a körülmény, hogy a vonaldíszes kerámia középföldi elterjedésének D-i zónájában időben érintkezik a tiszai műveltséggel, megadja a lehetőséget a vonaldíszes kerámiának éppen úgy, mint a bükki jellegű telepek tiszai motívumokkal való gazdagodásának, telítődésének.

A vonaldíszes kerámia a Tompa-féle Bükk III. anyag majdnem minden lelőhelyen megismétlődő kevertsége feltétlenül a két anyag egykorúsága, egykorú használati gyakorlat mellett dönt. Bizonyítottnak látszik, hogy a Bükk III. olyan kevert stílus, amelyben a vonaldíszes kerámiának stíluselemei egyes edényformákon (csőtalp, tál, nyakas edény) általános használatban van, a bükki kultúra szalagköteg motívumai

28. Közöletlen, Miskolci Múzeum. Ltsz: 53.101.1—39.

26. Gallus S.: Arch. Ert. 1936. 70. 42. kép.

27. Csalog J.: FA. III—IV. 8. jegyzet.

és jellegzetes formái (bomba, félgömbalak) élnek, s a tiszai kultúra textilstílusának változataival gazdagodnak.

A bükki kultúra feltétlenül a spiráldíszes és vonaldíszes kerámiából alakult ki, jellegzetes helyi zárt területre szorító ornametikával. A közös eredet mellett szól az embertani anyag is, s el kell fogadni Csalognak a feltevését, amely a két kultúra különböző embertani jellegét vetette fel.²⁹

*

A vadnai sírlelet egyik sajátos jelensége az edénymellékletek gazdagsága, a másik az edények kicsiny mérete és összetétele. Az előbbi azért szokatlan, mert a bükki művelődési körbe felvett temetkezések zömében melléklet nélküliek, vagy csak egy-két edényt tartalmaznak, s a szokás a neolitikus kultúráknál általánosnak mondható az eddigi adatok alapján. Az edények méretezése valóban kicsiny, de a bükki művelődési kör általánosságban használt méreteitől lényegesen nem üt el, ezért nem kell arra gondolni, hogy speciálisan temetkezési célból készítették az edényeket, illetőleg az eltemetett korához, neméhez válogatták a mellékleteket. Ilyen környezetben nem szokatlan forma a füles edény, a kehely és a sírba tett állatidol. A fülesedény egyenesnyakú lehetett, amelyet a perem alatt bemélyített vonaldísz zár le. Fülének kiképzése, az egyenes bázis a szájnílás felé történő megnyúlása, kicsiny átylukasztása a felfüggesztésre utal, amelyet még megerősít a fül nyílásától vezető, vállon alkalmazott bordadísz. A díszítés gyakorlati célja a függesztő anyag két szára csúszásának meggátlása. A kisméretű talpas kehely mérete után ítélve inkább mécseset gyaníttat. Bükki telepeken is előfordul a cserépből készült kanóctartó, amely ezt a rendeltetést valószínűsíti.³⁰ A kehely szárát vörös festés fedi. A festés nem meglepő, mert a vonaldíszes kerámiának is jellemzője. A sírmellékletek edényeiben (Onga, Abaujvecser) található okker és a csontvázra ráülepedett vörös festék (Nagykálló, Debrecen-környéke »okker sírok«) jellemzők a neolitikum egy-egy szakára. A telepanyag festett kerámiája a Közép-Tiszavidék általánosan széles körbe kiterjed (Oros) fekete festését mutatja, amelynek összetétele olyan kátrányfésülés, amelyre Csalog J. hívta fel elsősorban a figyelmet a Szentes-tüzkövesi edényekkel kapcsolatban.³¹ Az állatidol nem túlságosan gyakori még a neolitikumban. A vadnai állatidol feltehetőleg sertést ábrázol. A hátán lévő benyomott plasztikus dísz is ezt erősíti meg. A bükki művelődési körből Tompa Borsodról közöl talán kutyának meghatározható állatidolt és meghatározhatatlan állatstílus részletet.³² Ismertek a sátoraljaujhelyi telep agyagából készült halfejek.³³ A vadnai állatidol díszítés tekintetében közelebb áll a Hódmezővásárhely-kökénydombi állatidolhoz, ahol a bemélyített egyenes vonal a hasvonal alatt és a lábakra terjed ki.³⁴

A vadnai sírlelet és a bükki művelődési körbe tartozó sírleletek közlése, továbbá a még közöletlen Folyás-szilmei és tiszavasvári leletek, valamint a teljes antropológiai anyag közlése közelebb viszi a kutatást a bükki művelődési kör még megoldatlan kérdéseinek megvilágításához és reményt nyújt arra, hogy újabb sírleletek feltárásával a kérdéseket meg is oldjuk.

A vadnai lelőhely jelentőségét az adja meg, hogy a sír és telepanyag legtisztábban képviseli a vonaldíszes kerámia stílusjegyeit, de az a klasszikus bükki áruval keverten jelenik meg, mint a síkvidéki bükki művelődési körbe tartozó lelőhelyeken mindenütt. A vadnai sír és telepanyag megerősíti azt a megállapítást, hogy a vonaldíszes kerámia stílusjegyei és a Tompa-féle Bükk III. elemek keverten együtt fordulnak elő és a díszítőelemek nem fejlődési fokozatokat jelentenek. A motívumok inkább egyes formákhoz köthetők, s egy-egy forma jellemző és ismétlődő díszítési módja. A stíluslele-

29. A bükki művelődési körbe tartozó antropológiai anyagot Nemeskéri János dolgozza fel. Közlése alapján biztosnak látszik a vadnai, megyaszói, kőlyukbarlangi antropológiai anyag egyezése, s eltérése a tiszai kultúra antropológiai anyagától.

30. Csalog J.: Fol. Ethnografica 1949. 155—161.

31. Csalog J. előadása a Régészeti és Művészettörténeti Társulatban 1957.

32. Tompa F.: A. hH. V—VI. XXV. 2. 8.

33. Visegrádi J.: Arch. Ert. 1912. 244—261. II. kép. 12.

34. Banner—Korek: Arch. Ert. 1949. XV. 7.

mek kevertsége azt mutatja, hogy a három kultúra párhuzamosan él egymás mellett és díszítő sajátosságában az egyes formák a vonaldíszes kerámia stílusjegyeit hosszú időn át megőrzik még akkor is, mikor a textilstílus már egyes formákon tért hódított.

KOREK JÓZSEF

THE NEOLITHIC BURIAL-FINDS AT VADNA

The author makes known the burials and their supplements excavated in the recent years. They all turned up in north—east Hungary.

1. *Vadna*. Settlement and graveyard. Shrivelled burial. Its finds are pots (I. t. 1—5, 8). The finds show the features of Bükk and linear style. The two elements of style appear mixedly. The burial of the deceased took place at the settlement.

2. *Tiszabercel*. A shrivelled burial. Direction East—west, its supplement is a pot (III. t. 1). The burial also happened at the settlement. The Bükk and linear decorative elements appear mixedly.

3. *Mályinka*. Burial with three pots as supplement. (III. t.).

4. *Onga*. Burial with pots as supplements. The material of the settlement clearly shows Bükk-culture. (III. t.).

5. *Nagykálló*. Settlement and burial. The supplements of the burial are painted pots and shell-jewels. (IV. t. 1—3). The material found here displays the character of Bükk and partly of painted pottery. (V. t. 1—10.)

6. *Megyaszó*. Settlement and burial dug in the settlement. Mr. F. Tompa classes them to the sphere of Bükk culture. Out of the four shrivelled burials only one has a supplement: a pearl.

7. *Kölyük II. cavern*. Settlement in cave, two shrivelled skeletons in it.

8. *Egyek*. Settlement with two shrivelled burials.

9. *Folyás—Szilme*. Five shrivelled burials with skeletons containing no supplement came to the surface on the settlement of linear pottery.

10. *Tiszavasvári*. On two different finding places 14 shrivelled burials were discovered which may be listed to the Bükk cultural circle.

11. *Abaujvecser*. The „Herman Ottó” Museum at Miskolc preserves a pot probably originating from a burial. (V. t. 11—a, b.)

These finds come from the large territory of the Bükk-culture and unite the peculiarities of more styles. The way of burial is always shrivelling, the interment of the deceased took place at the settlement every time.!

The author criticises the periodisation of F. Tompa in connection with the Bükk culture. In the Highland he observes the appearance of five neolithic cultures. They are: the Körös culture, the Tisza culture, the culture of linear pottery, the Bükk culture and the Herpály culture. The Körös and Herpály culture stand alone. The closest touch exists between the culture of linear pottery and those of the Bükk and Tisza. Ida B. Kutzian also found the shards of Bükk culture in the linear ornamented material at Folyás—Szilme in 1950.

The researches altered the view that the boundary of linear pottery stretches as far as the Danube. The author knows 102 finding places East of the Danube. The centre of the settlement is the middle area of Trans—Tisza. Most frequently occurs along the tributaries of Middle—Tisza. According to the researches of N. Kalitz the places of discovery of linear pottery may be found in Tiszazug, the Tisza culture appears only with scattered pieces on these fields. In the neighbourhood of Szolnok however linear pottery is mixed up with the style of Tisza culture. In the vicinity of Hódmezővásárhely a mingling may be experienced between the two cultures. In consequence of all these the author considers linear pottery simultaneous with Tisza culture.

The finds in the Vadna-grave raise the problem of relation between Bükk culture and linear pottery. F. Tompa regarded the so-called proto-Bükk linear pottery a transitory type leading to Bükk Culture. The analysis of the materials in many places of discovery showed that Tompa's proto-Bükk type appears mixedly with the Bükk I—II—III. types right on this area.

According to the author's opinion Bükk III. is not an antecedance of the Bükk textile style and the Tisza culture did not develop from this.

Bükk III. is such a heterogeneous style in which the features of linear pottery exist, and are enriched with the varieties of the textile style of Tisza culture.

The Bükk culture undoubtedly evolved from the spiral ornamented and linear pottery with a decoration characteristic only to a closed local area.

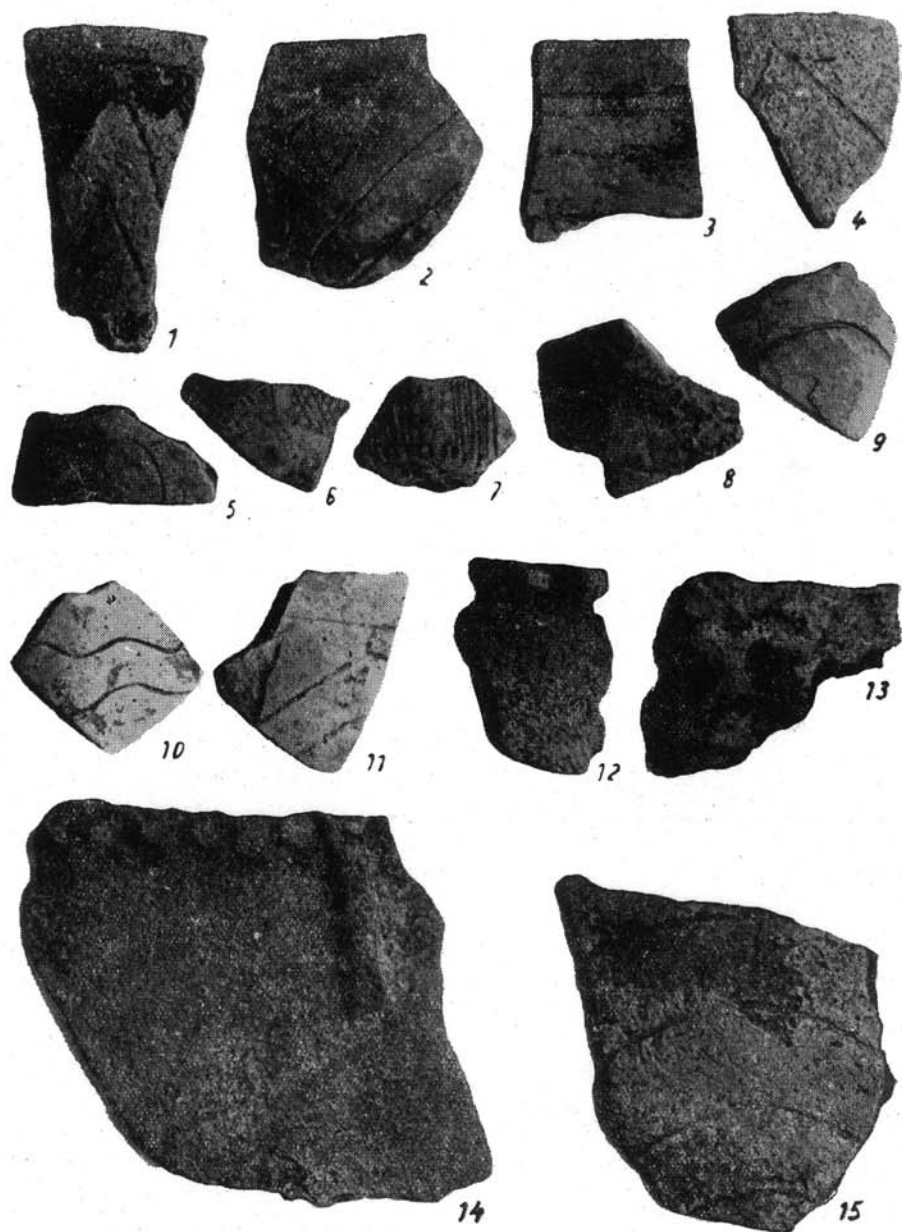
The significance of the Vadna urnfield is emphasised by the facts that the features of linear pottery are most distinctly represented by the material of the grave and settlement, but they appear mixedly with the wares of Bükk culture, as everywhere in the fields belonging to the lowland culture-circle of the Bükk. The finds of the Vadna grave and settlement confirms the statement, that the features of linear pottery and the elements of the Tompa-Bükk III. come forth mixedly and the ornamental elements do not mean a grade of evolution. The patterns may be attached rather to certain shapes and are the characteristic and repeated ornamental ways of a certain shape. The mixedness of elements show that the three cultures existed side by side and some forms preserved the elements of linear pottery in ornamental peculiarities for a long time even at a period when the textile style took hold of ground in some forms.

I. TÁBLA

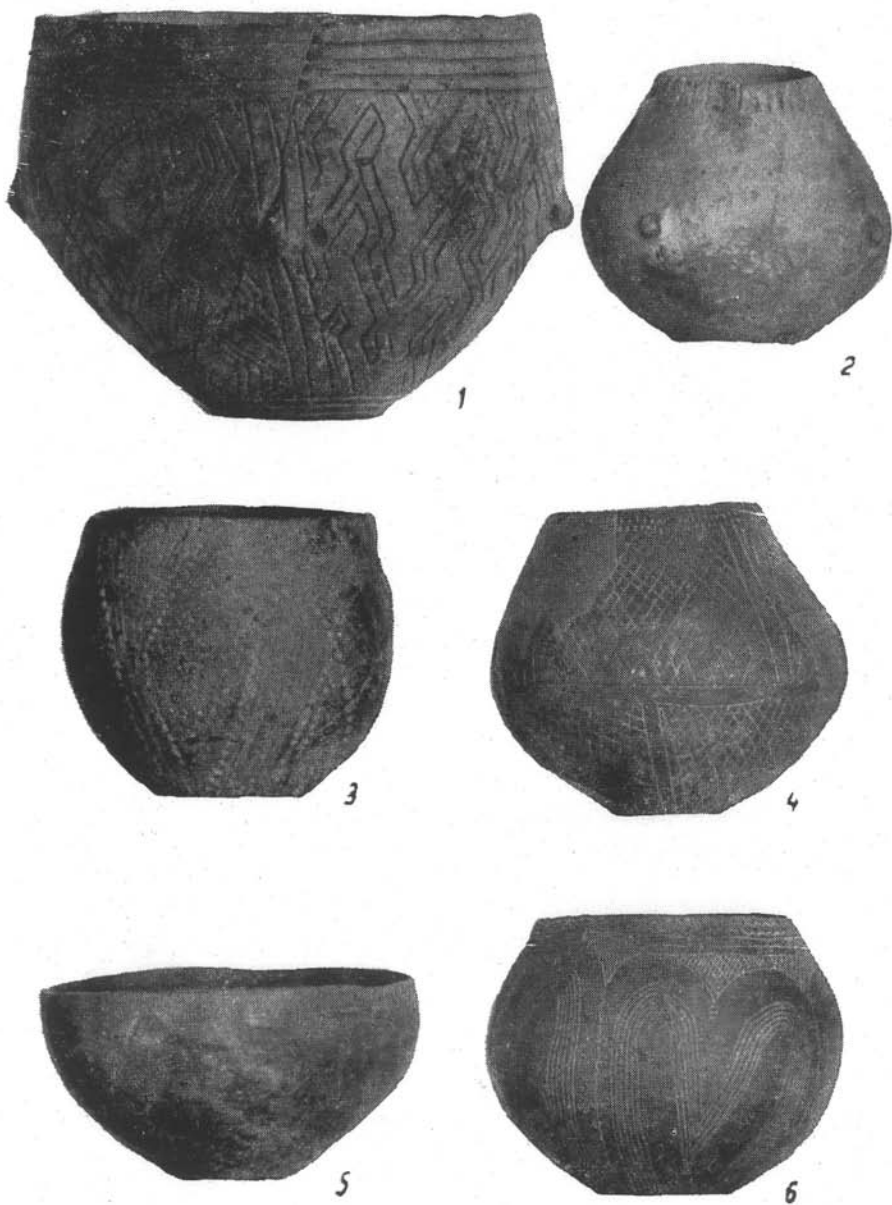

Vadna. 1, 3, 4 kb. $\frac{1}{2}$ nagyság, 2, 5, 6 $\frac{1}{1}$ méretben.

II. TÁBLA

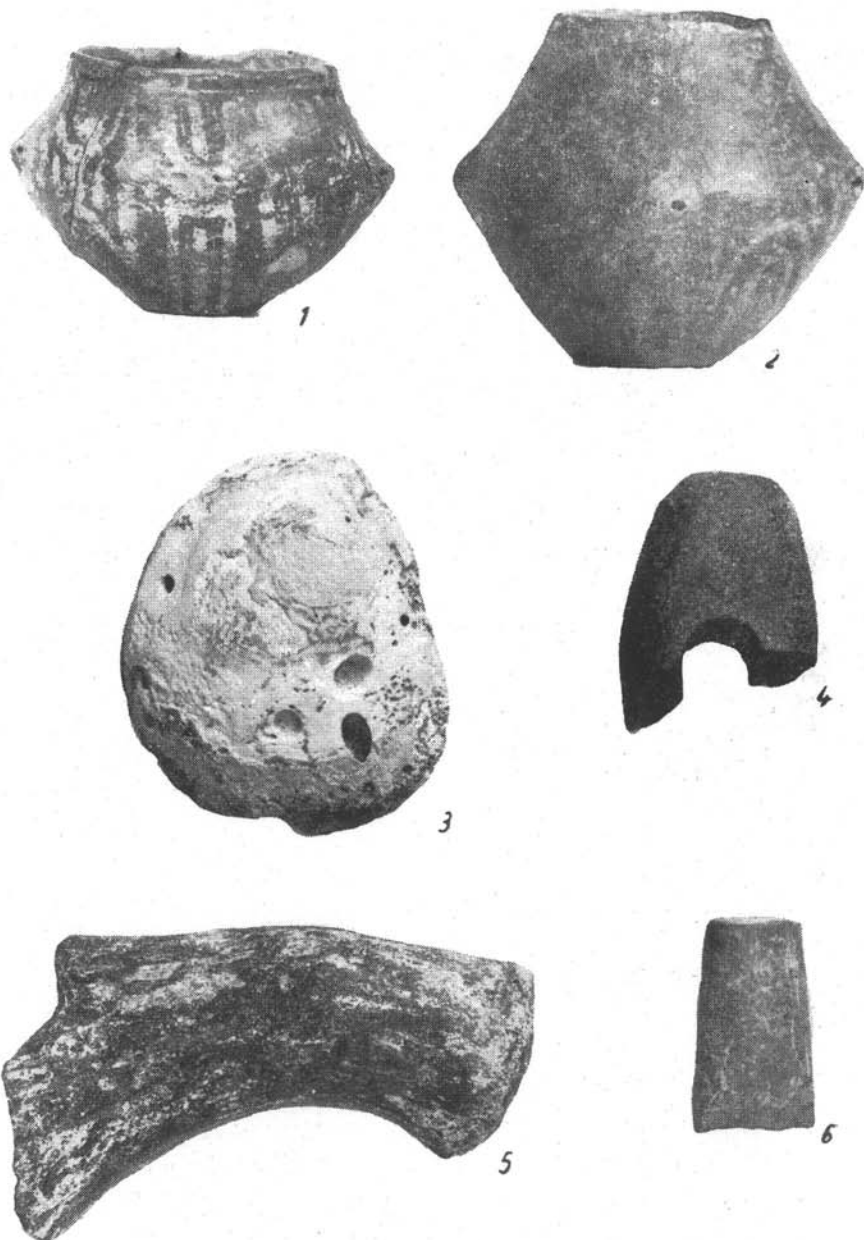
Vadna. 1—15. $\frac{1}{2}$ méret.

III. TÁBLA

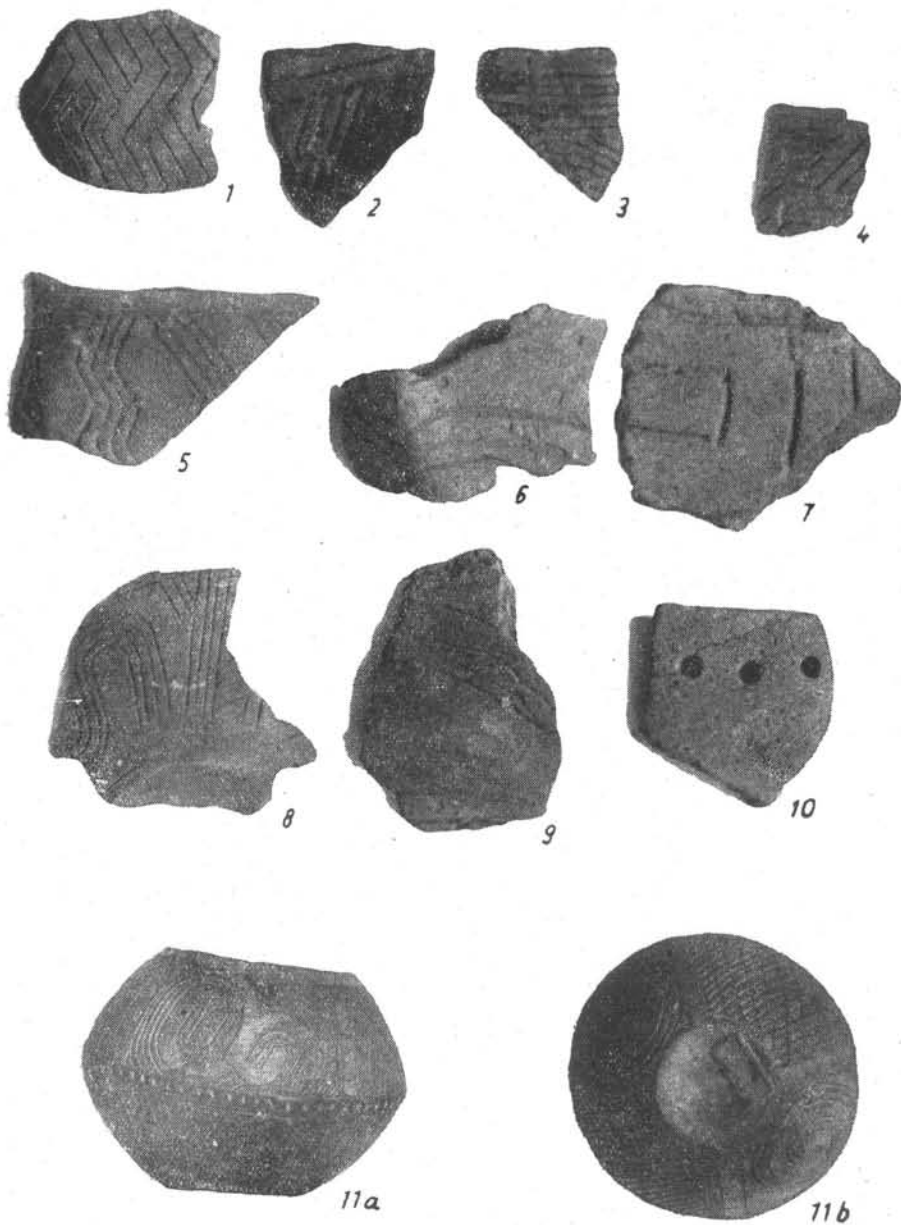
Tiszabercel: 1. ; Onga: 2, 3, 4. ; Mályinka: 5, 6. $\frac{1}{2}$ méret.

IV. TÁBLA

Nagykálló. 1—6. $\frac{1}{2}$ méretben.

V. TÁBLA

Nagykovács: 1—10 $\frac{1}{2}$ méret. Abaújdevecser: 11a, 11b. $\frac{1}{2}$ méret.

RÉZKORI TEMETŐ TISZAKESZIN

A Miskolci Herman Ottó múzeum gyűjtőterülete a rézkori bodrogkeresztúri kultúra leletei tekintetében elég gazdag, miként arra már e leletanyag problémáit tárgyaló korábbi tanulmányaimban is rámutattam.¹ Több temetőjének létezését ismerjük erről a vidékről. Sajnos azonban ezek leleteinek szakszerű feldolgozása csak részben történt meg. Így tehát régóta fennálló adósságot törlesztünk, amikor az idő előtt tragikusan elhunyt Tompa Ferenc² által feltárt Tiszakeszi rézkori temetőt és annak leleteit az alábbiakban ismertetjük.

Tiszakeszin 1935 őszén egy csatorna ásása alkalmával egy sírt találtak, amelyben „bütykös” díszítésű edények, valamint egy arany „fülbvaló” is volt.³ A leletet a Magyar Nemzeti Múzeumnak bejelentették, mire is 1936 tavaszán Tompa Ferenc kiszállt a helyszínre és ott ásatást kezdett. Erről a sírről bővebbet, sajnos, nem igen tudunk, miután Tompa fennmaradt jegyzetei meglehetősen szűkszavúak. Előkerülésének pontos helyét sem ismerjük. Tompa ugyanis Tiszakeszi határában a rézkori bodrogkeresztúri kultúra három temetőjének létezését állapította meg. Az egyik a Szódadombon volt, a másik Fáykertben, a harmadik helyét közelebből nem jelölte meg, lehetséges, hogy a Pipisdombon volt az. Az aranyékszeres sír lelőhelye feltehetőleg a Szódadomb volt, minthogy Tompa Tiszakeszire érkezve itt kezdte meg az ásatásokat 1936. március 30-án. Annak ellenére, hogy innen korábban már jutottak rézkori leletek a miskolci Herman Ottó Múzeumba (ezeket alább ismertetni fogjuk), kutatásai nem vezethettek különösebb eredményre, mivel azokat e helyen április 4-én befejezte. Naplójában is csak az alábbi megjegyzést találjuk erről: „Rézkori sírok nyoma (cserepekben)”.

Ezt követően Tompa átment a Fáykertbe, ahol április 6–7-én végzett ásatást, majd mivel ezen munkáit siker koronázta, ugyanezen év szeptember 16–26 közötti időben. Az első alkalommal 6, az utóbbi ásatás során 17, azaz összesen 23 sírt tárt fel.⁴ Ezeket, amennyire lehetséges, lentebb részletesen közölni fogjuk. Tompa Ferenc ugyanis az általa feltárt temetőt tüzetesen nem ismertette. A sírok leírása során is csak a fennmaradt szűkszavú ásatási feljegyzéseire és fényképfelvételeire támaszkodhatunk,⁵ továbbá arra a néhány sorra, amellyel a magyarországi ősrégészeti kutatás eredményeit összefoglaló nagy tanulmányában e lelőhely jelentőségét méltatta.⁶

A lelőhely a község Fáykert nevű részén terült el, a Tisza gátjának közelében; Tompa meghatározása szerint „a gát sarkánál”. A feltárások Simon Károly földjén folytak.

1. sír. Mé. 30 cm.⁷ Bal oldalán fekvő zsugorított csontváz. (Nő.)⁸ Tá. K—NY.

1. Patay Pál: A Szerencs-hajdúréti rézkori temető. A miskolci Herman Ottó Múzeum Közleményei, 1956. június, 4–14. — Ua. Szöttest utánzó díszítések a rézkori kerámián. A miskolci Herman Ottó Múzeum Közleményei, 1956. december, 5–14.

2. Tompa Ferenc, a budapesti Tudományegyetem Ősrégészeti Tanszékének tanára, 1938-ig a Magyar Nemzeti Múzeum tisztviselője, 1945. február 9-én Budapesten egy aknaszállánktól megsebesülve, a háború áldozata lett.

3. E leletek magántulajdonban maradtak, így ezeket közelebből nem ismerjük.

4. Tompa ásatásaiból származó leleteket a Magyar Nemzeti Múzeum—Történelmi Múzeum őrzi.

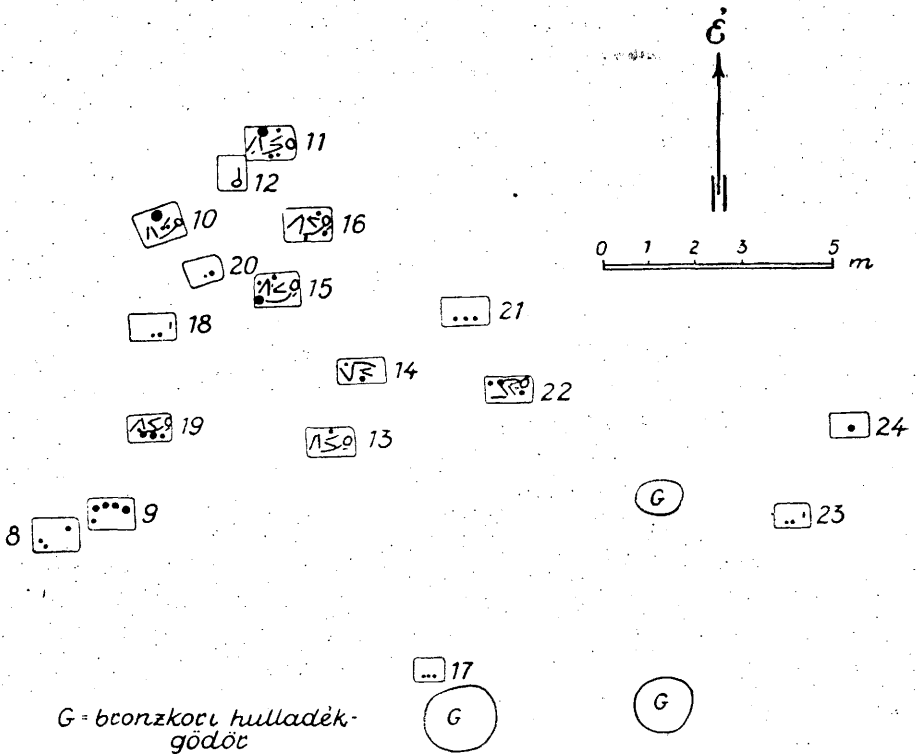
5. M. N. M. Adattár 6. T. I.

6. Tompa Ferenc: 25 Jahre Urgeschichtsforschung in Ungarn, BRGK 24/25 (1934/35) 58.

7. Rövidítések: m. = magassága, h. = hossza, mé. = mélysége, tá. = tájolása, pá. = peremének átmérője, fá. = fenekének átmérője, há. = hasának átmérője, leit. sz. = leitári száma.

8. A csontvázak nemét Tompa feljegyzései alapján közlöm. Ez a meghatározás tehát nem antropológiai vizsgálat eredménye.

Kezek az arc előtt, a lábak mérsékelten zsugorítva feküdtek. A csontváz hossza zsugorítottan 110 cm. Mellékletek: 1. A karok előtt „*csupor*” töredékei.⁹ 2. A könyök mellett *tál*. Oldalának felső része meredek. Az oldala törésvonalán 4 lencseszerű ragasztott bütök van. M. 5, pá 13. 4 cm. Lelt. sz. 36/1950—1 (I. t. 4). 3. Az utóbbi edényben *bögre*, két *szalagfüllel*. Hasának alsó részén a két, aránylag nagy füleire merőlegesen 1—1 bütök van. Ezeket kétoldalt ferdén lefutó, bekarcolt vonalak

Tiszakeszi—Fáykert rézkori temetőjének helyszínrajza

veszik közre. Fölöttük az edény testén 6, illetve 7 vonalból álló szalag fut körbe, amely a fülek alatt megszakad. Fenekén kis omphalos van. M. 6,6, pá. 7,5, fá 1,5 cm. Lelt. sz. 38/1950—2. (I. t. 2) 4. A könyök előtt nagyobb *tál*. Oldalának felső része kissé íveltlen szélesedő pereme enyhén kihajló. Az oldala törésvonalán kissé aszimmetrikusan elrendezve, 4 kis, alig átfúrt bütök látható. M. 8, pá. 17,2, fá. 5,5 cm. Lelt. sz. 38/1950—3 (I. t. 1). 5. Az előbbiben kisebb *tál*.

2. sír. Bolygatott. Mé. 30 cm. Mellékletek: 1. *Tejeskölcsög alakú edény*. A pereménél lévő fülei aránylag szélesek, de a nyílásuk szűk. Hasának közepén 4 helyen — a fülek alatt és ezekre merőlegesen — bütököket helyettesítő kis dudorok vannak. M. 21,3, pá. 9,7, fá. 6,4 cm. Lelt. sz. 6/1946 (I. t. 6). 2. *Tejeskölcsög alakú edény*. Hasa

9. Azok a tárgyak, amelyeket leltári szám nélkül közlök, nem találhatóak fel a Történeti Múzeum gyűjteményében.

igen alacsony és lapos. Nyaka hengeres és aránylag széles. Fülei a perem fölött kicsúcsosodnak, oldalukat lécz tagolja. Hasának alsó részén 4 kis bütyök van, de ezek nem esnek a fülekkel azonos függőlegesbe. Fenekének kivételével egész felülete díszített. A vállon körbefutó 2 bekarcolt vonal által elválasztva, mind a nyakon, mind a hason — részleteiben egymástól eltérő — kihagyásos, meander szalagokkal megszakított hálóminta látható.¹⁰ Lent két körbefutó vonal és pontsor zárja le a mintát. Pereme rovátkolt; a rovátkolás a fülekre is kiterjed. M. 15,2, pá. 12,5 cm. Lelt. sz. 38/1950—4 (I. t. 7). 3. *Kőkés*. H. 8,7 cm. Lelt. sz. 53.10.1 (I. t. 5).

3. *sír*. Mé. 40 cm. Bal oldalán fekvő zsugorított csontváz. Gyermekek. Tá. Ny—K. A csontváz zsugorított h. 105 cm. Mellékletek: 1. A fejnél *kőkés*. 2. Ujján *rézgyűrű*. 3. A karok előtt *tejeskőcsög alakú edény*. Hasán két bütyök volt. Csak az alja maradt meg. Fá. 6,5 cm. Lelt. sz. 53.10.2 4. A csípőnél *miniatűr edény*. M. 3,6, pá. 2,6 cm. Lelt. sz. 53.10.3 (I. t. 3). 5. A csípő körül *márvány gyöngyök*. 6. Ugyanott *spirális* huzalból készült *rézcsövecske*. 7. A térdnél *cserepek*. Tompa feljegyzése szerint utóbbiak valószínűleg egy már feldúlt sírból származnak.

4. *sír*. Tompa feljegyzéseiben mindössze az alábbi szerepel: „Feldúlt. Egy edénynek a cserepei (a csomagolásnál szórványosnak lett jelezve).” A leltári naplóban az alábbi edény szerepel, mint a 4. sír melléklete: 1. *Csövestalpú serleg*. Talprésze alacsony, rajta vízszintes síkban elhelyezett, 4 áttört kerek lyuk van. Az edényrész hasa öblös, e fölött hosszú, enyhén ívelt nyak következik. A hason egymással szemben 1—1 vízszintes nyílású fül található, ezekre merőlegesen 1—1 bütyök. M. 23,7, pá. kb. 11, fá. kb. 12,5 cm. Lelt. sz. 53.10.4 (I. t. 8).

5. *sír*. (II. t. 2). Mé. 40 cm. Bal oldalán fekvő csontváz; zsugorított. Tá. K—Ny. (Nő). A csontváz zsugorított h. 106 cm. Kezek az arc előtt feküdtek, a lábak mérsékelten voltak zsugorítva. Mellékletek: 1. A csontváz dereka mögött *tejeskőcsög alakú edény*. Feneke aránylag keskeny. Hasa gömbölyű. Az aránylag rövid, enyhén ívelt nyaka a hastól egy barázda által különül el. Fülei kissé felcsúcsosodnak. A vállán a fülekre merőlegesen 2 kis bütyök van, a hason újabb 4, de ezek sem a fülekkel, sem a vállon lévő bütykökkel nem esnek azonos függőlegesekbe. M. 17, pá. 9, fá. 4,7 cm. Lelt. sz. 38/1950—5 (II. t. 1). 2—3. A medence mögött még 2 *edény*.

6. *sír*. A csontváz erősen tönkrement állapotban volt, valószínűleg fekvése sem volt megfigyelhető. Tá. K—Ny. Mellékletek: 1. A koponya alatt nagy *kőkés*.¹¹ 2. „Nagy *kőcsög*”. 3—4. 2 *edény*. 5. *Csövestalpú tál*. Csak töredékekben lett begyűjtve. Lelt. sz. 53.10.5. 6. *Csövestalpú tál*. Talprésze szokatlanul nagy, az alját kivéve hengeres. Rajta 4 függőleges sorban 3—3 kerek áttört lyuk van. Táljának csonka volta miatt csak az alsó részét ismerjük. Ez kúpos, kiindulásánál 4 lefelé álló, hosszúkás bütyök van. Talpának m. 34, fá. 20 cm. Lelt. sz. 38/1950—6 (II. t. 4).

8. *sír*.¹² Mé. 68 cm. Csecsemő. A csontok elpusztulása következtében helyzete nem volt megfigyelhető. Mellékletek: 1. *Csésze*. Félgömb alakú. M. 7,6, pá. 12,5 cm. Lelt. sz. 53.10.7 (I. t. 9). 2. Előbbiben újabb *csésze*. 3. Mellettük ÉNy felé *virágcserep alakú edény*. Csak töredékekben maradt meg. Ívelt oldalán eredetileg 4 bütyök volt. Lelt. sz. 53.10.8). 4. *Tejeskőcsög alakú edény*. Valószínűleg a koponya mellett volt. Csak a töredékei maradtak meg. Aránylag kisebb méretű. Hasa öblös, nyaka karcsú, ívelt. Fülei valamivel a perem alatt helyezkednek el. M. legfeljebb 17—18, pá. legfeljebb 7—7,5 cm. Lelt. sz. 53.10.9.

9. *sír*. A csontváz elpusztult. Valószínűleg csecsemő volt. Mellékletek: 1. Feltéhetőleg a lábaknál *tejeskőcsög alakú edény*. Hasának aránylag magasan lévő legszélesebb részén 4 bütyköt helyettesítő kisebb dudor van. Ezek a fülekkel azonos, illetve ezekre merőleges függőlegesekbe esnek. M. 17,5, pá. 9,3, fá. 5,7 cm. Lelt. sz. 53.10.10

10. Mintának kiterített, sematizált rajzát lásd: A miskolci Herman Ottó Múzeum Közleményei 1956. decemberi számának 12. oldalán.

11. A 6. sírba tartozóként 53.10.6. sz. alatt leltározott példány h. csak 7,4 cm (II. t. 3).

12. A sírok számozásánál a 7. sorszám tévedésből kimaradt.

(I. t. 12) 2. Tőle É-ra *virágcserep alakú edény*. Fordított csonkakúp alakú. Oldalán bütykök vannak. Durván kidolgozott. Csak töredékei maradtak meg. Lelt. sz. 53.10.11. 3. *Tál*. Az előbbitől K-re volt elhelyezve. Oldala hengeres — hasonlóan a kétfülű mély tálakhoz —, de nem lehet megállapítani, volt-e füle. M. kb. 8—9, pá. 16 cm. Lelt. sz. 53.10.12 (I. t. 10). 4. Tovább, K felé négylábú *virágcserepszerű edény*. Lábai hosszúkás átmetszetűek. Teste gömbalakú, pereme kissé kihajló. Oldalának közepén, a lábalk közei fölött 4, vízszintes nyílású füle van. M. 15,2, pá. 13,5, fá. 9,8 cm. Lelt. sz. 53.10.13 (I. t. 11). 5. *Virágcserep alakú edény*. Fordított csonkakúp alakú. Oldalán nagy bütykök vannak. Durván kidolgozott. Csak a töredékei maradtak meg. Lelt. sz. 53.10.14.

10. sír. Mé. 50 cm. Jobb oldalán fekvő zsugorított csontváz. Gyermekek. Tá, ÉK—DNy. H. zsugorítottan 75 cm. Mellékletek: 1. A csontváz hasa előtt *csövestalpú tál*. Talprésze lefelé ívelten szélesedik. Rajta, nagyjából vízszintes síkban elhelyezett 4, szabálytalan alakú áttört lyuk van. Tálrésze széles, fordított csonkakúp alakú, aránylag meredek oldallal és egyenes peremmel. A perem alatt, egymással szemben 2 bütyök látható. Lehet, hogy eredetileg 4 volt. M. 27, pá. 23, fá. 17 cm. Lelt. sz. 53.10.15 (II. t. 6). 2. A csontváz mellére rátéve *virágcserep alakú edény*. Fordított csonkakúp alakú. Oldalán eredetileg 4 bütyök volt. M. 8,5, fá. 7,5 cm. Lelt. sz. 53.10.16. 3. Az előbbi mellett, ugyancsak a csontváz mellén *csésze*. Fordított csonkakúp alakú. Pereménél eredetig 2, vízszintes nyílású füle volt. M. 8, pá. 13, fá. 5,7 cm. Lelt. sz. 53.10.17 (II. t. 5).

11. sír.¹³ Mé. 50 cm. Jobb oldalán fekvő zsugorított (férfi) csontváz. Tá, K—Ny. H. zsugorítva 100 cm. Mellékletek: 1. A csontváz térde előtt nagyméretű *virágcserep alakú edény*. Fordított csonkakúp alakú. Kissé elferdült. Oldalán 4 erős bütyök látható. M. 25,5, pá. 24,5 × 25,5, fá. 14 cm. Lelt. sz. 53.10.18 (III. t. 1). 2. A csontváz dereka mellől 2 különböző *edény* töredékeit gyűjtötték be. (Tomba feljegyzése 1 „szilkét” említ.) Lelt. sz. 53.10.19. 3. A mell előtt *tejeskőcsög alakú edény*. Hasa gömbölyded. M. 21,4, pá. 9,3 × 10,1, fá. 7,5 cm. Lelt. sz. 53.10.20. (III. t. 2). 4. A csontváz bokájánál töredékes *kőkés*. H. 6,1 cm. Lelt. sz. 53.10.21 (III. t. 3).

12. sír. Közvetlenül a 11. sír lábai mellett, a medencéje mögött, de erre merőlegesen feküdt. Mé. 50 cm. Kb. 2—3 éves gyermek csontváza. Tá, D—É. Melléklete nem volt.

13. sír. Mé. 60 cm. Jobb oldalán fekvő zsugorított csontváz. Férfi. Tá, K—Ny. A zsugorított csontváz h. 90 cm. Mellékletek: 1. Medence alatt *rézár*. 2. A mell előtt *csésze*. Oldala fordított csonkakúp alakú. Alján 4 kis függőlegesen átfúrt bütyökfül van, de ezek a talajt nem érintik. M. 7,3, pá. 14,8 cm. Lelt. sz. 53.10.22 (III. t. 5). 3. A koponya alatt *kőkés*.¹⁴ 4. A csontváz bokája mögött *állatcsontok*.

14. sír. Mé. 70 cm. Bal oldalán fekvő zsugorított csontváz. Tá, K—Ny. A koponyája hiányzott. Mellékletek: 1. A mell előtt tálszerű *csésze*. Alja lapos, oldala nagyjából függőleges, a perem alatt enyhe befűződéssel. Pá. legalább 15 cm. Lelt. sz. 53.10.23. 2. A térdhajlatban *virágcserep alakú edény*. Teste gömbalakú. Oldalának közepén 4 vízszintes nyílású füle van. M. 12,5, pá. 11,5, fá. 8,4 cm. Lelt. sz. 53.10.24. (III. t. 4).

15. sír. Mé. 60 cm. Jobb oldalán fekvő zsugorított csontváz. (Férfi.) Tá, K—Ny. H. zsugorítva 90 cm. Mellékletek: 1. A lábfejek mögött, aránylag nagyméretű *tejeskőcsög alakú edény*. Öblös hasa erősen elkülönül a kúpos nyaktól. Durva kidolgozású. Csak töredékei maradtak meg. M. legalább 26, há. legalább 21, fá. 11,3 cm. Lelt. sz. 53.10.25. 2. Az alsó lábszárak előtt tálszerű *csésze*. Ferde oldala enyhén ívelt. Ennek alsó részén 4 bütyök van aszimmetrikusan elhelyezve. Durván kidolgozott.

¹³. Tompa az ásatási jegyzetében a 11. és 12. sírt mint kettős sírt említi. A temető térképéről (1. kép) azonban nyilvánvalóan felismerhető, hogy itt két egymás mellett levő, de külön sírről van szó.

¹⁴. Lehetséges, hogy egyezik a 167.51.6. sz. alatt beletárolt példánnyal. Ennek h. 13 cm.

M. 5,8, pá. 12,5 × 13,5, fá. 7,2 cm. Lelt. sz. 53.10.26 (III. t. 6). 3. A térdek előtt nagyobb kétfülü pohár. Oldala ívelt. Pereménél egymással szemben 2 vízszintes nyílású füle van. Egyikük alsó része kissé csúcsos. Pereme enyhén befelé tart. Durván kidolgozott. M. 15,2, pá. 8,7 × 9,5, fá. 6 × 6,5 cm. Lelt. sz. 53.10.27 (III. t. 7). 4. A jobb felső lábszár előtt kovadarab. 5. A koponya alatt hosszú kőkés.

16. sír. Mé. 50 cm. Jobb oldalán fekvő, erősen zsugorított csontváz. (Fiatalabb férfi.¹⁵) Tá. K—Ny. Kezefeje a koponya alatt, a lába csípőben erősen, térdben 45°-ra behajlítva volt. A könyök és térdek érintkeztek. A zsugorított csontváz h. 85 cm. Mellékletek. 1. Medence mögött edény („füles szilke”). 2. A hát mögött virágcserep alakú edény. Oldala ívelt. Durván kidolgozott. Csak töredékeit gyűjtötték be. Pá. kb. 12 cm. Lelt. sz. 53.10.31. 3. A nyak előtt kisebb tejeskőcsög alakú edény. Nyaka kúpos, alja hiányos. M. kb. 16, pá. 7,7 cm. Lelt. sz. 53.10.32. (III. t. 8). 4. A koponya alatt nagy kőkés.

17. sír. Mé. 40 cm. Csecsemő sírja. Mellékletek: 1. Csésze. Feneke domború, oldala gömbölyded, pereme enyhén behúzott. Oldalának felső részén négy függőleges nyílású, hosszúkás bütyökfüle van, amelyek felülete újjbenyomásokkal tagolt. M. 6,4, pá. 7,4 cm. Lelt. sz. 53.10.28. (III. t. 10). 2. Az előbbi mellett csésze. A feneke lapos, oldala enyhén ívelt, pereme egyenes. M. 5,8, pá. 10,2 × 11, fá. 5,5 cm. Lelt. sz. 53.10.29. (III. t. 11). 3. Az előbbieket mellett fordított csonkalkúp alakú pohár. M. 8, pá. 8,2, fá. 5,5 cm. Lelt. sz. 53.10.30. (III. t. 12).

18. sír. Mé. 40 cm. Kis gyermek csontváza.¹⁶ Mellékletek: 1. Csésze. Gömbszelvény alakú, vékonyfalú. M. 5,4, pá. 13,5 cm. Lelt. sz. 53.10.33. (III. t. 15). 2. Tejeskőcsög alakú edény. Hasa gömbölyű, nyaka hengeres, közöttük az átmenet azonban törésmentes. M. 17,4, pá. 8, fá. 7 cm. Lelt. sz. 53.10.34. (III. t. 13). 3. Kőkés. Feltehetőleg a koponya alatt feküdt. Hegye kissé csorba. H. 12,5 cm. Lelt. sz. 53.10.35. (III. t. 9).

19. sír. Mé. 50 cm. Jobb oldalán fekvő, valószínűleg gyermek csontváz (fiú). Tá. feltehetőleg K—Ny. A csontváz a földben majdnem teljesen elpusztult. Mellékletek: 1. A csontváz feltehető fekvése szerint, a hát mögött (Tompá feljegyzése szerint) tejeskőcsög alakú edény. Hasa két csonkalkútból összetettnek látszik. M. 21,3, pá. 9, fá. 9,6 cm. Lelt. sz. 53.10.3. (III. t. 17). 2. Ettől Ny-ra, azaz feltehetőleg a csontváz medencéje felé virágcserep alakú edény. Csak az aljának töredéke maradt meg. Oldala ívelt volt. Fá. 8,5 cm. Lelt. sz. 53.10.37. 3. Utóbbiaktól tovább, Ny-i irányban csésze. Félgömb alakú. Oldalának alsó részén 4 bütyök van. M. 6,4, pá. 12, fá. 3,2 cm. Lelt. sz. 53.10.38. (III. t. 16). 4. Mellette másik edény, valószínűleg csésze. 5. A koponya feltehető helyén kőkés. H. 8 cm. Lelt. sz. 53.10.39. (III. t. 14).

20. sír. Mé. 40 cm. Csecsemő csontváza elpusztult állapotban. Mellékletek: 1. Tejeskőcsög alakú edény. Aránylag kisebb méretű. Hasa gömbölyű, nyaka kúpos. Fülei a perem alatt helyezkednek el. Csak a töredékei maradtak meg. M. kb. 15, pá. kb. 7,5, fá. kb. 5,2 cm. Lelt. sz. 53.10.40. 2. Mellette csésze. Félgömb alakú. Az alján, de a talajt nem érintve, bütyök. Csak töredékei maradtak meg. M. legalább 6,8 cm. Lelt. sz. 53.10.41.

21. sír. Feldúlt. Tompa feljegyzése szerint: „csontok egymásra hányva”. Mellékletek: 1. Valószínűleg tejeskőcsög alakú edény alja. Fá. 6,5 cm. Lelt. sz. 53.10.42. (IV. t. 2). 2. Négy lábú pohár. Felfelé szélesedő henger alakú. Pereme 4 felemelkedő karéj által csipkézett. Lábai a karéjok alá esnek. Oldalán, egymással szemben 2 vízszintes nyílású füle van, de ezek nincsenek a lábakkal, illetve a karéjokkal azonos függőlegesen. M. (legnagyobb) 14, pá. 12,5, fá. 9,5 cm. Lelt. sz. 53.10.43. (IV. t. 3). 3. Csésze. Félgömb alakú. Pereme enyhén befelé tart. Csak a töredékeit gyűjtötték be. M. kb. 8,2 cm. Lelt. sz. 53.10.44.

22. sír. Mé. 50 cm. Felső testével a hátán, egyébként bal oldalán fekvő, erősen zsugorított csontváz. (Nő). Tá. K—Ny. A jobb kézfej a medencén feküdt. A zsugorít-

15. A bölcsességfogak még az állkapocsban voltak.

16. A fogváltás még nem történt meg.

tott csontváz h. 90 cm. Mellékletek: 1. A medence fölött „nagyobb bütykös csupor”. 2. A medence mögött *négy lábú korsó*. Lábai zoo- vagy anthropomorphok. Hasán, egymással átellenben 1—1, állatfej alakot utánzó, vízszintes nyílású füle van. Felületét díszítés borítja. Nyakán, körben elhelyezve, valamint a fülek függőleges síkjában lefutó sávokban vonalkázott háromszögek vannak. Utóbbi két sáv az edény felületét 2 mezőre osztja. Ezeket a mintát ferdén futó, kihagyott sávok között, meandrikus pontsorok alkotják. M. 21, pá. 8,8, fá. (lábak) 12,2 cm. Lelt. sz. 69.51.1. (IV. t. 1). 3. A nyak mellett, ráborulva a bal vállra *tejeskőcsög alakú edény*. Hasa gömbölyű, nyaka kúpos. Fülei a perem alatt vannak. M. 21,4, pá. 8,6, fá. 6,4 cm. Lelt. sz. 53.10.45. (IV. t. 4). 4. Az előbbi tejeskőcsög szájában *csésze*. Feneke lapos, oldala ívelt, pereme enyhén behúzott. M. 7,8, pá. 10,5, fá. 6,4 cm. Lelt. sz. 53.10.46. (IV. t. 5).

23. sír. Mé. 50 cm. Gyermekek. A csontváz elpusztult. Mellékletek: 1—2. Az ásatási napló szerint: „*két kis tál*”. Lelt. sz. 53.10.47. és 53.10.46.¹⁷ 3. Az előbbiektől K-re (feltehetőleg eredetileg a koponya közelében) *kőkés*.

24. sír. Mé. 40 cm. Gyermekek. A csontváz elpusztult. Melléklete: *Tál*. Fordított csonkakúp alakú. Csak töredékekben gyűjtötték be. M. 7,6, pá. kb. 19, fá. kb. 8 cm. Lelt. sz. 53.10.49.

A fent ismertetett sírokon kívül az ásatási napló említ még a 17. sírtól D-re egy „konyhagödört” (talán hulladékgyödört), valamint a 19. sírtól D-re, 2 m-re edény-töredékeket. Utóbbiak — a napló szerint — lehetséges, hogy egy feldúlt sírból származnak. Sem a töredékekre, sem a gödör tartalmára vonatkozó bővebb adatok nem állanak rendelkezésünkre.

A begyűjtött anyagban, mint a bodrogkeresztúri kultúrába sorolható szórványos leletek, még az utóbbiak találhatók: 1. *Csésze*. Feneke lapos, oldala enyhén ívelt. M. 4,2, pá. 7,5, fá. 5 cm. Lelt. sz. 53.10.50. (IV. t. 6). 2. *Csövestalpú* tál. Talprészén összesen 5 áttört lyuk van, amelyek közül 4 a talp alján nagyjából egy vízszintes síkban helyezkedik el. A tálrész két, fordított csonkakútból összetettnak látszik. Oldalának törésvonalán 4 bütyök van. M. 29,7, pá. 22,8, fá. 15 cm. Lelt. sz. 53.10.51.¹⁸ (IV. t. 7). 3. *Csövestalpú edény* talpa. Alacsony, kúpos. Rajta 2 vízszintes síkban, 3—3 áttört lyuk van, de a lyukak nincsenek egymás fölött. M. (talprész) 12,5, fá. 13. cm. Lelt. sz. 53.10.52. (IV. t. 8). 4. *Szűrőedény* töredéke. Oldala fordított csonkakúp alakú. Lapos alja sűrűn átyuggatott. M. 6, fá. legalább 11 cm.¹⁹

Nincs sajnos adatunk arra vonatkozólag, hogy vajon az ásatással kimerült-e a temető vagy sem. Azt azonban megjegyzi Tompa a naplójában, hogy a temető az ásatáskor már erősen bolygatott volt. Bizonyára több sír pusztult el már ezt megelőzően, talán gátépítés alkalmával is. Így végeredményben eredetileg a temető a feltárt 23-nál lényegesen több sírből állt.

A temetkezési szokásokat és a leleteket illetően, a tiszkeszi temetőben is ugyanazok a jelenségek figyelhetők meg, mint a rézkori bodrogkeresztúri kultúra többi temetőjében; mint akár pl. a Szerencs—hajduretiiben, amelyet a Miskolci Herman Ottó Múzeum Közleményeinek hasábjain nem régen volt alkalmam ismertetni.²⁰ Ez a nagyfokú egyezés azt mutatja, hogy a kultúra széles elterjedtsége ellenére²¹ a lakosságnak különböző helyen megtelepült csoportjai között sűrű érintkezés állhatott fenn, ami azonos szellemi és anyagi kultúrát váltott ki.

Ami a temetkezéseket illeti, a halottakat itt is behúzott karokkal és felhúzott lábakkal (un. zsugorítva), az oldalukra fektetve temették el. Mégpedig úgy, hogy a koponyájuk K, a lábuk Ny felé irányul (azaz tájolásuk K—Ny). Ez alól a kötött

17. A begyűjtött anyag több edény töredékét tartalmazza.

18. Az ásatáskor a csomagolásnál »Fáykerti feldúlt sír« jelzéssel látták el.

19. A leletanyaghoz való tartozása kérdéses.

20. L. 1. jegyzet.

21. A bodrogkeresztúri kultúra nagyjából az egész Alföldön megtalálható. A Bodrogszerdahelytől Zentaig, Nagyváradtól Budapestig terjedő területen több mint 100 lelőhelyét tartjuk nyilván, de ezenkívül Erdélyből és Nyitra vidékéről is vannak adataink az előfordulásáról.

szabály alól csak két esetben találtunk kivételt;²² a 3. sír tájolása éppen fordított; Ny—K, a 12. síré pedig D—É. Tiszakeszin is megfigyelhető az, hogy a férfiakat a jobb (pl. 11., 13., 15., 16. sír), a nőket a bal oldalukra (pl. 1., 5., 22. sír) fektették. A gyermeksírok esetében találkozunk mindkét oldalon fekvő csontvázzal (3., ill. 10. sír). A gyermeksírok nagy százaléka (23-ból 9) különben feltűnő jelenség a rézkor viszonylatában.

Mint hogy a temetőnek csak a második ásatás által feltárt részéről maradt fenn helyszínrajz (1. kép) és abból sem vonható le érdemleges következtetés, a síroknak egymáshoz való viszonyáról nincs mit mondanunk.

A különböző leleteknek a síroknak való előfordulását illetően is, általában a szokásos jelenségekről számolhatunk be. Az aránylag nagy számmal található kőkések, a 3. sír kivételével, (erre még visszatérünk) a jobb oldalon fekvő, azaz férficsontvázak mellékletei (összesen 9 sírban fordultak elő). Egy esettől eltekintve (11. sír), a koponya közelében voltak találhatóak. (A 15. sírban a lábszár előtt talált kovadarabot nem tekintjük késnek.) Mint már említettem, az ilyen módon való sírbahelyezésüknek már átvitt, rituális jelentősége volt, nem pedig az, hogy a halottnak a másvilágon, mint eszköz álljon rendelkezésére.²³ Feltűnő azonban az, hogy méreteiket tekintve, a tiszakeszi kőkések aránylag rövidek (több, alig 6—8 cm hosszú példány is akad közöttük).

Miként általában másutt, a tiszakeszi 13. sírban is, a rézár férfisír mellékletét képezte.

A leletek szokatlan csoportosulását figyelhetjük meg a 3. sírban. A csontváz a bal oldalán feküdt, így az nem rendellenes jelenség, hogy ékszerek voltak találhatóak rajta: az ujján rézgyűrű, a csípője körül márványgyöngyök, valamint rézhuzalból készült spirális csövecske. (Utóbbiak, miként azt más sírok alapján tudjuk, öv díszítésül szolgáltak, vagy a derék körül egy, ill. több sorban, fonalra fűzve, maguk alkottak övet.) Mindezekből arra következtethetnénk, hogy a sírba nőt temettek, helyesebben lányt, minthogy Tompa gyermekcsontvázat említ. A meglepő azonban az, hogy ennek ellenére a koponya mellett kőkés feküdt, a férfisírok legkarakterisztikusabb melléklete. Magyarán talán az szolgálhat — bár ezt másutt tett, hasonló megfigyelések hiányában csak igen feltételesen mondhatjuk —, hogy a gyermekek is viseltek a nőiekhez hasonló ékszereket, mégpedig a férfiatás előtt a fiúgyermekek is. Egyébként azt más temetőkben tett megfigyelések is megerősítik, hogy a gyermekek eltemetésénél nem ragaszkodtak a különműveknek más-más oldalra való fektetésének rendszeréhez. Mindenesetre feltűnő még az, hogy a sírban két rézékszer is volt található, amikor nagy általánosságban a bodrogkeresztúri kultúrában a rézékszerek, az aranyékszerek mellett, alárendelt szerepet játszanak.

A 13. sír mellékletét képező állatcsontok, a halott részére sírba tett élelem maradványai.

A síroknak található kerámia az eltemetettek nemétől független. Ugyanazok a típusok mind a férfi, mind a női síroknak egyaránt előfordulnak. A vezértípus, a tejesköcsög alakú edény, a 15. — és esetleg a 9. sír — kivételével, a koponya közelében foglalt helyet (I. t. 6, 7, 12, II. t. 1, III. t. 2, 8, 13, 17, IV. t. 4). Csak néhány sírból hiányzott (pl. 4., 13., 14., 17.), két példányban azonban csak a 2. sírban fordult elő. Igen változatos alakokban jelentkeznek. Sok esetben kísérőjeként lép fel egy másik gyakori edényalak, a csésze; a 22. sírban a tejesköcsög szájában volt található. A típus is többféle változatban fordul elő, egyes példányok egészen tálszerűek. (I. t. 1, 4, 9, 10, II. t. 5, III. t. 5, 6, 10, 11, 15, 16, IV. t. 5—6). E két edénnyel kapcsolatban ugyanezen fent leírt jelenségek figyelhetők meg más temetők sírjaiban is. Így tehát azt, hogy a tejesköcsögöt — rendszerint csészével a szájában, vagy mellette — főként

22. Az EK—DNy irányba tájolt 10. sírt nem tekinthetjük kivételnek, bár kissé eltér a többi tiszakeszi sírtól, viszont más temetőkben ez gyakori tájolási irány.

23. P a t a y P á l: A Szerencs-hajdúréti rézkori temető, 12.

a koponya közelében, sironként 1 példányban találjuk, szabályszerűnek kell felfognunk. Több mint valószínű tehát, hogy a két edénynek a temetkezés során, valamilyen meghatározott rituális szerepe volt.

Gyakoriság tekintetében a virágcserep alakú edények következnek. Mindkét, máshonnan ismert változatuk fellelhető itt is; a fordított csonkakúp alakú (III. t. 1) és a hordóalakú (III. t. 4). Érdekes a 9. sírban lelt négy lábú edény (I. t. 11), amely testének alakja alapján ugyancsak e típusba sorolandó. A virágcserep alakú edények a sírban már inkább a lábak közelében találhatók (pl. 11., 14. sír), aminek azonban lehet az is az oka, hogy közülük több példány elég nagy méretű, s a kiasott sírgödörben elhelyezésére csak itt kínálkozott hely. A 9. sírban — ha a négy lábú példányt is ideszámítjuk — 3 db volt belőlük található.

A csövestalpú tál nem fordul elő a bodrogkeresztúri kultúra minden temetőjének anyagában. Tiszakeszin azonban 2 sírban volt található (6., 10. sír) sőt, az elsőben kettő is (II. t. 4, 6). A 6. sír hengeres talpú példánya különösen jellemző a bodrogkeresztúri kultúrára. Ritka, de nem szokatlan, vele rokon alak a 4. sírban lelt csövestalpú serleg (I. t. 8).

Ugyancsak jellegzetes a bodrogkeresztúri kultúrára az 1. sír kétfülű bögréje (I. t. 2). Az edény testén látható díszítés ennek a típusnak a specialitása. Ezt az edényalakot különben Szilézia rézkori anyagában — a Jordansmühli kultúrában — található kétfülű bögrék hasonlósága alapján, utóbbiakkal szokták kapcsolatba hozni.²⁴

A 17. sír majdnem hengeres kis pohara (III. t. 10), úgyszintén a 15. sír részben hasonló, de a tejeskőcsögök hatására 2 fülellátott hasonló edénye (III. t. 7) nem jelent újdonságot. Ellenben a szakirodalomban eddig még nem közölt edényalakot ismerhetünk meg a 21. sír négy lábú poharában (IV. t. 3). Nemcsak a lábainak, hanem még inkább a peremének megoldása különleges, sőt, ez a kerályosság a bodrogkeresztúri kultúra más edénytípusainál ismeretlen. E leletben azonban nem szabad unikumot látnunk, miután az másutt is fellelhető, így Paszab-Zádon²⁵ és a tarnabodi telep leletei között.²⁶ Utóbbi lelőhelyen több darab töredéke volt található, közülük többnek teste négyszögletes átmetszetű is volt.

Utóljára említtem a 22. sír gömbhasú edényét (IV. t. 1). Az edény fülei és lábai is zoomorphak, azaz állatfejet, illetve lábat utánoznak. A füleket illetően, ez a jelleg a típus más példányain is megfigyelhető.²⁷ A tiszakeszi edény díszített volta, a szokatlanabb fül- és lábalképzéstől függetlenül, azt a benyomást kelti, hogy az nem lehetett hétköznapi rendeltetésű.²⁸ Utóbbiak ezt csak megerősíteni látszanak. Sőt, a zoomorph füleknek az edénytípushoz kötött volta talán jogossá teszi annak a feltevezését, hogy ezekben az edényekben különleges, rituális rendeltetésű — talán éppen valamilyen állatkultusszal kapcsolatos — tárgyat lássunk. Ebben az esetben ugyanolyan elgondolás alapján jöhettek létre, mint az újabb kőkori állatalakú edények.

Az edény mintázata jól ismert a bodrogkeresztúri kultúra kerámiáján. Értelmezésével is már részletesebben foglalkoztunk; a minta, textilián megszületett ere-

24. Csalogovits József: Die neu aufgedeckte neolithische Siedlung und das kupferzeitliche Gräberfeld von Kiskőrös. PZ XXII (1931) 109—110. — Tompa Ferenc: i. m. 52.

25. Nincs ismertette. Nyíregyháza, Jósa András Múzeum.

26. Nincs ismertette. Patay Pál és Kalicz Nándor ásatása. Eger, Dobó István Múzeum.

27. Az eddig ismert kilenc négy lábú korsó közül a fenti tiszakeszi példányon kívül állatfejet utánzó füle van egy bodrogkeresztúri és egy oroszka (Oroska) edénynek (Hillebrand Jenő: Das kupferzeitliche Gräberfeld von Pusztá-Istvánháza bei Kunszentmárton [Ungarn]. WPZ, XIII, [1926], 9. kép, 2.). Mitscha Mährheim, Herbert—Pittioni, Richard: Die Besiedlungsgeschichte des unteren Grantales. MAG. 1934. (VIII. t. 13). Hasonló jellegű füle van a Szerencs-hajdúréti 6. sírban lelt, lábakkal el nem látott gömbhasú edénynek is (Patay Pál: A Szerencs-hajdúréti rézkori temető. 6. kép).

28. E tekintetben figyelembe veendő, hogy a bodrogkeresztúri kultúra kerámiája általában díszítetlen. A sírokból eddig ismert 1000-et meghaladó edénynek csak mintegy 7%-a díszített.

detre vezethető vissza.²⁹ Rajta kívül a temetőben még két másik edény volt díszített. A 2. sír tejeskőcsög alakú edényén (I. t. 7) a felületet borító hálózatot meandrikus, önmagába visszatérő szalag szakítja meg. Ennek a mintának textilre visszavezethető előzménye nem kétséges. A nyalkon, ill. a hason található, egymástól független, de némileg eltérő mintát már módunkban volt kiértékelni rajzban megismerni.³⁰

Miután a bodrogkeresztúri kultúra kerámiája díszítéséről kimutatható, hogy azokkal, eredetileg más anyagból — nem égetett agyagból — készült edényzet szerkezeti alkatelemeit igyekeztek utánozni, továbbá, miután a tiszakeszi 1. sír kékűlű bögréjén látható bekarcolt vonalas díszítés kizárólag ezen az edénytípuson fordul elő,³¹ felvetődik az a gondolat, hátha ebben az esetben is nem agyagedény utánzatával állunk szemben. Bár ezt csak mint feltevést említem, nem hagyhatjuk figyelmen kívül azt, hogy az edény befűződő nyakának alján körbefutó vonalak, valamint a hason ferdén elhelyezettek, mintegy az edény testét összetartó, illetve a két nagy ívlet a testhez leszorító kötelékeként hatnak (I. t. 2).

A kerámiában különben vannak olyan edények, amelyek a bodrogkeresztúri kultúrát megelőző idők formáira emlékeztetnek. Ilyenek az 1. sír táljai (I. t. 1, 4) és néhány csövestalpú edény (II. t. 6, IV. t. 7—8). De egyes tejeskőcsögök fülének kissé csúcsosodó alakja is hasonlójelenséget látszik feltüntetni (I. t. 7, II. t. 1).³² Ha figyelembe vesszük azt is, hogy a nagy általánosságban tett megfigyeléseink szerint a csövestalpú tálak a bodrogkeresztúri kultúrának fiatalabb szakaszában már nem voltak használatosak, a tiszakeszi temetőt a kultúra idejének elejére keltezhettük.³³

Végezetül, minthogy a tiszakeszi ásatásokat valószínűleg a Szódadombon talált aranyékszeres sír váltotta ki, bemutatjuk a Miskolci Herman Ottó Múzeumnak utóbbi lelőhelyről származó, a bodrogkeresztúri kultúrába sorolható leleteit is, igazolásul Tompa azon megállapításának, hogy ezen a helyen is fellelhető a kultúra temetője.³⁴ Ezek a következők: 1. *Tejeskőcsög alakú edény*. Hasa gömbölyű, nyaka herges. M. 21, pá. 8,2, fá. 8,6 cm. Lelt. sz. 53.311.1 (IV. t. 9). 2. *Tejeskőcsög alakú edény*. Igen zömök, nincs külön nyaka, szájnnyílása aránylag igen széles. Teste tojásdad alakú. M. 20,5, pá. 15, fá. 11,8 cm. Lelt. sz. 53.312.1 (IV. t. 10).

A tiszakeszi temetővel kapcsolatban tett megállapításaink értékét az a tény, hogy a temető eredeti sírjainak csak egy részét ismerhettük meg, elvileg csökkenti. De ha meggondoljuk, hogy alapjában véve a legtöbb régészeti lelőhely a szakszerű feltárást megelőzően az idők folyamán már több-kevesebb pusztulást szenvedett, be kell látnunk, hogy teljes egészében egy temetőt sem fogunk megismerni. A bodrogkeresztúri kultúrának azonban ezideig közel 50 temetőjéből, ezeknek is több mint 400 sírjából állanak többé-kevésbé hiteles megfigyelések a rendelkezésünkre. Így a nagy számok törvénye következtében, amit egy temetőből esetleg nem ismerhettünk meg, megismerhetjük a leletek és megfigyelések összességéből. Eppen ezért van szükség arra, hogy minél nagyobb számú hiteles leletanyag váljon irodalmi feldolgozás útján közismertté, még akkor is, ha az újabb anyag a már korábban megismerttel azonos eredményekre is vezet bennünket.

PATAY PÁL

29. Patay Pál: Szóttest utánzó díszítések a rézkori kerámián. 13. — Ua.: A Szerencs-hajdúréti rézkori temető. 13. 19—21, 23. kép.

30. Patay Pál: Szóttest utánzó... 15. kép.

31. Ilyen díszítéssel ellátott bögrét ismerünk még Bodrogkeresztúrról (Nincs ismertve. M. N. M. Lelt. sz. 8/1924—195) és Pusztaitvánházáról, a 15. sírból (Hillebrand Jenő: A pusztaitvánházai korarézkori temető. Archeologia Hungarica IV. [Bp. 1929] II. t. 1.

32. Tiszakesziiről, a Fáykertetől a miskolci Herman Ottó Múzeumba Tompa ásatását megelőzően több ízben is jutottak a bodrogkeresztúri kultúrát közvetlenül megelőző időkből származó leletek. Ezek ismertetését B. Kutián Ida-tól várhatjuk.

33. A kultúra idejét abszolút számokban i. e. 2000—1800-ra tehetjük.

34. A miskolci Herman Ottó Múzeum a Szódadombról is őriz a bodrogkeresztúri kultúrát közvetlenül megelőző időkből származó leleteket. Ezeket is B. Kutián Ida szándékszik ismertetni.

GRÄBERFELD AUS DER KUPFERZEIT BEI TISZAKESZI

An mehreren Stellen der Gemeinde Tiszakeszi wurden Gräber aus der Kupferzeit vorgefunden. In dem Fáy-Garten wurden 23 Gräber durch F. Tompa ausgegraben. Das Gräberfeld war sehr aufgewühlt.

Die Verstorbenen wurden auch hier mit heraufgezogenen Beinen, in Hocklage begraben. Die geographische Lage der Gräber — zwei ausgenommen — sind Ost-West; ein Grab hatte die Richtung W—O, ein S—N. Die Männer wurden auf ihre rechte Seite, die Frauen auf ihre linke Seite gelegt. Es ist auffallend die grosse Anzahl der Kindergräber (9 Gräber). Es war auch ein allgemeiner Gebrauch, in die Männergräber Steinmesser hinzulegen (9 Gräber). Diese lagen in acht Gräbern in der Nähe des Schädels — ein Grab ausgenommen. Eine einzige Ahle aus Kupfer wurde in einem Männergrab als Beigabe aufgefunden (i. d. Gr. 13.).

Unregelmässig ist die Gruppierung der Funde in dem 3. Grabe. Das Skelett lag auf seiner linken Seite mit den für die Frauengräber charakteristischen Beigaben. Es ist aber überraschend, dass ein Steinmesser neben dem Schädel lag. Es wird von dem Autor so erklärt, die Knaben durften vor ihrer Einweihung auch weibliche Schmucksachen tragen, und man hielt sich nicht an die Regel, sie nach männlichen Geschlecht hinzulegen.

Die Typen der in den Gräbern vorgefundenen Gefässe sind von den Geschlechtern der Verstorbenen unabhängig. Der führende Typ ist das „milchtopfförmige“ Gefäss (Taf. I. 6, 7, 12, II. 1, III. 2, 8, 13, 17, Taf. IV. 4). Sehr oft schliesst sich die Schale an ihn (Taf. I. 1, 4, 9, 10, Taf. II. 5, Taf. III. 5, 6, 10, 11, 15, 16, Taf. IV. 5, 6.). Die beiden Gefässtypen sind neben dem Schädel zu finden. Der Autors Meinung nach ist es wahrscheinlich: die beiden Gefässe hätten irgendeine, bestimmte rituelle Rolle im Ritus des Begräbnisses haben sollen.

Sehr häufig kommen auch die blumentopffartigen Gefässe vor (Taf. I. 11, Taf. III. 1, 4.).

Gefässe mit Röhrenfuss wurden in zwei Gräbern vorgefunden (Taf. I. 8, Taf. II. 4, 6).

Sehr charakteristisch ist die Schale mit zwei Henkeln in dem ersten Grab, die man in Zusammenhang mit der Kultur von Jordansmühl zu stellen pflegt. (Taf. I. 2.)

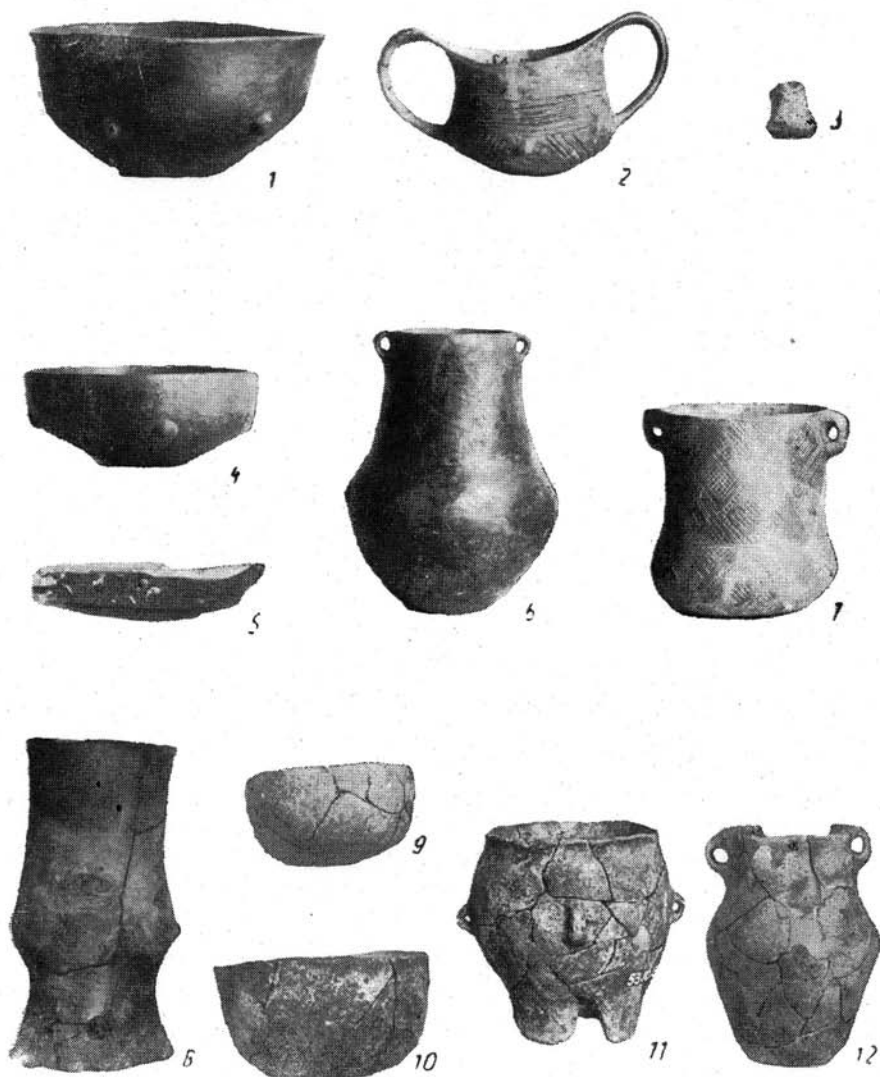
Eine in der Fachliteratur bis jetzt noch nicht erwähnte Form erscheint in der Gestalt des vierfüssigen Bechers in dem 21. Grab (Taf. IV. 3.). Es sind nicht nur die Füsse eigentümlich, sondern auch die Ausbildung des Mundrandes. Gefässe mit ähnlicher Ausbildung kommen auch auf den zwei anderen Fundorten der Bodrogkereszturer Kultur vor.

Am bauchigen Gefäss des 22. Grabes (Taf. IV. 1) sind die Henkel und Füsse zoomorphisch. Dieses Gefäss war wahrscheinlich nicht zum alltäglichen Gebrauch bestimmt.

Die Zieren der Gefässe sind an die Textilienmustern zurückzuführen. Es ist möglich, dass wir die Konstruktionselemente der nicht aus Lehm gebrannten Vorbilder an diesen Gefässen beobachten können.

Einzelne Gefässtypen können uns an die Formen der die Bodrogkereszturer Kultur vorhergehenden Zeiten (Taf. I. 1, 7, Taf. II. 1, 6, Taf. IV. 7, 8) erinnern. Die Teller mit Röhrenfuss waren schon in dem jüngeren Zeitabschnitt der Bodrogkereszturer Kultur nicht mehr gebräuchlich, und in diesem Grunde datiert der Autor die Zeit des Gräberfeldes von Tiszakeszi an die Anfangszeit dieser Kultur.

I. TABLA

Tiszakeszi—Fáykert. 1—2, 4 = 1. sír; 3 = 3. sír; 5—7 = 2. sír; 8 = 4. sír;
9 = 8. sír; 10—12 = 9. sír; 1—2, 4 = $\frac{1}{3}$; 3, 6—12 = $\frac{1}{4}$; 5 = $\frac{1}{2}$.

II. TÁBLA

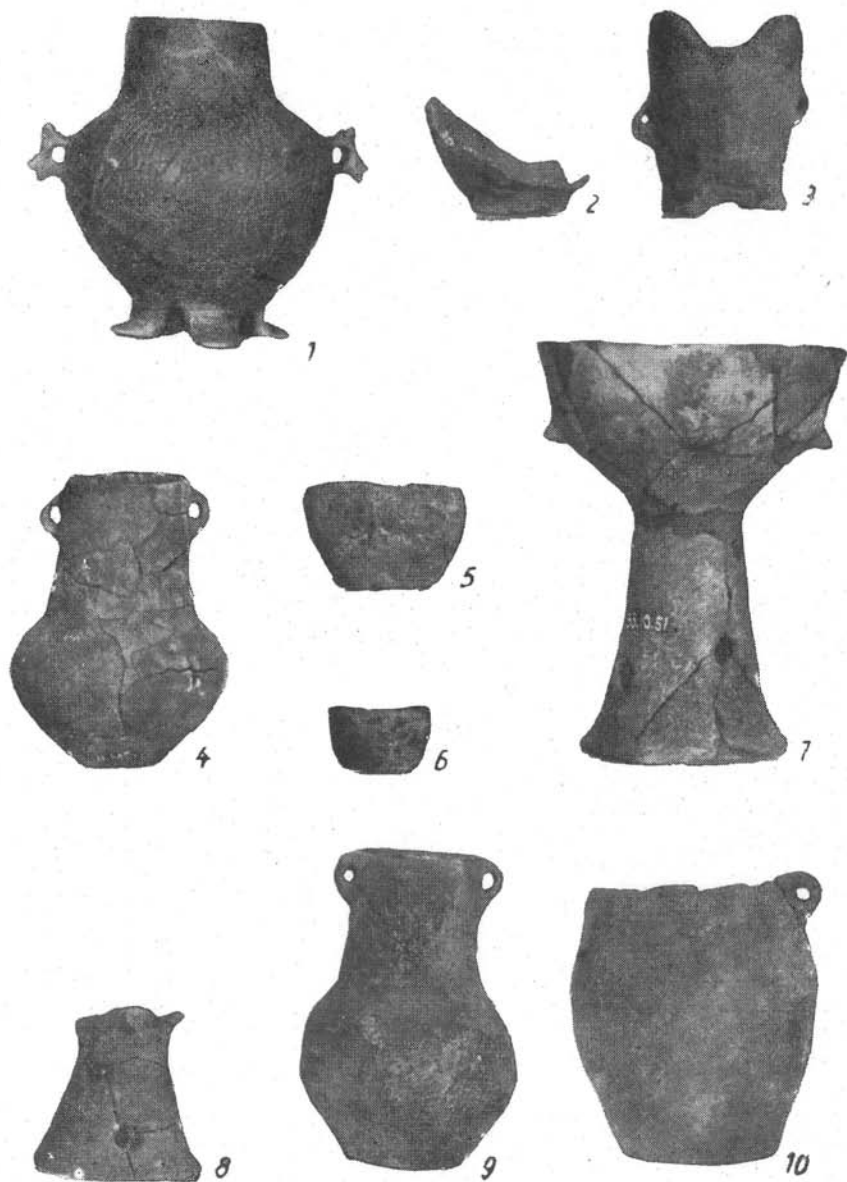
Tiszakeszi—Fáykert. 1—2 = 5. sír; 3—4 = 10. sír; 1, 5—6 = $\frac{1}{4}$; 3 — $\frac{1}{2}$; 4 = 1.

III. TÁBLA

Tiszakeszi—Fáykert. 1—3 = 11. sír; 4 = 14 sír; 5 = 13. sír; 6—7 = 15. sír;
 8 = 16. sír; 9, 13, 15 = 18. sír; 10—12 = 17. sír; 14, 16—17 = 19. sír, 1—2,
 4—8, 10—13, 15—17 = $\frac{1}{4}$; 3, 9, 14 = $\frac{1}{2}$.

IV. TÁBLA

Tiszakeszi—Fáykert. 1, 4—5 = 22. sír; 2—3 = 21. sír; 6—8 = feldúlt sírok,
Tiszakeszi—Szódadomb 9—10. 1—8, 10 = $\frac{1}{4}$; 9 = $\frac{1}{3}$.

RÓMAI CSÁSZÁRKORI TELEP MISKOLCON

Komáromy József a Herman Ottó Múzeum Közleményeiben már beszámolt a miskolci Sötétkapu mellett végzett ásátás leglényegesebb településtörténeti eredményeiről.¹ Az Alföld északi peremterületének, sőt Szlovákia történetének szempontjából is jelentős az a régészeti anyag, amelyet Komáromy II—IV. századra datál és quad jellegűnek határoz meg.² Elsősorban a településtörténeti következtetések szempontjából fontos jelenségekre hívja fel a figyelmet és ezért természetszerűleg nem tér ki az előkerült teljes császárkori leletanyag ismertetésére. Ezt szeretnénk a következőkben pótolni. Az ásátás során talált leleteket az előfordulás helyétől függően hét csoportra lehetett elkülöníteni. Ezt a csoportosítást megtartva, az előkerült leleteket az alábbiakban ismertetjük:

I. 316 cm mélységben, 4 m átmérőjű, nagyjából kör alakú gödör.³ A lebontott, Rákóczi utca 1. számú épület délnyugati szöglete alatt találták meg. A gödör, vagy talán »lakóverem« belseje laza földdel volt tele. A verem belső padozata erősen le volt taposva és le is volt sározva. A vermen (putri) kívül, a verem falával közvetlenül érintkező, s a verem alja fölött 53 cm-mel magasabban levő terület nehezen ásható, kemény, letaposott volt. Valószínűnek látszik, hogy ebben a magasságban volt az egykori felszín.

A veremlakást kitöltő laza földből jellegtelen, durva iszapolású, vastag falú edénytöredékeken kívül az alábbi cseréptöredékek kerültek elő: 1. Grafitozott, csillogó fekete felületű, teljesen rekonstruálható talpas pohár töredékei (I. t. 1; 1. kép 1). A kiegészített forma talpas pohár, középmagasságban élesen hasasodik. A hasasodás alatt és fölött a pohár oldala erősen ívelt. A felső rész hengeres, az alsó csonkakúpos. A kihasasodás fölötti edényrész közepén körbeháladó bemélyített vonal a felületet két sávra osztja. Az alsó sávot lencseszerű bemélyítésekkel kitöltött, egymás mellé sorakozó, mélyített vonalakkal elhatárolt háromszögek díszítik. Magasság 10,7, száj átmérő 10,6, fenék átmérő 5,2 cm. 2. Grafitosan fényezett, fekete színű nagyobb edény vállrésze. Úgy látszik, az edénynek ezt a részét simán hagyott és benyomott, zsinetet utánzó díszítéssel kitöltött, egymást változtató háromszögek borították (I. t. 3). A háromszögeket bordák határolták el egymástól. 3. Grafitosan fényezett, fekete színű, nagyobb edény vállrészének töredéke (I. t. 5). Két borda közé fogott sávot ujjhegy benyomások díszítik. 4. Téglapiros, durvább anyagú, körömbenyomással díszített nagyobb edény oldalrésze (I. t. 7). 5. Barnáspiros, durvább anyagú, nagyobb edény vállrésze (I. t. 6). Az öblösödére eső részét a töredéknek körömbenyomás díszíti. 6. Feketés szürke színű, durva anyagú, nagyobb edény oldalrésze (I. t. 8). Körömbenyomás díszíti. 7. Szemcsés anyagú, barnásfekete színű, behajló peremű edény (talán hordóformájú?) töredéke. A perem alatt 2,5 cm-re ferdén elhelyezett, kettős benyomott vonalakból álló díszítés halad körbe (I. t. 4). Talán körömbenyomásos, de lehet tűzdeléses technikájú is. 8. Pizkosbarna színű, durva anyagú, nagyobb edény vállrésze (I. t. 2). A vállat a hasasodó edényrésztől elválasztó körbefutó, elég mélyen bekarcolt vonal is megvan. Ez alatt az edényt két sorban, egymás alatt következő tűzdelés díszíti.

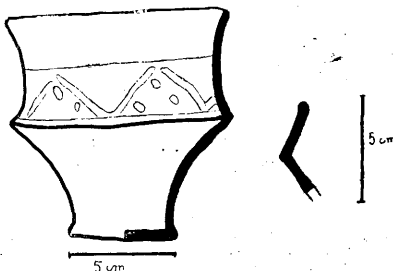
1. Komáromy J.: A miskolci Sötétkapu melletti ásátás jobbágyházai. A miskolci Herman Ottó Múzeum Közleményei, 1955. szeptember, 18—21. lap.

2. Komáromy I. m. 18.

3. A gödör leírását Komáromy hivatkozott cikkéből vesszük át, 18. lap.

II. Az épület északkeleti sarkában, 303—316 cm mélységben település maradványát sikerült megállapítani, kb. 30 cm szélességben. Sajnos, nagyon roncsolt állapotban volt, s jelentősebb része az aszfalt járda alá esett és ezért kibontani nem lehetett. Innen kerültek elő: 1. Drag. 37. típusú terra-sigillata tál oldalának töredéke (I. t. 9). A perem alatt tojásfűzér látható, amelynek egyes tagjait, közbeiktatott zsinórdíszes pálcátágok választanak el. A tojásfűzér alatt kettőskörű medalionban hippocampus mellső része látszik. Rheinzaberni fazekasműhely terméke.⁴ Cerialis és Belsus rheinzaberni mesterek alkalmazták ezt a mintát edényeiken. Műhelyeik Hadrianus és az Antoninusok korában működnek. 2. Szürke, jól iszapolt, korongon készült tál peremes oldalrész (I. t. 10). A felület sötétebb szürke színű fényes festékkel van bevonva. Pereme duzzadt, az oldalán két sorban fogazott díszítés látható, alatta benyomott patkóalak. Ennek külső pereme rovátkolt. Az I. század második felére helyezhető.

III. Ugyanebben a szintben (303—316 cm mélységben) elszórtan az alábbi edénytöredékek kerültek elő: 1. Szürke, jól iszapolt, korongon készült La Tène tál peremes

1. kép

oldalrész (I. t. 11). Nyakhajlásában két párhuzamos, mélyített vonal halad körbe. 2. Szürke, jól iszapolt, korongon készült La Tène tál peremes oldalrész (II. t. 1). A nyakhajlásban egy mélyített vonal halad körbe. 3. Szürke, jól iszapolt, korongon készült tálok fenékdarabjai, az omphalos egyrészével. Háromszög alakban elhelyezett, benyomott pontkörös díszeket tűzdelt fűzér köt össze egymással (I. t. 12—13).

IV. A ház alatti terület nyugati felében, 219—303 cm közötti mélységből valók az alábbi cseréptöredékek: 1. Piszkos piros színű, durva, mészkódarabkákkal kevert anyagú nagyobb edény peremes oldalrész (II. t. 2). A kihajló peremet mély, ferde rovátkolás díszíti. 2. Sötétszürke, jól iszapolt, korongon készült edény (tál?) peremrész (II. t. 3). A vastagodó perem felső részén besimított hullámvonaldísz látható. Ez a díszítés ismétlődik az edény oldalán látható mélyített körbefutó vonal alatti edényrészén is. 3. Szürke, jól iszapolt, korongon készült edény peremes oldalrész (II. t. 4). Nyakhajlásban tagolt. 4. Szürke, jól iszapolt, korongon készült, közepes nagyságú edény oldalrész. Vállon, vagy a nyakhajlásban mélyített vonallal tagolt (II. t. 5).

V. A lebontott épület alatt, 219—303 cm közötti mélységben, legnagyobb részt az épület északkeleti és délnyugati sarka alól kerültek elő az alábbi töredékek: 1. Barnáspiros, durvább anyagú nagyobb edény oldalrész (II. t. 6). Bekarcolt, egymással párhuzamos egyenesekből álló kötegek keresztezik egymást a felületen. 2. Barnáspiros színű, nagy agyagveder, bekarcolt hullámvonal kötegekkel díszített oldalrész (II. t. 8). 3. Szemcsés anyagú, barnáspiros színű, nagyobb edény hullámvonalas díszítésű oldalrész (III. t. 5). 4. Szemcsés, durvább anyagú, fekete színű, kisebb edények hullámvonalas díszű peremes oldal (III. t. 1, 2) és ugyanilyen oldalrészei (III. t. 3, 4, 7). 5. Bar-

⁴ J u h á s z Gy.: Die Sigillaten von Brigetio. Diss Pann Ser. II. No. 3. 81., XVI. t. 13; az érdeklődő ugyanott találja további vonatkozó irodalmat.

náspiros, durva anyagú nagyobb edény oldalrésze (II. t. 7). Körömbenyomásokból álló sor díszíti. 6. Barnásfekete, szemcsés anyagú, nagyobb edény peremes oldalrésze (VI. t. 1). Az edény vállát ferde tűzdelés, alatta mélyen bekarcolt kettős hullámvonal díszíti. Középkori.

VI. 202—260 cm közötti mélységben a feltárás egész területén kerültek elő az V. t. 6—7. és VI. t. 2—11. számú szemcsés anyagú, jobbára fekete, illetve barnásfekete edények töredékei. Belső oldaluk igen gyakran fehéres színű (V. t. 7, VI. t. 2, 3, 8, 11). Nagyobb részük szintén középkori. A megmaradt peremek erősen profiláltak és az edényoldalakon gyakori a bekarcolt hullámvonal díszítés.

VII. 202—316 cm közötti mélységben, XVII—XVIII. századi alapfal beásások miatt megzavart rétegekből valók az alábbi cserépmaradványok: 1. Szürke, jól iszapolt, korongon készült, nagyobb La Tène jellegű edények (urnák?) peremrészei (IV. t. 7, 9; V. t. 9). A IV. t. 9. számú perem matt szürke. 2. Szürke, jól iszapolt, korongon készült La Tène tál peremrésze (III. t. 19). Nyakhajlásban borda fut körbe. 3. Sötét-szürke, talán korongon készült, jó munkálású La Tène jellegű tál oldalrésze. A vállon kb. 7 mm széles, enyhén mélyített barázda halad körbe (IV. t. 1). 4. Nagyobb, durva anyagú fekete színű edények fenékrészei (IV. t. 6, ez csillogó felületű; V. t. 12). 5. Világos és sötétszürke, nagyobb edények fenékrészei (IV. t. 2, 4), a korongolásnak a két töredéken nincsen nyoma. Jó kidolgozásúak, a fenékrész (IV. t. 2) sajátosan bemélyedő. 6. Nagyméretű, piros és szürkés színű agyagvedrek bekarcolt hullámvonal-díszű oldalrészei (III. t. 18; IV. t. 8,⁵ 10, 12). Jó munkálásúak, szemcsés anyagúak. 7. Pirosasbarna, szemcsés anyagú, karcsú nyakú nagyobb edény oldalrésze. A vállon bekarcolt hullámvonal köteg díszíti (IV. t. 11). 8. Durva anyagú, piros színű, körömbenyomásos díszű edény oldalának töredéke (III. t. 8). 9. Pirosasbarna színű, durva anyagú edény oldalrésze (III. t. 9). Ékalakú mélyítésekkel álló sor díszíti. 10. Szürkésfekete, szemcsés anyagú edény oldalrésze (III. t. 11); hosszúkás, ékalakú bemélyítések díszítik. 11. Szemcsés anyagú, durva, feketésbarna színű edények oldalrészei (III. t. 15, 21). Ritkásan alkalmazott ékalakú benyomásokból képezett sor díszíti őket. 12. Téglapiros, szemcsés anyagból készült, különböző méretű edények, hullámvonalak köteges oldalrészei. Úgy látszik, legalábbis részben, korongon készültek (III. t. 12, 13, 16, 20). A III. t. 20. számú darabnál a hullámvonal kötegek egymás alatt ismétlődnek. 13. Pizkospiros színű, durva anyagú, nagyobb behajló peremű edény, hullámvonaldíszes peremtöredéke (IV. t. 3). A perem alatt plasztikus szalag díszíthette, csak a nyoma maradt meg. 14. Pirosasbarna színű, elég jó munkálású, nagyobb edény oldalrésze (III. t. 10). Bekarcolt finom hullámvonalak köteg díszíti. A hullámvonalak ívéhez párhuzamos, egyenes vonalakból álló kötegek csatlakoznak. 15. Durva, téglapiros, kissé kihajló peremű edény peremes oldalrésze (IV. t. 5). 16. Durva, feketésbarna nagyobb edény oldalrésze (V. t. 11). Ujjnyi széles bemélyített íves hajlású vonal díszíti. 17. Szürke, jól iszapolt, korongon készült, nagyobb edény oldalrésze (III. t. 17). A felületet mattnak hagyott sávban besimított hullámvonal díszíti. 18. Világos és feketés szürke, korong nélkül készült, kissé behajló peremű tál peremes oldalrésze (III. t. 22). 19. Szürke, jól iszapolt, talán korongon készült tál peremes oldalrésze (III. t. 14; 1. kép 2). A perem alatt közvetlenül élesen öblösödik. Kár, hogy a formát nem tudjuk rekonstruálni. Ebben a cserépcsoportban is voltak középkorinak látszó töredékek. 20. Pirosas barna, szemcsés anyagú, hullámvonalas díszű edények peremesoldal és oldalrészei (V. t. 1, 4). 21. Szürkésfekete, szemcsés anyagú, kissé ferde bevágásokkal díszített cseréptöredék (V. t. 3). 22. Szürke, szemcsés anyagú, erősen öblösödő edény oldalrésze; az oldalon négy vízszintes párhuzamos mélyítés halad körbe (V. t. 8). 23. Téglapiros, díszített szalagfűl (V. t. 5). 24. Téglapiros, mintás nagyobb cseréptárgy töredéke, valószínűleg kályhaszem volt (V. t. 2).

Az előbbieken bemutatott lelőhely anyagából zártnak és történeti következteté-

5. Ezen a töredéken a hullámvonaldísz fölött bekarcolt párhuzamos vonalakból álló körbefutó sáv is volt.

sek levonására alkalmasnak csupán az I. szám alatt ismertetett gödör leleteit tekintetjük. A II—VII. csoportok anyaga kiegészítheti az általános képet, vethet fel történeti kérdéseket, de azok megoldására az előfordulás körülményeinek eléggé tisztázatlan volta miatt csak fenntartással használhatók fel. Az I. csoport nyújtotta tanulságok kiegészítésére, még leginkább az ugyanabból a mélységből előkerült leletek vehetők figyelembe (II—III. csoport), még akkor is, ha e csoportok egymással való összefüggése többé-kevésbé vitatható.

Ezek előrebocsátása után vizsgáljuk meg kissé behatóbban az előkerült keramikus anyagot. Nem kívánunk részletesebben kitérni arra a kerámiai csoportra, amely középkori. Egészen biztosan ide tartoznak az V. t. 1—8, 10. és VI. t. 1—7, 10. számú töredékek. Parádi Nándor megállapítása szerint egyrésztük már a XII—XIII. századok fordulóján készülhetett és elég hosszú ideig voltak használatban. Másik részük (V. t. 2, 5) a XV—XVI. századi kerámiai ipar jellegzetes termékei. Arra nincs elegendő anyagunk, s a megfigyelések is hiányzanak annak megállapítására, hogy a település a szóbanforgó lelőhelyen a XII. és a XVI. századok közötti időben folyamatos volt-e? Bár ez feltételezhető.

Áttérve ezekután a császárkori leletekre, az I. t. 1 (1. kép 1) alatt bemutatott talpas pohár a Kárpát-medencében eddig ismeretlen formát képvisel. Talán ilyen típusú edényhez tartozik a III. t. 14 (1. kép 2. ábra) töredéke is. Morvaország a legközelebbi terület, ahonnan azonos típusú példányt említhetünk, még pedig a vicemilicei telepéről.⁶ E telepen két példányt is találtak e típusból. Szabadkézzel készültek, színük sötétszürke, felületük feketén csillogó. A forma eredetének kutatása már jó ideje folyik, s úgy látszik, hogy hallstattkori formára megy vissza, de az sem lehetetlen, hogy kelta situla típushoz kapcsolható. Nem kívánunk itt az idevonatkozó feltevésekkel foglalkozni, ehhez a típus miskolci előfordulása nem szolgáltat elegendő alapot,⁷ de tudomásul vehetjük, hogy Beninger a vicemilicei példányt az i. u. I. század végére helyezi, s a többi, jobban ismert, idesorozható, északibb területről származó talpas poharak korát sem teszik általában a II. század közepénél későbbi időre. Körömbenyomásos díszű edények (I. t. 6—8; II. t. 7; III. t. 8) a szlovákiai puchovi lelőhely darabjai között igen gyakoriak.⁸ Megvannak a vágvölgyi Očkov melletti temető kerámiai leletei között is.⁹ A grafitos árúk jelenléte sem szokatlan a puchovi tárgyak között.¹⁰ Mivel az I. t. 5. számú töredékünk a forma rekonstruálására nem elegendő, a további vizsgálat elvégzése sem lehetséges. Grafitosan csillogó az I. t. 3. számú töredéke is. Jellegzetes, tagolt bordás díszítése a puchovi töredékeken is megvan.¹¹ Szőnyi és nógrádverőcei edényeken ez a díszítésmód ismétlődik.¹² Általában azt mondhatjuk, hogy ez a díszítésmód a nyugatgermán kerámiában megszokott.¹³ Az ékalakú bemélyítésnek az I. t. 2, III. t. 11. ábrákon bemutatott példányai jelentkeznek például Puchovon is,¹⁴ ott egy edénytöredék perem alatti részén. Behajló peremű agyagvedrek típusa (I. t. 4, IV. t. 3) jellemző a puchovi lelőhelyre.¹⁵

A lelőhely anyagának többi csoportjában is vannak olyan kerámiai töredékek, amelyek az eddig tárgyalt, jellemzőnek tekinthető vonásokat kiegészítik. A III. t. 9. számú, ékalakú benyomott díszeket felmutató durva edénytöredék puchovi megfelelő

6. Beninger, E. und Freising, H.: Die germanischen Bodenfunde in Mähren. (Reichenberg 1933) I. t. 7, 61—63. lap.

7. A vonatkozó irodalmat Beninger és Freising munkájában az idézett helyen megtalálja az érdeklődő.

8. Beninger, E.: Die germanischen Bodenfunde in der Slowakei. (Reichenberg und Leipzig 1937, a továbbiakban Beninger.) 10. t. 56; 11 t. 78—79. 81. ábrák.

9. Kolník, T.: Popolnicové pohrebisko z mladšej doby rímskej a počiatku doby st'ahovania národov v Očkove pri Piešťanoch. Slovenská Archeológia IV—2 (1956) 296., VII. t. 3. 4. 9.

10. Beninger, 68. lap.

11. Beninger 14. t. 120. ábra.

12. Párducz M.: MM 1946, 14. lap, 4. kép, 13. lap, 3. kép, 2. ábra.

13. Uslar, R.: Westgermanische Bodenfunde. (Berlin 1938) 52. t. 9.

14. Beninger 11. t. 66.

15. Beninger 9. t. 31—39, 10. t. 40—52. ábrák.

darabjára is utalhatunk,¹⁶ megvan Oökovon¹⁷ és a távolabbi nyugatgermán területen is.¹⁸ A III. t. 10. számú töredék sajátos hullámvonal díszéhez hasonlóly ugyancsak távolabbi nyugatgermán kerámia mutat fel.¹⁹ Az egymást keresztező köteges párhuzamos vonalkázás (II. t. 6) a díszítésnek ugyanehhez a köréhez tartozik.

A lelőhely durva kerámiájának jellemző csoportját szemléltetik a III. t. 1—3, 5—7, 15, 21, V. t. 11, VI. t. 8—9, 11. számú főként hullámvonalas díszű töredékek. Lehet, hogy az itt felsorolt cserepek egyrésze a lelőhely középkori szintjéhez tartozik, de igen valószínű, hogy többségük a puchovi lelőhely kiaháló peremű, legtöbbször a vállon díszített, durva házi kerámia típusához sorozható.²⁰

A lelőhely e rétegéhez tartozó leletek kronológiai meghatározása szempontjából igen fontosak az I. t. 9—10. ábrák töredékei. Mint láttuk, e töredékek kora az i. u. I. század végétől a II. század végéig terjedő időre mutatnak. Ha azonban arra gondolunk, hogy a markomann—quad háborúk megindulása után alig lehet Pannonia és a barbaricum között békés kereskedelmi érintkezésre gondolni, az időpont felső határát legfeljebb a II. század közepéig vihetjük.

Igen érdekes, hogy jelentkeznek a nagyméretű hullámvonaldíszű agyagvedrek töredékei is (II. t. 8, III. t. 18, 20, IV. t. 10, 12). Volt alkalmunk már arra rámutatni,²¹ hogy ezen agyagvedrek, minden valószínűség szerint kelta hagyományokból fejlődnek és a Kárpát-medence területén belül a gellérthegyi késő La Tène kultúrán kívül legnagyobb elterjedtségnek az alföldi szarmata kultúrában örvend. De fellépnek Pannoniában is. A mi példányaink díszítése azonos például az adonyi római tábor megfelelő darabjainak díszítésével.²² Emiatt feltételezhető provinciális területről való származásuk is. Erre még később visszatérünk.

A La Tène típusú cseréptöredékeinket III. t. 17, IV. t. 1—2, 4, 7, 9, V. t. 12(?) számú ábráinkon mutattuk be. Nagyobb részük tálakhoz tartoznak. A rekonstruálható táltípusok La Tène C₂, illetve La Tène C—D közös formáknak tekinthetők.²³ De ugyanide utal a II. t. 3. számú besímított hullámvonaldíszű töredék és még inkább a III. t. 17. számú ábra sávos díszű urnatöredéke. Ez a beosztás az időszámításunk kezdete körüli időket jelenti.

Ha az elmondottakat összegezni kívánjuk, akkor mindenekelőtt arra utalhatunk, hogy a jelen pillanatban rendelkezésre álló adatok nem mondanak ellent annak a korhatározásnak, amelyet az I. t. 9—10. számú provinciális edénytöredékek nyújtanak. Ezt a korhatározást erősítik meg az agyagveder töredékek is. Az adonyi töredékekkel való díszítésbeli azonosság miatt legszívesebben az edényeknek ezt a típusát is, mint arra már utaltunk, a provinciális eredetűek közé sorolnánk. Az adonyi példányok kora az i. u. I. század végétől a II. század közepéig terjedő időre helyezhető.²⁴ A lelőhely ilyen korai időrendi helyzete is kizárja annak lehetőségét, hogy a felfedett germán befolyást keleti germán (vandál) törzsnek tulajdonítsuk. A kerámia néhány jellegzetes díszítése nem hagy kétséget afelől, mint azt már láttuk, hogy a nyugati germán törzs befolyásával kell számolnunk. Ez esetben pedig ezen a területen csak a quadok-ról lehet szó.

Bizonyos azonban, hogy a leletek és a rajtuk levő díszítés igen jelentékeny része nem tartozik a quad kerámia ma ismert formakincséhez. Tehát egy keverék kultúra áll előttünk, amely azonban Szlovákia északi részein, a Vág, Túróc, Poprad, Hernád és Tarcál felső folyása vidékén jó csomó lelőhellyel van képviselve. A legdélibb lelő-

16. Beninger 10. t. 59.

17. Kolnik, T.: i. m. 296. lap, VII. t. 21.

18. Uslar, R.: i. m. 44. t. 21.

19. Uslar, R.: i. m. 18. t. 6, 10, 16, és 43. t. 1.

20. Beninger 74—76. lap, 11. t. 61—74.

21. Az ózdi lelőhely anyagával kapcsolatban. Kézirat.

22. Barkóczy L.—Bónis É.: Acta Arch. Hung. IV. (1954) LII. t. 8, LIII. t. 7.

23. Hunyadi I.: Kelták a Kárpátmedencében. Diss Pann Ser. II. No. 18. 129—131. lap 14. t. 5, 8. formák.

24. Barkóczy L.—Bónis É.: i. m. 151.

helye Szlovákiának a Sajó mellett Ardovo (Ardó, Gömör megye).²⁵ A fő lelőhely után a puchovinak nevezett kultúráról eddig legteljesebb képet Beninger már többször hivatkozott munkájában adott. A kultúra alaprétegét illyr—kelta jellegűnek tartja,²⁶ s lényegében ezt erősíti meg J. Eisner is amikor nem kifejezetten a puchovi kultúrát illetően, de Nyugat-Szlovákiára vonatkozóan az őskor végén illyr—pannon törzsekről beszél.²⁷ Beninger e sajátos színezetű kultúra fennállását, illetve létét az i. u. I—II. századra helyezi.²⁸ A quad befolyás mértékét éppen kerámiai jellegzetességének alapján, jelentősnek tartja.²⁹ De germán befolyás korábbi jelenlétét is igazoltnak látja.³⁰ Egy bastarna törzsre, a sidonokra gondol, akik Ptolemeus egy adata alapján kb. a puchovi kultúra helyére lennének lokalizálhatók.³¹ Nem zárkózik el az elől a feltevés elől, hogy a puchovi kultúra hordozójának, az illyr—kelta alapréteg további feltételezése mellett, a sidonokat tartsa.³² A kutatás mai állása mellett ezt a feltevést megnyugtatóan igazolni nem lehet.

A miskolci lelőhely a puchovi kultúra délkeleti irányú kiterjedésének új állomása. A kelta kerámiai anyag történeti értékelését igen nehéz elvégezni. A leletkörülmények hiánya két feltevést tesz lehetővé. Gondolhatunk arra, hogy az eddig tárgyalt leletekkel együtt került a földre, együvé tartoznak és egyidősek. Ez esetben a puchovi kultúra illyr—kelta összetevője közül itt a kelta elem jelentőségét hangsúlyozza, s egyúttal a szóbanforgó kerámiai formák eddig fel nem tételezett hosszú életét tanúsítja.

De fel lehet tételezni azt is, hogy a puchovi kultúra megjelenése előtt, itt élt kelta lakosság bizonyítékait kell bennük látni. A bojokkal kapcsolatba hozható festett kerámia az eddig ismert miskolci anyagból hiányzik. Viszont tudunk arról, hogy a Dunakönyöktől északra, Erdély felé áthajló sávban kisebb illyr és kelta törzsek élnek (Cotini, Osii, Teurisci, Anartii stb.), akik ellen i. e. 9. táján M. Vinicius hadjáratot vezet.³³ Ez a dátum meglepően egyezik a kelta anyaggal kapcsolatban megállapított időrendi helyzettel. Talán e mozgalmak miatt elhagyottá vált telepet szállta meg nem sokkal később a puchovi kultúra népe. A két feltevés egyikének, vagy másikának igazolását csupán a további jól megfigyelt ásatások adhatják meg.

PÁRDU CZ MIHÁLY

SIEDLUNG AUS DER RÖMISCHEN KAISERZEIT IN MISKOLC

Durch József Komáromy wurden die Ergebnisse¹ der Ausgrabungsarbeiten neben dem sogenannten „Dunklen Tor“ (Sötét kapu) in Miskolc im allgemeinen bekannt gegeben. Aber das Material ist auch einer ausführlicheren, eingehenderen Analyse wert. Die Funde sind bei der Gelegenheit einer Rettungsausgrabung zum Vorschein gekommen, und so waren die Umstände des Vorkommens meistens unmöglich genau zu beobachten. Im Grunde der Schichtenangaben der Tiefe bietet sich die Möglichkeit dar, die Funde in sieben Gruppen abzusondern. Über die Einzelheiten können wir Erklärungen durch die Tafelndeutungen gewinnen. Nur die Funde der unter d. Nummer I. bekannt gegebenen Grube sind brauchbar historische Schlussfolgerungen zu ziehen. Zur Ergänzung der durch die I. Gruppe gewährten Belehrung

25. Beninger 3. t. 4. térkép.

26. Beninger 99. lap.

27. Eisner, J.: Slovensko v pravku. (Bratislava 1933) 308.

28. Beninger 95—97.

29. Beninger 98.

30. Egyebek között Beninger 9. t. 31. ábra edénye alapján.

31. Beninger 100.

32. Beninger 101.

33. Alföldi A.: Fejezetek az ókori Budapest történetéből. (Kny. a »Budapest Története« I. kötetéből) Bp. 1943. 153. lap.

sind die aus derselben Tiefe (Gruppe II. u. III.) zum Vorschein gekommenen Funde hauptsächlich zu beachten, wenn auch der Zusammenhang zwischen diesen Gruppen mehr oder minder noch dahingestellt werden mag. Nach der Vorausschickung der Erwähnten wollen wir das aufgefundene Keramikmaterial ein wenig eingehender besichtigen.

Mit dem Scherbenmaterial des Mittelalters (XII—XVI. Jh.) (Taf. V. 1—8, 10, VI. 1—7, 10) wollen wir uns nicht eingehender beschäftigen. Die Typen der Funde aus der Kaiserzeit geprüft zeigt uns der Fussbecher Taf. I. 1. (1. Abbild 1) eine in dem Karpathenbecken bis jetzt unbekannt Form. Es gehören vielleicht zu dem Gefäss von diesem Typ auch die Scherben d. Tafel III. 14 (1. B. 2. Abbild.). Mähren ist das nächste Gebiet, wo wir Exemplare von gleichem Typus zu erwähnen haben, usw. in der Vicemiliceer Ansiedlung.⁶ In dieser Ansiedlung wurden auch zwei Exemplare von diesem Typ vorgefunden. Sie sind mit Hand geformt, ihre Farben sind dunkelgrau, ihre Flächen schimmern schwarz. Die Nachforschung des Ursprunges der Form dauert eine Zeitlang, und es scheint, es gehe zur Form der Hallstattzeit zurück, aber das ist auch möglich, dass sie zu dem keltischen Situlatyp gehöre. Beninger setzt das Vicemiliceer Exemplar an das Ende des I. Jahrhunderts nach unserer Zeitrechnung, und das Alter der anderen mehr bekannten von dem nördlicheren Gebiete stammenden Fussbecher — die hierher einzureihen sind — wird im allgemeinen auf die Mitte des II. Jahrhunderts, aber nicht auf eine spätere Zeit gesetzt. Die mit Fingernageleindruck gezierten Gefässe (Taf. I. 6—8, Taf. II. 7, T. III. 8.) sind zwischen den Stücken des in Puchov in der Slowakei liegenden Fundortes sehr häufig.⁸ Auch Graphitwaren kommen zwischen dem Puchover Material nicht selten vor.¹⁰ Graphitmässig Schimmern auch die Scherbenbruchstücke der Taf. I. 3. Charakteristische, gegliedert rippenartige Zierden sind auch auf den Puchover Bruchstücken zu sehen.¹¹ An den Gefässen von Szóny und Nőgrádverőce wiederholen sich diese Zierformen.¹² Im allgemeinen kann es erwähnt zu sein, diese Zierform ist in der westgermanischen Keramik gebräuchlich.¹³ Die an den Taf. I. 2., Taf. III. 1. gezeigten Formen der keilförmigen Vertiefung treten beispielsweise auch in Puchov hervor¹⁴, dort: an dem Teile unter dem Mundrande eines Gefässbruchstückes. Die Typen der Toneimer mit einwärts eingebogener Kante (Taf. I. 4, Taf. IV. 3.) sind charakteristisch für den Puchover Fundort.¹⁵

Auch in den anderen Gruppen des Materials des Fundplatzes sind solche Keramikbruchstücke vorhanden, die die bis jetzt behandelten und für charakteristisch annehmbaren Zügen ergänzen. Wir können auch auf das entsprechende Puchover Stück des rohen Gefässbruchstückes — das keilförmig eingedruckte Zierden aufweist (Taf. III. 9) — hinweisen,¹⁶ es sind auch in Ockov¹⁷ und auch in dem ferner liegenden westgermanischen Gebiet¹⁸ vorhanden. Eine an die eigentümliche Wellenlinienzierde ähnliche Zier der Scherben von Taf. III. 10. weist ebenfalls die ferner liegende westgermanische Keramik auf.¹⁹ Diese gleichlaufende, ballenweise Kreuzschraffur (Taf. III. 6.) gehört demselben Kreise des Zierens an.

Eine charakteristische Gruppe der Rohkeramik des Fundplatzes wird durch die hauptsächlich Wellenzierden gezierten Scherben von Taf. III. 1—3, 5—7, 15. 21. T. V. 11, T. VI. 8—9, 11 veranschaulicht. Es ist möglich, dass einer Teil der hier erwähnten Scherben zu der mittelalterlichen Schicht des Fundplatzes gehört, aber das ist sehr vermutlich, dass ihre Mehrheit zu dem Typus der meistens auf der Schulter gezierten, mit nach aussen gebogenem Rand versehenen, rohen Hauskeramik einzureihen ist.²⁰

In Anbetracht der chronologischen Definition der zu dieser Schicht des Fundplatzes gehörenden Funde sind die Scherben der Taf. I. 9—10, sehr wichtig. Wie wir es gesehen haben, die Zeit dieser Scherben weisen auf den Zeitabschnitt vom Ende des I. Jahrhunderts an bis zum Ende des II. Jhs, nach u. Zeitr. hin. Aber es muss überlegt werden: man darf nach dem Ausbrechen des markomann-quadischen Krieges an eine friedliche Handelsverbindung zwischen Pannonien und der Barbarei

kaum denken, und so können wir die obere Grenze des Zeitpunktes höchstens bis zur Mitte des II. Jahrhunderts hinzufügen.

Es ist sehr interessant, dass sich auch die Scherben der mit grossmässigen Wellenzierden versehenen Eimer (Taf. II. 8, Taf. III. 18, 20, Taf. IV. 10, 12.) melden. Es wurde schon die Gelegenheit ergriffen, darauf hinzuweisen²¹: diese Toneimer entwickeln sich aller Wahrscheinlichkeit nach von keltischen Überlieferungen, und es freuen sich in dem Gebiete des Karpathenbeckens — ausser der Bocksberger (Gellérts-berger) Spätlatènekultur — in der grossen ungarischen Tiefebene: „Alfölder“ Sarmatenkultur auf die grösste Ausdehnung. Aber sie sind auch in Pannonien vorhanden. Die Zieren unserer Exemplare sind identisch z. B. mit den Zieren der entsprechenden Stücke des Adonyer römischen Heereslagers.²² Deshalb können wir uns ihre Herkunft von einem Provinzialgebiet annehmen.

Unsere Scherbenstücke vom Latèntypus wurden an Taf. III. 17, T. IV. 1—2. 4, 7, 9, T. V. 12 (?) vorgeführt. Die Mehrheit gehört den Schüsseln an. Die rekonstruierbaren Schüsseltypen: Latène C₂, d. h. Latène C—D sind als identische Formen zu betrachten.²³ Das wird durch die Scherben mit geschichteten Wellenzierden a. Taf. II. 3. und noch mehr durch die mit gestreiften Zierden verfertigten Urnerscherben d. Taf. III. 17. bewiesen. Diese Einteilung zeigt uns die Zeiten gegen Anfang unserer Zeitrechnung.

Wollen wir die bis nun erwähnten zusammenfassen, so können wir vor allem darauf hinweisen, dass die uns gegenwärtig zur Verfügung stehenden Beiträge der Datierung — die uns die Provinzialgefässscherben v. Taf. I. 9—10 darbieten — nicht widersprechen. Diese Datierung wird auch durch die Toneimerscherben bestätigt. Wegen der Zierenidentität mit den Adonyer Scherbenstücken möchten wir auch diese Typen der Gefässe — wie wir schon darauf hingewiesen haben — zu den der Provinzialherkünfte einreihen. Die Zeit der Adonyer Exemplare ist in dem Zeitabschnitt von dem Ende des I. Jhs an bis zur Mitte des II. Jhs nach u. Zeitrechnung festzustellen.²⁴ Durch die chronologische Lage des Fundortes wird es unmöglich gemacht, den erwähnten germanischen Einfluss einem ostgermanischen Stamm (Vandalen) zuzuschreiben. Manche charakteristischen Zieren der Keramik lassen uns daran nicht zweifeln — wie wir es schon betrachtet haben —, dass wir mit dem Einfluss eines westgermanischen Stammes zu rechnen haben. In diesem Fall kann die Rede in diesem Gebiet nur von den Quaden sein.

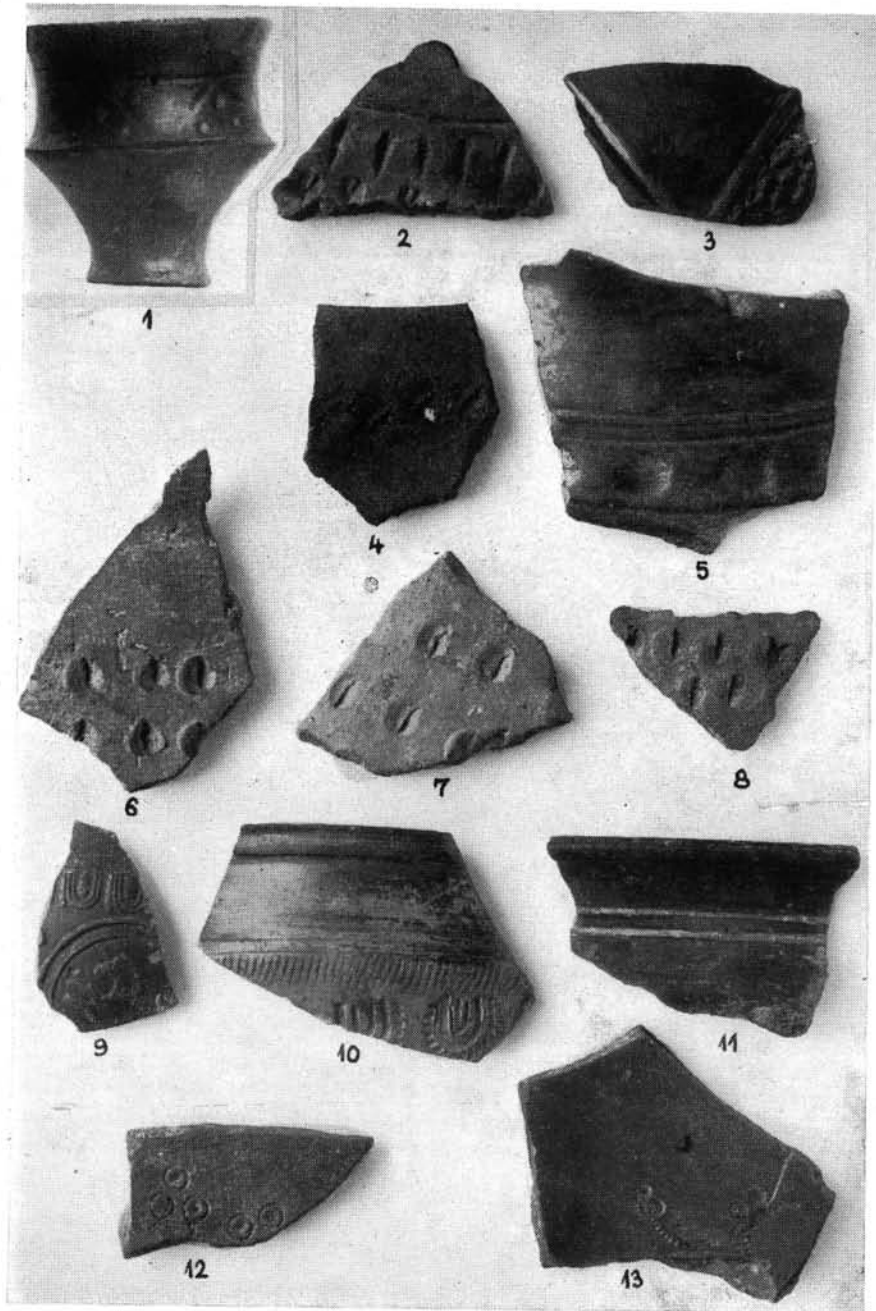
Es steht fest, dass die Funde und der bedeutende Teil der an ihnen befindlichen Zieren gehören nicht zu dem Formschatz der heute bekannten Quadenkeramik. Es steht also vor uns eine Mischkultur, die aber durch eine beträchtliche Zahl von Fundorten in den westlichen Gebieten von der Slowakei, auf den Gegenden der oberen Teile der Vág, Turóc, Poprád, Hennád und Tarcal vertreten ist. Der südlichste Fundort liegt in Ardovo an der Sajó in der Slowakei.²⁵ Von der nach dem Hauptfundort als Puchover Kultur genannten Kultur gab Beninger das vollständigste Bild bis jetzt in einem schon mehrmals erwähnten Werke. Er hält die Grundschrift der Kultur für den illyr—keltischen Charakter, und dem Wesen nach bestätigt diese Behauptung auch J. Eisner, als er nicht ausdrücklich betreffs der Puchover-Kultur, aber in Bezug auf die West-Slowakei am Ende der Urzeit von illyr—pannonischen Stämmen spricht.²⁷ Beninger datiert das Bestehen dieser eigenartigen Kultur in das I—II. Jahrhundert n. u. Zeitrechnung.²⁸ Den Grad des Einflusses der Quaden hält er eben im Grunde der keramischen Gepräge²⁹ für bedeutend. Aber er sieht auch einen früheren germanischen Einfluss bestätigt.³⁰ Er denkt an einen Stamm der Bastarnen, an die Sidonen, die nach einer Angabe von Ptolemeus ungefähr an den Ort der Puchover Kultur lokalisiert sein könnten.³¹ Er hält auch die Hypothese nicht unmöglich, dass er die Sidonen — vorausgesetzt auch eine illyrisch—keltische Grundschrift, — als Träger der Puchover Kultur meine.³² Laut des heutigen Standes der Nachforschungen ist diese Hypothese beruhigend nicht zu bestätigen.

Der Miskolczer Fundort ist ein neuer Standort der Verbreitung der Puchover

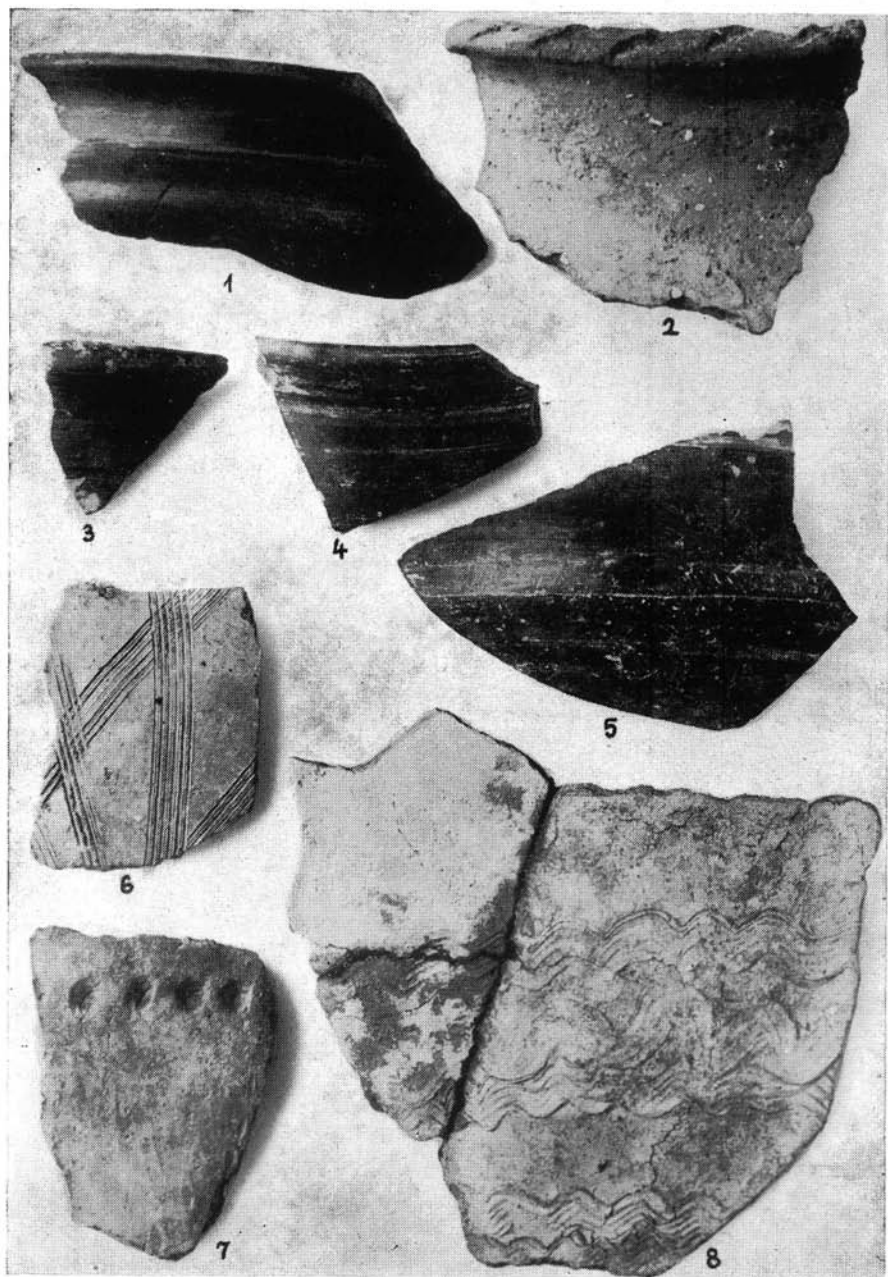
Kultur in die südöstliche Richtung. Die historische Bewertung des keltischen Keramikmaterials ist schwer zu vollbringen. Der Mangel an die Fundumstände ermöglicht zwei Hypothesen. Wir können es annehmen: die bis jetzt erörterten Funde gerieten zusammen in das Innere der Erde, sie gehören zusammen, und sie sind gleichaltrig. In diesem Falle wird es hier die Bedeutung der keltischen Anfangsgründe von der illyrisch—keltischen Synthese der Puchover Kultur betont, und es beweist zugleich ein bis jetzt nicht angenommenes, langes Leben der erwähnten Keramikformen.

Aber es ist auch vor auszusetzen, dass die Beweise der vor der Erscheinung der Puchover Kultur hier lebenden Bevölkerung darin zu betrachten sind. Eine gemalte Keramik, die einen Zusammenhang mit den Bojoten darbieten würde, fehlt von dem bisher bekannten Miskolcer Material. Dagegen haben wir Kenntnisse davon, dass kleinere illyrischen und keltischen Stämme (Cotini, Teurisci, Anartii, usw.) — gegen denen M. Vinicius um d. 9. Jahr v. u. Zeitr. einen Kampfung führt³³ — in dem sich von der Donaukrümmung nach Westen, nach Siebenbürgen ziehenden Streife lebten. Dieses Datum steht überraschend in Einklang mit der in Beziehung des keltischen Materials festgestellten Datierung. Diese vielleicht infolge dieser Bewegungen verordnete Siedlung wurde von dem Volke der Puchover Kultur nicht lange darnach erobert. Die Bestätigung der einen oder die der anderen beider Hypothesen können wir im Grunde der weiteren, ganz genau beobachteten Ausgrabungen feststellen.

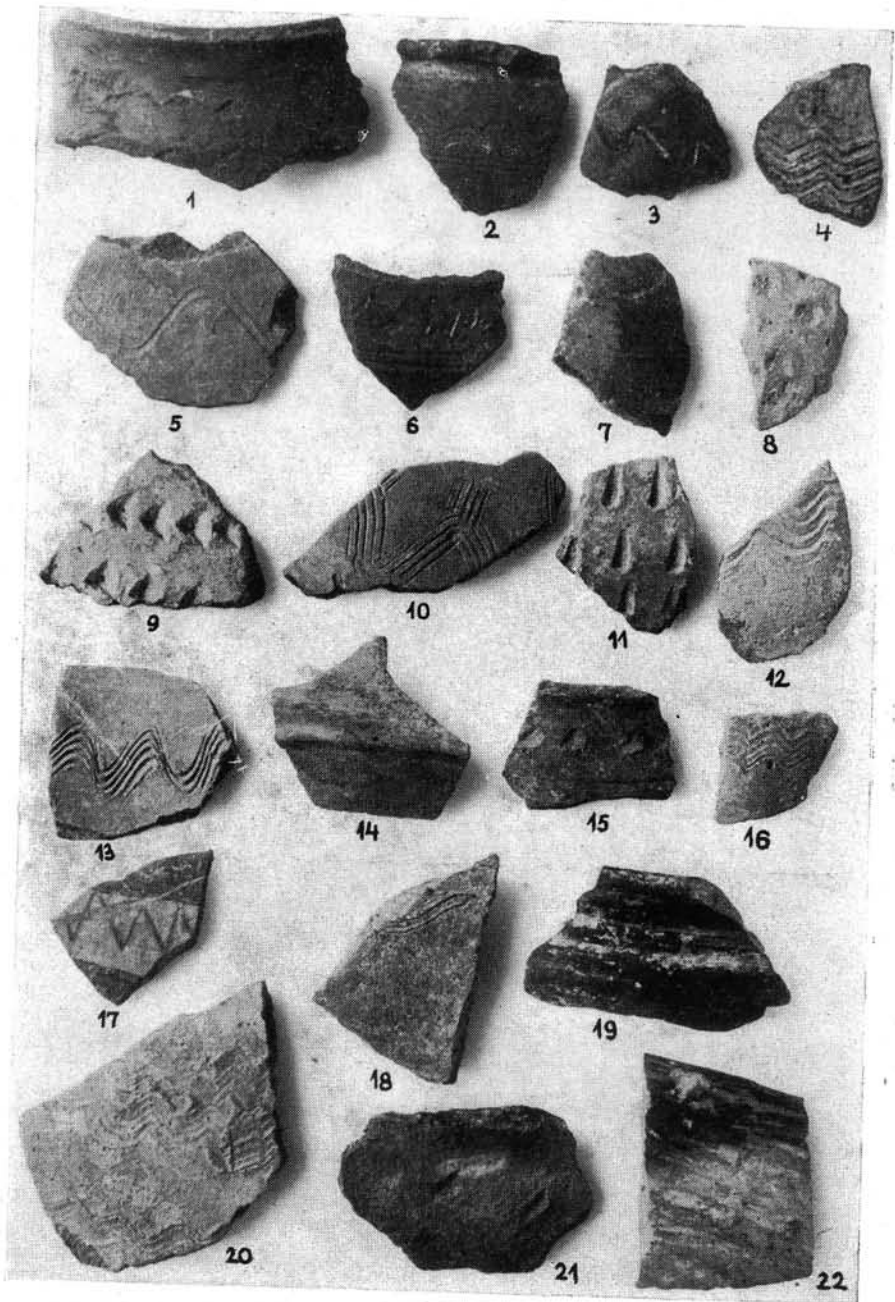
I. TÁBLA

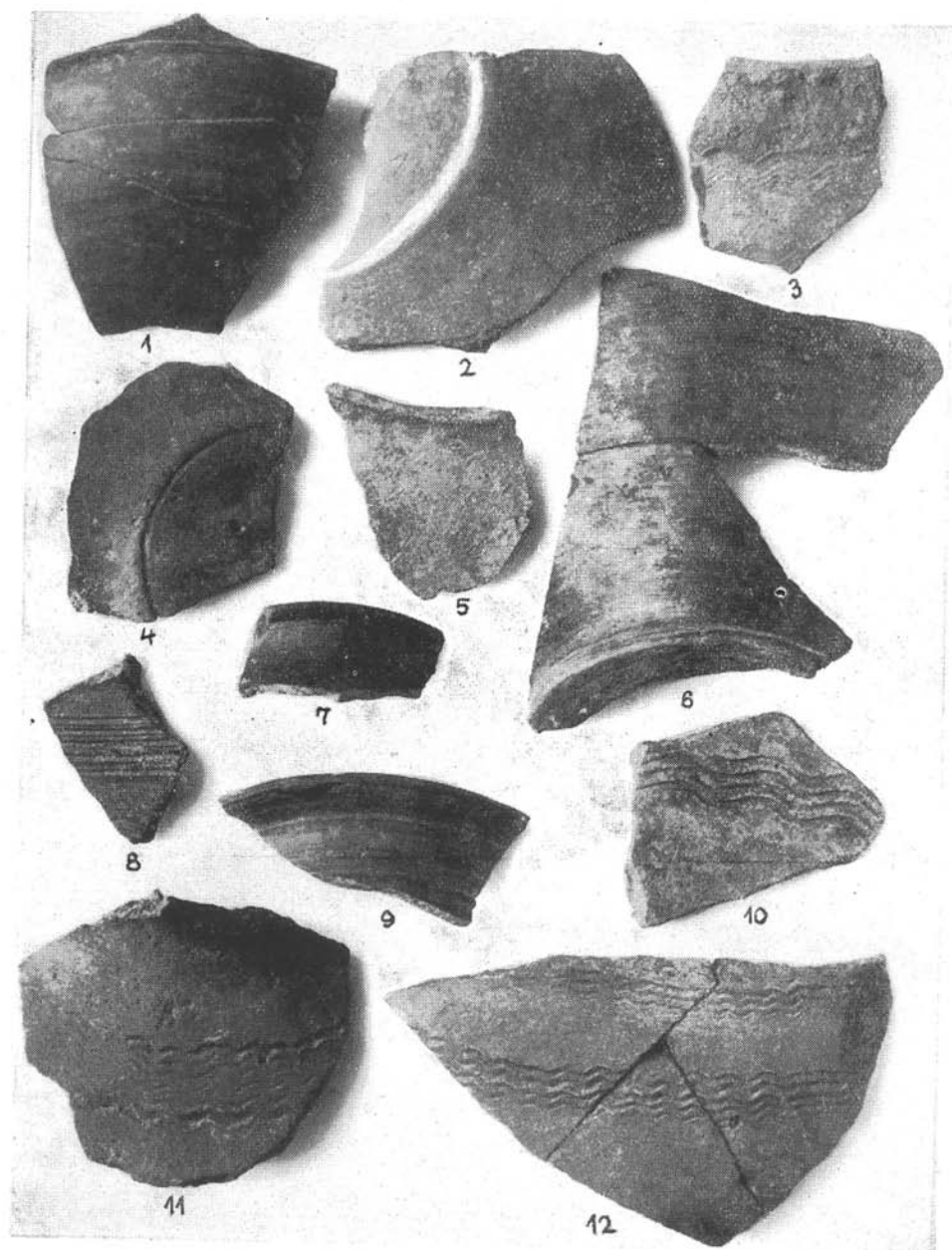
II. TÁBLA

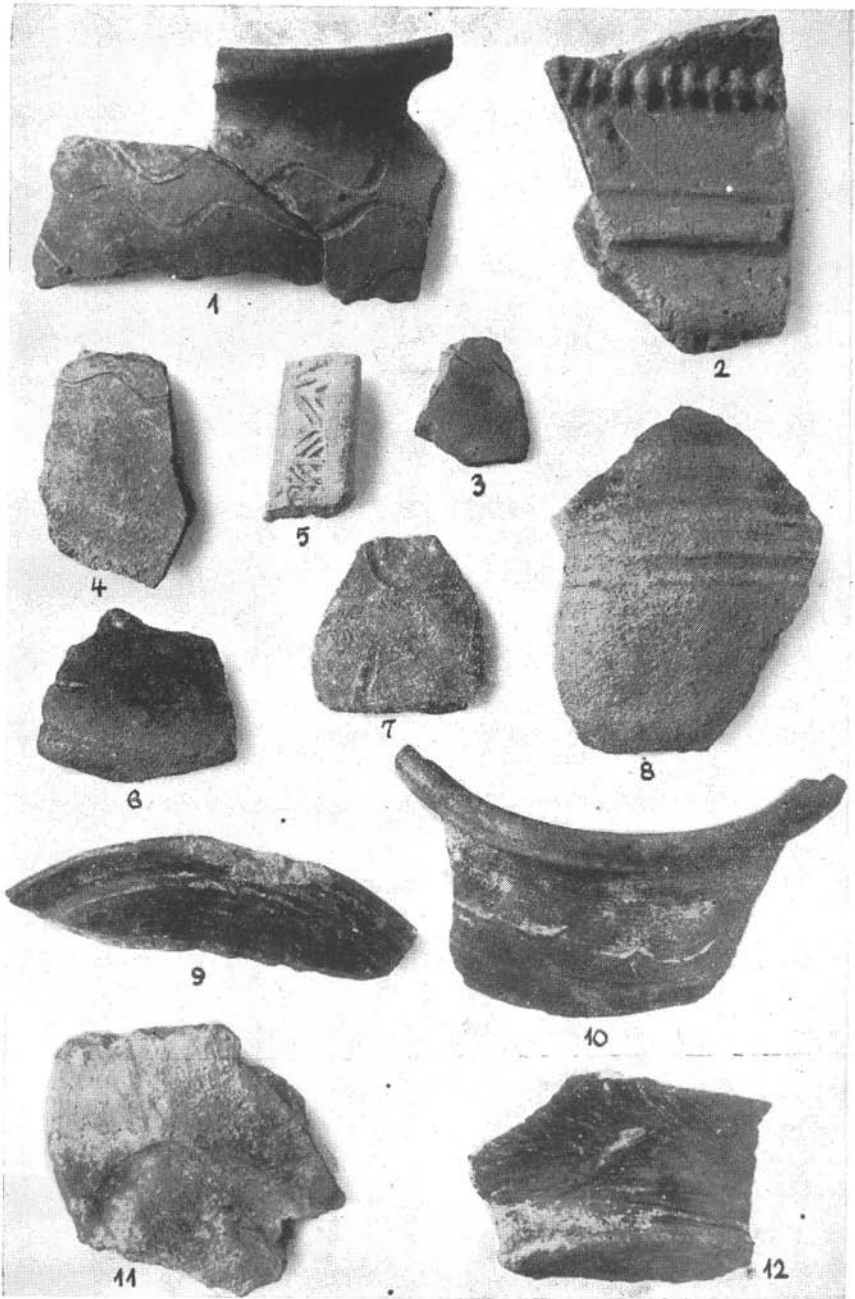
III. TÁBLA

IV. TÁBLA

V. TÁBLA

VI. TÁBLA

A HOMO SAPIENS FOSSILIS NYAKSZIRTCSONTJÁNAK TÖREDÉKE A TAPOLCAI SZIKLAFÜLKÉBŐL

I. Leletkörülmények.

A miskolci múzeum 1931 októberében és novemberében ásatást végzett a görömböly-tapolcai fürdő felett emelkedő Várhegy EK-i oldalán levő sziklafülkében. Az ásatást Leszih Andor irányításával Megay Géza vezette le. Ennek során, diluviális rétegből, egy emberi nyakszirtcsont töredéke került elő. A lelet antropológiai ismertetését a jelen dolgozat adja.

Az ásatók voltak szívesek rendelkezésemre bocsátani a megmaradt felvételi adatokat. A lelőhelyen Megay három réteget különített el (1. ábra): I. fekete humusz, neolitik edénytöredékekkel, alatta II. barnássárga, pleisztocén, barlangi agyag, III. humusszal kevert agyag. Utóbbi rétegbe a humuszt és néhány neolitik kovaeszközt és edénytöredéket egy oldalkürtön át mosta be a víz. A II. réteg zavartalan, ebben találta az emberi csonttöredéket. A csont hajszálrepedéseit ez a barnássárga agyag tölti ki. Hasonló színű üledékek előfordulnak a Bükk-hegység más barlangjainak Würm-kori rétegsorában. A koponyacsont közeléből 6 darab atipikus kovaeszköz, több apró szilánk, 3 átfúrt rénszarvasfog és tűzkőgumók kerültek elő. A feljegyzések szerint, a réteg a barlangi medve és hiéna csontjait tartalmazta. Ilyen alapon, a maximális, biztos információ a lelet koráról pusztán csak ennyi: Würm, felső paleolitikum.

Vértés László (1955), a magyarországi Würm I/II interstadiális kultúráit áttekintve, a tapolcai leletről így nyilatkozik: »Hillebrand meinte, die Funde entsprechen der der Höhle von Istállóskó und bestimmte sie als Jungaurignacien. Gegen diese Bestimmung liesse sich nur einwenden, dass man mit ebenso viel Recht in jede andere Phase des Aurignacien datieren könnte, ja sogar die Datierung in das ältere Magdalénien nicht unbegründet wäre. Sowohl auf Grund der nichtssagenden Faunaliste, als auch der in jeder jungpaläolithischen Kultur Wohlbekanntem durchbohrten Tierzähne kann man diesen Fundort höchstens als »jungpaläolithisch« bezeichnen.«

Magáról az emberi csontleletről Bartucz Lajos (1938) is említést tesz a subalyuki monográfiában: »A miskolci múzeum 1931. évi ásatásai szintén emberi csontleletet eredményeztek. Megay Géza ugyanis zavartalan diluviális rétegben emberi nyakszirtcsont pikkelyének (squama occipitalis) nagyobb darabjára bukkant. A nyakszirtcsontdarab, melyet én is vizsgáltam, patinája, megtartási állapota alapján is diluviálisnak látszik. Sérülései régiek. A pikkely felső (interparietalis) része feltűnően alacsony, görbült, aránylag keskeny, tehát hosszúfejű (dolichocephal) koponyához tartozó. A felső tarkóvonal (Linea nuchae sup.) primitív jellegű.«

Az ásatás eredményei mindeddig részletes közlésre nem kerültek.

II. Az emberi csonttöredék leírása.

Megtartási állapot, életkor és nem. Squama occipitalis töredéke. A lambdavarrat felül, jobboldalon a lambda-ponttól mért 41 mm-es, baloldalon 55 mm-es szakaszon épen maradt. Jobboldalt (az exocranialis felszín felől nézve) a lambdavarrat ép részének végétől függőlegesen lefelé haladó, majdnem egyenes, tört szél határolja a csonttöredéket. A törési élen a csont szerkezete nem látható, a fosszilizáció következtében.

Valószínűleg ez a törés a földbe kerüléssel egyidejű, lehet, hogy mesterséges. Baloldalon, a lambdavarrrat ép végétől egy másik törési szél indul caudalis és medialis irányba; az eminentia cruciata vízszintes szárának magasságában szögben megtörik, és innét caudalis és lateralis irányba halad tovább. Ez a törés valószínűleg később keletkezett: legnagyobb részén jól kivehető a diploé szerkezete. Alul, a linea nuchae inf. alatt cca. 1 cm-el, egy nagyjából félköríves, régi törés határolja a csontdarabot. A baloldali sulcus transversus megmaradt részének közepén, jó borsónyi helyen hiányzik a tabula interna. Innét medial felé 45—45 fokos szögben két hajszálrepedés indul cranialis és caudalis irányba; az endocranialis felszínen harántolják a bal fossa cereberralis-t és f. cerebellarist. Egy hasonló hajszálrepedés a jobb fossa cerebellaris-t metszi átlós irányban. Az egész töredék legnagyobb magassága 80 mm, legnagyobb szélessége 70 mm.

A csonttöredék erősen fosszilizálódott, a megkövesedés állapota megegyezik a Würm-korú barlangi emlősökével. Kicsiny méreteihez képest igen súlyos: két különböző analitikai mérlegen végzett mérések közeparányosaként, súlya 48,97 g.

Az egyén életkorának becslésére kevés támpontunk van. A lambda-varrat pars lambdica-ján és a részben megmaradt pars media-n az elcsontosodásnak nyoma sem látható. Todd és Lyon szerint ezen a varratrészen az obliteratio a 21—26 év között már megindul, 30 éves korban mintegy 50 százalékos, és 42 éves korra már teljes. Újabb vizsgálatok azonban kétségbevonják a varratok korjelző jelentőségét. A csont masszivitásából ítélve, feltétlenül kifejlett egyénnel van dolgunk. Mindezt figyelembe véve — bizonyos fenntartásokkal — az egyén halálozási korát ± 20 év körülire becsülhetjük.

Fosszilis emberi csontmaradványok nemének meghatározása talán még nehezebb, mint az életkoré. Az exocranialis felszínen az izomérdességek gyengén fejlettek. A később tárgyalandó abszolút méretek — de egyszerű megtekintés alapján is — a tarkópikkely dimenziói viszonylag kicsinyek. Ennek alapján az agykapacitás is kicsiny lehetett, minden bizonnyal alul marad a mai 1300—1500 ccm-es normán. (Tudjuk, hogy a Homo sapiens fossilis, sőt a klasszikus neandertáli ember agykapacitása sem volt kisebb a mai átlagnál.) Így az egyént inkább nőnek tarthatjuk. E diagnózis értékét azonban csökkenti a becsült, alacsony halálozási kor.

Anatomiai jellegzetességek. (Az anatómiai képletek megnevezésére — mint fentebb is — a baseli nomenklaturát használom.) A lambdavarrrat fogazottsága a szokottnál jóval gyengébb. A lambda-ponttól konvex vonalban halad caudal felé, majd mintegy 30 mm-es szakasz után megtörik. Itt egy újabb konvex szakasz kezdődik, amely már erősebben lateralis felé tart. A megtörés baloldalon kifejezettebb, mint jobboldalon. Ezáltal a nyakszirtpikkely egy éles csücsökben benyúlt a két falcsont közé. Augier (1931) ezt a képletet úgy fogja fel, hogy az Os praeinterparietale két lambda-táji csontmagjából teljesen kiképződött, de a nyakszirtpikkelytől elválasztó varrata már fiatal korban obliterált. A mi csontunknál is ez lehet a helyzet: a rendellenes varratnak már nyoma sem látszik. Egyébként a mai embernél a teljesen szabad Os praeinterparietale gyakorisága 1 százalék, az inkomplet formákat is belevonva 4 százalék (Stieda).

Az exocranialis felszínen a linea nuchea suprema íve kicsiny, igen keskeny, de elhatárolt és jól tapintható. A linea nuchae superior enyhén ívelt; már szélesebb és jobban kiemelkedő, de egészben véve elmosódott, tompább tarajt alkot. A protuberantia occipitalis externa caudal felé rovátkával elhatárolt, nyelv alakú képlet. Csak gyengén emelkedik ki, alig valamivel erősebb a Broca 1-es fokozatnál. A crista occipitalis externa aránylag lapos, érdes felületű. A linea nuchae inferior is gyengén fejlett, baloldalon a crista-tól 13 mm-re valamivel durvább érdességbe megy át. Jobboldalon ennek a tükörképe nem látható. A M. semispinalis capitis tapadási helye a két tarkóvonal között mély és kifejezett.

Az endocranialis felszínen az eminentia cruciata jól kiemelkedik. A protuberantia occipitalis interna igen fejlett. Ezen a ponton a csont 16 mm vastag! Az endinion

vetületileg 11 mm-re fekszik az inion alatt. A vénás sinus erősen aszimmetrikus: a sulcus sagittalis teljesen a jobboldali sulcus transversus-ban folytatódik. A mai embernél is a jobb aszimmetria a normális, az esetek 70 százalékában fordul elő (balra kanyarodás 27 százalék, szimmetria 3 százalék). Az aszimmetria következtében a baloldali fossa cerebialis a nagyobb. Felületén kisebb dudorok tapinthatók, de határozott anatómiai képlet nem figyelhető meg. A jobboldali fossa cerebialis megállapíthatóan jóval kisebb, mint a baloldali; felületét egy jól látható és tapintható kiemelkedés osztja két, közel egyenlő félre. Ez a tarajszerű kiemelkedés a nyilirányú árok elhajlásától indul, és mintegy 45 fokos szögben halad felfelé, lateralis irányba. A törési szélig 11 mm hosszú, e helyen sem gyengül, úgy hogy feltehetően a hiányzó csont-részen tovább folytatódott. Ez a képlet bizonyos valószínűséggel a crista calcarea-val azonosítható. A fossa cerebellaris-oknak csak a felső része van meg. A baloldali kis-agyi gödröt egy majdnem függőlegesen húzódó, keskeny, de mély, rendellenes barázda osztja ketté.

A csont vastagsága. A baloldali friss törési él felszínén a csont szerkezete jól tanulmányozható. A tabula externa a teljes falvastagságnak mintegy 1/3-át adja, ezzel szemben a tabula interna csak egy vékony lemez. A közöttük levő részt a diploë szivacsos állománya tölti ki. A csont feltűnő vastagsága így kórósnak nem mondható. Ebben az esetben ugyanis (a paleopathológiában gyakori myelogen osteoporosis-oknál) a diploë szokott abnormálisan kiterjedni.

Az emberi koponya falának vastagságára nézve F. Twiesselmann (1941) végzett alapos vizsgálatokat, nagy anyagon, jól kidolgozott technikával. Tizenkét jól definiált ponton vett fel méreteket, speciális tapintókörzőkkel. A mi csontunkon ezek közül kettő mérhető: a lambda-pont és a fossa cerebialis sinistra vastagsága. Twiesselmann a méreteket szószerint így határozza meg:

»6. Lambda-pont. A méretet a medián-sagittalis vonalon vesszük, a nyilvarrat lefelé-hátra való meghosszabbításában, cca. 5 mm-re a tarkópikkely csúcsától. Itt valójában egy maximális vastagsági pontot találunk.«

»8. Fossa cerebrealia (a: f. cerebrealis dextra és b: fossa cerebrealis sinistra). A tarkó kényelmesen megtalálható mérőpontokat nyújt; bal mutatóujjunkkal benyúlunk az öreglyukon, kitapintjuk az agy-gödröket, megkeressük a legmélyebb pontot és idehelyezzük a tapintókörző belső szárát. Ilyen módon a külső körzörszár a linea nuchae superior-tól valamivel fölfelé helyezkedik el, ezáltal az utóbbi erős egyéni ingadozásainak hatását kikerüljük.«

Az I. táblázaton összehasonlítjuk a tapolcai lelet e két méretét Twiesselmann mérési sorozatának néhány adatával. Lambdatáji vastagság tekintetében a régebbi pleisztocén leletek közül egyedül Spy II. egyezik vele, a többi felülmúlja. Az adatok alapján, ez a 8 mm-es vastagság kb. megfelel a Homo sapiens fossilis átlagának. Az őskori koponyák átlagától sem tér el lényegesen. A mai civilizált népek (európaiak, kínaiak) átlagát határozottan meghaladja: ebben a sorozatban + variánsnak számít, de minden esetben belül marad a variáció terjedelmén. A mai természeti népekhez képest viszont határozottan alul marad az átlagon, bár itt is a variáció terjedelmén belül. Ugyanezt mondhatjuk a fossa cerebrealis sin. méretéről. A mért 5 mm-es vastagság megegyezik a régebbi pleisztocén koponyák legkisebb értékével (ezúttal: Swanscombe); nagyjából megegyezik a Homo sapiens fossilis és az őskori koponyák átlagával. A mai civilizált népekhez képest + variánst, a mai természeti népekhez viszonyítva — variánst képvisel, de minden esetben a variáció terjedelmén belül. Jobboldalon a vastagság 6,5 mm, de a mérőpont nem határozható meg biztosan. Így a vastagság alapján a tapolcai lelet leginkább a Homo sapiens archaikus formáihoz köthető.

A nyakszirt-pikkely görbülete. A csont görbületének jellemzésére a standard méretek közül csak kettőt tudtam felvenni: medián-sagittalis felső pikkelyív (la — in; Martin: 28 (1) és medián-sagittalis felső pikkelyhúr (la — in; Martin: 31 (1)). Mivel az alsó törési szél az öreglyuktól cranialisan húzódik, további méretek felvétele cél-

jából egy speciális mérőpontot kellett meghatároznom. Ezt »*linion inferius*«-nak (*lni*) nevezem: a *linea nuchae inferior* és a medián-sagittalis sík metszéspontjában helyezkedik el. Ez utóbbi pont és a λ , illetve az *inion* között további húrokat és íveket vettem fel. A húr és ív százalékos aránya, a szokásos módon, megadja a görbület jelzőjét. A három húr egy háromszöget zár be, ennek mindhárom szögét — papíron megrajzolva — megmértem. Legfontosabb ezek közül a *la — in — lni* szög, amely a *planum nuchale* és *planum occipitale* egymáshoz való hajlását fejezi ki.

Méréseim eredményét a II. táblázaton tüntettem fel. Összehasonlításul mind a tíz méretet felvettem a Broken Hill-i és La Chapelle aux Saints-i neandertaloid, illetve neandertáli koponya gipszmásolatán; két *Homo sapiens* fossilis: a Cro-Magnon-i »öreg« és az Obercassel-i nő mulázsain; ezeken kívül két recens koponyán: a lengyeli kultúrához tartozó, paradicsompusztai temetőből származó női koponyán és egy XI—XII. századi, jellegzetesen cromagnoid típusú férfi koponyán (a TTM Embertani Tárában és az ELTE Embertani Intézetében).

Az abszolút méretek alapján feltűnik a csont kicsinysége. Ezt elsősorban nem a felsőpikkely dimenziói, hanem a gyengén fejlett *planum nuchale* okozza. A felsőpikkely görbületi indexe a neandertáli embert és a *Homo sapiens*-t nem választja szét. Ebből a szempontból a tapolcai lelet is indifferens. Az egész görbület indexe alapján a neandertáli és a *sapiens* már élesen elkülönülnek: az utóbbi értékei átlagosan 10 indexegységgel magasabbak! A tapolcai lelet is a *sapiens* indexértékét mutatja. Legközelebb áll hozzá az Obercassel-i nő. Még élesebb az elkülönülés a *la — in — lni* szög terén: a *Homo sapiens* tarkószöge sokkal nagyobb, mint a neandertáli emberé. A tapolcai nyakszirtrcsont-töredék szöge ismét a *sapiens* értékéhez csatlakozik. Ezúttal a másik ásatag mai emberhez, a Cro-Magnon-i »öreg«-hez áll legközelebb. Következésképpen a két szélső szög is kisebb a neandertáliakénál és inkább a mai ember szögértékéhez közeledik.

A nyakszirtpikkely görbületének metrikus adatai alapján tehát megállapíthatjuk, hogy a tapolcai nyakszirtrcsont-töredék nem mutatja a kúpos, neandertáli formát: a »*chignon occipitalis*«-t, ezzel szemben jól egyezik a mai ember sokkal laposabb tarkóformájával. E téren leginkább a felső-paleolitikum Cro-Magnon típusára emlékeztet. A vastagsági méretek és a gyengén fejlett izomdösségek is megerősítik diagnózisunkat: *Homo sapiens* fossilis.

Az aglyenyomat és jelentősége. A töredékes fossa cerebellaris-okon említésre méltó anatómiai képletet nem találunk. Annál érdekesebb jellegzetességeket figyelhetünk meg a fossa cerebrealis-okon. Elliot Smith (1927) és Augier (1931) szerint az emberi agy occipitalis pólusán egy kerek zónát — *area striata* — találunk. Ezen a helyen a *dura mater* elvékonyodik. A zónát egy élesen körülírt *sulcus calcaris externus* harántolja, laterálisan félköralakban körülvéve a mély *sulcus lunatus*-szal. A tarkócsont agyi gödrének közepén megtalálhatók e képletek lenyomatai. A zónának a fossa corticis striatae felel meg, átmegy rajta egy éles taraj: *crista calcaris externa*; az árkot laterálisan a *crista lunata* határolja el. Mindezek a képletek csak az egyik féltekén, ill. agygödörben fejlődnek ki, és pedig a két említett szerző szerint jobbkezeseknél a baloldalon, balkezeseknél a jobboldalon. (Gratiolet régebbi felfogása, miszerint a két agyárk egymáshoz viszonyított mélysége és nagysága mutatná a jobb- vagy balkezeséget, nem bizonyult helytállónak.)

A tapolcai nyakszirtrcsont épen maradt bal fossa cerebrealis-án hiába keressük az említett képleteket. Ezzel szemben — mint azt az anatómiai leírásnál említettem — a jobboldali agygödörben, amelynek laterális széle hiányzik, gyanítható a *crista calcaris externa*. Következésképpen az egyén feltételezhetően balkezes volt.

Az emberi unilateralizációra vonatkozó kutatások eredményeit újabban Wegener (1952) foglalta össze. — Ma már nem vitás, hogy a beszéd-funkció és az uralkodó motorikus készség jobbkezeseknél a bal agyfélteke nyakszirtri lebenyében lokalizálható, balkezeseknél a jobboldalon. Csecsemőnél a két összefüggő centrum kezdeménye szimmetrikus, de a későbbi élet folyamán csak az egyik működik, a túloldali latens

marad. Bizonyítja ezt, hogy balkezesek agytraumáinál a jobboldali tarkólebeny sérülése okoz beszédzavart, jobbkezeseknél, azonos esetben nem lépnek fel hasonló kiesési tünetek. Ilyen egyoldali traumáknál az átellenes, latens centrum később működni kezd. A latens beszédközpont reaktiválását a modern beszédtherápia, aphasiás agytraumáknál, az elsődlegesen »ügyetlen« kéz gyakorlásával segíti elő.

Régebben, Lombroso és követői a balkezességet degenerációs stigmának tekintették. Az újabb kutatás kiderítette, hogy feltételezésük egyoldalú, és az ok-okozati kapcsolat pont fordítva áll fenn: bizonyos agydefektusok az uralkodó fél inverzióját idézhetik elő, és ennek következménye az inferioris magatartás.

A jobb- vagy balkezesség öröklődő tulajdonság, Wegener szerint egy kromoszómális locus két allélja — R és l — szabályozza. Az RR és Rl genotípusú egyének jobbkezesek, az ll-ek balkezesek. De a környezeti faktorok erősen befolyásolják, sőt meg is változtathatják az örökletes viszonyt, mint az Siemens, Dahlberg és Newman ikervizsgálatai bizonyítják. ll-egyen fenotipikailag jobbkezes is lehet. Ma nagyjából az emberek 75 százaléka jobb-, 25 százaléka balkezes.

Az egyoldalúság törzspejlődésére vonatkozólag, régebben elég naív elképzelések uralkodtak. Ma legvalószínűbb az a magyarázat, amely az ontogenezisen alapul. A gyermeknél ugyanis a jobb- vagy balkezesség a beszéd megtanulásával, — tehát a beszédközpont működésének megindulásával — egyidőben manifesztálódik, tehát ebben az időpontban fellép az egyik nagyagy-félteke funkcionális dominanciája. A filogenezis során is így történhetett: valószínűleg az artikulált beszéd kezdetével egyidőben lépett fel az unilateralizáció; ezzel szemben a mai emberszabású majmokhoz hasonló ambidextria lehetett a primitív állapot.

Elliot Smith az unilateralizációt jelentő anatómiai képleteket majmokon nem tudta kimutatni, de megtalálta az általa vizsgált összes ősemberi koponyákon — a baloldalon. Fosszilis, balkezes embert tudtommal még nem találtak. A jobbkezesség ősibb volta mellett szól a kísérleti genetikának az a megfigyelése is, hogy az új mutánsok többsége recesszív (mint a balkezesség is) a »régi« alléllal szemben. A tapolcai nyakszirtscsont-töredék azt látszik bizonyítani, hogy a balkezességet előidéző mutáció már a *Homo sapiens fossilis*-nál — tehát a felső pleisztocénben — fellépett.

III. Összefoglalás.

A tapolcai sziklafülkében, 1931-ben talált, emberi tarkócsont korát ma már nehéz meghatározni. Biztosan csak ennyit mondhatunk: Würm; felső paleolitikum. Legnagyobb valószínűséggel egy húsz év körüli nőhöz tartozhatott. A csont vastagabb a mai átlagnál. A vastagsági méretek alapján a *Homo sapiens fossilis* koponyáihoz áll legközelebb. Ezt a diagnózist, minden kétséget kizáróan, beigazolja a csont igen enyhe görbülete és az exocranialis felszín gyengén fejlett izomérdességei. Az aglyenyomat alapján az egyén feltételezhetően balkezes volt.

I R O D A L O M

- Augier, M. 1931: Squelette céphalique. — in: Poirier—Charpy: *Traité d'anatomie humaine*, t. I, fasc. 1. — Paris.
- Bartucz L. 1938: A Mussolini-barlang ősember. — *Geol. Hungarica ser. palaeont.* 14. p. 54.
- Elliot Smith, G. 1927: *The Evolution of Man*. — Oxford.
- Martin, R. 1928: *Lehrbuch der Anthropologie*, Bd. II. — Jena.
- Todd & Lyon, 1924/25: Cranial suture closure. — *Am. J. Phys. Anthr.* — Kivonat: Hooton, E. A. 1947: *Up from the Ape*. — New York.
- Twiesselmann, F. 1941: Méthode pour l'évaluation de l'épaisseur des parois craniennes. — *Bull. Mus. Roy. d'Hist. Nat. Belg.* 48. p. 1—33.
- Vértes L. 1955: Paläolithische Kulturen des Würm I/II. Interstadials in Ungarn. — *Acta Arch.* 5. p. 265.
- Wegener, H. 1952: Zur Morphologie und Genese der Linkshändigkeit. — *Z. Morph. Anthr.* 45. p. 135—145.

UN FRAGMENT D'OCCIPITAL (HOMO SAPIENS FOSSILIS)
PROVENANT DE L'ABRI DE TAPOLCA

L'abri de Tapolca se trouve dans la montagne de Bükk, à une distance de 9 km. environ de la grotte Szeleta, la plus fameuse station paléolithique de la Hongrie. Ici, les fouilles de 1931 (sous la direction de M. Leszih effectuées par M. Megay) ont déterré, de la couche II., un fragment d'occipital humain, quelques outils atypiques de silex, trois dents de Renne percées et les restes fossiles d'*Ursus spelaeus* et de *Crocota spelaea*. La datation des trouvailles est malheureusement incertaine, le maximum d'informations n'étant que: Würm; paléolithique supérieur (Vértes, 1955).

L'étude présente donne la description du reste fossil humain. En ce qui concerne l'âge et le sexe de l'individu, il nous semble le plus probable, que ce fragment d'os provient d'une femme d'autour 20 ans, vu que les crêtes musculaires sont faiblement développées, les dimensions se montrent absolument réduites, et que la suture lambdoïde ne présente aucune trace de l'oblitération. L'épaisseur de l'os est considérable, se rapprochant le mieux aux valeurs de *Homo sapiens fossilis*. Pour l'appréciation de la courbure occipitale, il nous faut déterminer un point de repère spécifique, parce que les bords du trou occipital, et l'opisthion, font défaut. Ce point — que j'appelle „linion inferius” (lni) — se trouve sur *linea nuchae inferior* au plan médian-sagittal. Je présente les résultats des mensurations y relatives sur le tableau II. — Indication et dénomination des caractères métriques: 1. arc la — in, 2. arc la — lni, 3. corde la — in, 4. corde la — lni, 5. corde in — lni, 6. indice de courbure de l'écaïlle supérieure, 7. indice de courbure totale, 8. angle la — in — lni (cet angle indique l'inclinaison de *planum occipitale* sur *planum nuchale*), 9. angle in — la — lni et 10. angle in — lni — la. Les chiffres obtenus séparent nettement l'occipital de Tapolca de celles des néandertaliens. Chez le premier il n'y a pas de chignon occipital, au contraire: il s'approche bien au type Cro-Magnon. La nuque faiblement arquée et les crêtes peu marquées soulignent le diagnose: *Homo sapiens fossilis*.

Au fond de la fosse cérébrale droite fragmentaire on peut observer une crête, supposablement une partie de *crista calcarea externa*. Cette crête, et aussi le *sulcus lunatus*, font défaut sur la fosse cérébrale gauche — où ils sont normalement situées. Cette inversion de *fossa corticis striatae* indique — selon Elliot Smith (1927) et M. Augier (1931) — la gaucherie. Sur cette base, nous risquons l'hypothèse, que le gène mutant récessif, produisant la gaucherie, existait déjà dans le paléolithique supérieure, chez *Homo sapiens fossilis*.

I. táblázat. A tapolcai tarkócsont vastagsági méretei, összehasonlítva a Twiesselmann (1941) által közölt adatokkal. — Mesures de l'épaisseur de l'occipital de Tapolca. Comparaison avec certaines données publiées par Twiesselmann (1941).

Egyén v. sorozat	6. Lambda-pont		8b.: Fossa cerebialis sin.	
	M	V	M	V
Tapolca	8	—	5	—
Swanscombe	11	—	5	—
Spy I.	10	—	7	—
Spy II.	8	—	7	—
Ngandong N 1.	8,5	—	6	—
Ngandong N 5.	10,2	—	7	—
Boskop	14	—	8	—
Combe Capelle	9,5	—	4	—
Magdal Cheix	8	—	3	—
Sauveterre (Azilien)	8	—	4,3	—
Rochereil (Azilien)	7	—	5	—
Furfooz I.	7	—	3,2	—
d'Hastière (neolit; 24 ♂ + ♀)	7,78	9 —6	3,97	6 —2,2
Byblos (éneolit; 13 ♂ + ♀)	7,22	10 —5	4,90	6 —3,5
Susa (kül. kor; 14 ♂ + ♀)	8,14	11 —5,2	5,48	7 —4
Paris (recens; 100 ♂)	6,54	10,2—4	4,07	6,5—2,2
Paris (recens; 100 ♀)	5,70	9 —4	3,19	5,5—2
Uj-Kaledónia (25 ♂)	8,40	10,5—5	6,62	8 —4
Négerék (64 ♂)	9,45	14 —6	6,69	9,5—4,5
Kinaiak (49 ♂)	7,06	11 —5	4,78	7 —3
Ausztrálok (6 ♂ + ♀)	11,2	13 —9	6,41	8 —5

II. táblázat. A tarkócsont görbületének metrikus adatai, összehasonlítva más fosszilis és recens koponyákkal. — Données métriques concernant la courbure de l'occipital. Comparaison avec les mesures des moulages de quatre crânes fossiles et deux crânes récents.

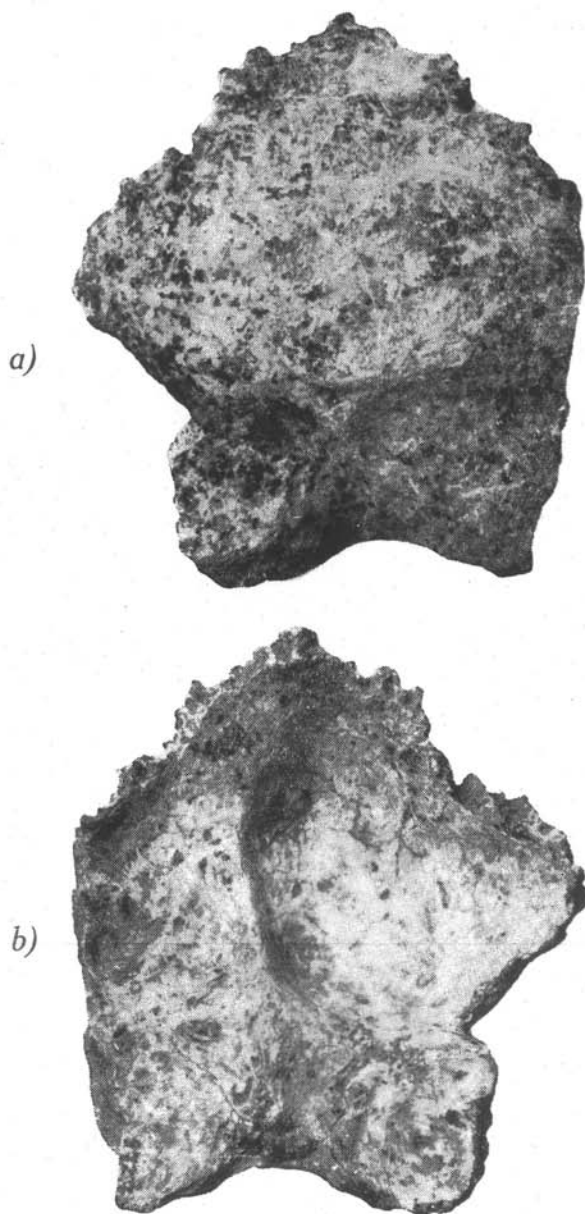
Méret	Tapolca ♀ ?	K o p o n y a				Ober- cassel ♀	Paradicsom- pa. ♀ Neolit Elsz. 4956.	Zalavár ♂ XI—XII. szd. Elsz. 6913.
		Broken Hill ♂	La Cha- delle ♂	Cro- Magnon ♂				
1. la — in ív	58	60	62	51	55	69	54	
2. la — lni ív	79	94	98	94	87	106	90	
3. la — in húr	56,5	58	59	48	51	63	53	
4. la — lni húr	67,5	70	75	78,5	74	88	80	
5. in — lni húr	18	40	30	42	28	36	32,5	
6. felsőpikkely görbületi indexe	97,41	96,66	95,16	94,12	92,73	91,30	98,15	
7. egész görbület indexe (4:2)	85,46	74,97	76,53	83,51	85,06	83,02	88,88	
8. la—in—lni szög	120°	89°	109°	122°	133,5°	123°	135°	
9. in—la—lni szög	14°	35°	22,5°	27°	16,5°	20°	17°	
10. in—lni—la szög	46°	56°	48,5°	31°	30°	37°	28°	

1. ÁBRA

Az emberi koponyatöredék „in situ”, 1931. nov. 3-án. A lelet mellett egy fehér papírdarab, jelzőül. Fotó: Megay G. — Le fragment occipital humain „in situ” en 3. 11. 1931. A droit de la trouvaille un morceau de papier blanc. Photo: G. Megay.

II. ÁBRA

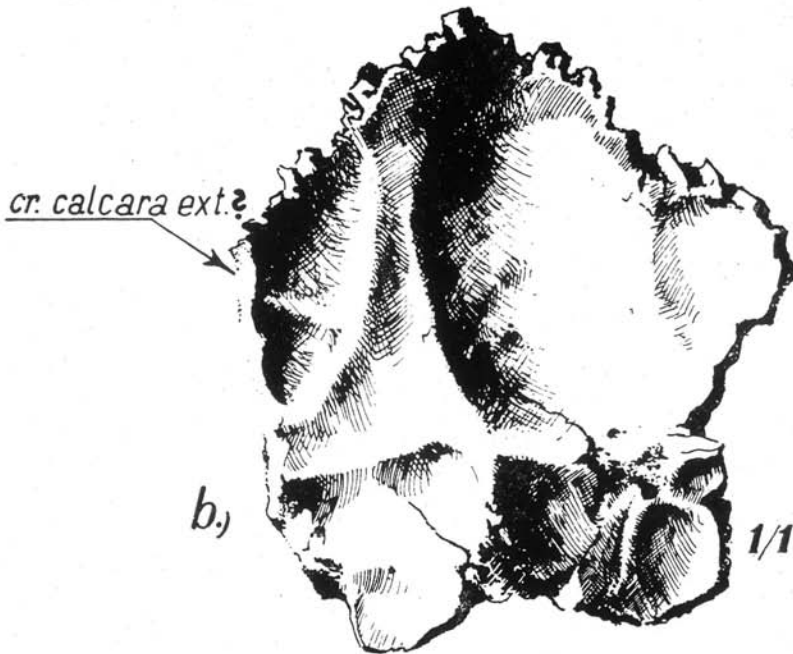

A tarkótörredék fényképe: a) exocranialis, b) endocranialis felszín. — Photos du fragment d'occipital: a) surface exocraniale, b) surface endocraniale.

3. ÁBRA

A tarkótöredék rajza: a) exocranialis, b) endocranialis felszín. — Dessins du fragment d'occipital: a) surface exocraniale, b) surface endocraniale.

BESZÁMOLÓ A MISKOLCI SÖTÉTKAPU-MELLETTI ÁSATÁS EREDMÉNYEIRŐL

Egészen 1955-ig nem történt Miskolcon olyan jellegű régészeti kutatás, amely tervszerű régészeti ásatás eredményei alapján arra adott volna feleletet: milyen mélységű kultúrréteg vonul a város egyes pontjai alatt, milyen korok maradványai húzódnak meg ebben a kultúrrétegben és milyen ismeretekkel gazdagítják ezek a leletek a város települési történetét.¹ Ilyen irányú kutatás pedig több városban folyik újabban, hazánkban és külföldön.²

E kutatás elsősorban a város központjában indítható el sikerrel. Miskolc város-magja — az ősi központ — a belvárosban nagyjából körülhatárolható. Az eddigi történeti adatok ismeretében ezt a területet hozzávetőlegesen meg is adhatjuk. Az avasi templom és temető terasza, a teraszról induló lejtők, amelyek a Toronyalja, Papszer és Rákóczi utcák tömbjét zárják le a Mélyvölgy utcával együtt — ez a terület mutatkozik az ősi települési magnak. Itt indítható legtöbb eredménnyel egy-egy régészeti ásatás annak a célnak érdekében, hogy a kultúrtelegeket megvizsgáljuk, felmérjük és a bennük rejtőző régészeti leleteket napvilágra hozzuk.

1955-ben alkalom kínálkozott ilyen kutatásra akkor, amikor a Rákóczi utca 1. számú régi lakóház lebontására került a sor. Ez a ház főhomlokzatával a Széchenyi utcára, Miskolc főutcájára néz. XVIII. századi, többször átépített épület, amely műemléki állagában tovább már nem volt fenntartható. Tekintettel arra, hogy a háznak a főutcai fronton pincét nem ástak, feltevésünk az volt, hogy a ház alatt, aránylagos épységben megmaradt az idők folyamán feltöltődött rétegek egymásutánja.

A bontási és építési munkát végző Borsodmegyei Építőipari Vállalat nagymértékben támogatott azzal, hogy a lehetőséghez képest rendelkezésünkre bocsátotta a padlószintig lebontott 280 m² területet. Az adottságok azonban a feltárási munkát így is megnehezítették, a bontási anyag fuvarozása néhányszor siettette a feltárási menetét, vagy — statikai biztonsági előírás miatt — egy-egy értékes, kiegészítő, vagy még feltárandó részletet kellett abbahagyni. A régészeti kutatás azokban a négyzetekben folyt, amelyet az egyes helyiségek alapfalai rajzoltak meg. De e helyiségeket — az építőipari munka következtében — sem tudtuk egymásutáni sorrendben vizsgálat alá venni. Ez azonban nem okozott különös nehézséget, mert az ásatási időtartam különböző napjain felásott helyiségek szint-értékei az összesítési rajzon egymáshoz kapcsolódtak. Legelsőnek így azt a helyiséget vettük sorra, ahonnan a bontási anyagot már elszállították. A helyiségeket — a bontási időrendnek megfelelően — A, B, C, D stb.-vel jelöltük leírásainkban és részletrajzainkon.

*

Ha a miskolci Sötétkapu fekvését a Szinva partjáról megfigyeljük, azt látjuk, hogy itt észak felé jelentős emelkedés van. Ez az emelkedés, a normál vízszintet véve alapul, 4,50—5,80 m között váltakozik. Magának a Sötétkapunak a mai küszöb-szintje 129,10 méteren van a tenger szintje fölött.

Régi áradásoktól mentes ez a terület. É—D-i vonalú meredekén kívül pedig — Ny—K-i irányú kapaszkodón is áll, amelyet szemmel követhetünk a Széchenyi utca színház- és Tanácsház téri szakaszán. Ezt az utóbbi emelkedést a főutca rendezése, a villamosínpárok lefektetése sem tudta kellőképpen nivellálni. Ez a Széchenyi utcai kapaszkodó magánál a lebontott épület homlokzatánál is szintkülönbséget

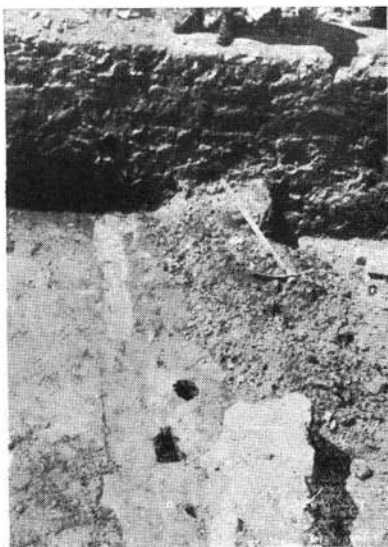
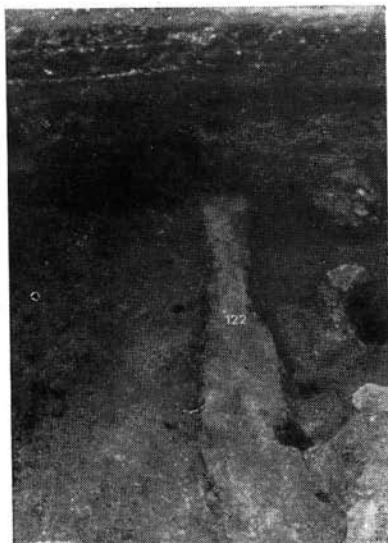
mutat: a homlokzati vonal keleti és nyugati pontja között 22 cm szintkülönbség van. ezért mélységi méréseinknél a Széchenyi utcai homlokzati vonal felezőpontjában álló aszfaltjárda magasságát vettük plusz-mínusz pontnak. Így az alábbiakban megadott mélységi adatok ehhez a 0-ponthoz veendőek.

Az ásatási munka az Országos Történelmi Múzeum és a városi tanács anyagi segítségével 1955 márciusában kezdődött és 1955 végére fejeződött be.

*

E helyiség.

Első kutatási szelvényünk az alaprajzon E-vel jelzett középső helyiség 10 × 2 m-es hosszúknás négyszögében volt. 0,30 m mélységben üszkös és elszenesedett gerenda- és padlódarabok, újkori cserép- és kőedény-darabok, cseréppohár talp-

A C szelvény 0,58 m mélységben lévő hamugödörbe utólag beásott cölöplyukak (XVI. sz.)

része, kancsóperemek, s egyéb töredékek kerültek felszínre. Feltűnt, hogy a rendkívül zavart felső rétegben — ami az újkori építkezéseknek tulajdonítható — néhány árpádkori, körülfutó karcolt díszítésű cseréptöredék is van.

A további mélyítés az előző leleteken kívül, barna-zöldmázás talak töredékeit, a bükki üveghutákból származó palack töredékeit, kályhacsempe-darabokat, zöld mázzal és mázatlanul, s keménycserépedény töredékeit eredményezte. 0,62—0,70 m mélységben egybefüggő, vastag, vörös-sárga égési réteget találtunk, amely ezt a szelvényt majdnem a déli részéig töltötte ki. Ebben az égési rétegben nagy, égett, egybefüggő paticsdarabok feküdtek. Az égési réteg vastagsága 10—19 cm között változott. Bontása közben, 0,80 m-ről előkerült egy mázas, sárga alapon barna és indiánvörös virágmotívumos díszítél töredéke, üvegpalack darabja, zöldmázás kályhacsempe peremrésze. Két téglatöredék: 4 × 14,5 × ? és 3 × 15 × ? cm méretben, az előbbin domború S téglajegy. Két nagyobb korsó töredéke, fedő töredéke, bécsi szürke cserép.

0,90 m-es mélységben üszkös gerendadarabok, kiégett paticsfaltöredékek, összeolvadt vastárgyak, kovácsolt vaskulcs és bronzlemez töredék került elő. Zsiginond denár R II. 129 BR veretű, hiányos.

1,10 m mélységig tovább bontva, változatlanul zavart rétegből előkerült több, szürke és fehér kerámia darabja, jellegtelen, erősen kihajlító peremű töredék, pecsétlővel mintázott peremmel. Habán kancsó töredéke, zöldmázás kályhacsempe-töredékek, diónagyságú okkerrög. Kovácsolt vasszegek. Több ezüst pénz, legkorábbi Nagy Lajos ezüst denárja. (Réthy II. 89/a, legkésőbbi II. Lajos R II. 308 a-b. Leszih Andor meghatározásait adjuk a pénzeknél.)

1,25 m mélységben, a szelvény E-i részében erősen összefüggő, egybeállt kavicsréteg 5—8 cm vastagságban, párhuzamosan a mai gyalogjárdával.

Ezt a szelvényt 3,10 m mélységig kibontva, humusszal és szeméttel kevert réteget kaptunk a lent kezdődő agyagos kavicsréteggel. A szelvény déli felében porhanyós humuszréteg állott, mintegy 1 m-es vastagságban, egyenletes fekete anyagában szennyeződés csak itt-ott mutatkozott.

Az E-szelvény két égési rétege: 0,62—0,70 és 0,90—1,10 m mélységben.

*

C helyiség.

Az E helyiségtől nyugatra eső C helyiség ásatása a következő adatokat szolgáltatott: itt 0,30 m-ig ugyanaz a rendkívül zavart és több ízben felásott réteg mutatkozott, mint az E helyiségben. 0,30 m-től lefelé erősen kiégett agyagtörmelékek, sok a vesszőfonást negatívan mutató paticsdarab. A helyiség K-i szélén, 0,64 m-en kőfal mutatkozott, ennek alapozási mélysége 1,14 m-en volt. Ez a kőfal-alap derékszögben nyugatnak fordult és a szelvény felezőpontján megszünt. Újabb részt 0,94 m-en találtunk belőle, itt 4 nagyobb kő jelezte vonalát. A kőfalazásban másodlagosan, egy gótikus bordaindításszerű munkált követ találtunk. Még egy másik, kavaszerűen faragott követ találtunk. Mindkettőnek egyik oldala kormosra égett. A kőfal köveit sárhabarc fogta össze, ázott alapárókban.

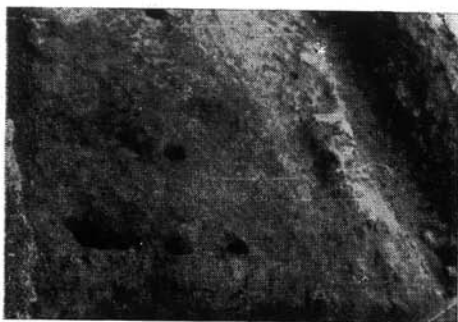
A C helyiség hosszanti, Ny-i felében a következő leleteket kaptuk: a felső, 0,30-as szintben egy fel nem használt DGD jelű téglát találtunk, azon a zöldesszürke, homokkőmorzsás rétegen, amely az ásatási területen meghagyott alapfalak mellett, mindenütt, mint megmunkálási kötőanyagként jelentkezett, a falak tövében néhol 20 cm vastagságban, de a falak tövétől másfél-két méternyire, már elvékonyodó rétegben. (A most lebontott épület nagyrésztben DGD jelű téglával volt boltozva. A jelet feloldani ezidőszert nem tudjuk, talán Diós Győr Dominium?)

0,67 m mélységig határozott rajzú, váltakozó vastagságú égési réteget találtunk. Ezeket a foltokat a mélységi adatokkal a részletrajzunkra visszük. A több cm vastagságú foltokban sárga-fekete-vörös-pelyvasárga-hamús részeket kaptunk. A foltok vonulásában sok az újabb kori beásás, de egyes részein elválaszthatók. Égési törmelékéreteg ez, mely tisztább konturokkal jelentkezik, mint az E helyiségben. A térképen berajzolt helyen, az összeomlott faltörmelékek, egybefüggő vörösre égett faltörmelékek, egybefüggő vörösreégett agyagtömbök és a kormos-szenes-hamús foltok között előtűnik egy padlóroncs, néhol 4—5 cm vastagságra szenesedett maradványa. A faszén között sarkvas, a pallódeszkák alatt közvetlenül keresztben fekvő, újabb pallómaradvány elszenesedve. Kisebb csomókban, szeméttömeg és égési maradványok között egy elplanírozás maradványai. Feltűnően sok ezekben az apróra feltört, felhasított disznó-, marha- és juh-csont. Sok az edénytöredék, habán kancsódarabok, vasszőgek, vadkan agyara, kovátöredék, okkerrög.

0,71 m mélységben, az élesen kirajzolt, lemezesen elváló és összefüggő darabokban kiemelhető vörösreégett agyagréteg eltávolítása után a szelvény Ny-i részében cölöplyukak kerültek elő. Ezeket a térképen bemértük. Az omlás és feltöltés ezen a részen könnyen elválik attól az alaptól, amelyre zuhant. A szelvény DNY-i felé-

ben előkerült cölöplyukak közül kettő feltűnően nagy. Padlószintjük 0,71 m-en, mélységük az egyiknél 1,73 m, a másiknál csak 1,10 m-es mélységig megy. A profilban világosan kirajzolódik az hogy a falazásnál előbb egy 58 cm-es szélességű árkot ástak, ennek közepén verték le az ácsolt, nagyjából elliptikus keresztmetszetű, 25—18 cm vastagságú, a végén kihegyezett gerendát, amely a felmenő sárfalat tartotta. Az ásott alapnál mélyebben van a gerenda kihegyezett vége. A cölöplyuk körül döngölést és agyagos foltokkal tarkított szürkeföldet találtunk. Ennek az elpusztult sárfalas háznak a padlószintje 0,71—0,66 m között váltakozik. A sárral tapasztott padlóréteg vonala megmaradt. Rajta ötszörös sározás nyoma pikakelyszerűen elvált. Több helyen újabbkori beásás történt.

Ez a sárfalas és vertikális gerendákkal erősített, 0,70-es mélyen lévő építkezés ráépült egy nagyjából 1,00 m mélyen talált ház elpusztult területére. Az újabb pusztulási rétegben egybeégett paticsdarabokon és morzsalékon kívül — nyirkos, nem

A C szelvény 1,40 mélységű szintje cölöprendszerének ÉK-i sarka. (XII—XIII. sz.)

égett, pelyvástapaszos tömböket is találtunk. A szelvény ÉNy-i és középső területén a zavart rétegben ismét feltűnően sok feltört, apró, marha- és disznócsontot találtunk. A berajzolt cölöplyukakban, a korhadék között, egybefüggő tölgyfacsontokat találtunk. A cölöplyukak alakján hasított szálakból készült cölöpök állapíthatók meg, a negatívok épen mutatják a szekercehasítás nyomait. Ezek a néhol téglaszerűen összeégett agyagfaltömbök 10—18—23 cm vastagságot elérték.

A pusztulási réteg és a padlószint között — szemetes, aprószemű törmeléken kívül — semmit nem találtunk. A részletraizon berajzolt helyen, szakadozott köralakban, égett, szenes réteg, benne venyige-faszénmaradványok. Ettől a helytől közvetlenül K-re, 0,68 m-en egy tűzhely roncsai, itt-ott megtalálható fenéktapaszdarabokkal. A tűzhely nyílása megállapítható: a tűzhely szája kétoldalt szürke kövekkel volt kirakva, az erős tűztől lemezesen hasadtak szét. A nyílásnál hamugödör, tele fahamuval és sárga agyagtörmelékkel.

A tűzhely bemérése és elbontása után, 0,90 m mélységben jelentkeztek azok a kövek, amelyeknek vonalát 0,64 m-en már megtaláltuk. Kitévő, hogy a kőfalmaradványból a 0,64—0,90 m közti magasságot lehordták. Folytatását tovább, Ny-i irányban még megtaláltuk.

Ebben a C szelvényben, átlagosan 1,40 m mélységű szinten újabb pusztulási égett réteget találtunk. E rétegnek vörösre égett, paticstörredékes tömege a DNy-i sarokban néhol 30—34 cm vastagságúvá duzzadt. Az égett réteg lehordása után cölöplyuk-sorok tűntek elő és a kirajzolódott négyszögletes alaprajzban középen két agyagpárnát találtunk (v. ö. részletrajz). Az egyik agyagpárnán még rajta volt a ráhe-

lyezett tölgyfaoszlop elszenesedett töve. A másik agyagpárna felülete homorú rajzú, üres volt. Feltűnt ezen a mélységi szinten, a szelvény E-i felében egy összefüggő kavicsréteg, ennek É-i végződésénél két nagyméretű, nyolcszögletűre ácsolt, a végén bunkószerűen meghagyott faoszlop lyukát találtuk. A kavicsos rétegen csigavonalban körülfutó, karcolt díszítésű cserépfazekak, s vastagfalú konyhai cserépedények darabjait találtuk.

*

B helyiség.

A C helyiség D-i felének Ny-i oldalára eső B helyiséget csak azon a területen tudtuk kikutatni, amelyet a DK-i részen, az építővállalat által ásott statikai kutatógödör épen hagyott.

Itt a felső szintben egy újkori katlan aljának az alapozását találtuk, *k i* jelű téglákból kirakva, a katlanaljban, szemét és hamu között két, 1761-es réztallér került elő. A Ny-i részen, a fallal majdnem párhuzamosan, átlag 75 cm szélesen sárgás agyagfal törmelékeit, sok helyen vörösre égett tömör csomóit és sok faszenet találtunk. Ez az agyagréteg a D-i végén 50 cm-re keskenyedett és még jobban keveredett tölgyfapallók szenes maradványaival, a rostok irányát is berajzolhattuk. Az égett fa között sarokvasat találtunk.

Ennek az újkori katlanaljnak az elbontása után, 1,10 m mélységben — a feltöltési réteg letisztítása után — téglavörösre égett agyagréteg kezdődött, a tűzhelyomladék darabjai között homorú oldalfalat mutató, egybefüggő, kiegészítő darabok, 8—11 cm közötti vastagságban. A homorú oldalfal 2—3 mm-es füstös kiégetést mutatott. A kemenceomladék eltávolítása után 1,32 m mélységben előtűnt a kemence simára egyengetett, keményre égetett feneke. A fenék oldalfalai — a fenékből homorúan emelkedve, majdnem mindenütt megmaradtak, 8—14 cm-es magasságban. Pelyva nélküli, tiszta agyagból emelték. A kemence fenekébe tapasztva, két vékonyfalú, árpádkori, körülfutó karcolt és hullámvonalas díszítésű fazék darabjai feküdtek. E két edény későbbi restaurálása sikerrel végződött. A felső fenékréteg alatt még egy fenékréteg mutatkozott, ennek fenntartása az előzőnél gyengébb volt és csak kavicsokkal volt erősítve. A felső fenékréteg 1—2 cm vastag, az alatta fekvő 3—4 cm vastag volt. A kemence szája, részben a kemencefenék hamus-feketés elszíneződésével a K-i részen mutatkozott, itt a száj körül rakott kövekből néhány átégett és kormos darab megmaradt. A kemence szája azonban megsemmisült akkor, amikor a lebontott XVIII. századi épület alapozása történt. A kemencefenék formája kissé megnyújtott négyszög, sarkai lekerekítettek, nyugati oldala kissé hasasodott. Végső mélysége 1,41 m volt.

A kemence külső É-i oldalán, a rázuhant törmelékektől letisztítva, alacsony, lépcsőszerű emelvényt találtunk, erősen döngölt agyagból. Néhány vastörédéek között III. Béla rézpénze.

A kemence és a külső padka elbontása után a szelvényben, 2,05 m mélységben, a szürkés feltöltési rétegben fekete-vörös vonalakkal és foltokkal mutatkozó, nagyjából kör alaprajzú gödört találtunk. Feneke 2,30 m mélyen végződött. A gödörben szemetes föld és hamu, a cseréptörödékek között hullám- és vonalkötegekkel díszített, gyengén iszapolt fazéktörödékek és benyomkodással csipkézett peremű edény törödékeit találtuk. A további mélyítés során, 2,08 m mélységtől lejjebb haladva, érett, fekete, porhanyós termőtalajban ástunk, ritkán apróbb faszénmaradványok jöttek elő. A termőtalaj elfogyása után, 3,00 m mélységben, szürke feltöltött réteg jelentkezett. Ebben a rétegben találtuk meg, 3,16 m mélységben, az erősen letaposott egykori felszínt, s e szelvény DK-i sarkában egy köralakú verem negyedrészt. A verem mélysége lefelé átlag 58 cm volt. A verem padozata erősen letaposott és sárosított volt, a sárosítás itt-ott pikkelyszerűen levált. A vermet kitöltő földben vas-tagfalú edénytörödékeken kívül grafitos felületű talpas pohár, lencseszerű bemélyítésekkel díszített, mélyített vonalakkal háromszögalakban osztott törödékei, ujj-

hegybenyomásos, körömbenyomásos, kettős benyomott vonalkás díztetésű edény darabjai voltak. (A leleteket jelen Évkönyvünkben Párducz Mihály ismerteti, Római császárkori telep Miskolcon címen, 45—53 old.)

*

F helyiség.

Az F szelvény legfelső 20 cm-én kitűnik, hogy a szelvényben lévő közbülső kőfal mindkét oldalán cserépkályha kormos alapzata állott. A kályhacsempékből több zöldmázos töredék került elő. (A szint megfelel a B szelvényben talált és 1761-es pénzzel datált katlanalj szintjének.) A szemeskályha aljának szintjén, az egész szelvényt elborító, 2—3 cm-es, sok helyen összefüggő, átszenesedett fapadló réteg vonult, 0,57 m mélységben. Az égett padlózat alatt homokos töltelékföldet találtunk. Ez alatt

Árpádkori főzőedények. 1,30—1,40 m szint, B-C-D szelvényből.
(Miskolc, Sütétkapu)

újabb égett réteg 0,71 m mélységig. E réteg vastagsága átlagos 12 cm, barnás-vöröses elszíneződésű, tele égett, morzsalékos agyagrögöcskékkel. A két réteg között kisebb régi beásások nyomait találtuk.

A szelvény Ny-i oldalának felezőjénél az alsó égési réteg egy nagyjából 70 cm átmérőjű körben, nagy agyagrögöket tartalmazó tömbben megvastagodott 20—27 cm-re. A következő mélység töltelék- és omladékföld, tarkítva nem égett és élénk-sárga agyagfoltokkal. 1,22 m mélységben döngölt földpadlózatot találtunk, a padlózatról néhány vékony darab pikkelyszerűen levált.

A szelvény DNy-i sarkában erősen bolygatott, négyszögletes tűzhelyet mutató, vörösre égett foltokat találtunk 1,22—1,30 m mélységben. A foltok széle több helyen sárgára világosodik.

Ettől É-ra és D-re is, két kőfal vonult. A déli kőfalazás rendkívül hiányos, a kőveket sok helyen megbontották és kiszedték, ennek mélységi adatai: 1,11—1,42 m. Az északi kőfalmaradvány kevésbé roncsolt, de itt is nyoma volt annak, hogy a falazást több helyen megbontották. Ennek a kőfalnak mélységi adatai 0,15—0,42 m.

Ennek a falnak az alapozása alatt, 0,92 m mélységben, itt-ott vörösre égett, összefüggő agyagréteget találtunk, amely É-felé tovább vonul, egy későbbi: 0,08 m-en

előkerült és 1,08 m mélységig alapozott kőfal mentén. Még tovább egy hamugödört találtunk, 0,98 m mélységben, a gödör fenékmélysége 1,28 m-es mélységben. A hamugödört tiszta fahamu töltötte ki, faszéntörmelékekkel. A hamugödör fenéke lefelé szűkülő homorú vonal. Oldalán élénksárga, kőralakú folt határolta. (v. ö. metszetrajz.) A szelvényben tovább É-ra — a már előbb feltűnt 70 cm-es átmérőjű égett agyagtömb lefelé tovább folytatódott. Ez 1,02 m mélységben megszűnt és fekete, szemeses töltelékföldbe ment át. A szinten kirajzolódik egy ovális alakú gödör, amelyet kitisztítottunk. A gödör végső mélysége 2,57 m. Oldalmetszetben lefelé szélesedő, körtealakot mutat. Benne agyagos törmelék, szemét, pelyvás sártapasztörödedéket, hamut egy csomóban, szerteszét tojáshéjat, pernyét és faszéndarabokat, a jelleg nélküli cseréptörödedékek között egyetlen fenékbélyeges edénydarabot találtunk.

A gödörtől É-ra rendkívül roncsolt kőfalazás került napvilágra, mélységi adatai: 0,68—1,15 m. E kőfalazástól É-ra erősen letaposott, aprókavicsos réteget találtunk, 1,30 m mélységben vonulva, néhol 90 cm szélességben és átlagos 7—10 cm vastagságban.

Az F szelvényt K-i egyharmadában egy erős kőfalazás osztotta meg, 0,10 m-től 0,70 m-ig. E régi kőfallal párhuzamosan, 1,09 m mélységben cölöplyukak voltak, átmérőik 18—24 cm között. A 19 cm-es cölöplyuk kerekre ácsolt, de a szálfá végét eredeti alakjában, bunkószerűen meghagyták. A cölöplyukak mélysége 1,38—1,89 m között változott. A cölöplyukak mellett, az erősen összeállt agyagos földben vékonyfalú, okkervörös festésű kancsó és egy fehér cseréppohár töredékei kerültek elő.

A szelvény K-i szegélyén, a meghagyott, XVIII. századi közfal közepén, az 1900-as évek elején betonpillért ágyaztak be. Ez a betontömb 1,15 mélységig megy és közvetlenül alatta feküdt egy nagyjából tojásdad alakú — szájával valószínűleg D-re nyíló sütőkemence fenéke. E kemence fenekének körvonala élesen kirajzolódott — belül sötétbarna — füstös, kívül élénksárga színnel. Ez a rajz megmutatta, hogy a kemence egy leégett paticsfalu helyiség sarkában állott. Fenekébe tapasztva egyszeres hullámvonalas és körülfutó karcolt díszítésű, vékony fazék töredékeit találtuk.

A további mélyítés során, a töltésföldrétteg alatt, 1,50 m mélységben újabb cölöpsort találtunk. E cölöplyukak adatai: 1. 14 cm átmérőjű, kőralakú, körülötte szürkésfekete, kemény patics-törmelék, alapja lemegy 1,92 m mélységig. 2. 18—9 cm átmérőjű ovális alakú, alapja lemegy 1,94 m mélységig, a cölöplyukban morzsalékos patics-törmelék. 3. 15 cm átmérőjű, nagyjából kőralakú, alapja lemegy 2,03 m mélységig, a lyuk formája bukósan végződő cölöp-alakot mutat. Mindhárom cölöplyuk alapja keményre volt döngölve.

*

G helyiség.

Az utolsó előtti szelvény, a lebontott épület keleti helyiségének déli fele. A helyiséget egy legújabbkori válaszfal osztja ketté. Ebben a szelvényben, az ásátás megkezdése előtt az építővállalat egy statikai kutatógödört ásátott, amelynek adatait igyekeztünk felhasználni. A belőle kikerült leletanyagot szórványként kezeltük. A kb. 3 m mély kutatógödör két égett réteget vágott át, amelyet ásátásunknál helyesen tudtunk rögzíteni annak mélységi adataival.

A G szelvényben, 0,37 m mélységtől kezdve, kórakással körülvevett tűzhely roncsait találtuk. A tűzhelynek nagyrészt a statikai gödör ásátása elvitte, így annak fekvése nem állapítható meg.

0,58 m mélységben kezdődött az első égési réteg, sárga-agyagos és égettpiros foltokkal és tömbökkel. Az említett tűzhely fenekének roncsait — összedobált állapotban — a régi bolygatás meghagyta a 0,62—0,73 m közötti rétegben. Itt feltűnt, hogy az égési rétegvonal dél felé erősen lejt, mintha egy partnak a széle lett volna. 0,63 m mélységben kőralakú cölöplyukat találtunk, a kőralak DNY-i sarka kicsúcsosodik, ennek végső mélysége 0,91 m. Ettől É-ra egy másik cölöplyuk, 0,74 m

mélységű szinten, a lyuk végső mélysége 1,24 m. Ezen a részen, a tűzhely omladécai közti Ny—K-i irányú rostokkal, széles pallók szenesedett maradványai, alattuk kövek.

A tűzhelyroncsoknál egy régi kőfal került elő 0,30 m kezdeti és 0,86 m végződő mélységben. A kőfal vonulata több helyen kitüremkedett, néhol 90 cm-es szélességre. E kőfal és a XVIII. századi alapfal között K-felé nagyjából 78 cm-es kőz maradt.

A szelvény déli felében jelentős tömegű laza, szemetes feltöltés volt, a föld itt süppedős volt.

Az említett tűzhelyomladék vastagsága 11—14 cm között váltakozott. Az omladéokban fenéktöredékek és sok faszén feküdt. A kemence fenekének rajza csak itt-ott követhető. A kemencefenék törmelékei közé okkervörös díszítésű fehércekerép,

*Arpádkori cserépfazék, karcolt vonaldíszsel.
(Miskolc, Sütétkapu)*

szabályosan futó hornyolású és erős bordázású edénytöredékekhez XVII—XVIII. századi tálperemek is kerültek, egy nagyméretű, L alakú vaspánt töredékével, az említett kőfal alapozásával. Az alapot ebbe a pusztult rétegbe ásták, amelyben sok a morzsalékos, kisebb-nagyobb paticstöredék.

A további bontásnál kiderült, hogy az említett 0,63—0,91 m-es adatú cölöplyuk egy nagyméretű kövön állott, a 0,91-es mélységben. Ez a kő és mellette több darab, egy széthordott kőfal maradványának a vége.

E kőtől nyugati irányban, 0,92 m mélységtől lefelé, egészen 1,53 m mélységig beégett pallókból álló lépcsősor vitt lefelé. A lépcsőfokok száma 5. Az öt lépcsőfok D-irányban nekimegy a XVIII. századi alapfalnak. A lejáró lépcsőzetnek a küszöb-fája szintén elszenesedett, a lépcsők előtt tehát egy ajtó nyílt. Az elszenesedett lépcsőfokok 21 cm szélesek, 8 cm vastagok, 115 cm hosszúak, tölgyből hasítva. A lépcsőfokokat mindkét végükön elszenesedett pofafák szorították le. Ezek a pofafák nagyolva hasított, 9—10 cm-es gömbfák voltak, amelyeket csak alul, a lépcsőkre való helyezés előtt ácsoltak laposra. A felső három lépcsőre, majdnem 45 fokos irányban, égő ajtó zuhant. Égett lapjai 3 cm-es hasított pallót mutattak. A nagyméretű szenes pallórészek közt sok kovácsolt vasszeget, ajtópántvasat, U alakú

vasszegeket találtunk. A roncsok alatt, a második lépcső Ny-i végén hordóabroncsot felverő vasvésőszerű tompaélű kéziszerszámot találtunk. Az ötödik lépcsőfoknál, ennek nyugati végén erősen kopott, oszlopszerű homokkő állott, amelynek lépcsőfelőli oldala, az alaptól számítva 45 cm magasságban volt legjobban homorúan bekopva. Az oszlop kopása olyan, mint amelyhez sokszor súrlódott és verődött valami és ez a behatás az oszlopot folytonosan beljebb rágtá.

Az elszenesedett lépcsőfokok eltávolítása után kitudt, hogy az egyes lépcsődeszkák 3—4 cm-es agyagrétegbe voltak fektetve. A lépcsők nyugati végénél két cölöplyukat találtunk, 1,45 m kezdeti mélységben a lyukak mélysége 1,60 m-nél volt.

*

H. helyiség.

Az utolsó helyiségben a D-i részen jelentkező nagymértékű kavicsfeltöltés dominált, összekeverve vörös-sánga-nyirkos paticsdarabokkal. Ezeket újabkori építkezés hordotta egymásra. Ez a jelenség 2,20 m mélységig mutatkozott. Innen kezdve ez az erős, egymásra halmozott keveredés lassan átment tisztább, fekete termőföld rétegbe, amelyben — lefelé — egyre több faszéndarab jelentkezett. A szelvény ÉK-i sarkában, 2,81 m mélységtől kisebb mértékű pusztulási réteg jelentkezett, telve szemetes hordalékkal, 3,03 m mélységben — a mai járdaszél oldalában — mintegy 60 cm szélességben a réteg összetétele megváltozott, amelyben — 3,16 m mélységig — széttört cserépedények darabjai nagyobb számmal voltak. Közöttük terra-sigillata töredék, szürke tál peremes oldalrészre fogazott díszítéssel, benyomott patkódíszrel és több La Tène-táltöredék. (Lásd Párducz Mihály idézett tanulmányát.) Az alapfaltól 60 cm-re nagyméretű hasított cölöp elszenesedve, hossza 70 cm, négyszögkeresztmetszete 16, illetve 9 cm. A cölöp utolsó tíz centimétere már az alluviális kavicsrétegbe volt ágyazva. A cölöp és a járdavonal közötti 90 cm-es térközben észlelhető volt egy olyan hulladékértéknek a jelenléte, amely további É-i irányban az aszfaltjárda alá vonult. Ezt igazolta az az újabb metszet, amelyet 25 cm-rel É-i irányban a járda alá ástunk. Ez a réteg egy veremnek vagy gödörnek a kezdetét mutatta, amelynek további része a közút alá, illetve a Széchenyi utca 12. számú háznak az ÉNy-i sarka alá húzódt.

*

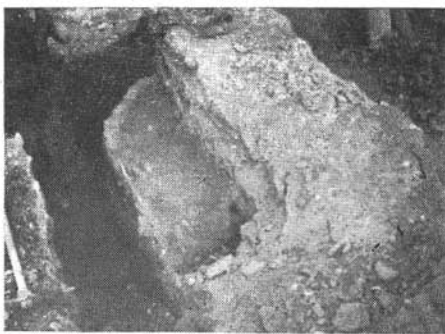
Az ásatás említésre méltó leletei a következők voltak: (Az előkerült edénytöredékek, kályhacsempék bővebb vizsgálatával — egy más alkalommal, a miskolci színházi és diósgyőri újabb leletek közlése kapcsán, ezt a kérdést szélesebben tárgyalva — fogok megemlékezni.)

I. táblán közölt edénytöredékek: 1. 1,7 cm vastagfalú, jól iszapolt, szürke, nagyméretű agyagcsőbőr szájrperem töredéke, kihajló peremmel. 2. Vékonyfalú, gyengén iszapolt, szürkésbarna, kézzel formált agyagfazék peremtöredéke, a száj gyengén kifelé hajlik, a fazék nyaka alacsony. 3. 1,6 cm vastagfalú, ki- és befelé hajló szájrperemű, jól iszapolt agyagcsőbőr nyaki töredéke, a szájrperem kívül-belül vízszintesen profilált. 4. Közepesen iszapolt, vékonyfalú, szürke agyagfazék oldaltöredéke, kettős profilú kihajló peremmel. A nyaktól kezdve a kigömbölyödő hasi rész párhuzamos, sűrű barázdákkal díszített. 5. Gyengén iszapolt, közepes falvastagságú, szürkésbarna, kézzel formált füles csupor töredéke, kihajló peremmel, a hasi oldalon a kézi simítás ujjnyomaival. (—2,15—2,80 m.)

II. tábla: 1. Vastagfalú, közepes iszapolású, kívül szürke, belül vörösre égetett agyagfazék peremtöredéke, gyöngén kihajló szájrperemmel. 2. Vastagfalú, közepes iszapolású, szürke, füles agyagcsőbőr nyaktöredéke. 3. 1,7 cm vastagságú, jól iszapolt, nagyméretű, szürke agyagveder peremtöredéke. A befelé is hajló peremrész profilozott. 4. 1,6 cm vastagfalú, jól iszapolt, kívül feketésszürke agyagveder fenéktöredéke. 5. Vékonyfalú, rosszul égetett, durva iszapolású, vörösarna agyagcsupor peremtöredéke, az edény falában durva mészszemcsékkel. 6. Vékonyfalú, rosszul

iszapolt, vörösbarna agyagfazék peremtöredéke, kihajló szájjal, az edény falában ritkábban mész-szemcsék. 7. közepes vastagságú, rosszul iszapolt, barnás agyagfazék peremtöredéke, vízszintesen kihajló szájjal. Az edény falában mész-szemcsék. 8. Rosszul iszapolt, szürkésbarna agyagcsupor peremtöredéke. A kihajló szájperem benyomkodott. 9. Vastagfalú, közepes iszapolású, szürkés agyagedény oldaltöredéke, hullámvonalköteg dísszel. Ezenkívül: Vörössárga tűzikutya, négyzetes, átfúrt lyukkal, egyik oldala feketére égett, 22 cm magas. (—2,15—2,80 m.)

III. tábla: 1. Közepesen iszapolt szürke agyagfazék nyaktöredéke, a vállrészen bekarcolt vonaldíszítéssel. 2. Jól iszapolt szürke csupor töredéke, gyöngén profilált szájjal, a vállon egyszeres hullámvonaldíszítéssel. 3. Közepesen iszapolt szürke csupor válltöredéke, körülfutó bordákkal. 4. Közepesen iszapolt, vékonyfalú agyagfazék töredéke, egysoros benyomott rovátka dísszel. 5. Jól iszapolt szürke agyagfazék peremtöredéke. A vállon körülfutó vízszintes barázdák fölött egyszeres hullámvonal dísz. 6. Jól iszapolt szürke agyagfazék válltöredéke, vízszintes körülfutó vonal között hullámvonal dísszel és egy egymást keresztező hullámvonallal. 7. Jól iszapolt szürke agyagfazék oldaltöredéke, egyszeres hullámvonal dísszel. 8. Jól iszapolt szürke agyag-

*Az F szelvény jelenkori betontömbje alatt fekvő kemencefenékrész
1,15 m. mélységben. (XIII. sz.)*

fazék válltöredéke, a vízszintes bekarcolt vonalra karcolt egyszeres hullámvonal dísszel. 9. Jól iszapolt szürke agyagfazék válltöredéke, hármas bekarcolt hullámvonal dísszel. 10. Közepes iszapolású + alakú fenékbélyeggel ellátott agyagfazék talprésze. 11. Közepes iszapolású, szürke edényfedő felső töredéke, vízszintesen vágott fogóval. 12. Közepes iszapolású, szürke edény fenéktöredéke, többágú vonallal képzett fenékbélyeggel. (—1,45—2,15 cm.)

IV. tábla. 1. Jól iszapolt, vékonyfalú, enyhén profilált szürkés fazék peremtöredéke, vízszintesen futó bekarcolással. 2. Közepes iszapolású, vékonyfalú szürke fazék peremtöredéke, gyöngén befelé hajló szájjal, a váll erősen kidomborodik. 3. Jól iszapolt, vékonyfalú fehér csupor kihajló peremű töredéke, alacsony nyakból erősen kidomborodó vállal. 4. Közepesen iszapolt szürke fazék talptöredéke, párhuzamos rácsú fenékbélyeggel. 5. Közepesen iszapolt fenéktöredék, körbefoglalt fenékbélyegrésszel. 6. Közepesen iszapolt fenéktöredék, körbefoglalt fenékbélyeg részével. 7. Közepes iszapolású szürke fazék fenéktöredéke, nyolc kúllós kerék fenékbélyeggel. 8. Finoman iszapolt, vékonyfalú fehér edény nyaktöredéke, a föllálló szájperem hármas bordájú profillal, szélén benyomkodott dísszel, nyaki részén okkervörös festéssel, (—1,09—1,40 mm). 9. Finoman iszapolt fehér pohár nyaktöredéke, párhuzamosan körülfutó okkervörös festéssel. 10. Finoman iszapolt, vékonyfalú agyagpohár perem-

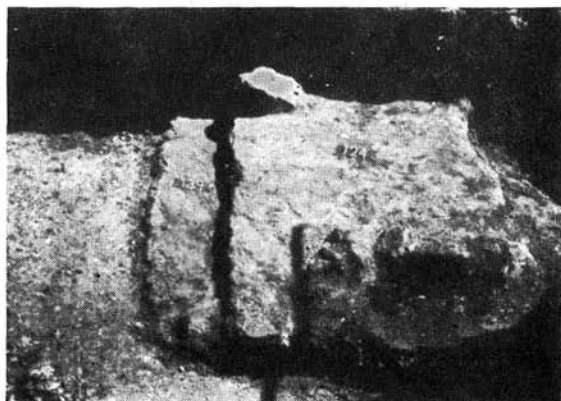
töredéke. 11. Finom iszapolású, fehér pohár peremtöredéke, erősen hangsúlyozott finomművű bordázattal. 12. Finoman iszapolt, vékonyfalú, fehéres rózsaszínű edény oldaltöredéke, hengeres pecsétlővel készített párhuzamos dísszel. 13. Finom iszapolású, vékonyfalú fehér edény válltöredéke, egymás mellett sűrűn, párhuzamosan futó finom árkolással. 14. Jól iszapolt fehér agyagpohár talptöredéke, fenékén okkervörössel festett kereszt. 15. Jól iszapolt, vékonyfalú agyagtál peremtöredéke, enyhén felfelé hajló széllel. 16. Finoman iszapolt, vékonyfalú csupor oldaltöredéke, függőleges, felül enyhén kifelé hajló peremmel. (—1,10 m.)

V. tábla. 1. Finoman iszapolt, vékonyfalú korsó válltöredéke, a szélesen meghúzott okkervörös sávra, égetés előtt bekarcolt sűrű árkolással. A díszítésnek ez a módja feltételezi a díszítés előtt már félig szárított edény előállítását. 2. Finoman iszapolt vékonyfalú csupor nyaktöredéke, kettős profilú, gyengén kihajló szájeremmel. A két profil-él vékony, okkervörös sávval festett, a nyakban, mint az előző töredéknél, az okkervörös sáv meghúzása után, párhuzamosan bekarcolt vízszintes vonalak. 3. Finoman iszapolt vékonyfalú korsó válltöredéke, a vállon futó bordával, párhuzamos okkervörös vonalakkal, belül zöldessárga máz lecsurgatásával. 4. Szürke anyagú, jól iszapolt, a külsőn fehér engobe-val bevont, elcsavart, köteges kancsófül töredéke, a kötegek közötti árkokban okkervörös festéssel. 5. Finoman iszapolt, vékonyfalú pohár talptöredéke, a talp peremén végigfutó bevágott, apró, ék-alakú dísszel. 6. Finoman iszapolt, vékonyfalú pohár gyengén kihajló szájú töredéke, szájereme alatt vízszintes árkolásokkal. 7. Finoman iszapolt, fehér, vékonyfalú pohár nyaktöredéke, pecsétlő hengerrel benyomott háromsoros díszítéssel. 8. Finom iszapolású, vékonyfalú, fehér kancsó válltöredéke, okkervörös sáv között futó rácsmintával. 9. Finom iszapolású, vékonyfalú fazék nyaktöredéke, kettős profilú, gyengén behajló szájeremmel, okkervörös körben hármassal levélminta festéssel. 10. Jól iszapolt, vékonyfalú edény válltöredéke, széles, párhuzamos bordákkal. 11. Finoman iszapolt, vékonyfalú kancsó oldaltöredéke, a széles okkervörös sávon vékony, párhuzamos bekarcolással. E dísz alatt okkervörös hullámvonal festés. Technikája azonos az 1. és 2. alattiakkal. 12. Középesen iszapolt fehér kancsó hasi töredéke, párhuzamos vízszintesek között futó pettydíszekkel. A hasi részt kettős hullámvonal között sora-kozó pettyek díszítik. 13. Jól iszapolt, szürke fazék nyaktöredéke, élben találkozó, körülfutó árkolásokkal. 14. Jól iszapolt, szürke, vékonyfalú edény oldaltöredéke, hullámszerű, párhuzamos bordázással. (—0,70 m.)

VI. tábla. Finoman és jól iszapolt, okkervörös díszítésű, fehér kancsók, csuporok és poharak töredékei. A 2. számú csuportöredék a festésen kívül kétszeres bekarcolt hullámvonal díszű. A 4. számú oldaltöredék az okkerbarna festés után, félig száradt állapotban, fogaskerékszerű eszközzel, öt sorban kivájt díszítést kapott. Az 5. számú agyagkorsó nyaktöredéke az okkervörös festésen párhuzamos vonalbekarcolást és az okkerbarna további felületén fogaskerékszerű pecsétlővel készített rácsmintás benyomást kapott. A 8. számú fehér kancsó fültöredékét középen éles barázdával díszítették, ezen keresztül ferde, párhuzamos, okkervörös csíkokat húztak. (—0,70—1,10 m.)

VII. tábla. 1. Máztatlan, kettős bordával rámozott kályhacsempe saroktöredék, inda- és gránátalma virágdísszel. 2. Máztatlan csempetöredék, négyszögbe benyomott négyágú csillag mesterjeggyel. 3. Máztatlan kályhacsempe szél-töredék, virág- és indadísszel. 4. Zöld mázzal bevont kályhacsempe szél-töredék, virágkorsó- és spiráldísszel. 5. Zöldmázú kályhacsempe szél-töredéke, csúcsos háromszögekbe rajzolt mértani- és indadísszel. 6. Zöldmázú kályhacsempe-sarok töredéke madár-, levél- és indadísszel. 7. Jól iszapolt, vörösre égetett tál peremtöredéke, belül hullámvonal-köteg bekarcolt dísszel. 8. Zöldmázú kályhaperem töredéke, kettős spirális keretdísszel. 9. Kályhacsempe lap-töredéke, palma-, levél- és spiráldísszel. 10. Zöldmázú kályhacsempe saroktöredéke, vázában álló virágdísszel. — Ebből az anyagból az 5. számú töredék a XV. sz. első feléből valónak látszik, míg az 1. és a 9. töredék erősen törökös motívumhatást mutat. A 6. töredék motívumkincse primitív, de vál-

tozatos a madárrajzjal, valószínűleg helyi mester készítménye, a XVII. századból. Jellemző, hogy az ásatás kályhacsempe-anyagában egyszer fordul elő a XVI. századi Miskolczi Mihály fazekasmester formakincse a Sötétkapunál, viszont több darabot találtunk a diósgyőri vár és a Miskolci Nemzeti Színház átépítése alkalmával végzett leletmentés anyagában, melyet a következő alkalommal közlünk. (—0,64 m.)

Az F szelvény É-i részén 1,24 m. és 1,39 m. mélyen fekvő régi lekavicsozott gyalogjáró járdaszintjei. (XII—XIII. sz.)

Kőfalalap a C szelvényben 0,64—1,14 m. mélységben. A kép felső részén a 0,70—1,05 m. mélységű vertfalú ház É-i erősítő oszlopának cölöplyuka. (XVI. sz.)

VIII. tábla. 1. Zöldmázú kályhacsempe töredék, stilizált virág- és indadísszel. 2. Zöldmázú kályhacsempe töredék, ötlevelű virágdísszel. 3. Zöldmázú kályhacsempe töredék, palmetta dísszel. 4. Zöldmázú kályhacsempe töredék, virágdísszel. 1—4.: XVII. századi kályhacsempék. 5. Dísztányér, mangánbarna alapon húzott, világoszöld párhuzamos peremdísz között, indadíszekkel. 6. Világoszöld alapú dísztányér, alul felakasztófüllel ellátott töredéke, sötétzöld és mangánfekete levél- és fűrészfogas dísszel. 7. Világoszöld alapú dísztál, peremén barna hullámvonallal, a szélek felől a középpont felé futó, egymás mellé húzott, sötétzöld és barna levéldísszel. 8. Világoszöld alapú dísztányér fenéktöredéke, a fenék felé csurgatott sötétzöld és mangán-

fekete mázzal. 9. Zöldes alapú dísztányér fenéktöredéke, vörösesbarna egyenes és elliptikus párhuzamos vonalakkal. 10. Finoman iszapolt korsó talptöredéke, az oldalon felfelé futó, zöld és sárga mázú, a színek találkozásánál hegyes vastárggyal bevágot karcú díszítéssel. 11. Mázatlan négyszegletes kályhaszem (Kachel) saroktöredéke, a kályhaszemeket egy-két példányban találtuk a túlnyomó tömeget kitevő kályhacsempék mellett. 12. Finoman iszapolt, vékonyfalú kancsó oldaltöredéke, a fenéktől felfelé futó, peccsétlöhengerrel benyomott díszel, zöld mázas. 13. Finoman iszapolt, vékonyfalú fazék nyaktöredéke, a szájerem okkervörös, rovásszerűen feltett festékekkel, a vállon két párhuzamos vízszintesből lefelé induló okkervörös vonalakkal. 14. Edényfedő fogótöredéke, okkervörös, körkörös párhuzamos vonalakkal, ezek között szürke festés. 15. Vékonyfalú, belül zöld mázzal csurgatott fazék töredéke, a vállon vízszintes, okkervörös vonalakkal. (—0,10—0,42 m.)

IX. tábla. Sárgaperemű dísztányér töredéke, belül mangánfekete alapon lefelé csurgatott sötétzöld levéldíszel. 2. Kis tányér peremtöredéke, fehér alapon a központ felé futó sugaras zöld vonalakkal. 3. Dísztányér töredéke, sárga alapon oxidvörös levélmintát adó vonalakkal. 4. Dísztányér töredéke, profilált szegélyén barna alapon halványbarna hullámvonallal, beljebb halványzöld stilizált virág része. 5. Tányértöredék, fehér alapon világoszöld pettyek és indák közé rajzolt barna virágdíszel. Ez a minta kisázsiai eredetű. 6. Finoman iszapolt, vékony falú cseréppalack oldaltöredéke, sárga alapon kettős parabola vonalú díszel, levél része? 7. Háztartási tál peremtöredéke, sárga alapon barna fröcsköléssel, felfelé hajló szájeremmel. 8. Dísztányér fenéktöredéke, egymás mellé rajzolt, mangánfekete körben barna pettyekkel. Kisázsiai minta. 9. Dísztányér oldaltöredéke, három párhuzamos barna vonalra rajzolt levél- és virágdíszel. 10. Dísztányér fenéktöredéke, a sárga középpontba rajzolt oxidbarna konturok között zöld és okkerbarna foltokkal. 11. Dísztányér fenéktöredéke. Halványbarna közepén halványzöld pettyek és vonaldísz, kívül barna kör, és a második körvonalból kifutó oxidfekete vonalak. 12. Dísztányér fenéktöredéke, halványzöld alapon oxidfekete vonalas dísz és barna foltok. 13. Bronztányérka finoman profilált peremtöredéke. 14. Fajanszcésze szájtöredéke, fehér alapon kék márványozással. 15. Grafitos simítású csésze töredéke, finom iszapolás, vékony fal. 16. Barna mázzal borított orsógomb. 17. Alacsony nyakú, kihajló peremű üvegpalack töredéke. (—0,10—0,80 m.)

X. tábla. Kőedények. 1. Fehér kőedénytál töredéke, a szélén és belső peremén körülfutó, váltakozó egyszerű díszítéssel. A kassai Pivirotti készítmények mintájával azonos, de elmosódott kontúrú rajzzal. Ilyen mintát őriz a miskolci múzeum, miskolci jeggyel, az eredeti rajz azonban Kassáról származott át Miskolcra. Az első miskolci kőedénygyár készítménye. 2. Virágos díszű mély tányér peremtöredéke. 3. Kőedény váza töredéke, fehér alapon kék és sárga díszítménnyel. 4. Kőedény tál peremtöredéke, fehér alapon, a perem szélén futó széles és vékony rézzöld díszel. 5. Kőedény tányér töredéke, a peremen végigfutó füzéres páros kék vonallal, a fenékrészen kék virágdíszel. 6—9. Fehér kőedény váza töredékei, fehér alapon fröcskölt, vonalas és hálómintás díszel. 10. Kőedény tányértöredék, az 1. alatti díszítéssel, fenékén CA kezdetű bélyeggel, valószínűleg kassai Pivirotti-készítmény. Ugyanezen díszítéshez hasonló közöl Csányi Károly: A magyar kerámia története... munkájában a 22/b. ábrán. (0,00—0,42 m.)

(Az ásatás helyszínrajzát, egyes szelvények metszeteit, a szelvények elhelyezkedését a 80. oldalon külön mellékleten közöljük.)

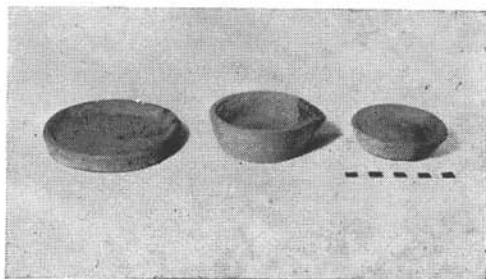
*

Az ásatás tanulságait többféle szempontból vizsgálhatjuk. Elsősorban azonban településtörténeti tanulsága a legfontosabb.

Közel 2000 év alatt emelkedtek itt a rétegek egymásra és ezekből a rétegekből aránylag megközelítő pontossággal tudjuk kimutatni az emberi közösség megtelepü-

lésének egyes szakaszait. Ez a rétegvizsgálat egyben — a város területéhez viszonyítva aránylag kis helyen — olyan összefüggő településtörténeti kontinuitást mutat, amely Miskolc betelepülését egészen új megvilágításba helyezi.

A legelső és a legtöbb problémával teli rétegek etnikai és régészeti vizsgálatát ebben az Évkönyvünkben éppen Párducz Mihály fejti ki, aki ennek a kornak legavatottabb kutatója. Bizonyos, hogy az időszámításunk körüli idők, valamint az I. és II. század népeinek letelepülése Miskolc belvárosi részeiben — valószínűleg a szerencsésebb leletekkel előforduló jövőben — továbbra is probléma marad, mert hiszen ez a legkevertebb és a pusztulásnak legjobban kitett ősi réteg. Jelen ásatásunknál is nagy kár, hogy az ásatott terület legszélső ÉK-i sarkában előjött leletek napvilágra kerülésénél már az ott dolgozók nem előre, hanem a leletek összegyűjtése után értesítettek (a biztonsági védőfal lehordásakor) és így ez a pár órás késedelem a meg-

Tányérok, öntőtál

(Miskolc, Sötétkapu)

Lábas cserépedény

figyelések lehetőségét nem biztosította. Csak a mélységi méréseket lehetett itt a statikai támfal eltávolításánál pontosan rögzíteni, valamint az aszfaltjárda alá húzódó rétegeket lemérni.

A betelepülésnek a folyamatát az ásatás szintjeinek összesített táblája mutatja, erre ez alkalommal részletesen nem térek ki. De itt már rá kell mutatnom arra, hogy Miskolc középkori piacának eddig vitatott kérdése is eldőlt a B, D, C szelvények 1,09—1,15 cm-es szintjének tanúsága szerint. Ez a középkori piactér a rétegek tanúsága alapján a XII—XIII. század fordulóján jöhetett létre az akkor külső peremnek számító útvonalon és a mindinkább terjedő település közepére került, ahogy a beépítés a mai főutca északi oldalára is átcsapott. A szóbanforgó árpádkori piactér kialakítása természetesen akkor merül fel, amikor a „Villa Miskouch” idejében a lakosság igénye ezt megteremti.³ A Derékpiacra, a Felső Piacra vonatkozó adataink száz évvel későbbiek és már a XV. században tovább fejlődött Miskolcra vonatkoznak. De ezek az adatok egyúttal elárulják azt is, hogy kapott lassan beépítést ez az árpádkori piactér és hogyan maradt még a lassan utcává szűkülő piactér a rákövetkező Oppidum Miskouch egyik fontos kereskedelmi góca, mint Derék Piac.

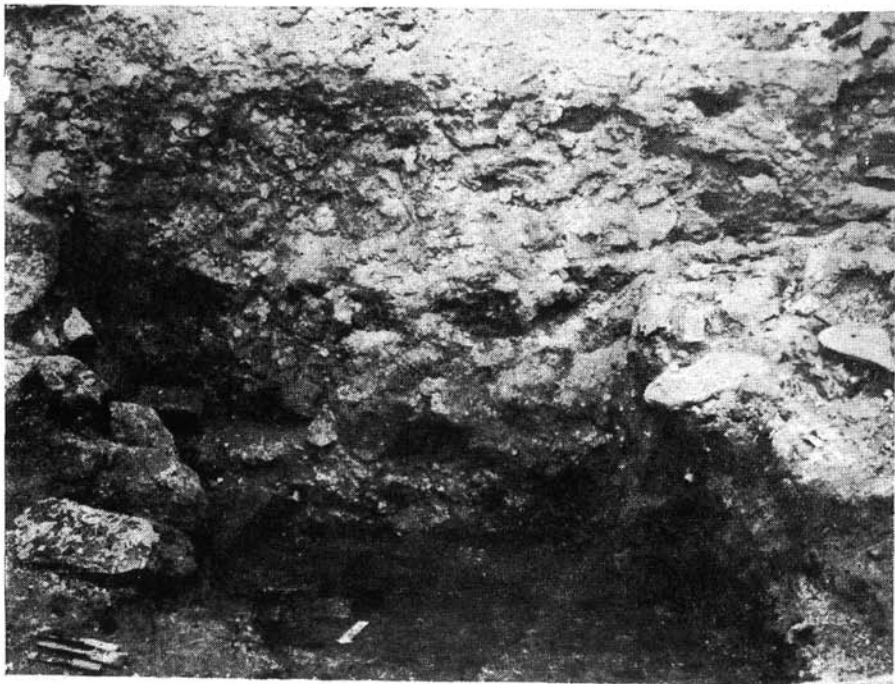
Az ásatás településtörténeti tanulságainak további mondanivalóit más alkalommal sorra fogjuk venni és meg fogjuk vizsgálni.

*

Ennél az első miskolci belvárosi ásatásnál nem volna még helyénvaló a vizsgálati eredményeket véglegesnek tekinteni. Ez az első ásatás csak útmutató az ezután végzendő régészeti feltárások végzésére. Mégis célszerűnek látszik már most a következőkre felhívni a figyelmet.

A magyarságnak — a szűkebb miskolci területet is illető — letelepedése előtt határozottan számolnunk kell a korábbi őslakosság jelenlétével. Anonymus erre utal is. Most ennek az őslakosságnak a lelet- és telepmaradványait találtuk meg a Sötétkapunál.

A másik eredmény — amelynek figyelmet kell szentelni — az, hogy a miskolci településfejlődés üteme a kezdeti Árpádkorban erősebb, mint ahogy arról eddig tudomásunk volt. Ennek az erősebb ütemnek egyik fontos szakasza talán a XI. század

A G szelvény D-i oldalában 0,92 m mélységtől 1,53 m mélységig lefelé menő palló-lépcsősorba beásott kőfalazat.

végére esik, s ez a fejlődés — egészen a tatárbetörésig tartó — felfelé ívelő vonalat mutat. Ennél a megállapításnál nemcsak az ásatási B és C szelvény 1,45 cm-es szintű, kétértelmű paticsházára gondolok, hanem a B—C—D szelvény, 1,30 cm-es szintű, ugyancsak kétértelmű paticsházára, amelyben a tekintélyes méretű tűzhelyet, a belső berendezés (asztalok, ülőhelyek?) számára levert karosorokat és a két faragott oszlopot tartó kemény agyagbázist találtunk III. Béla (1173—1196) rézpénzével és a jól rekonstruálható, nagyobb befogadóképességű és lekavicsozott féltetős ácsorgóval együtt.

Ennél a jelenségnél egy eddig figyelemre nem méltatott leletre kell felhívnom a figyelmet. A miskolci múzeum első világháború előtti leltárfogalmazványában szerepel ez a lelet. A miskolci Avastetőn, a Mélyvölgy felőli feljáró út építésekor, az alulról számított második pergolás játszótér előtti úttest földjében két — Szt. László (1077—1095) ezüst dénárjával datált — csontvázat találtak.

A korai miskolci keresztény temetők pontos földrajzi helye ezideig tisztázatlan. De a bevezetésünkben említett ősi városrag feltételezésének, s az ott meghatározott területnek jó bizonyítéka ez a Mélyvölgy feletti temetkezés, mint a település déli határvonala. A település egyidejű északi pontjának pedig megfelel az említett kétosztású, ácsorgóval ellátott paticsház, amely azon a ponton feküdt, ahol a mai Rákóczi utca ősi eredetű nyomvonala éppen beletorkollik abba az ősi eredetű szekerútba, amelynek vonalán itt a főutca ma is vonul.

A G szelvény D-i oldalában 0,92 m mélységtől 1,53 m mélységig lefelé menő palló-lépcsősor.

Ez az épület, mint már mondtam, az 1241-es tatárbetörés után, a IV. Béla (1235—1270) alatti újjáépítésnél, nem épült újra. A terület üres maradt a XIII—XIV. század folyamán (mint a középkori piactér egy része), s a rákövetkező beépítés — a felhalmozódott törmelék- és töltésréteg felett — csak a XV. század folyamán történik meg (amikor ez a középkori piactér az újabb beépítésekkel ismét kezd szükkülni). Ez a XV. századi újabb épület a 0,70 cm-es mélységben került elő. Építése egyébként is érdekes: a vertfalú házat vertikális faoszlopok erősítették. Kísérő leletanyaga: a fehér agyagra okkerbarnával festett sávos, keresztmintás díszítése is egy fejlett és a jobbágy kézművesipartól már elvált fazekasmester készítménye.

*

Az ásatás régészeti leletanyaga inkább a római császárkori telepréteg anyagában vet fel olyan kérdéseket, melyeket Párducz Mihály idézett cikkében, Évköny-

vünkben részletesen kifejt. A császárkori réteg feletti népvándorláskori réteg erős forgatottsága nem engedi meg a kerámialeletekből levonható tanulság megfogalmazását. Ugyanígy vagyunk a magyar középkori kerámiaanyaggal is. Egyedül az merülhet fel, hogy a dunai úton hozott szürke grafitos „bécsi edény” terjedési vonalát Miskolcig meghúzzhatjuk.

A kerámia anyagban nagyszámú a XVI—XVIII. századi négyszegletes kályhacsempe (feltűnően hiányzik a kályhaszem, kachel). A kályhacsempék között szerepel Miskolczi Mihály fazekasmester tarajos mintája is, amely eddig az egri várleletekben fordult elő.

A sok mázas, mázatlan cserépedénytöredék, háztartási edénytöredék, a paraszti díszkerámia festett táltöredékeinek tipológiai feldolgozását egy más alkalomra hagyjuk. Ez a feldolgozás több tekintetben úgy tud újságot mondani, ha egyidejűleg össze fogjuk vetni az újabb években előkerült még nagyobb számú diósgyőri vári cserépanyaggal. Ennek feldolgozása folyamatban van és egy következő dolgozatunk tárgya lesz.

A feltűnően kevés vastárgy — késtöredékek, ajtópántok és vasalások, patkók, hordóabroncsok, felverő vas-ék — azt mutatja, hogy az egyes rétegek elpusztult és felhagyott házait idejekorán kiürítették és minden mozgathatót elvittek belőle. Ugyanez vonatkozik a tatárbetöréskor felperzselт kétosztású, ácsorgós épületekre is.

Még kell még említeni azt is, hogy az F szelvény 1,09 cm-es szintű paticsház kemencéjének fenekébe besározott hullámvonalas és fenékbélyeges cseréptöredék kelthet kétséget a ház építési idejéről. Ezt a házat azonban a közvetlenül alatta elpusztult paticsház törmelékein emelték és valószínűleg az itt talált cserépedénytöredékeket használták fel a XIII. század második felében, 1241 után épített ház kemencéjéhez.

Az ásatás még a középkori ház alaprajzi és házfalazási technika kérdéseiben nyújtott további adatokat.

Legelőször is feltűnik az, hogy a B—C szelvény X—XI. századi paticsház kétosztású, s ugyancsak kétosztású a C szelvényben talált — hullám- és vonalköteges kerámiával datált — paticsrom az 1,60 cm-es szinten.

A B—C—D szelvényben III. Béla dénárjával datált kétosztású paticsház — szinte steril állapotban előkerült cölöplyukaival — teljesen rekonstruálható. Az épület szelemenjét a hosszanti középtengelyben ágasfa tartotta. Az ágasfa mellett — még a sövényfalban — egy másik, valószínűleg alacsonyabb tartógerenda állott és ez — a keleti helyiség belső két, agyagtömbön álló, tartó oszlopával együtt, egy padlástérig húzódó borító gerendát hordozott. A falcölöpök a sarkokban elérték a maximális 22 cm vastagságot. (A déli cölöplyuk-sorból ötöt pépes gipszanyaggal beöntöttünk. A kikerült gipsz-cölöp szabályosan mutatja az ácsolás felületeit, a szekerce csapásait.) A cölöpök egyrésze hegyezett, másrésze alakatlan, gömb-végződésű volt és mindegyik nagyjából gömbölyűre volt faragva, kerge lehántolva. E keleti helyiségben, az ÉK-i sarokban, valamint a DNy-i szögletben, két-két majdnem párhuzamos karólyuk sor az épület belső berendezésére utal. Ennek a helyiségnek az É-ra néző kijárata megállapítható volt. Ez a kijárat erős, letaposott kavicsrétegre nyílt. E kavicsréteg vastagsága 4—10 cm között váltakozott. A kavicsréteg É-i négyszögének sarkain, a gipsszel kiöntött cölöplyukak pozitívjei a cölöpök bunkós végződését mutatták, úgy, hogy attól fölfelé a cölöpöket nyolcszögletűre faragták. A kavicsnégyszögön kívül, ÉNy-DK-i irányban dölve, megtaláltuk az erősen elszenesedett faajtó maradványait, égéstől deformált vascsonkokkal. Az ajtó mérete a maradványok helyszíni lemérése után 102 × 76 cm volt. A négyszög alakú kavicsozott terület szélein semmiféle égett agyag-, vagy paticsmaradvány nem mutatkozott, kivéve a paticsfalak közvetlen tövét. A négyszöget záró vonalban azonban rözse-, ág-kerítés szénmaradványai voltak. Ezek szerint ez az ácsorgó (pitvar) ágfonattal volt kerítve.

Tekintélyes volt ennek az épületnek a kemencéje. Pelyvamentes agyagból emelt boltzata a belső rendszeres tüzeléstől feketésbarna, a külső tűzvésztlől téglavörös

színt kapott. A jelek arra mutattak, hogy a tűzvész után a kemenceboltozat még egy ideig helyén állott, s csak az időjárás viszontagságai után, egybefüggő nagy darabokban omlott össze, és csak azután került rá a töltésföld. A kemence mellett keskeny agyagpadka vonult és ez a padka derékszögben a helyiség sarkáig fordult, a kemence és a fal között tehát szöglet húzódott. Bátky Zsigmond éppen Borsod területéről ismertet egy kürtős kemencét,⁴ de az analógia kérdését csak akkor mernénk felvetni, ha a kiásott kemencének a szája megmaradt volna. A kövekkel kirakott megerősített kemencenyílást azonban a XVIII. századi falak alapozása megsemmisítette.

A miskolci Rákóczi utca 1. számú ház bontásakor előkerült XVI—XVIII. századi kézigyártású téglák jegyei.

Érdekes az F szelvény 1,09-es szintjén feltárt XIII. századi kétéosztrású paticház leletegyüttese, amelyben a fentebb tárgyalt paticház kemencéjéhez hasonló méretű és hosszúságú alakú kemencén kívül a második helyiségben egy földbe épített, sarokboltozással ellátott hombárverem, ezen kívül pedig az épület padlósíntjéről lefelé induló falépcsőzet is előkerült. Ezt a falépcsőzetet, a hatodik lépcsőfoktól lefelé, a XVIII. századi alapfalazás teljesen elvágta, az azon túl esetleg megmaradt folytatást pedig az ott ásott újabbkori pince teljesen megsemmisítette. E lépcső egyik legkorábbi pince- vagy veremlejárata.

Egyik legkorábbi vertfalú ház-leletünk pedig a B—C szelvényben feltárt épület, amelynek falát függőleges faoszlopok erősítették. Tekintettel arra, hogy ennek a vertfalú háznak felépítését megelőzte ugyanott egy korábbi kőház (ezen a területen a legkorábbi kőházunk) felépítése, illetve elpusztulása, ennek társadalmi vagy gazdaságtörténeti konzekvenciáit ez alkalommal nem érintjük.

A feltárt kőház-alapok (I—IV. kőépület) alaprajzilag már nem rekonstruálhatók, mert azokat a XVIII. századi építkezés túlnyomó részben megsemmisítette. Mégis, az első kőház építésének idejét a XIV. század folyamán kell elképzelnünk, a másodikikat a XVI. század második felére (talán azonos a Hevesi-féle házzal) tesszük. A harmadik kőház XVI—XVII. századi építése valószínű, a negyedik kőház alapmaradványai részben azonosak lehetnek a Dóry-család korábbi építkezéseivel. Az ötödik, vagyis a lebontásra ítélt XVIII. századi alapfalai pedig a Dóry-család, a diósgyőri koronauradalom Mária Terézia kori építkezéseinek maradványai, amelynek az utókorra maradt falai az első miskolci kávéházat, valamint az iratokban is ismert Koplaló Kocsmát fogadták magukba. Ezt az állapotot részben alakította át Czinczifa görög kereskedő 1818 körül, amikor az épület emeletén, a csizmadiaszínben a Pestről eltanácsolt szintársulat kapott előadási helyiséget. Itteni működéséről Déryné is megemlékezik emlékirataiban.

Az épület tehát, mint végigvezettünk, Miskolc évszázadainak igen fontos állomásait mutatta meg kétezer éven keresztül.⁵

KOMÁROMY JÓZSEF

JEGYZETEK

- 1 Az eddigi szörványleletek összefoglalását v. ö. az alábbi közleményekkel: Leszli Andor: Miskolc régiségei, I. közl. Megjelent a Történelmi és Régészeti Közlemények, 1928, Miskolc, Magyar Jövő Nyomdával, 41 p. kezdve. A II. folytatás nem jelent meg. Az I. közl. a régebbi kőkor leleteitől a népvándorlás korának bevezetőjéig szedi rendbe a városban talált szörványleleteket. Gálffy Ignác: Óskor I., Leszli Andor: Óskor II. a Miskolc története c. fejezetben. Magyar városok monográfiája Halmay Béla és Leszli Andor által szerkesztett Miskolc c. kötetben. Bpest, 1929. Leszli Andor: Miskolc óskora. Vármegyei Szociográfiák V—VI. kötetben Miskolc részben. E. n. (1939) Ha az ásatás párszáz méteres körzetét vesszük, az ú. n. Weidlich-palota építésekor és a Toronyalja utca 30. sz. ház helyén került elő koravaskori lelet (Lelt. számuk a miskolci múzeumban 53.668. l. illetőleg 53.656 l.). A mai Miskolc területén pedig, mint ismeretes, a régebbi kőkortól kezdődően az újabb kőkori, a bükki kultúra, a bronzkor, a korai és késői vaskor, a szkíta, szarmata, vandál és avarokori leletek fordultak elő.
- 2 A Német Demokratikus Köztársaság városaiban a városmagkutatás figyelemre méltó eredményeket ért el. Ez az új korszerű kutatótevékenység lekötli úgy a régészek, mint a városépítő mérnökök érdeklődését. Felhívják a figyelmet arra, hogy milyen fontos minden új építkezés alkalmával a kultúrretek — a földtömeg rétegződésének a megfigyelése, sőt ha szükséges, az építkezés adta pontokon túl, egyes fontos szakaszok régészeti ásatása. A mai városok magjaiban — a belvárosokban — szinte egyetlen ponton sem található az eredeti humuszfelület. Különböző hulladék-, törmelék- és feltöltés-rétegek vonulnak egy-egy város központja alatt több méter mélységig lefelé. Ezekben találjuk az elmúlt századok elpusztult épületeinek rom- vagy égési maradványait, néhol többé-kevésbé épen maradt részeket. Régi házak lebontásaiból — ahol újabb épületeknek adtak helyet — a bontási törmelékanyagból sok a helyszínen maradt feltöltés vagy planírozás céljából. A törmelékanyag sok városban tekintélyes vastagságot ér el. Hamburgban pl. 6—7 m, Magdeburgban 4 m, Lipszében 3 m, Karl-Marx-Stadtban (Chemnitz) 2,5, Győrben 6 m, Miskolcon pedig ez a feltöltési réteg a Sötétkapunál és a Nemzeti Színháznál végzett ásatások adatai alapján 3—4 között váltakozik. Ennek feltöltési idejéről pedig a régészeti leletek alapján a Sötétkapunál nagyjából 18 századot, a színháznál pedig kb 16 századot kell vennünk. V. ö. Horst Richter: Stadt-

- kernforschung in Karl-Marx-Stadt. Deutsche Architektur, 1956. 3. Heft, 142—145 pp. — A Szovjet-Unióban a novgorodi ősi Kreml-ásatás alkalmával a Velikaja- és Cholopja-utak kereszteződésénél a Velikaját 113 m hosszan felbontották és 8 m mélységig régészettileg átkutatták a városi szovjet anyagi támogatásával, hogy megtalálják a X. századtól kezdve a timárok, csizmadiák, ezüst- és rézművesek utcájának romjait. V. ö. Szovjetszkij Szozsuz 1953. márc., 1955. ápr. számokban.
3. 1356-ban bukkan fel a „Villa Miskouc” meghatározás először, v. ö. Komáromy József: A miskolci Sötétkapu-melletti ásatás jobbágyházai c. ismertetését. A Miskolci Herman Ottó Múzeum Közleményei 1955 szept.-i számának 18—21 lapján.
4. Bátky Zsigmond: Magyar tűzhelyek és háztípusok, Népr. Ért. 1930, XII. évf. 113—137 l. 5. á.
5. Az anyag összevetésére, tipológiai vizsgálatára jó támpontokat adnak a következő munkák: Eri István: A kisvárdai vár kályhacsempéi, Folia Archaeologica, 1954, VI. k. 146—152 pp. Parádi Nándor: Későközépkori kályhacsempé negatívok, Folia Archaeologica, 1957, IX. k. 179—185 pp. Garády Sándor: Agyagművesség. Budapest története III. Budapest a törökkorban, Bp., 1944, 382— pp. Voit Pál: Magyar keramikatörténeti tanulmányok I., Művészettörténeti Értesítő, 1954, 113—122 pp. Kádár Zoltán: A vasvári középkori kályhacsempék... Művészettörténeti Értesítő, 1953, 69—77 pp. Leszih Andor: A borsodi cserép, Termés, 1937. I. évf. 1. szám. Gerő Győző: Buda török műemlékei, 1957, Műeml. sorozatban, 45. p. Parádi Nándor: Ötvös- és üvegpoharak későközépkori cseréputánzatai, Folia Arch. 1956., VIII. k. 163—167 pp. Holl Imre: Adatok a középkori magyar fazekasság munkamódszeréhez, Budapest Régiségei XVII. k. 177— pp. Domanovszky György: Mezőcsáti kerámia, Magyar Népművészet XVII., Bp., 1953. Román János: A sárospataki fazekasság vázlatos ismertetése, Ethnographia, 1951. évf. 294—350 pp. Román János: Sárospataki kerámia, Magyar Népművészet XXI., Bp., 1955. Mihalik Sándor: Pivírotti kőedénygyára, Folia Arch. 1956, VIII. k. 187—195 pp. Gerevich-Seitl-Holl: Megjegyzések a budai vár XVIII. századi építéstörténetéhez. Művészettörténeti Értesítő, 1953. 210—218 pp.

BERICHT ÜBER DIE ERGEBNISSE DER AUSGRABUNGSARBEITEN NEBEN DEM „SÖTÉTKAPU” („DUNKLEN TOR”) IN MISKOLC

Es geschah i. d. J. 1955, in Miskolc eine archeologische Forschung von solcher Art, in der die unter einem Punkte der Stadt liegenden, einzelnen Kulturschichten nacheinander durchgeprüft wurden. Die Ausgrabungsarbeiten wurden in dem uralten Mittelpunkt der Stadt: an der Stelle des Stadtkernes bei der Gelegenheit des Umbaus eines Gebäudes durchgeführt. Unter dem vorherigen Gebäude war kein Keller, und so ist es leicht die Ungestörtheit der Kulturschichten vorauszusetzen.

Aus dem Ergebnis der Begrabung ist es festzustellen, dass die unterste Kulturschicht — in der Tiefe von 2,81—3,16 Meter — in den Jahren n. u. Zeitrechnung bewohnt war. Aus dieser Schicht ist ein zu der Puchover Kultur gehörendes, westgermanische Eigenart aufweisendes Scherbenmaterial vom Spätlaténer Typ zum Vorschein gekommen. (Siehe ausführlicher i. d. Jahrbuch in der Abhandlung von M. Párducz.) Über jener Schicht wurden ein Niederlassungsschutt aus d. VII—VIII. Jahrhunderten, darüber ein Hausschutt aus d. VIII—IX. Jahrhunderten mit einer Feuerstätte und mit Pfostenlöchern vorgefunden.

In der ungarischen Landnahme wurde ein binärs Haus (ein Wohnhaus mit zwei Räumlichkeiten) von Strohlehm-mauer (eine geflochtene Hecke mit Strohlehm angeworfen) mit einem anderen Haus von Strohlehm-mauer auf dieser Stelle in der Tiefe von 1,45—1,60 M. erbaut.

Nach deren Verfall wurde jenes Haus mit Strohlehm-mauer gebaut, dessen Abbrennsdatum an die Zeit des Tatarenstreifzuges in Ungarn (1241) zu setzen ist. Dieser Stadtraum blieb dann bis zu dem XV. Jh. un bebaut, da es im Mittelalter der Hauptmarkt der sich entwickelnden Stadt Miskolc wurde.

Nur in der Nachbarschaft dieses Hauses wurde das Haus mit Strohlehm-mauer aufgebaut, in dessen Ruinen man neben Pfallöchern auf einen Backofen, auf eine Korngrube, eine Aschengrube und eine Holztreppe stieß. Die Keramikfunde weisen auf die zweite Hälfte des XIII. Jhs hin.

Auf den Schutten dieses Hauses wurde der erste Steinbau in d. XIV. Jh., oder am Anfang des XV. Jhs angelegt, dessen Grundmauerreste konnte man bei den Ausgrabungsarbeiten vereinzelt feststellen.

Der kleine mittelalterliche Marktplatz erwies sich für die Forderungen der sich entwickelnden Stadt Miskolc zu klein; dieser Markt wurde auf die Hauptstrasse der damaligen Stadt hingelegt, und der ehemalige Marktplatz durch den Stadtrat parzelliert.

So wurde ein kleineres, mit einem vertikalen Holzsäulensystem befestigtes Wohnhaus mit Piseemauer an der Stelle des in der Zeit des Tatarenstreifzuges zugrunde gegangenen Hauses und der hingetragenen Anschüttung erbaut. Das Bauen dieses Hauses geschah, wie es folgt: vorerst wurden die Hausmauer entlang Pfähle, heruntergeschlagen, dann die Pfosten entlang die Lehmmauern aufgeführt. Diese Bautechnik war bis zur Zeit auf diesem Gebiete unbekannt.

Nach dem Verfall dieses Hauses wurde der zweite Steinbau in dem zweiten Hälfte des XVI. Jhs erbaut; der dritte Steinbau an der Jahreswende der XVI—XVII. Jhs, der vierte in d. XVII—XVIII. Jh., mit verschiedenen Erweiterungen angelegt. Das jetzt demolierte Gebäude, das die Ausgrabungsarbeiten ermöglicht hatte, war das fünfte in dieser Reihe.

*

Die Lehre der Begrabungen sind aus mehrerlei Gesichtspunkten interessant. In erster Reihe wurde es klar, dass das heutige Miskolc seit zwei tausend Jahren ein beständig bewohntes Gebiet ist. Es wurde auch das seitdem bebaute und heute nur auf eine Strasse verengte Gebiet des kleinen, mittelalterlichen Marktplatzes klar-gestellt.

In der Entwicklungsgeschichte der Stadt wurde es festgestellt, der Entwicklungs-lauf der Ansiedlung war im XI. Jh. grösser, als wir es bisher gewusst hatten. Diese Entwicklungslinie wurde durch den Tatarenstreifzug abgebrochen.

Es wurde auch das klar, dass das Wohnhaus mit zwei Räumlichkeiten vor den Miskolcer Uhrbewohnern schon in d. X. Jh. bekannt war.

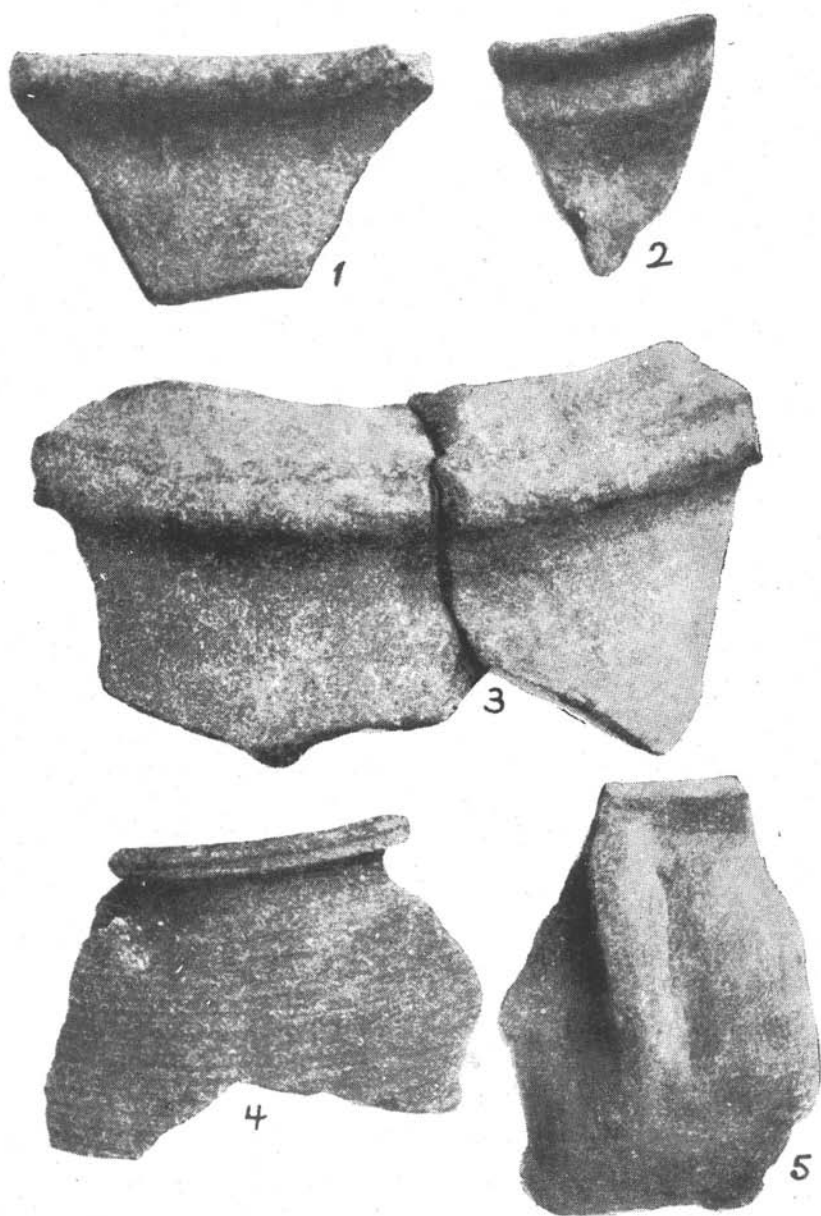
Die Begrabung brachte diese begrabungstechnische Neuerung mit, es gelang die mehreren Stellen steril aufgebliebenen Pfostenlöcher mit Gips, mit einem Stoff von Faser, Papier, Hanf so auszumodellieren, dass sie, nachdem sie fest geworden waren, als Ergebnisse selbst die zugrunde gegangenen Pfosten in Positivform zum Vor-schein gebracht haben.

Der Autor berichtet uns kurz in seiner Abhandlung über die Hausgeräte, die Frunkgefässe und andere Töpferwaren und geradeso auch über die Stillfragen der Ofen-kacheln. Die späteren ausführlichen Forschungen und Mitteilungen über diese Frage werfen eine Hypothese auf, dass es hier ein örtliches Keramikgewerbe in den XV—XVI. Jhen gewesen sei, das sehr oft türkische Ziermotiven zu den Prunkgefässen (Schüsseln, Schalen, Tellern) der Volkskeramik und gerade so auch zu den Ofen-kacheln mit grüner Glasur anwendet.

Die ausführliche, typologische Untersuchung und Mitteilung dieses Keramik-materials kommt erst an die Reihe, wenn der Autor das ansehnliche Keramikmate-rial — was bei der Gelegenheit der im Zusammenhang mit dem Umbau des Mis-kolcer Nationaltheaters genauso jetzt ausgeführten Fundsrettungsbegrabung, gleich-wie der in der Beziehung mit den Konservierungsarbeiten der Burg von Diósgyőr zum Vorschein gekommen sind — wissenschaftlich bearbeitet wird.

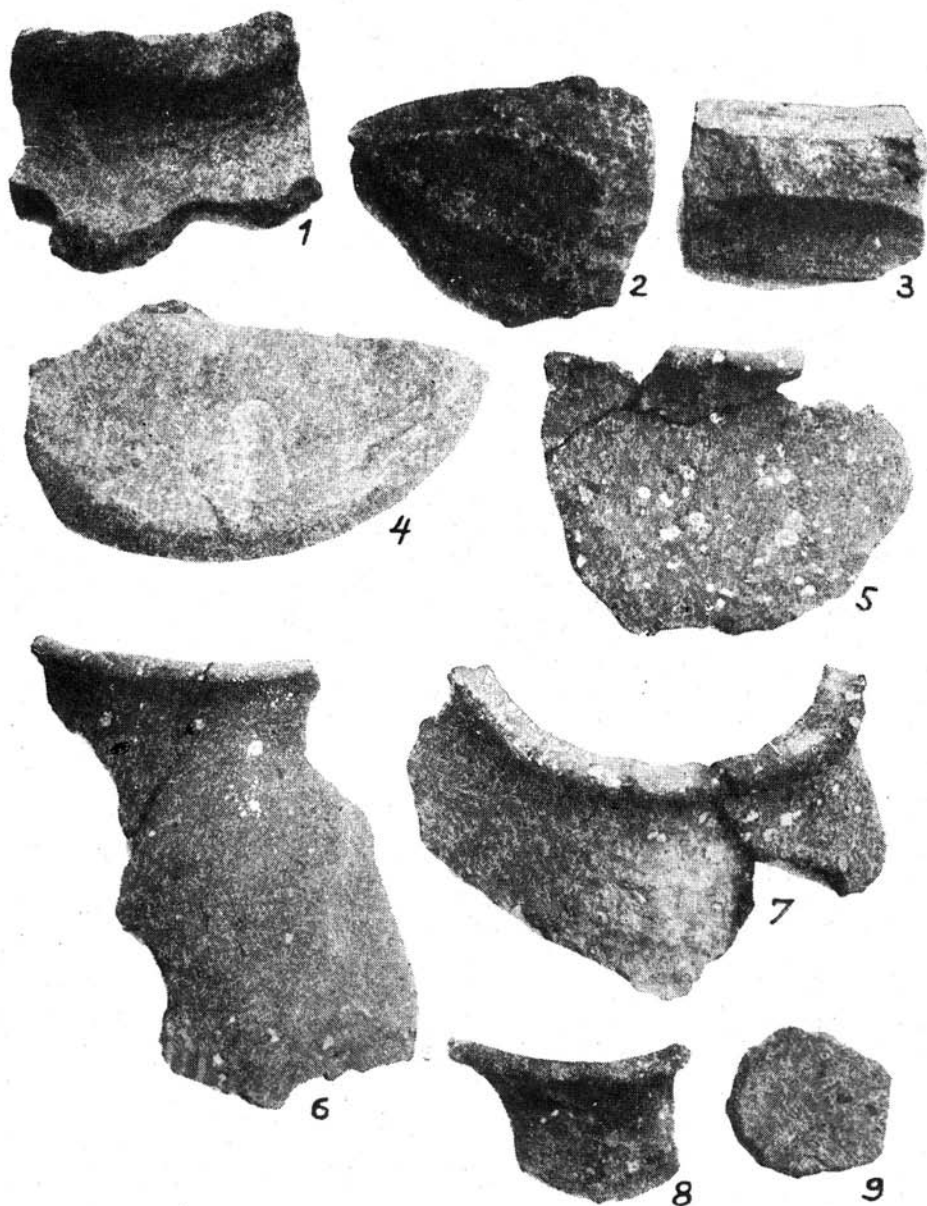
Átlagos mélységszint (kőházaknál a talált alapozás mélysége zárójelben)	Szelvény jele	Telepmaradványok	Jellegzetes cserépedény töredékek százalékos arányszáma	Kor
0,00—(320) m	B—H	lebontott XVIII. századi épület (V. kőház)		XVIII—XX.
0,10—(0,71) m	F	IV. kőház alapfalai	kályhacsempék mázás edény dísztal. kancsó bükki tüveg	12% 31% 5% 2% XVII—XVIII.
0,10—(0,42) m	F	III. kőház alapfalai	mázás k. csempék mázás edény	6% 26% XVI—XVII.
0,64—(1,14) m	C, F	II. kőház alapfalai	alapfal kövei közt gótikus borda-indítás, kormos	XVI. sz. 2. fele
0,70—(1,05) m	B, C	cölöpökkel erősített vertfalú ház	sávós, keresztmintás okkerdíszítésű fehér kerámia	12% XV.
1,10—(1,42) m	F	I. kőház alapfalai	szabályosan futó hornyolások, erős bordázások	23% XIV. sz. eleje
1,09—(1,15) m	B, D, C üres = középkori piactér	kevert feltöltés	sok csont, szemét	XII. sz. 2. fele XIII. sz.
	F	cölöplyukak, kemence, földbemély. hombár, hamugödör, pince (?) lejáró	benyomott edényfeldíszítés szürke, grafitos „bécsi” edény mélyen karcolt szabálytalan csigavonalas fehér kerámia	3% 14% XIII. sz. XIII. sz. vége
1,22—1,30 m	F	kemenceomladék, paticsdarabok		
1,30—1,40 m	B, C, D	kétoasztású paticsház cölöp-, karólyukak, kemence, beomlott boltozással, kőszájjal karosorok bútorzatnak paticsfaltöredékek	III. Béla (1173—1196) rézpenze hullámvonalas, fenékbélyeges kerámia	46% XII—XIII. leégett 1241.
1,45—1,60 m	B, C	2 oszt. paticsház, cölöplyukak, paticsomladék	fenékbélyeges, hullámvonalas kerámia	32% X—XI.
	G, H	? oszt. paticsház cölöplyukak, tüzelőhelytörmelék		
1,60—1,60 m	C	paticsomladék, tüzelőhely, cölöplyukak	korongolt, fenékbélyeges, hullám- és vonalköteges kerámia	VIII—IX.
2,15—2,30 m	D, H	két telepomladék	Egyenes és hullámvonalakból álló befésült sávok edényperem felálló hegyes bütyökkel hullámvonaldísz benyomkodással csipkézett perem	16% 2% 14% 1% VII—VIII.
2,30—2,30 m	B, C, G, E F	egybefüggő megmunkált humusztömbök		
2,81—3,16 m	B, H	két verem, egy tüzelőhely	talpasphár (Vicemilice) nyugatgermán (kvád befolyás) jellegű grafitos bevonású Puchov-kultúra (illyr-keleta alapréteg) terra sigillata La Tene	0,6% 6% 11% 26% 5% 8% I—II. Időszám kezdete

I. TÁBLA

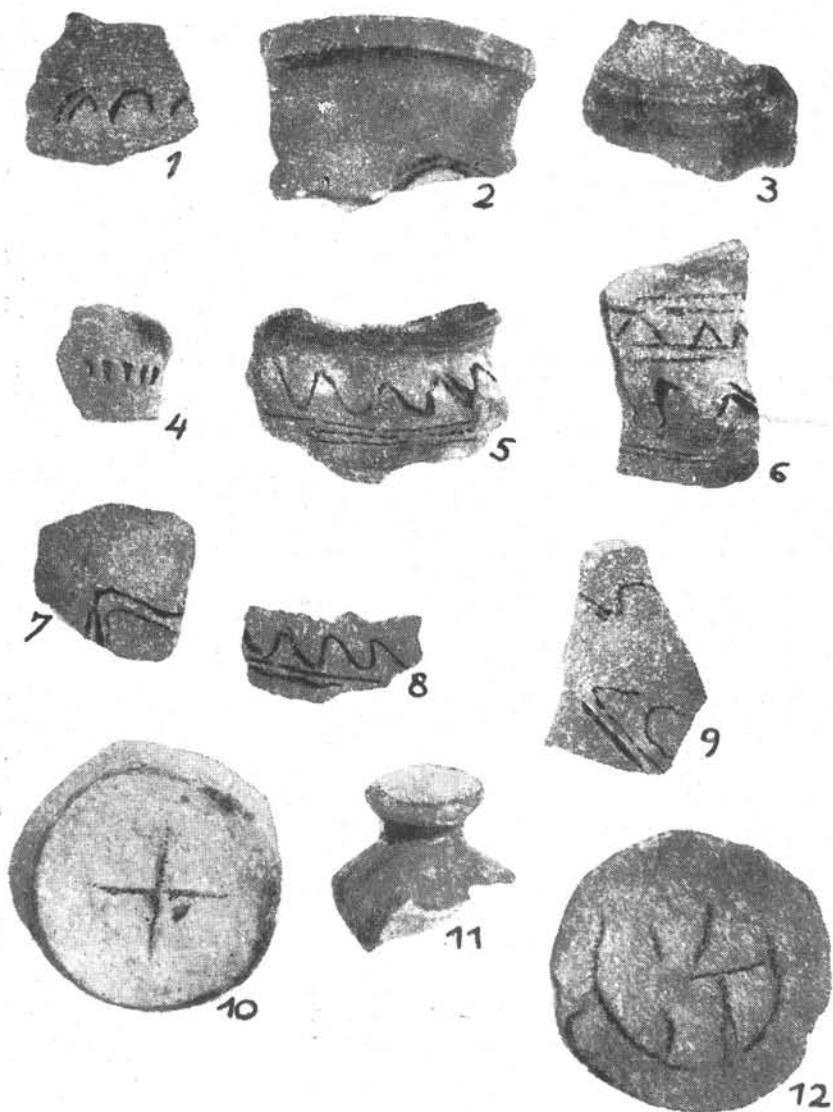
(2,15—2,80 m mélység)

II. TÁBLA

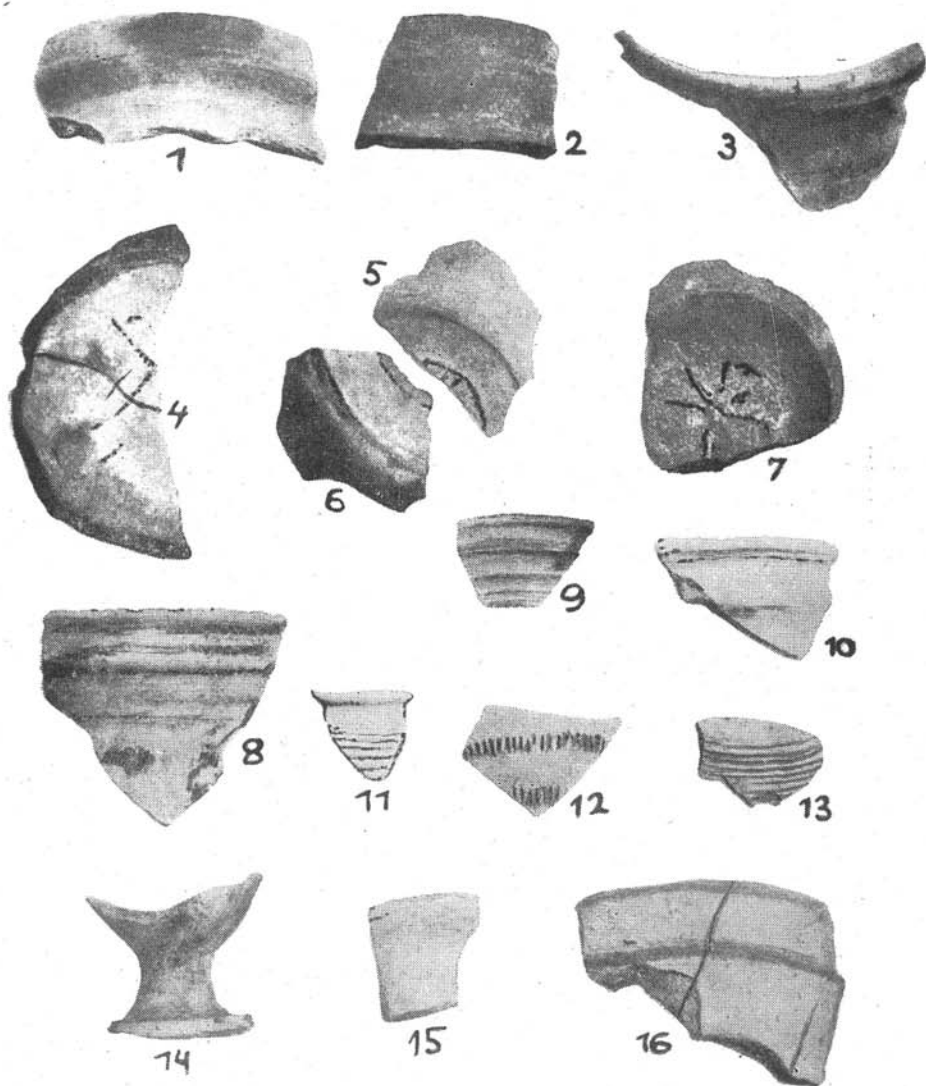
(2,15—2,80 m mélység)

III. TÁBLA

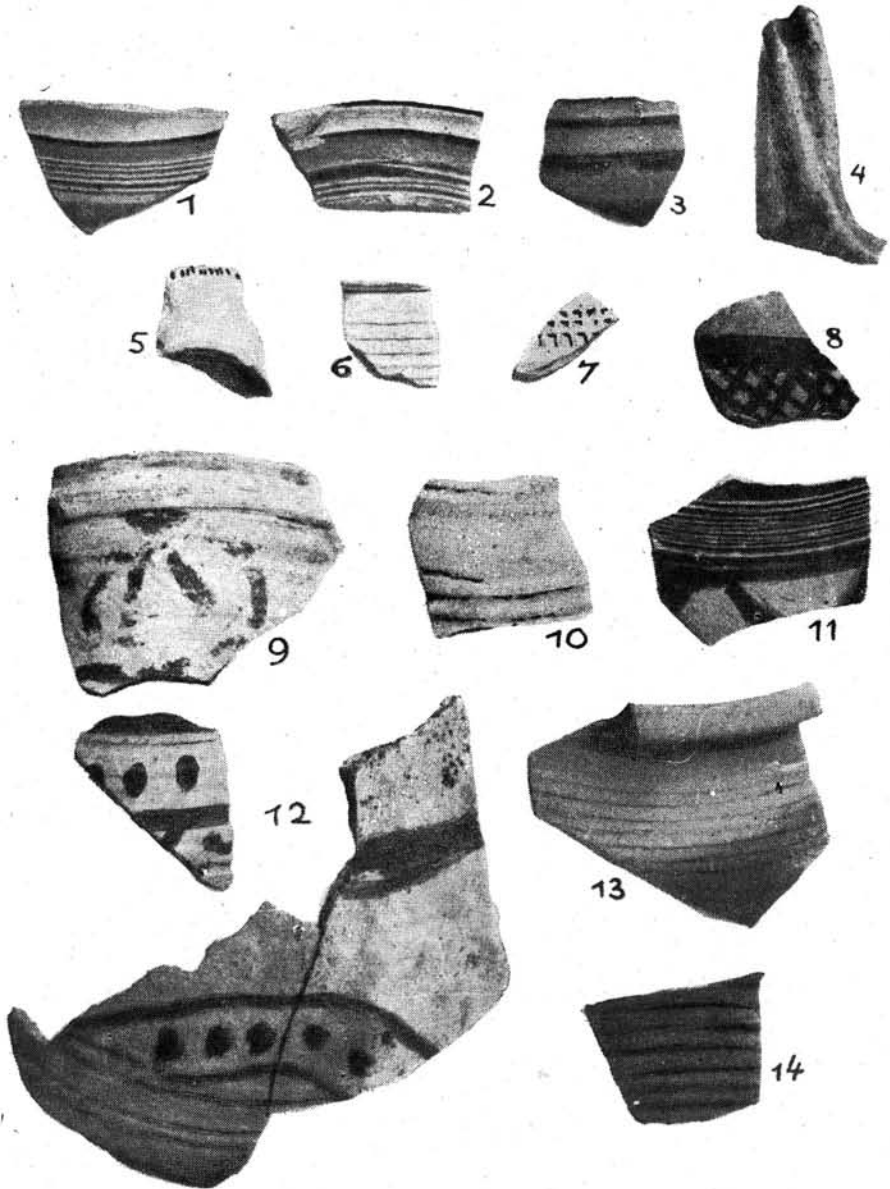
(1,45—2,15 m mélység)

IV. TÁBLA

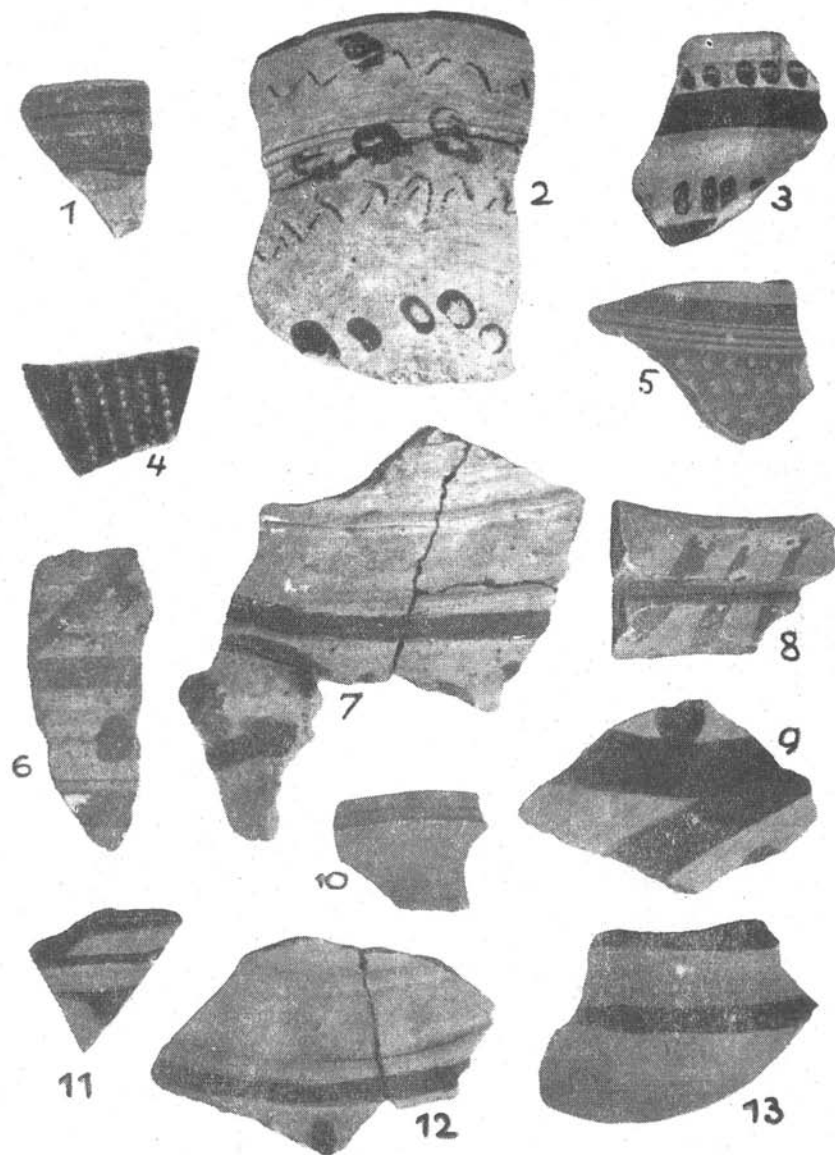
(1,10 m mélység)

V. TÁBLA

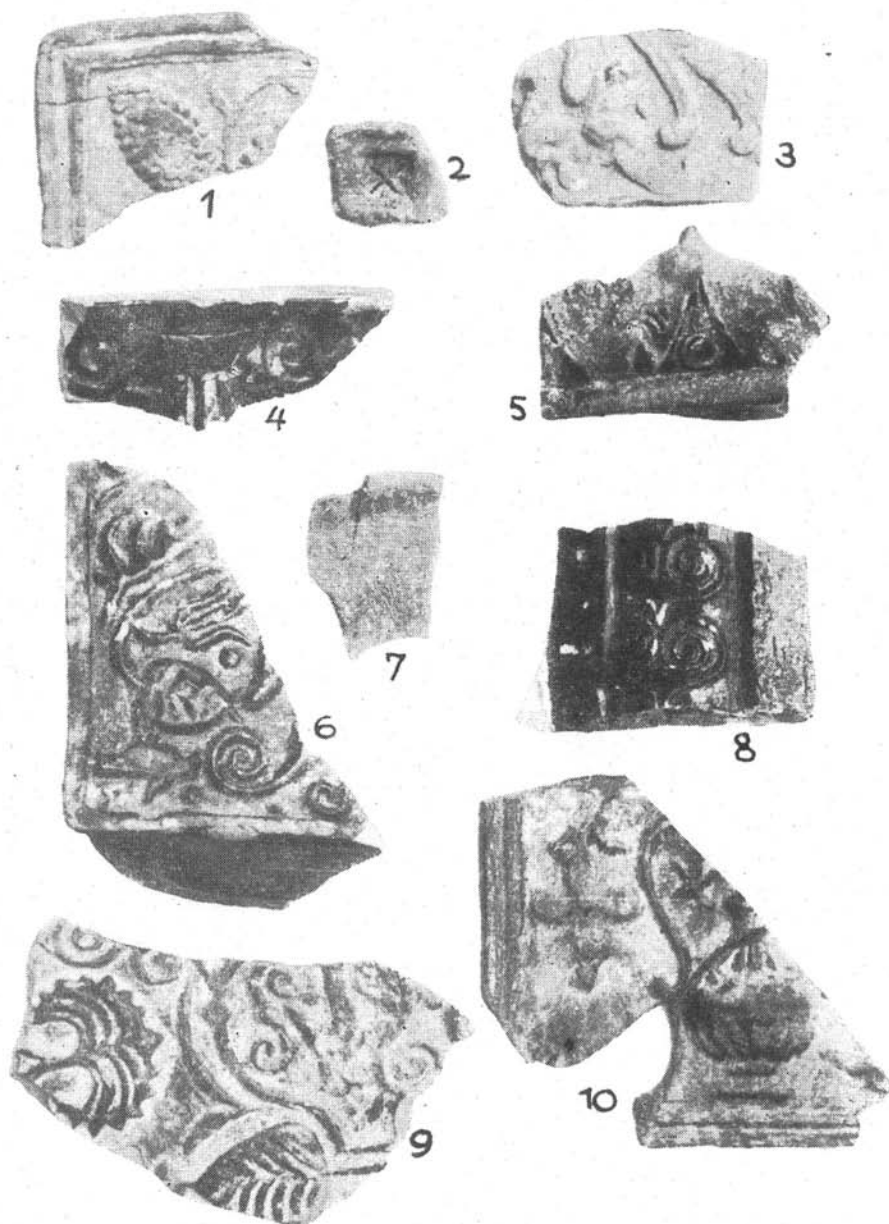
(0,70 m mélység)

VI. TÁBLA

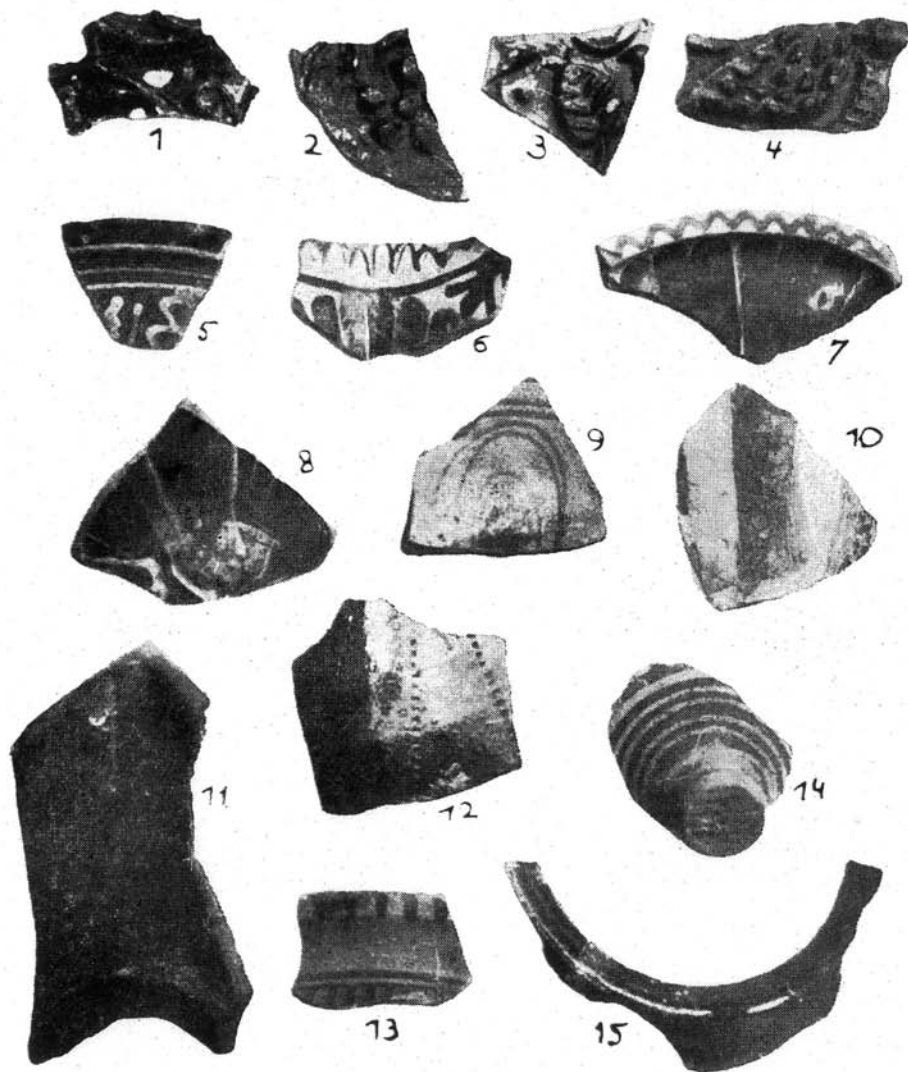
(0,70—1,10 m mélység)

VII. TÁBLA

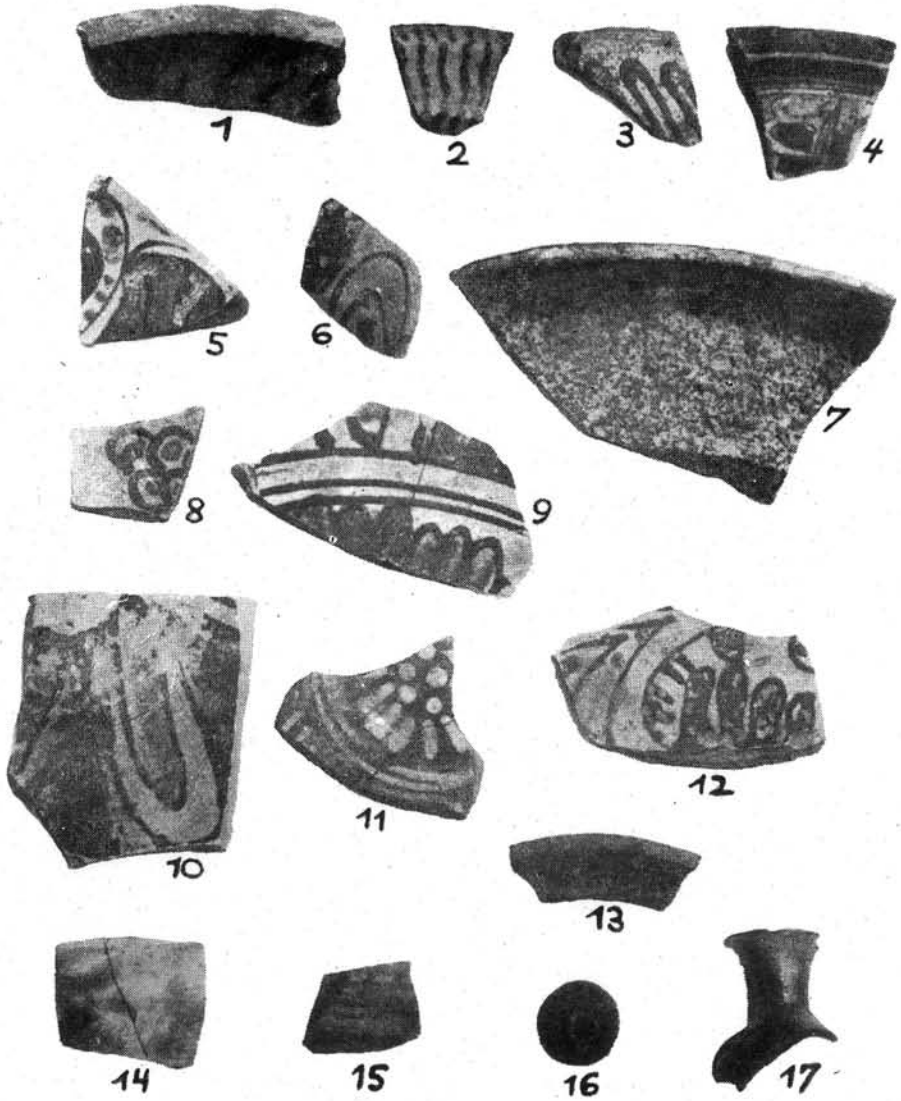
(0,64 m mélység)

VIII. TÁBLA

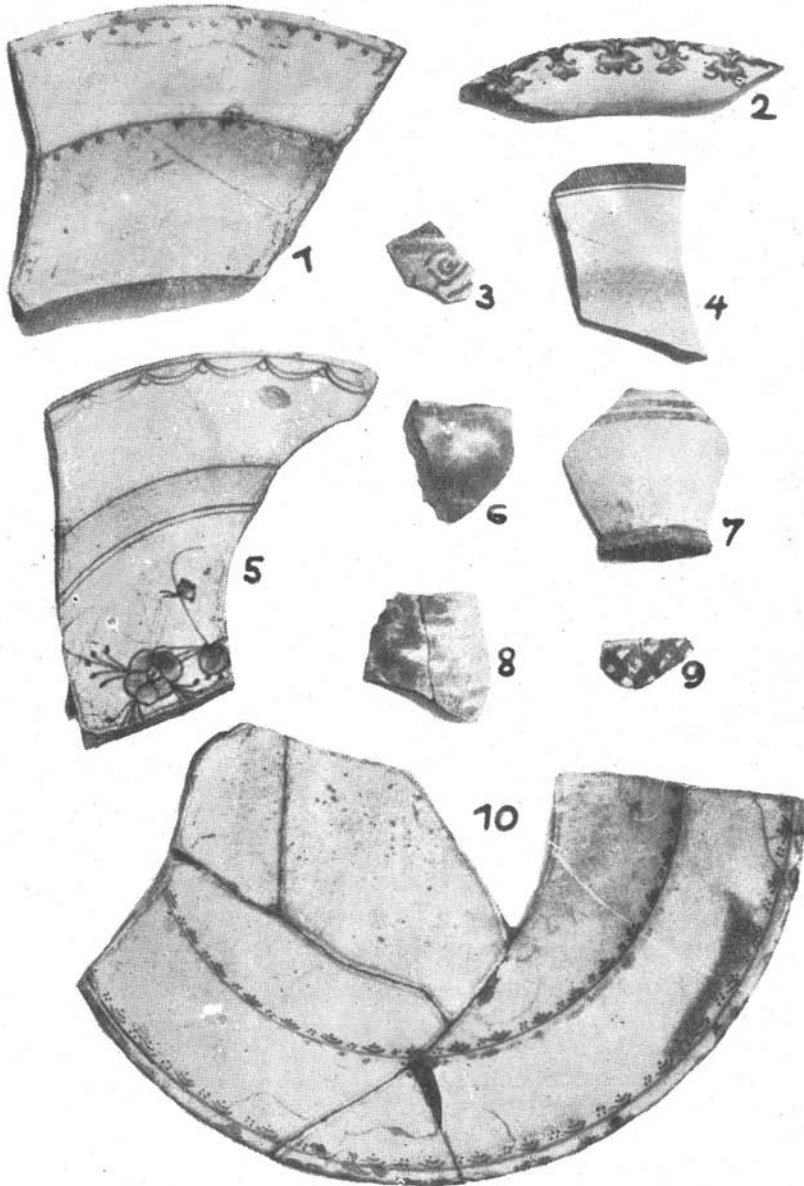
(0,10—0,42 m. mélység)

IX. TABLA

(0,10—0,80 m mélység)

X. TÁBLA

(0,00—0,42 m mélység)

A MISKOLCI FŐUTCA TOPOGRÁFIÁJA 1817-IG

Bevezetés

Miskolc város belső területének (intravillanum), tehát utcáinak, háztelkeinek, udvarainak és hegyi pincéinek első *térképrajza* csak 1817-ből maradt fenn. Ezt a részletes kataszteri térképet *Domby István* földmérő (mérnök) készítette dicséretreméltó pontossággal. Ugyancsak 1817-ben készült a térképrajzhoz egy *Telekkönyv* is. (A térképnek van még egy megfakult, egészen rongált állapotban lévő másodpéldánya is.) Úgy, hogy mindkét régi irat valójában egyetlen forrásnak számít városunk történetének helyrajzi kutatásához. Ez a két adattár minden helyrajzi feltáráshoz a kiindulási alap.

Ha 1817 utáni időkre nyomozunk egy régi ház vagy középület múltja vagy keletkezése megállapítása tárgyában egészen könnyű feladatot kell megoldanunk. A *Domby-féle* térkép nem nagyméretű ugyan, de a legkisebb udvart, sőt avasi pincét is feltünteti, helyes méretarányban. Persze a rajzolat nem a beépített részt, hanem a *ház-teleket* ábrázolja.

Így tehát könnyű feladat másfél évszázadra visszapillantani Miskolc telekhelyzetére. Ezzel szemben szinte vakhomály borul városunk régebbi házainak hollétére, a csak névszerint ismert utcák kiterjedésének, utcavonalának lerögzítésére vonatkozó igekezetben. A Herman Ottó Múzeum kutatóival többévi munkával eljutottunk odáig, hogy most már eltűnt ez a fehér folt a város lakott területének 1817 előtti múltjáról.

Első megállapításunk feltűnő eredménye az, hogy míg a házak és az utcakép 1817 és 1945 között gyökeresen megváltozott, ezzel szemben *topográfiaiilag* szinte teljesen azonos maradt a város belterülete.

Kutatásunk oda irányult, hogy feltárjuk a város *régebbi*, vagyis az 1817 előtti időket megvilágító adatait. 1817 előtről nem maradt fenn az egész várost ábrázoló térkép, hanem egy néhány, csupán kisebb terület rendezésére készült vázlatrajz, mint pl. 1792-ből a Kazinczy utca megnyitását kijelölő kisajátítási vázlatrajz, vagy valamivel korábbról a Mindszent nevű utca, illetőleg telekcsoport helyszínrajza.¹

Levéltári kutatás közben sikerült néhány olyan iratot találnom, amelyek sokkal régebbi idők függönyét lebbentették föl. Egy 1793. évi *telekösszeírás* nagy iratcsomója több mint 500 fundusnak (házteleknek) akkori állagára, sőt akkorra már megtörtént feldarabolására nyújtott szilárd támpontokat. Ebben az irattömegben becsesek azok a bejegyzések, amelyek a kérdéses teleknél megállapítják, hogy az egyes telekrészek melyik „ősi” fundusból darabolódtak el, s abból „ősi jogon” vagy „pénze árán” lett tulajdonos a ház 1793. évi gazdája.

Jóval korábbi időt tár fel az 1702. évi ún. *Kötél Könyv*. Ez a legrégebbiről fennmaradt miskolci telekösszeírás, amelyben a háztelkek szabályos sorrendben következnek. Ennek a nagyon becses adattárnak van azonban egy nagy hiányossága, ti.,

1. V. ö. Komáromy József: A miskolci Kazinczy utca létesítése 1794-ben. A Miskolci Herman Ottó Múzeum Közleményei, 1955. évi dec. számában és Komáromy József: Mindszent község legrégebbi telkes térképe, uo. 1956. évi jún. számában.

A legelső, Liber Fundus-ban számozott telekrajos miskolci térkép részlete 1817-ből

hogy az egyes telkek tulajdonosai után nincs oda jegyezve az ingatlan fekvése, így nem jelzi az utcát és térkép-vázlat sem készült hozzá. Mégis sikerült csaknem valamennyi kötelbeli telek pontos helyének megállapítása, de ehhez a feltáró művelethez rengeteg egykorú adórajstromot, gazdasági iratot, házladási szerződést, sőt a tanácsi jegyzőkönyveket kellett Miskolc város és Borsod megye levéltárában átnézni.

A kutatás közben összegyűjtött sok adatból most a fontosabbakat *összesűrítve* rögzíttem le. Az alább közölt táblázatokba belevettem az újabban előkerült 1768. évi, valamint az 1690. évi nemesi kúriák adatait, továbbá egy tucat XVII.—XVIII. századi adórajstrom vonatkozó neveit. A régi háztelkek azonosítása a *mai házszámokkal* nemcsak az érdeklődők számára jelent új ismeretet, de a kutatók számára szintén megkönnyíti a város régebbi történetének további sikeres feltárását.

Ebben a közleményben Miskolc *főutcájának*, mint a város minden korbéli súlypontjának *telekrajszát* igyekszem adni. Miskolc főútcaja lényegében a mai *Széchenyi utcának* felel meg. Kiindulásánál a megyeháza és városháza közé torkollik be. A Hunyadi utca felé szintén a főútcahoz számítottak időnként néhány házat. Ennek az utcának 1817 előtti fejlődéstörténetét 1702-ig, sőt 1666-ig részletesebben, 1563-ig vázlatosabban, még régebbi korba visszanezve, csak szórványos adatokkal igyekszem feltárni.

A főutca keletkezése

A *Széchenyi utca* a város lakóterületének fő közlekedési ere volt a XIV. század derekától kezdve mindmáig. A régi vásártér déli szegélyén — mint a sötétkapui ásatás bebizonyította — már a XIII. században is állottak ugyan lakóépületek, de a kétházoros utca kialakulására csak I. Lajos király 1351-es rendelkezése, az ún. *telektörvény* adott lehetőséget.

A főutca vonala a mai Tanácsház-térből, egy ősi, háromszög alakú térből indult ki.

Ennek a tölcser hajlású térségnek a déli oldala kezdettől fogva egy összefüggő házossal volt lezárva. É, K és Ny felé viszont 3 utca ágazott ki belőle. Észak felé induló ága *Fábián utca*, keleti irányba húzódó főútvonala *Piac utca*, nyugati kiágazása *Hunyad utca* névvel folytatódott. A régi tér Miskolc faluban *piac* céljaira is szolgált, de ezt a feladatát a XV. századtól kezdve keleti nyúlványa vette át. Különösen gyorsan vesztett gazdasági jelentőségéből a régi városközpont, amikor 1370 táján kiépült Új Miskolc, t. i. a főutca északi oldala. Így aztán a két házsor között a piac lehúzódtott mihamar a színház vonaláig, de a déli oldalon még évszázadokon át megmaradt a fő piac, az ún. *Derék piac* beépítetlen területsávja.

A főutca kelet felé nyomulását a város fekvése, a közlekedés fejlődése, a terepviszonyok, vagyis a földrajzi adottság szinte parancsolólag szabták meg. Piaci jellegét mutatja az úttest régi értelemben vett szélessége, mely átlagosan meghaladja a 20 métert. Hogy a főutca Ny felől indult ki és fokozatosan jutott el K felé az Adyhídig, mutatja a városkép. Míg az ősi szakaszon általában nagyobbak a házak és egyetlen földszintes épület sincs, addig a főutca alsóbb szakaszán még ma is 5 *földszintes* ház teszi foghíjassá az utca arculatát. Ezek a Széchenyi utca 74., 76., 84., 113. és 115. számúak.

A főutca fejlődési szakaszai

A *telektörvény* rendelkezését, a jobbágytelkek kiosztására vonatkozólag, vontatottan hajtották végre a földesurak. Miskolc szerencséjére akkori földesurától, a híres Széchy-családtól elcserélte I. Lajos király és városunkat, még akkor falu-rangú települést, 1365-ben diósgyőri uradalmához csatolta. 1365 után rohamos fejlődés következett el a királyi, majd királynéi birtok életében. Egy évtized leforgása alatt a falu

hivatalosan is város lett. Falusi bíró helyett városbíró állott az előljáróság élén. *Villa* helyett *civitas*, illetőleg *oppidum* szóval titulálták meg a mezővárossá fejlődött községet.

1376-ból a tanács írott kiadványa tanúsítja, hogy a tanács feje, a bíró oldalán esküdtek hivataloskodtak. Az egyik esküdt neve: Mátyás, az *újbárosi!*²

A főutca felső szakasza, legalábbis a Sötétkapu vonaláig, már 1370 körül kiépült. Pár évtizeddel később Zsigmond király újabb szabadalmakat adott a fejlődő városkának. A privilégiumok közül kiemelkedik az avasi templom *kegyúri jogának* átruházása Ó és Új Miskolc tanácsára. Ez az 1411-ben kiadott patronátusi jog a várossá alakulásnak igen magas fokát jelentette.³ Elkkorra a főutca beépített szakasza a színházig nyomult elő.

A főutca északi, tehát az 1365 után beépült szakaszát nevezték *Új Miskolc*nak. Ennek az állításnak bizonyítására erős érveink van. Egy 1458-ban kelt iratban esküdtje, egy másik, 1461-ben keltezett okiratban Kazay Imre „Új Miskolc” bírója.⁴ Ebből magától értetődik, hogy a Kazay család Új Miskolcon lakott. Egykori lakóházukat pedig ki lehetett nyomozni, mert az ún. „Kazay házat” Nyáry Zsigmond, a diósgyőri koronauradalom zálogosbérelője, 1645-ben eladta Kecskeméthy Szabó István vagyonos miskolci polgárnak.⁵ A Kecskeméthy-család ezt a nemesi telket egy évszázadon át birtokolta, amíg 1745-ben Vay Ábrahám zsolcai földbirtokos vette meg tőlük. Vay

2. 1376. január 15-én Miskolc város (Civitas) előljárósága, ti. »Arnoldus iudex, Thomas filius Lucasi, Egidius Faber, Mathias de Noua Ciuitate, Nicolaus Sartor iurati de Miskolch...« pecsétes levelet adott ki Kilián fia. János szőlő adományáról a diósgyőri pálosok részére. Polgártársuk Miskolcon, a Fábán utcán (újabb elnevezéssel a mai Tanácsház-téren) lakott. »...quod Johannes filius Kiliani concius noster de platea Fabiani...«
(I. Szendrei: Miskolc város története, Okmánytár, III. 63–64. l.)

3. 1411. március 3-án Zsigmond király Miskolcon keltezett híres privilégiális oklevelében mind a két Miskolc város tanácsára ruházta az avasi Szent István templom kegyúri jogát. »... civium et hospitum utriusque civitatis nostrae, tam novae scilicet, quam antiquae Miskolcz appellatae ... idem iudex iurati caeterique cives et hospites, necnon tota dictae utriusque novae scilicet et veteris nostrae civitatis communitas Miskolcz apelata, ...« Itt tehát az új és ó városrészek polgárainak és vendégeinek közösen alkotott, egyesített előljáróságáról van szó. Miskolc városnak valójában mindig csak »egy« városi tanácsa volt, amelye inkább csak esküdteket, de elvetté külön-külön bírót is küldtek ki a még teljesen össze nem forrott két városrész polgárai, különleges érdekeik nyomatekesebb képviselőire.
(I. Szendrei: Miskolc város története, Okmánytár, III. 493–494. l.)

4. 1458. november 28-án Miskolc város tanácsának kiadványa szerint, Faber Sebestyén, Ó-Miskolc bírja mellett Kazay Imre és Gombos Simon esküdtek a város összes polgárai és vendégei nevében hivataloskodtak. »Nos Sebastianus Faber iudex veteris civitatis Miskolcz, Emericus Kazay et Simon Gombos iurati ceterique cives et cohospites de eadem.«

1461. augusztus 9-én Mátyás király Diósgyőrben kiadott oklevelében külön felsorolja Miskolc akkori előjáróit az ó és külön az új városban. Az oklevél szerint az óvárosi bíró Kun András, az újbárosi polgárok bírja Kazay Imre. »Nos Mathias ... rex ... Andreas Kun ... iudex cives antiqui oppidi nostri Myskocz... item Emericus Kazay similiter iudex... cives novi oppidi nostri Myskocz...«
(I. Szendrei: Miskolc város története, Okmánytár, III. 89. és 98. l.)

5. A Kazay-házra, illetőleg a Kazay–Kecskeméthy–Vay főutcai ősi telekre vonatkozó kiegészítő adatok még:

A Nyáryaknak miskolci egyik háza ún. »szabadkorcsmájú kuria« volt. »Ilyen volt Nyáry Zsigmond és Miklós kurijája, az úgynevezett Kazay-ház, melyet 3 szőlő és 1 pince tartozékaival 1645-ben 500 forintért elzálogosítottak Kecskeméthy Istvánnak és Forgó Pálnak oly feltétellel, hogy mivel korcsmájukat odaadták, Miskolcon ne szabadjon korcsmát kezdendő a kiváltás napjáig. Ezt a kuriát korcsmájával és mézsárszékével együtt 1651-ben 100 tallér toldalékot lefizetvén, véglegesen megvette Kecskeméthy István.« (Halmay–Leszli: Miskolc monográfiája, 51. l.)

»1645-ben a Nyáry-család Miskolc városában levő egyik házát Kecskeméthy Istvánnak adta el.« (I. Borovszky: Borsod vm. tört. I. 166. l. és Processus Tabulares = Kir. Táblai pörök irományai 1297. sz.)

A vizsgált telek további sorsáról tájékoztat a következő nyom: »Vajai Vay Ábrahám 1745-ben 8500 rénes forintért megveszi Kecskeméthy Miklós és neje, Tornallyay Zsuzsánna kőházát.« (Az Orsz. Levéltárban levő eredeti szerződésre utalva közli Szendrei: Miskolc város története, II. 516. l.)

Ezt a Széchenyi utca 5. sz. alatti régi kuriális telket, mely 1461-ben még Új-Miskolcnak számított, 1645-től 1745-ig a Kecskeméthy-, 1745-től kezdve a Vay-család bírta, de 1817-ben már Rósa görög kereskedő sajátja volt. Magát a telken levő emeletes házat Vay Ábrahám zsolcai földbirtokos építtette 1755-ben, de azt azonnal bérbe adta görög kereskedőknek 1756 elejétől kezdődőleg. (A bérleti szerződés teljes szövege Miskolc város Jegyzőkönyve II. kötetében, 1756. január havi bej. között.)

aztán új, ma is meglévő emeletes házat építtetett 1755-ben a régebbi Kazay-ház helyére. Az új épületet a következő, 1756. esztendőben görög kereskedők arrendálták ki. (Széchenyi utca 5.). Fenti bizonyíték alapján állíthatjuk, hogy 1458-ban a mai Széchenyi utca 1—9. számú háztelkei Új Miskolcon feküdtek. A Kecskeméthy-kúria benne van az 1690-es jegyzékben.

Ez időtájt viszont a Széchenyi utca déli sorát, annak 2—12. számok közötti szakaszát Ó Miskolcnak hívták, amire tanú egy 1460-ra utaló oklevél. Eszerint a *Herczeg-család* háza Ó Miskolc piacán állott, s ez a ház azonos a mai Széchenyi utca 12. sz. épület telkével, amelyet a Bárczay-család, egy század múlva, rokoni osztozkodás folyamán kapott. A családi vagyon-megosztást megőrlő okmány szerint a kérdéses ház Miskolc *óvárosának* piacán feküdt.⁶

A Bárczay-házra vonatkozó adatok sora az 1563., 1582., 1690., 1702., 1793. évekből pontosan megjelöli, hogy pontosan a mai Széchenyi utca 12. sz. házról van szó. Nyugat felőli házsomszédja a Hevesy-Dóry kúria volt. Ez utóbbi pedig 1572-ben kimondottan a Derék piac mellett feküdt, amely Ó Miskolc piactere volt. Ó és Új Miskolc nem alkotott két különálló, külön igazgatású községet, mert mindig csak egy magisztrátusa, egyetlen tanácsa volt. A Pecétől északra 1470 után települt *Újváros* szintén csak egy újabb kerülete lett az egyre nagyobbodó városnak, amelynek keretében a betelepülés utáni évszázad első felében még bizonyos adókedvezményeket élvezett. (L. Szendrei: Miskolc v. tört. III. 232—235. l. 1563. év.)

Miskolc városrészei 1500 körül

- I. Ó Miskolc a XIII. századtól,
- II. Új Miskolc a XIV. századtól,
- III. Újváros a XV. század végétől.

A főutca a XVI. században még nem ért tovább a Forgó-hídnál, de 1702-re levonult a Pece (kanyarjáig, a mai Beloiannisz (régente Újváros) utca sarkáig. Ugyanakkor dél felől is kiépült a házsor a 62. számú ház telkéig, amely telekkel szemben örölt a „Bük malom” nevű vízimalom. Ezen a soron az utca a XVIII. század végén levonult az Ady-hídig, vagyis a Pece torkolatáig, amint kitűnik ez az 1793-ban készült *teleklajstrom* részletes adataiból. (Lásd a vonatkozó 1793-as táblázatot!)

Miskolc a középkorban kizárólagosan *mezőgazdasági* település képét mutatta. A főutcán — piacon paraszti jellegű jobbágy udvarok sorakoztak egymás mellett. A keskeny (12—14 méter széles) *szalagtelkek* bejáratánál paticsfalú házak épültek, véggel az utcára, bejáratot hagyva a szénás szekerek számára. Hátrább ólak, szérú és boglyák rakodó helye, majd az udvar végén kert vagy szilvás következett. A telek lábját a Szinva, illetőleg, ha nem volt távol, a Pece medre, vagy parti sávja képezte.

A főutca városiasodása a XV. század végén indult meg. 1504-ben már több kőházat említenek itt. 1563-ban egy tucat kőházat írtak össze a nemesített udvarokon. Jóval később, 1690-ben az akkor Miskolcon található kúriális háztelkekből több

6. 1460. július 19-én Mátyás király Egerben kelt oklevelében a miskolci Herczeg Péter és testvérei házat, mely Ó Miskolc piacán állott, a diösgyöri királyi uradalomnak járó, minden adózás alól mentesíti. A kérdéses ház: »... domo eorum in theatro antiqui oppidi nostri Miskolcz existente...«

Ugyanennek a háznak a tulajdonjogát rögzíti le az egri káptalan 1582. március 4-én kelt levele, mely szerint az egykori Herczeg Péter-féle miskolci kúriát rokoni egyezkedés alapján Bárczay Szaniszló tartotta meg továbbra is. »... ac curiam nobilitarem in oppido Miskolcz«.

A Herczeg—Bárczay kúria azonos a mai Széchenyi utca 12. számú ház egykori telkével, mely a Bárczay familia nevén szerepel a miskolci nemesi teleklajstromokban 1563-ban, 1690-ben, 1702-ben stb. 1563. május 19-én »Domus nobilium... 14. Stanislai Barczay«. 1690. »Curia Familiae Barczay«.

(L. Szendrei: Miskolc város története, Okmánytár, III. 233. l. és Miskolc város levéltára, XXI. 124. sz. 1690.)

1702-ben. »13. kötel l. Barczay János úr«.

(L. Marjalaki K. L.: A miskolci Kötel Könyv 1702-ből. A Miskolci Herman Ottó Múzeum Közleményei, 1956. évi 2. füzet, 7. l.)

mint 20 nemesi lak adott városiasabb külsőt az akkor már fejlett kézműves-kereskedő színezetű utcának. Az 1702-i Kötél Könyvből kitérünk, hogy időközben a mezőgazdasággal foglalkozó népesség, a „gazdák”, szerényebb szóhasználattal jobbak, a tőkés elem elől valóssággal kiszorultak a városzéli utcákba, ahol eleinte még szérűskerteknek használt telkek voltak, helyükre pedig behúzódott a megyei hivataloskodó nemesi osztály. 1650—1750 között szinte befejeződött az egész főutca birtokba vétele a nemesi réteg által, akiket viszont 1760—1817 között, a kapitalizmus előretörésével csaknem teljesen kiszorított főutcai hadállásaiból a görög kereskedő-kompanyia. Földművelő paraszt alig maradt itt hírmondónak, de jómódú iparos mindig akadt továbbra is, mivel a főutcán a piac és műhely közelsége a kézművest egyúttal piaci áruházzá tette.

A főutca belső szerkezetében más elváltozás is történt a XVIII. század folyamán. Ebben az időszakban *felaprózódott* a telkek jelentékeny része, különösen a Széchenyi utca északi vonulata. Az utcai front keskenysége miatt nem lehetett a telkeket hosszabban kettéhasítani, ehelyett divatba jött az udvarok hátsóbb részeinek széttagolása, közös bejárati jog fenntartásával. Így keletkeztek a *zugok*, amelyekben az ott levő telkek csak a közös kapubejáraton közelíthetők meg. A Széchenyi utca 35—101. közötti valamennyi telke ilyen zugokba torkollik. A 91—101. sz. kapu pl. 6 önálló belső udvar közös bejárata lett.

A főutca elnevezései

Miskolc főutcájának legkorábbi neve „piac” vagy „piac utca” volt. Ezt a nevet nem a hatóság adta neki, hanem a nép ajkán alakult ki, mivel igen régi idő óta piacul, vásártérül szolgált.

A korai latin nyelvű szövegekben általában „theatrum”-nak írják, piactér értelemben. (Itt itt zajlott le, itt játszódtott le a piaci élet.) Ilyen néven szerepel többek között az 1460., 1489., 1500. évi és több középkori oklevélben. Ugyanakkor a „platea” szó már szorosabb értelemben vett utcát jelöl, így pl. 1376-ban „platea Fabiani”, azaz Fábíán utca.

Latin szövegben magyar szóval 1548-ban „Pyach” a neve. Majd 1550-ben már a Deák János háza a Piac felső végén kiágazó *utcában* „in publico platea” fekszik, s a háznak nyugat felőli szomszédja: „ab occidente vero secus viam *pyac melleth valo ucavocatum*”, tehát az a ma is meglévő kis köz „Piac mellett való utca” nevet viselt. A kérdéses ház Deák János halálával került a város kezébe és századokon keresztül ott volt a város mézárszéke és kocsmája. (Innen a Mészár utca elnevezés a régebbi Fábíán utca név helyett. (Mai megjelölés: Tanácsház tér 3. szám.)

A főutca a XV. században már kelet felé nyúlni kezdett, s emiatt nem elégedtek meg a „Piac” elnevezéssel, hanem az utca egyes szakaszainak megkülönböztető neveket adtak, így jött használatba az Alsó Piac, meg a Derék Piac szó. Így 1572-ben pl. a Sötétkaputól nyugatra Derék Piac, északra meg Alsó Piac volt az útvonal neve. Maga a Derék Piac akkor még nem utcának, hanem térnek, a város fő piaca helyének számított.

1710-ben *Nagy utca* az írásban használt név,

1793-ban *Derék utca* az egész utcát jelölő név,

1817-ben *Piac utca* a hivatalos megnevezés, de Alsó és Felső bevezető jelzővel volt megtoldva.

Érdekes, hogy „Fő utca” alakban sohasem volt hivatalos elnevezése, viszont a nép közhasználatában 1900 tájától kezdve jóformán csak így lehetett hallani. Azeelőtt pedig, közel félezer éven keresztül valódi jellegének megfelelően Piacnak mondták, tekintet nélkül arra, hogy a hivatalos iratokba más néven került bele. Különben 1874-től Széchenyi utca a hivatalos elnevezés.

A főutca háztelkei régen és ma

A Széchenyi utca házai ma észak felől az 1—121. házzszámot, dél felől a 2—96. házzszámot viselik. A 35—101. számok között gyakoriak a *zugok*, összevont házzszámokkal jelezve, így pl. 35—41., 67—83., 91—101. stb. A közöknek csak a főutcáról van bejáratuk az udvar felé, amelyek valamikor régen egy telket alkottak, de a XVIII. században apró önálló háztelkekre darabolódtak. Bent a közben aztán minden telekrész külön házzszámot kapott. Így a 35—41-es jelzésű főutcai kapu a 35., 37., 39. és 41-es számú házakhoz vezet.

A főutcáról összegyűjtött bőséges adattömeget igyekeztem *táblázatokba* tömöríteni, amelyek kevés helyen elmondják az utca összes háztelkeire vonatkozó fontosabb tudnivalókat. Könnyebb megértés céljából minden táblázat mellé odaírtam a mai hivatalos utca-neveket és a mai házzszámokat.

A Széchenyi utca fundusai (háztelkei) 1793-ban

Mai házzszám	1793-ban	Fundus neve vagy új tulajdonosa	
A Derék utca északi oldala a Tanácsház-tértől a Kazinczy utcáig			
Tanácsház-tér			
	9. szám	7.	Sárkány Dávid — Dombó Sámuel
	11.	8.	Gyöngyösi-féle — Király Mátyás
	13.	9.	Almásy Józsefné 2 ¹ / ₂ , Dóry András-féle
Széchenyi utca			
	1.	10.	Korona vendégfogadó — b. Dóry András-féle
	1.	11.	báró Dóry Lászlótól vették görög kereskedők
	3.	12.	Sisári Kovács-féle — gör. ker. Sagona D.
	5.	—	(Kecskeméthy—Vay-féle, 1817-ben Rósa T.)
	7.	13.	Bajcsyné — Dóry fundus — Tupliczki görög
	9.	14.	Uradalom kocsmája és görög bolt
Kossuth utca			
	2.	—	Tapolcai apátság háza
Széchenyi utca			
	11.	15.	Szentpéteri-féle
	13.	16.	Sárkány-féle — Szonte Tamás görög kereskedő
	15.	17.	Nagy F. és Makai-féle — Peszkár T. görög
	17.	18.	Zabari — Trangus doktor — Svartner D.
	19.	19.	Kun István-féle
	19.	20.	Nyíró-féle — Vay József
	21.	21.	Tilai-féle — Szathmáry Király — Pilta görög
	21.	22.	Ötvös-féle — Kun — Pilta görög
	23.	—	Forrai-féle, városé lett 1729-ben
			Forrai-féle, városé lett 1724-ben
			(itt volt a Nagy Kvártélyház, 1847-től színház)
Déryné utca (Szabari = Boldog Asszony) utca			
	2—12.	29.	Ráczkői fundus — Barkassy
Széchenyi utca			
	25.	30.	gróf Haller — gróf Berényi
	27.	31.	Molnár Zsigmond
	29.	32.	Dóry Lénárd-féle, Böllertől Vizsolyi I.
	31.	—	Uradalmi »3 rózsa« (régen Kura) vendéglő
	33.	33.	Bodgál (előbb Czuczor-féle) — Jankovics görög
	33.	34.	Juhász Lakatos — Szudi György

Mai házszám	1793-ban	Fundus neve vagy új tulajdonosa
—	35.	(új utca) = Kazinczy utca 1794-től Gyöngyösiné Dóry — Imri Gyöngyösiné — Dóry — Imri
Kazinczy utca 2—12.	36.	Debreczeni Lakatos — Borsi — Harsányi
Széchenyi utca 35.	37.	Molnár Pál
<i>Északi oldal (Kazinczy utca és Ady-híd között)</i>		
— Kazinczy utca (1794-től nyílt meg)		
2—12.		Debreczeni Lakatos
Széchenyi utca		
35—41. szám	37. fundus	Molnár Pál
43—47.	38.	Pap (Okányi)-féle
49—55.	39.	Velezdi
57—59.	40.	Muraközy Zsigmond
61—65.	41.	Debreczeni István
67—83.	42.	Aszalay Ferenc
85—87.	43.	Sütő-féle
89.	44.	Sárkány-féle (Czakó)
91—101.	45.	Szalontai Nagy-féle
103—105.	46.	Benkovits — Tallián
107.	47.	Bató-család
109.	—	— Kis Újváros utca — — Pece folyása —
<i>Déli oldal</i>		
42.	177.	Debreczeni György — Forgó-híd —
46.	178.	Berzi István
48.	179.	Bakos György és
50.	180.	Bakos Mihály
52.	181.	Frim Adám
54.	182.	Győri Czakó-féle
.	183.	Debreczeni Gábor (kicsi)
56.	184.	Bede János
58.	185.	Győri Czakó Sámuel (Boldizsár-féle)
60.	186.	Sós Györgyné
62.	187.	Piskóti Benedekné — Szinván át vivő szekérút —
64—82.	188.	Bükk Zsigmond-féle 3½ fundus (1817-ben már 10 ház állott itt, de még akkor is Okolicsányinéval együtt adózik)
84.	189.	Igó Zsigmond (kicsi)
86.	190.	Jakab István
88.	191.	Nagy Stéfán-család
90.	192.	Jós Mihály — utca = Munkácsy utca —
.	193.	Bona István
92.	194.	Berzi Miklós
.	195.	Kopnyik (Écsegi Kistól)

Mai házszám	1793-ban	Fundus neve vagy új tulajdonosa
94.	196.	Bakos András (Rácz)
96.	197.	Bakos Mihály
	198.	— Pece folyása (= Ady-híd) — Szepessy szántóföldje
Derék utca déli oldala és közei a Szabadság-tértől a Forgó-hídig		
Tanácsház-tér		
18.	320.	Fúzi András-féle
20.	319.	Miskolczi-féle — Balogh Ferenc
Szabadság-tér		
2—4.	318.	Bükk Zsigmond-féle, Bárány és Schubits T. Szabadság-tér
Széchenyi utca		
2.	158.	Szirmay-féle: Mezey György és a téren 3. Iván Gy.
4.	159.	Barczi-féle, 3 Nosticzius
6.	160	Szentmiklósy-féle, Mezey József
6.		Palóczy-féle, Mezey L.
8.		Muraközy-féle, Mezey J.
8.		Gombos Ferenc
10.	161.	Aszalay-féle, Falk E. zsidó
Rákóczi utca, Sötét-kapunál		
2.	162.	Dóry felház-ban Gyémánt Márton görög keresk.
.	163.	Dóry felház-ban Kozma Miklós görög keresk.
.	164.	Dóry felház-ban hátul Rózsa István görög ker.
.	165.	Dóry felház-ban hátul Titenberger Benjamin
10.	166.	zugban Zsupán Mihály görög kereskedő
14.	167.	utca sarkán Grabóczki János görög keresk.
1—5.		Dóry András alsó háza és a vágóhíd
Széchenyi utca		
12.		Bárczay-féle
14.		Bócsi Szabó—Gombkötő-féle
16.		Kovács Sámuel-féle
18.		Dóry—Boldizsár-féle — Demtsa N. görög keresk.
20.	171.	Szentlászlai-féle — Visnyovszki görög kereskedő
22.	172.	szkárosi Nagy — Kubinyi — Levandovszki görög
24.	172/b.	Kaposy-féle, Rottenstein, gr. Gvadányi — bérli: Zsámbik Tamás görög kereskedő
26.	—	Szűgyártó-féle, a város Kis Kvartélyháza
Város malmához vivő köz, itt Ny felől a Luczi kocsmá		
28.		Borbély fundus maradáka és város malma
30.	173.	Bodgálok-féle, Áts-családé, Góts Mátyás bérli
32.		Jacsó-féle
36.		Dóry-féle
38.	175.	Debreczeni Lakatos-féle, Lévai Márton
40.	174.	Pálosok kúriája-féle
42.	176.	Berghofer András, Bogár bérli
44.	177.	Debreczeni György emeletes új kőháza, ez volt a lebontott Megay-ház
A Forgó-hídhoz vivő utca		
46.	78.	Berzy fundus

Főutcai háztelkek 1817-ben

Mai házszám	1817-ben	Tulajdonos neve	Telek négyszögöl
Tanácsház-tér			
11.	2681—2687.		
13.	2688.	Almásy Károly — — — — —	1120
Széchenyi utca			
1.	2689.	Korona vendégfogadó — — — — —	1421
3.	2690.	Pompéry, Pataki, Vadnay — — — — —	1120
5.	2691.	Rósa Antal (Kecskeméthy) — — — — —	470
7.	2692.	Kristóf v. Sztaver T. — — — — —	462
9.	2693.	Görög egyház (Sérfai) — — — — —	682
Kossuth utca			
—	2694.	Perje András — — — — —	6
1.	2695.	özv. Dimcsa Jánosné — — — — —	125
3.	2696.	Kaszárnyához ház — — — — —	260
2.	2697.	Tapolcai apátság háza — — — — —	400
4.	2697.	özv. Baumgartnerné — — — — —	—
Széchenyi utca			
11.	2698.	Dimcsa Naum, hátul — — — — —	63
.	2699.	Losontzy József, elül — — — — —	250
13.	2700.	Szonte Pál (Sárkány) — — — — —	458
15.	2701.	Peszár János (Nagy P.) — — — — —	438
17.	2702.	Svartner Sámuel (Zabari) — — — — —	338
19.	2703—2708.	(Kun- és Nyíró-félék) Kun I., Ráth M., Kun J. — — — — —	273
		Vay, Bodolay, Izsó, Tisko. — — — — —	628
21.	2709—2714.	(Tilai- és Ötvös-félék) Pilta Mihály 523, Kun M. Szűcs, Debreczeni, Faragó, Kun József 58 □-öl =	692
23.	2715.	Almásy, Kolináry (Forrai-féle) — — — — —	227
Déryné utca			
1.	2716.	Katonai Nagy Kvartélyház — — — — —	—
3.	2717.	(Forrai János-féle) bolt — — — — —	6
4.	2741.	(Ráczkövi-telek) Szilágyi S. — — — — —	60
2.	2742.	(Ráczkövi-telek) Vizsolyi István — — — — —	22
Széchenyi utca			
25.	2743.	báró Orczy, Kutser (Berényi) — — — — —	486
27.	2744.	Molnár Zsigmond — — — — —	114
	2745.	Mezey László örökösök — — — — —	240
	2746.	Szabó Ferenc — — — — —	119
29.	2747.	Vizsolyi István — — — — —	526
31.	2748.	Uradalmi »3 Rózsa« vendégfogadó — — — — —	395
	2749.	Fröhlich András — — — — —	120
	2750.	Leszik Dániel — — — — —	123
Kazinczy utca			
5.	2751.	Zár György—Milesz Gáspár — — — — —	250
3.	2752.	Gantzberger F., Kastély J. — — — — —	142
1.	2753.	Esztergomly Dániel — — — — —	22
Széchenyi utca			
33.	2754.	özv. Jankovics Adámné és — — — — —	490
	2755.	özv. Apostolovics Jánosné	

Mai házszám	1817-ben	Tulajdonos neve	Telek négyszögöl
Kazinczy, akkoriban Vereshíd utca			
2.	2756.	Kraudi J. Benjámín — — — — —	212
4.	2757.	Szabó Mihály — — — — —	146
Széchenyi utca			
35.	2765.	Molnár Pál — — — — —	68
35—41.	2762.	Sárkány Dávid — — — — —	120
	2763.	Janovszki Tamás — — — — —	75
„	2764.	özv. Perjésy Ferencné — — — — —	199
„	2765.	Molnár Pál, utca felől — — — — —	68
43—47.	2766.	Einbeck Ferenc — — — — —	127
„	2767.	Okányi Mátyás — — — — —	83
„	2768.	Bendik György — — — — —	99
„	2769.	Helmik Frigyes — — — — —	92
„	2770.	Kunzer János — — — — —	72
„	2771.	Mauks Donát — — — — —	92
49—55.	2772.	Lövei György — — — — —	222
„	2773.	Velezdi Mihály — — — — —	130
„	2774.	Rigó Ferenc — — — — —	105
„	2775.	Timkó György, utca felől — — — — —	70
57—59.	2776.	Draskóczy—Czeper, utcára — — — — —	38
„	2777.	Debreczeni F. — — — — —	54
„	2778.	Debreczeni György — — — — —	220
„	2779.	Tóth József — — — — —	122
„	2780.	Czeper Sámuel és József — — — — —	175
61—65.	2781.	Debreczeni László és — — — — —	177
„	2782.	Debreczeni János — — — — —	
„	2783.	Debreczeni István — — — — —	96
„	2784.	Mesa György és Stollman — — — — —	120
„	2785.	Debreczeni Mihály, elül — — — — —	155
67—83.		Aszalay-féle régi telek	
„	2786.	Kolonics Mátyás, utcára — — — — —	152
„	2787.	Bendész Lajos — — — — —	49
„	2788.	Blumenkron Gáspár — — — — —	157
„	2789.	Huszt János — — — — —	116
„	2790.	Salczer János — — — — —	123
„	2791.	Novák és Bereti — — — — —	155
„	2792.	Molnár András — — — — —	57
„	2793.	Mésa György — — — — —	73
„	2794.	Potturnyai Dániel, Anna u. — — — — —	87
85—87.	2795.	Nosticius Sámuelné, utcára — — — — —	54
„	2796.	Siffer József — — — — —	42
„	2797.	Kospach Antal — — — — —	25
„	2798.	id. Nosticius Sámuel — — — — —	129
„	2799.	Csontó István — — — — —	154
„	2800.	Matulay Péter — — — — —	141
89.	2801.	Czakó Sámuel, István (Sárkány-féle) — — — — —	536
		Szalontai Nagy fundus:	
91—101.	2802.	Kmetonyi Imre, utca felől — — — — —	71
„	2803.	Novák János — — — — —	58
„	2804.	Beringer Károly — — — — —	66
„	2805.	Kőrösi János — — — — —	71
„	2806.	Ketskés György — — — — —	318

Mai házászámok	1817-ben	Tulajdonos neve	Telek négyszögöl
„	2807.	Beringer Károly — — — — —	69
„	2808.	Deáki József — — — — —	127
„	2809.	Kmetonyi Imre, utcára — — — — —	100
103—105.	2810.	Dudinszky János úr — — — — — (azelőtt Benkovits, Tallián telek volt)	1040
107.	2811.	Draskóczy Sámuel — — — — —	205
„	2814.	Bató György — — — — —	218
„	2815.	Bató Jánosné — — — — —	110
„	2816.	Bató József — — — — — Bató-telekből részesek, Beloianisz utca felől	91
„	2817—19.	Kőrösy 141, Fűrész 121, Fejér 522	
109.	2812.	Oláh Mihály — — — — — Északi oldal vége, 111—121. számú házak	112
Beloianisz = Kis Újváros utca (Pece régi medre)			
1.	2813.	Ketskés János — — — — —	85
„	2814.	Bató György — — — — —	218
„	2815.	Bató Jánosné — — — — —	110
„	2816.	Bató József — — — — —	91
3.	2817.	Kőrösy János (Bató-féle) — — — — —	141
	2818.	Fűrész Pál (Bató-féle) — — — — —	121
5.	2819.	Fejér András (Bató-féle) — — — — —	260
2.	2883.	Pausendorfer — — — — —	73
Széchenyi utca			
111.	2884.	Loy József — — — — —	110
	2885.	Huszka András — — — — —	73
113.	2886.	Mazer András — — — — —	435
115.	2887.	Breitschneider Dániel — — — — —	1176
	2888.	Kosztelnik János — — — — —	110
117.	2889.	Sármán Sámuel, zsidó — — — — —	520
119.	2890.	Tinschmidt János — — — — —	190
121.	2891.	Kázár Márton — — — — —	150
Búzavásár			
1.	2892.	Matsuga János — — — — —	46
<i>Főutca déli oldala, 2—96 házászámok.</i>			
Tanácsház-tér			
18.	755.	Fúzy Sámuel — — — — —	276
20.	754.	özv. Balogh Ferencné — — — — —	338
Szabadság-tér			
2—4.	753.	Gombos Ferenc (Bükk-féle) — — — — —	1252
	752.	Ref. egyház malma — — — — —	60
5.	751.	Skarkay Imre — — — — —	90
3.	750.	özv. Iván Györgyné — — — — —	75
1.	749.	Juhász József (tér lett) — — — — —	69
Széchenyi utca			
2.	748.	Mezey György (Szirmay-féle) — — — — —	85
4.	747.	3 Nostitius (Barczy-féle) — — — — —	397
6.	746.	ör. Mezei József (Szentmikl.) — — — — —	461
6.	745.	Mezey László (Palóczy-féle) — — — — —	425
8.	744.	Stajovics Péter (Muraközy-féle) — — — — —	444
8.	743.	Dursza Miklós (Aszalay) — — — — —	464

Mai házsámok	1817-ben	Tulajdonos neve	Telek négyszögöl
Rákóczi utca, Sötét-kapun át 1—14. számig			
2.	733.	Gör. kel. egyház — — — — —	281
10.	734.	Falk és Stern (Széchenyi utca) — — —	281
	666/2.	Apátsági malom (Szinván)	
4.	738.	özv. Gerga Györgyné — — — — —	100
6.	737.	Szonte Pál — — — — —	74
8.	736.	Kozmiczki Antal — — — — —	74
10.	735.	Dona Naum — — — — —	95
10.	742.	özv. Zsupán Mihályné — — — — —	314
12.	740.	Svarcz János — — — — —	78
12.	741.	Retter György (Szinva felől) — — — — —	60
14.	739.	özv. Grabovszki Györgyné — — — — —	173
1.	730.	Czinczifa Ádám görög — — — — —	394
5.	731.	Uradalmi vágóhíd — — — — —	321
Széchenyi utca 12-től kelet felé 96. számig			
Széchenyi utca			
12.	730.	Uradalmi kvártély iroda (Bárczay) — —	242
14.	729.	Rácz Márton úr (B. Szabó—Gombkötő) —	128
	728.	Szabó Márton (udvarban) — — — — —	48
	727.	Kiss József (udvarban) — — — — —	62
	726.	özv. Boros Mátyásné (Szinva mellett) —	82
	725.	Nagy József (Szinva mellett) — — — — —	62
16.	724.	özv. Dimcsa Tiv.-né, Tamás (Kovács S.-féle)	381
18.	723.	Nagy S. és Molnár Gy., Dóry—Boldizsár —	90
	722.	Molnár György (hátul) — — — — —	258
20.	721.	Visnyovszky Konst. (Szentlászlai) — —	329
22.	720.	Levandovszky Ferenc ör. (Szkárosi Nagy F.)	322
24.	719.	Dursza Demeter (Kaposy—Dóry-féle) —	478
26.	718.	Kis Kvártélyház (Sziójyártó-féle) — —	264
	717.	Luczi kocsmá (Borbély-telekből) — — —	76
Utca a város malmához (Borbély-telekből)			
28.	716.	Város malma (Borbély-telekből) — — —	67
28.	715.	Katonai órház (Borbély-telekből) — —	21
30.	714.	Ács János (Bodgál-féle) — — — — —	176
32.	713.	Hekl Sámuel — — — — —	87
34.	712.	Pozevics Sámuel (Jacsó-féle) — — — — —	76
36.	711.	Ernst Simon zsidó (Dóry F.-féle) — —	238
38.	710.	Kraudi Sándor (Debreczeni Lakatos-féle)	84
40.	709.	Surányi György (Pálosok kúriája) — —	100
42.	708.	Debreczeni Gábor (Megay-ház volt) — —	28
44.	707.	özv. Bogár Dánielné (42—44. sz. lebontva)	65
Forgó-hídhöz vivő utca			
46.	78.	Berzi János — — — — —	134
48.	77.	Bakos Pál — — — — —	134
50.	76.	Bakos György — — — — —	78
	75.	Bakos Ferenc (Frim felől) — — — — —	129
52.	74.	Frim Ádám — — — — —	162
54.	73.	Bedő József (Győri Czakó-féle) — — —	118
	72.	Sütő Sámuel (utca felől) — — — — —	118
56.	71.	Debreczeni Sándor — — — — —	289
58.	70.	Bedő József (184) 1793-ban — — — — —	175

Mai házszámok	1817-ben	Tulajdonos neve	Telek négyszögöl
Széchenyi utca			
	69.	Győri Czakó J.—Boldizsár-féle	— — — 158
60.	68.	Einpach Ferenc (186—1793) Sós Gy.-né	— — — 75
62.	67.	Piskolczy János (187—Piskótiné)	— — — 148
	66.	Uradalmi mézárszék	— — — — 8
		Szekérút (azóta köz és hfd lett)	
64—66.	{ 65.	Steinheifel Mihály	— — — — — 176
	{ 64.	Pepik Márton	— — — — — 144
	{ 63.	Debiczky Mihály	— — — — — 186
68.	62.	Bükk László úr	— — — — — 250
70.	{ 61.	Krausz József	— — — — — 108
	{ 61.	Teper György (Szinva felől)	— — — — — 158
72.	59.	özv. Okolicsányi Jánosné	— — — — — 300
		1817-ben 55—65-ig Okolicsányi Jánosnéval együtt adózik = Bükk Zs. 3 ¹ / ₂ fundus	
74.	58.	Novák András	— — — — — 252
76.	57.	özv. Baumert Gottfridné	— — — — — 216
78.	56.	Teper János	— — — — — 206
80.	55.	Feriáncz Pál	— — — — — 208
82.	54.	Némethi János	— — — — — 44
	52. }	Jakab István	— — — — — 222
	53. }	Tóth Ferenc	— — — — — 62
84.	51.	Teleky József	— — — — — 214
86.	50. }	Szabó Mihály	— — — — — 44
88.	49. }	Nagy Stépán István	— — — — — 58
90.	48. }	Juhos István, főutcai rész	— — — — — 132
	47. }	Göboly András	— — — — — 240
utca a Fáy-malom felé = Munkácsy utca			
5.	46.	Szecska Mátyás	— — — — — 60
3.	45.	Bona István	— — — — — 105
	44.	Bona János	— — — — — 84
1.	43.	özv. Boros Péterné	— — — — — 84
Széchenyi utca			
92.	42.	Berzi János (ÉK sarok)	— — — — — 67
94.	41.	Szilágyi József (Pece felől)	— — — — — 84
96.	40.	Pazar István (Pece torok)	— — — — — 290
Pece folyása a Szinvába			
Pecén túl, K felől Szepessy-család régi szántóföldjei			

1666-os adólajstrom

Az 1666. évből maradt meg a legrégebb adólajstrom, amelyben Miskolc város valamennyi külön kenyéren élő lakosa fel van sorolva. A 870 adózó 10 Seriesben, azaz adóközrzetben következik, nagyjában ugyanolyan sorrendben, mint az 1686-ból fennmaradt törökadó kivetés névsora. Ezzel szemben a Kötel Könyvben (1702) csupán a kötelbeli fundusok tulajdonosai szerepelnek.

Mai utca és házzszám	Adózó neve 1666-ban	1686-ban	Kötel sorszáma 1702-ben
I. adóközrzet			
Hunyadi utca 1—7. sz.			
I. adóközrzet, Hunyadi utca 1—7. sz.			
3. szám	Szepessy Mátyásné — — — — is		6.
	Lakatos István — — — — is		8.
	Damphi Péter — — — — is		
3.	Varga György — — — — is		6. (?)
	Pathai István (Dóry) — — — — is		7.
	Eötvös Miklós — — — — is		6.
1.	Bikkesi István — — — — is		5.
	Kereskényi Pál — — — — is		5.
	Czene András — — — — is		(Hunyadi u.)
	Kis Bereczkó György — — — — is		(Hunyadi u.)
Tanácsház-tér, déli oldal 10—22. sz.			
	Szűgyártó Gergelyné — — — — is		
	Sípos Jánosné — — — — is		10.
20.	Miskolczi Péter — — — — is		10.
	Borbély Gergely — — — — is		9.
	Borbély Ferenc — — — — is		
	Nagy János — — — — is		11.
Szabadság-tér (sarok)			
2.	Uza Sándor — — — — is		
	Mészáros Miklós — — — — is		
Széchenyi utca 1—107. sz.			
6.	Palóczi János — — — — is		16.
8.	Csindom János — — — — is		
	Rác Kalmár Mátyás — — — — is		
	Szűcs István — — — — is		
1.	Bodolai György — — — — is		17.
1.	Dóry Bálint — — — — is		17.
3.	Borbély István — — — — is		17.
3.	Raksándi Miklós — — — — is		17.
	Kecskés István — — — — is		17.
	Fűzi András — — — — is		18.
5.	Kecskeméthy István — — — — is		18.
	Csoma István — — — — is		
7.	Rác György — — — — is		18.
	Gellérty István — — — — is		
II. közrzet, Széchenyi utca 8—12—46., 9—107. és Rákóczi utca 2—14. sz.			
	Csapó János — — — — is		11.
	Seres János — — — — is		11.
	Nagy János — — — — is		11.

Mai utca és házszám	Adózó neve 1666-ban	1686-ban	Kötél sorszáma 1702-ben
Rákóczi utca 1—3. sz.	Dőry András — — — — — is		13.
	Gáabri Mészáros Mátyás — — — — — is		
	Víg Márton és András — — — — — is		
16.	Kovács István — — — — — is		14.
18.	Boldizsár István (majd Dőry) — — — — — is		14.
20.	Szentlászlai Gy. — — — — — is		14.
11.	Abádi János (Danka) — — — — — is		19.
13.	Borbély István (Sárkány) — — — — — is		20.
15.	Nagy Pál (17. Zabari-féle) — — — — — is		20.
19.	Kun János, 19. Nyirő Mihály 21. — — — — — is		20.
21.	Tilai Bálint (és Ötvös Mátyás) — — — — — is		21.
23.	Forrai János — — — — — —		21.
Déryné utca 1., 3., 5. és 2. sz.	György deákné (Forrai János) — — — — — is		22.
	Miskolczi János (Kéri-féle) — — — — — is		43.
	Ráczkövi István — — — — — is		22.
Széchenyi utca			
26.	Szjgyártó András — — — — — is		25.
28.	Mihály Gergelyné (Borbély) — — — — — is		
30.	Bodgál János — — — — — is		26.
32—34.	Jacsó András és Gergely — — — — — is		26.
36.	Ács Mihály — — — — — is		
38.	Debreczeni István — — — — — is		26.
49—55.	Velezdi Jánosné — — — — — is		28.
	Velezdi Mihály — — — — — —		
57—59.	(később Czeper-telek)		
61—65.	Debreczeni János — — — — — is		29.
67—83.	(később Aszalay)		
85—87.	Sütő György — — — — — is		29.
	Sütő István — — — — — is		
	Sütő János — — — — — —		
89.	Szűcs András (majd Sárkány) — — — — — is		30.
91—101.	Szalontai Nagy Gáspár — — — — — is		30.
	Szalontai Nagy András — — — — — —		
103—105.	Veres Miklós (Aszalay, Tallián) — — — — — is		31.
107.	Bató Gergely — — — — — is		31.
	— Pece folyása —		

A Kötél Könyv fundusai (háztelkei) 1702-ben

Mai házszám	Kötél-beli telektulajdonos	Kötél sorszáma
Hunyadi utca 1., 3., 5.		
1.	Bikkési István — — — — — — — — — —	5.
	Kereskényi Pál — — — — — — — — — —	5.
	Eötvös Miklós — — — — — — — — — —	6.
	Pathai István (Dőry) — — — — — — — — — —	7.
3—5.	Szepessy Mátyásné — — — — — — — — — —	6.
	Bükk malom és kúria — — — — — — — — — —	
	Varga György — — — — — — — — — —	6.

Mai házszám	Kötel-beli telektulajdonos	Kötel sorszáma
Tanácsház-tér		
	Déli oldal	
20.	Sípos Jánosné — — — — — — — —	10.
	Miskolczi Péter — — — — — — — —	10.
	Borbély Gergely — — — — — — — —	9.
	Nagy János — — — — — — — —	11.
Széchenyi utca és két déli kiágazása (Szabadság-tér, Rákóczi utca)		
	Csapó János — — — — — — — —	11.
	Seres János — — — — — — — —	11.
	Nagy János — — — — — — — —	11.
Rákóczi utca 1—3.	Dőry András — — — — — — — —	13.
	Gáabri Mészáros Mátyás — — — — — — — —	
Széchenyi utca		
2.	Szirmay István — — — — — — — —	15.
4.	Barczy György — — — — — — — —	15.
	Szentmiklósy — — — — — — — —	15.
6.	Palóczy-familia — — — — — — — —	16.
8.	Muraközi Márton — — — — — — — —	16.
10.	Aszalay András 2 f.— — — — — — — —	16.
1.	Bodolai és Dőry Bálint 2 — — — — — — — —	17.
1.	Borbély András — — — — — — — —	17.
1.	Kecskés András és Raksándi — — — — — — — —	17.
3.	Mészáros céh — — — — — — — —	18.
	Fúzi-familia — — — — — — — —	18.
5.	Kecskeméthy István — — — — — — — —	18.
7.	Ráczy György — — — — — — — —	18.
9.	Sérafi-ház fele — — — — — — — —	19.
	Czikó (ma Kossuth) utca — — — — — — — —	19.
	Tapolcai apátság (sarok) — — — — — — — —	19.
11.	Szentpétery Imre (Danka Balázs-féle) — — — — — — — —	19.
13.	Sárkány István — — — — — — — —	20.
15.	Nagy Pál — — — — — — — —	20.
17.	Zabari János — — — — — — — —	20.
19.	öreg Kun János — — — — — — — —	20.
19.	Nyíró István — — — — — — — —	21.
21.	Tilai Bálint — — — — — — — —	21.
21.	Ötvös Mátyás — — — — — — — —	21.
23.	Forrai János — — — — — — — —	21.
	Forrai János 2 f. (Színház) — — — — — — — —	22.
Déryné utca	Ráczkövi István, Déryné u. 2. — — — — — — — —	22.
	Debreczeni Lakatos István — — — — — — — —	22.
	Fúzi György — — — — — — — —	23.
Széchenyi utca		
27—29.	Körei István — — — — — — — —	24.
	Lakatos Márton — — — — — — — —	24.
31.	Sziksza Kura János (Szendrei Márton-féle) Kura kocsmá — — — — — — — —	24.
33.	Czuczor János — — — — — — — —	24.
22.	Szkárosi Nagy Ferenc — — — — — — — —	25.
24.	Kapossy Sámuel — — — — — — — —	25.
26.	Szűjjártó András (majd Kis Quartély ház) — — — — — — — —	25.

Mai házszám	Kötel-beli telektulajdonos	Kötel sorszáma
28.	Borbély Istók — — — — —	25.
30.	Bodgálok — — — — —	26.
32—34.	Jacsó András — — — — —	26.
36.	Dóry Ferenc — — — — —	26.
38.	Debreceni Lakatos Ferenc — — — — —	26.
40—42.	Pálos barátok házai — — — — —	27.
	Varga Mátyás — — — — —	28.
49—55.	Velezdi Mihály — — — — —	28.
	Velezdi Márton — — — — —	28.
57—59.	(Dóry—Boldizsár-féle, Czeper) — — — — —	28.
61—65.	Debreczeni Mihály — — — — —	29.
67—83.	(később Aszalay-telek) — — — — —	29.
85—87.	Sütő György — — — — —	29.
89.	Szűcs András (majd Sárkány—Czakó) — — — — —	30.
91—101.	Szalontai Nagy Gáspár 1½ — — — — —	30.
103—105.	Veres Miklós (Aszalay—Tallián) — — — — —	31.
107.	Bató Gergely — — — — —	31.
	— A Pece folyása —	

Az 1768-as házrajstrom

Mai házszámok	1768-ban	Tulajdonos (lakó) neve
— Piac utca, Észak felől —		
	1. és 2.	Rácz-család (ma Szemere-kert)
Tanácsház-tér		
	3.	Vármegye Háza, 7 kémény
1.	4.	Szalay Ferenc
3—9.	5.	Balogh János
	6.	Polgári G. és Szalatnaki János
	7.	Fodor István és Pap János
	8.	Bereghszászi Mihály
	9.	Szj Imre, Csorba, Szebenyi
11.	10.	Domby Sámuel (előbb Sárkány-telek)
11.	11.	Gyöngyösi István (Király Mátyásé lett)
13.	12.	báró Dóry Katica, később Almányé lett
Széchenyi utca		
1.	13.	Diósgyőri uradalom udvarháza
1.	14.	Dóry László-féle. E két telken épült később a <i>Korona fogadó</i>
3.	15.	Sisári Kovács Gábor
5.	.	(valószínűleg az uradalom elkobozta)
7.	16.	Bajcsy fundus, Mezei, Dobos,
9.	17.	volt Sérafi kúria, a várostól urad. kézbe
	18.	Tapolcai apátság háza, több bérlővel
11.	19.	Szentpéteri-féle, Dimcsa Ferenc görögé
13.	20.	Sárkány Pál-féle, Zsámbik Tamás görögé
15.	21.	Nagy Ferenc fundusán Rósa György görögé
17.	22.	Dr. Trangus, Zabari-féle
19.	23.	Kun Mihály és István
19.	24.	Bacsonyi Cseke János, Nyirő-féle
21.	25.	Szathmáry—Király, Tilai-féle, később Pilita g.-é

Mai házszámok	1768-ban	Tulajdonos (lakó) neve
21.	26.	Kun-család, Ötvös-féle telek
23.	27.	Uradalmi lett, Forrai-féle
	28.	Quartély Ház, Forrai-féle, ma színház Déryné utca 1—3. és 2—12.
	29.	Vizsolyi-telek, ¹⁶ felé több ház épült rajta
25.	30.	Haller-féle, később gróf Berényi—Orczy
27.	31.	Molnár Zsigmond
29.	32.	Dőry Lénárt fundusa, puszta
31—33.	33—34.	Uradalom kocsmája (volt Kura kocsmá, később »3 Rózsa« fogadó)
33.	35.	Bodgál István
	36.	Abádi Mihály, Szudi György
	37.	Kis András, Gyöngyösi László stb.
	38.	Jós János, Kopácsi stb.
35—41.	39.	Molnár Pál
43—47.	40.	Pap Mihály, Debreczeni Mihály
49—55.	41.	Velezdi János, Tékes János
57—59.	42.	Muraközy Zs., Berecz (Dőry—Boldizsár-féle)
61—65.	43.	Debreczeni György és 3 testvére
67—83.	44.	(Aszalay-féle) 12 lakás a telken
85—87.	45.	Sütő Péter, Csontó Márton stb.
89.	46.	Sárkány István, Nagy József (majd Czakóé)
91—101.	47.	Szalontai Nagy Andrásné és Pál, Makay M.
103—105.	48.	Tallián Pál (előbb Benkovics, majd Dudinszky)
107.	49.	4 Bató-testvér, Hartman és Nagy György
	50.	Kubinyi György

— Pece folyása —

Kúriák és szabad telkek Miskolcon 1690-ben.

Miskolc város jobbágyi köteléssel volt hozzáfűzve a diósgyőri váruadalomhoz 1364-től kezdődőleg egészen 1848-ig, a jobbágyság megszűntetéséig. A város határa teljes egészében jobbágyi föld volt ugyan, de mégis akadt a város belterületén több olyan háztelek, helyi szóhasználattal „fundus”, amelyik ki volt emelve a jobbágyi közösségből már igen korai időkben, még a 15. század végétől kezdve.

Az első ilyen kiemelt, vagyis nemesített telek talán a tapolcai apátságé lett 1504-ben,⁷ amikor Anna királyné, Diósgyőr ura, egyúttal a tapolcai kolostor kegyura, a bencés kolostor által elébb megszerzett jobbágytelket privilégialis levéllel kiemelte a többi telkek sorából, örökre felmentve Miskolcon, a Piacon lévő háztelküket a földesúri kilenced fizetésétől és a robot teljesítésétől. 1521-ben pedig Kormossy Tamás diósgyőri alvárnagy részesült hasonló királyi adományban, amikor is a tapolcai apátság keleti házszomszédja lett, hasonlóképpen nemesített kúriájával.⁸

1563-ban már 21 nemesi telek volt található Miskolc mezővárosban, amint ez kitűnik a Szendrei: Miskolc város története III. 232. l.-ján közölt oklevélből. Ezen nemesi porták egyrészen kúriák, vagy kőházak épültek a XVI—XVII. századokban.

7. Tapolcai apátság háza. Első okleveles említése 1504. május 13. (Lásd Szendrei: Miskolc város története, III. kötet, Oklevéltár 142.)

Anna királyné: »Item domum Sancti Benedicti in theatro... terras arabiles octo jugera habentem«... a bencéseknek Miskolcon, a Piacon levő házat és a külhatárban hozzátartozó nyolc hold szántóföldjét, minden adófizetéstől és a diósgyőri várhoz való szolgáltatásoktól felmenté. Ez a nemesített ház 1702-ben a 19. kötelbe tartozott.

8. Kormossy Tamás nemesi kiváltságot nyert kúriája a tapolcai apátság háztelkének keleti szomszédja volt. Az 1521. dec. 4-én kelt oklevél szövegét közölte Szendrei: III. kötet, 171—172. l.)

A rájuk vonatkozó régi feljegyzésekből tíz régi kúriára rávilágító adatot már közltem a Miskolci Herman Ottó Múzeum Közleményei 1955. évfolyamában. Most a további levéltári kutatás közben egy jelentős irat került elő, amelyik pontosan és hitelesítéssel megerősítve sorolja fel az 1690-ben Miskolc városban lévő 29 kúriát, illetőleg olyan nemesi udvart, amelyek a diósgyőri váruradalommal szemben privilegiális levéllel, minden földesúri adó és szolgáltatás alól fel voltak mentve.

A nemesporták évszázadokon keresztül megtartották kiváltságait, még akkor is, ha idővel új birtokosok kezére kerültek a családok kihalása, vagy birtokeladások folytán.⁹ Legszívósabb birtokosok voltak az egyházak, így pl. a tapolcai apátság kuriális telke 1504-től kezdődőleg 1817-ig megszakítás nélkül birtokukban maradt és csak a XIX. században adták el.

A most előkerült kimutatást Bikesi István főbíró és Faragó János, a város felkészült jegyzője írták alá és pecséttel is megerősítették. (Miskolc v. levéltára, Vegyes iratok, XXI.—124/8023./sz.)

1690-es sorrend	A birtokos neve	Kuria	Ebből puszta	Kötél sorszám 1702-ben
1.	Deöry András	— — — — —	5	1 (12—13.)
2.	Bárczay-család	— — — — —	1	(14.)
3.	Kováts Sámuel	— — — — —	1	(13.)
4.	Kéri Ferenc (István)	— — — — —	2	1 (43.)
5.	Busa Mihály	— — — — —	1	(39.)
6.	Tapolcai apát	— — — — —	1	(19.)
7.	Tilai Bálint	— — — — —	1	(21.)
8.	Eötvös Mátyás	— — — — —	1	(21.)
9.	Kaposy István	— — — — —	1	(25.)
10.	Bodolai-család	— — — — —	.	puszta } Ez a két név } áthúzva
11.	Aszalai András	— — — — —	2	puszta } (16., 31.)
12.	Forgó János	— — — — —	1	(75.)
13.	Szikszay K(ura) János	— — — — —	1	(24.)
14.	Gellérffi-család	— — — — —	1	(18. Széchenyi utca 7.)
15.	Pálos barátok (Sajújhely—Sajólad)	— — — — —	1	(27.)
16.	Kecskeméthy István	— — — — —	1	(18.)
17.	Kecskeméthy János árvái	— — — — —	1	(18.)
18.	Miskolci mészáros céh	— — — — —	1	(18.)
19.	Palóczy János	— — — — —	1	(16.)
20.	Uza Sándor	— — — — —	1	(Szabadság-tér 2—4.)
21.	Szirmai István	— — — — —	1	(15.)
22.	Bük Ferenc	— — — — —	1	(Hunyadi u. 5. Malom is.)
23.	Szabó Miklós	— — — — —	1	(Meggyesalja.)
24.	Csindon György	— — — — —	1	(71.)
25.	Csoma István	— — — — —	1	(18. Széchenyi utca 7.)
26.	özv. Pathay Istvánné	— — — — —	1	(7.)
27.	Ebeczky Ádám	— — — — —	1	(Bük László mellett, a Hunyadi u. felső végén)
28.	Nagy Pál	— — — — —	1	(20.)
29.	Eötvös Miklós	— — — — —	1	(Hunyadi utca 2.)

Puszta Curiák vadnak Nro 4. Az kiken pedig Laknak nro 29.

Stephanus Bikesi

Per Joannem Faragó

judice primario oppidi Miskolcz. (5. Kötél.) juratum oppidi notarium. (8. Kötél.)

9. A Döry-család egyik, a Máthé Ambrus-féle kuriájára vonatkozó oklevél szövege, a Döry-család oklevél-másolatai között található a Szendrei III. 226. lapján. Ennek az 1562. április 29-én keltezett része így szól: »... ad curiam eiusdem in oppido Miskolcz in platea Derék alias Placz uca vocata...«

A kúriák és nemesi háztelkek fekvése a városban

Az 1690-ben feljegyzett 29, Miskolc városban található kúria, pontosabban mondvá, nemesi vagy kúriális háztelek tulajdonosai, mind előfordulnak az akkori rendes adólajstromokban is, mert hiszen a nem földesúri terhek hordozásában, mint pl. a törökadóban, az idegen katonaság ellátására szolgáló kivetésekben, az ún. porciókban nemes és közrendű polgár között nem volt különbség a 18. század derekáig. De az adólajstromokban nincs megjelölve sem az udvar nemesi volta, sem pedig a háztelek fekvése, sem az utca neve, sem a házszám. A házak számozása abban a korban még nem volt divatban. Ennek dacára felismerhető a lajstromokban, hogy bizonyos sorrendet követtek. Általában a város felső végéről indultak ki az adórovók, s a fő utca jobb vagy baloldalán haladtak lefelé. Sajnos, egyik oldalról a másikra önkényesen mentek át, úgyhogy a sorrend csak 10–20 házszomszédra következetes. A szomszédság tájékoztató útmutatását néhány szilárd támpont teszi világossá. Előkerült ugyanis a levéltárban több, ott lappangó házeladási szerződés, amelyben az eladott ház telekszomszédai világtájak szerint felsorolva, egészen pontosá tették telekazonosításomat.

Összehasonlításunk alapjául szolgált különösen két irat, egyik az ugyancsak 1690. évi adólajstrom. Ebben a „Város számára való Impositio (1690)” című adólajstromban 838 adófizető család fő neve sorakozik. A másik még fontosabb irat az 1702-i Kötél Könyv. (Ezt a Herman Ottó Múzeum Közleményei 1956. évfolyamában ismerttettem.) Egy harmadik, most előkerült adólajstrom 1666-ból szintén elősegítette a kúriák helyének pontos megjelölését.

A fentebb közölt táblázat, mely az 1690-i nemesi kúriák összességét sorolja fel, feltünteti első rovatában a kúriák táblázatbeli sorszámát, utána a birtokos nevét, majd a tulajdonos birtokában levő lakott vagy lakatlan (puszta) nemesi telkek darabszámát, végre az 1690-ben már meglévő, de 12 évvel későbbben, az 1702-es Kötél könyvben ismét előforduló telek ún. kötelszámát. A „kötelen kívüli” néhány nemesi telket a mai utca és házszám beiktatásával rögzítettem.

A 29 lakott kúriális telekből 23 található a főutcán.

Hol fekiüdtek az egyes nemesi kúriák?

1. Dóry Andrásnak az 1690-es jegyzék 5 nemesi kúriáját, illetőleg 5 privilegizált háztelkét említi meg. Ezek közül 1 nemesi porta lakatlan, vagyis puszta. A négy lakott kúria birtokosa csak a XVII. század közepétől lett a vármegye vezető állásába került Dóry-család.

Dóry András alispánnak négy nemesi háza közül kétségtelenül legfontosabb volt a Piac utcán, a mostani Sötétkapu két oldalán fekvő, Rákóczi utca 1. és 2. házszámot viselő két épület. A Rákóczi u. 2. sz. 1702-ben a 12. sz. kötelben volt. A Kötél Könyv felház-nak említi, ami azt jelenti, hogy emeletes építmény volt. Elterjedt fel fogás szerint Rákóczi itt szállott meg 1704 januárjában és februárjában, amikor itt állította fel főhadiszállását. Az ún. Rákóczi-ház stíluselemei alapján már akkor állhatott, s valószínűleg, mint a város egyetlen emeletes és legnagyobb lakóépületét vették igénybe. Korábban, 1692-ben 30 német katona szállott meg benne. (L. Miskolc v. számadási iratai, 1632.)

A XVIII. század közepén ezt az épületet is elveszítette az egykor hatalmas és dúsgazdag Dóry-familia. A kincstár az elkönfiskált birtokokon csakhamar túladott; 1817-ben a görög eklézsia birtokában találjuk a szép, átkádos kúriát.

A 13. kötelben szereplő másik nemesi udvar előzőleg, 1572-től a Hevesi-családé volt, s Dóry Ferencnek, András apjának talán első miskolci szerzeménye lehetett még 1650 táján. (Lásd Marjalaki: Miskolc régi építményei 1702-ig c. tanulmányomban, Miskolci H. O. Múzeum Közleményei, 1955. szeptember.) 1817-ben Czinczifa Ádám görög birtoka. 1956-ban új kétemeletes ház épült a Hevesi—Dóry kúria helyére.

Az építkezés alkalmával nagyobb ásatást végzett a múzeum. (Az ásatás eredményeit Komáromy József ismertette „A Sötétkapu melletti ásatások” címen, a Miskolci H. O. Múz. Közl. 1955. évf.-ban.) A második Dóry-kúria mai megjelölése: Rákóczi u. 1. A Dóry András többi kérdéses nemes telkei lehetnek: Egy további kúria a 28. kötetben „Dóry uramé”, a 33. kötetben „Dóry András kertje”, a 60. és 61-ik kötetben az Újvárosban van még említve, de ezen telkek az ún. szerűskertek sorában találhatóak.

2. *Bárczay*-család kúriája. Azonos az 1702-ben „Bárczay János úr” neven szereplő s a 13. kötetben említett telekkel. 1817-ben ez is görög kereskedők kezén volt, akik Vay földbirtokostól szereztek meg és görög kápolnát rendeztek benne. 1817-ben az uradalom irodája volt.

Mai megjelölése: Széchenyi u. 12. szám.

3. *Kováts Sámuel* nemesi telke azonos a 14. sz. kötetben jelölt ingatlannal. A Bárczai- és a Kováts-kúria között terült el, közbeekelődvé még egy jobbágy telek, a Bőcsi Szabó — Gombkötő-féle. Így a Kováts-kúria telkének mai házszáma: Széchenyi u. 16. 1817-ben Dimcsa görög kereskedőé volt.

4. *Kéri Ferenc* egyik telke a színház melletti Szabari—Kéri elnevezésű kúriával azonos. Ezt a nemesi kiváltságokkal felruházott telket még Szabari Péter szerezte a Nyáryaktól, Diósgyőr földesuraitól 1627-ben. Majd a Szabari-család férfiágon történt kihalása után a leányági örökös, Szabari Zsuzsannáé, előbb Kéry Mátyásné, majd rövid özvegysége után Miskolczy Jánosné, ismét özvegységre jutása után, 1695-ben eladta az ősi kőházat Csiszár Mihálynak. 1700-ban a Kéry utódok tiltakoztak ugyan az eladás miatt, de eredmény nélkül, mert a kérdéses ingatlan még 1817-ben is Csiszár utód néven találjuk. Az első tiltakozás után, 1702-ben a 43. kötetben Csiszár Mihály a törvényes tulajdonos, de ő maga még akkor az Újváros 55. kötet alatti kisebb (és a Csiszároknak ősi) házában lakott.

A Kéri-, azelőtt Szabari-kúriát az 1676-ban még Zabari utcának hívott, később Boldogasszony utcának, jelenleg Déryné utcának nevezett helyen, most Déryné utca 5. és 7. sz. házak helyén rögzíthetjük. Jelenleg a Kamara Színház, (régebben a Gazdakör) épülete emelkedik az azóta lebontott régi kúria helyén.

5. *Busa Mihály* telke a Kötel Könyv 39. kötetben való, a Czikó utcán fekvő, s a mostani Kossuth utca nyugati oldalán 5. sz. alatt, a Pece mellett fekvő Busa kőháznak nevezgetett épületnek felel meg.

A Busa-kúria egykori helye: Kossuth u. 5. sz.

6. *Tapolcai apátság kúriája*. 1504-ben van róla először okleveles adat, ezután gyakran felbukkan a neve a levéltár régi iratai között. 1504-től mindig a Miskolc-Tapolcai Apátság birtokában maradt. 1563-ban a 21. miskolci nemes porta egyike, 1702-ben a Kötel Könyv 19. telekcsoportjában írták össze. 1817-ben Miskolc első kataszteri térképén és a hozzáfartozó telekkönyvben még mindig az apátság a tulajdonosa. Csak a XIX. században került új gazdája. Az elmúlt felszázadban épült ki a régi, egyszerűbb kúria helyére a kétemeletes Pannónia Szálloda, melyben most az Állami Áruház működik. Mivel az épület nagykapuja nem a főutcáról nyílik, ezért jelölése is: Kossuth (régebbi néven Czikó) utca 2. szám.

7. *Tilai Bálint* és 8. *Eötvös Mátyás* nemes udvarai egymás mellett feküdtek, 1702-ben is egymás után következnek, úgyszintén az 1690-től évtizedeken át következő adóajstromokban is Tilai—Eötvös sorrendben jönnek. A Tilai fundus előbb a Szathmáry-Király, majd a XVIII. század végén a Pilita görög család kezére jutott, melyhez ennek veje, Dadányi, gazdag görög kereskedő és földbirtokos az Eötvös-telket is megszerezte. Az egyesített kettős régi fundus mai házszáma: Széchenyi utca 21.

9. *Kaposy István* és a 10. *Bodolai-család* telkei, melyek az 1690-es jegyzékben át vannak húzva, az 1702-i Kötel Könyvben benne vannak. A Kaposy-kúria helye a 25. kötetben, azonos a színházzal szemben fekvő, Széchenyi u. 22. sz. házával. A Bodolai-család telke a 17. kötetben volt, tehát a mellette fekvő Dóry Bálint fundusával együtt a mai Széchenyi utca 1. szám alatt feküdt. A XVIII. század vége óta az egyesí-

tett Bodolai—Dóry nemesi kúriák telkeire ráépült a Korona, később Kossuth, ma pedig Avas Szálló épülettömege.

A Kaposy István kúriáját Sámuel nevű pap fia eladta a Dóry-családnak. Az 1731. okt. 6-án kelt szerződés úgy említi, hogy az előbb Kaposy Sámuel telke, melynek kelet felőli szomszédja a Szigyártó-fundus, ez évben özv. Dóry Pálné birtokában van.

11. *Aszalai Andrásnak* két nemesi telke közül az egyik puszta. A lakott kúria a 16. sz. kötetben ismerhető fel, mely ma a Széchenyi utca 8—10 házzszámokkal jelölhető. A másik telke a 31—32. kötetben volt, amelyik ma a Széchenyi u. 67—83. sz. házak helyén feküdt. Ez utóbbi a szérús-csűrös kertek sorába tartozott még 1690-ben.

12. *Forgó János* nevét a Forgó-híd tartotta fenn. Nemesi kúriája 1702-ben a 75. sz. kötetben is meg volt említve. Kettős fundusa a Szirma utcai telek-csoportban helyezkedett el. Mai megjelölése: Arany János utca felső nyugati szakasza, kb. a vasipari szövetkezet és sörkert között. 1793-ban a negyedik fundus volt a Szemere utca felől kiindulva. Valamennyi telek az utca déli oldalán sorakozott.

13. *Szikszay K(ura) János* nemes udvara a 24. kötetbeli telkek között jön elő 1702-ben. Egyébként vagy egy évszázadon keresztül szinte évente megemlíti a város számadáskönyve az ún. Kura-kocsmát és mézárszékét. Majd a XVIII. század közepe után a rangosabb „3 Rózsa” vendégfogadó emelkedett itt, amelynek emeleti erkélyéről Kossuth szolt a város ifjúságához 1840-ben. A régi egyemeletes vendégfogadó helyére a Dadányi-család építette fel 1880-ban a jelenlegi kétemeletes, ún. Grand Szállodát és kávéházat. Jelenlegi házzsáma: Széchenyi u. 31. és 33.

14. *Gellérffi-család* és 25. *Csoma István* kúriája 1690-ben egy nemesi telek megosztása folytán keletkezett. Ez a háztelek a Kötel Könyvben már a Rácz György kezében mutatja a 18. kötetben összeírt telket. Érdekes a nemesi porták megosztására vonatkozó amaz adat is, hogy a Gellérffi—Csoma familiák telkén 1694-ben mint résztulajdonos a Kondai Kis Mihály családja lakott. Mikor Kondai főbíró 1698-ban lefejezték, utána a Rácz-familia a megnevezett birtokos. 1817-ben Kristóf v. Sztaver Tamás a tulajdonos.

Mai házzsáma: Széchenyi u. 7.

15. *Pálos barátok kúriája*. 1563-ban említik először a nemes telkek sorában. 1702-ben a 27. kötet a pálos barátok háza. 1787-ben, a rend feloszlata után, új kezekbe jut. 1817-ben több apró részre bontva sorolják fel az egykori pálos telket. 1955-ben szépen restaurálták a XVIII. századi kúriát, melynek megjelölése ma: Széchenyi utca 40. De a 42—44. sz. ház kis telke is része volt az egykori pálos fundusnak, amelyből néhány éve a Forgó-híd előtti kis teret is leszelték, ahol azelőtt a Széchenyi utca 42. számú ház, s benne a híres Megay cukrászda állott.

16. *Kecskeméthy István* és 17. *Kecskeméthy János* árvái kúriája. Egy telken állott a két feljegyzett kúria 1690-ben. Ellenben minden más alkalommal csak egy tulajdonost jegyeztek fel, mint a familia családfejét. Valamikor a XV. és XVI. században a Kazay tekintélyes család birtoka, melynek kihalása után 1645-ben a Kecskeméthyek kezére került, mivel a diósgyőri uraság, a Nyáry-család eladta az uradalomra visszaszámazott telket, az ún. „Kazay házat”.

1702-ben a 18. kötetbe tartozó telek a Kecskeméthy Istváné. 1745-ben már Vay Ábrahám zsolcai földbirtokos vette meg Kecskeméthy Miklóstól. 1756-ban az újonnan épített emeletes kúriát Vay bére adta a görög kompániának. 1817-ben Rósa Antal görög a tulajdonos. Mai jelzése Széchenyi utca 5. Ebben a házban több mint száz éve cukrászda működik.

18. A *mészáros cég* telke 1690-ben és 1702-ben szerepel csak, mert később elvették a céhtől, mint állítólag jogtalan szerzeményt. Ezután a szomszédos Fúzi-telekkel egyesítve a Sisári Kovács-familia birtokolta. 1817-ben Naum Pompéri, Pataki görög stb. a gazdája.

Mai jelzése: Széchenyi utca 3. sz.

19. *Palóczy János* kúriáját 1702-ben a 16. kötetben írták össze. Helyét biztosan

kijelöli a két szomszéd. Kelet felől a Muraközi, nyugat felől meg a Szentmiklósy fundus.

Házaszáma: Széchenyi utca 6.

20. *Uza Sándor* háza az egykori pap-malom mellett feküdt. Mai jelzése: Szabadság tér 2—4 és Tanácsház tér 22. 1817-ben mint Bükk Zsigmond féle a Gombos Ferenc tulajdona.

21. *Szirmay István* kúriája a Széchenyi utca és a Szabadság tér közötti sarkon. 1702-ben a 15. kötelék tartozéka.

Mai házaszáma: Szabadság tér 1—3. és Széchenyi u. 2. sz.

22. *Bük Ferenc* kúriája a Bük-malom fölött feküdt, a Hunyadi utca déli oldalán levő Bükk telkek egyikén, az 5. sz. és a tér K-i felén.¹⁰

23. *Szabó Miklós* nemesi telke a Meggyesalján volt. Ez a hely a mai Petőfi (régebbi Urak u.) utca keleti részén, a déli oldalon terült el.

24. *Csindom György* nemesi telke szintén a Meggyesalján, az egyébként zsellér szomszédoságú háztelkek körzetében, a Kötel Könyv 71. kötelékében van lajstromozva 1702-ben.

Helye a mai Petőfi u. déli oldala.

25. *Csoma István* telkét a Gellérffi-családdal együtt ismertettük fentebb a 14. sz. után. Helye: Széchenyi u. 7. szám.

26. *Özv. Pathay Istvánné* hirta 1702-ben is a 7. sz. kötelben kimutatott fundust, mely megközelítőleg a mai Hunyadi utca 1. sz. házával (esetleg keleti szomszédjával) azonos.

27. *Ebeczky Adámnak* a telke a Bük László szomszédja volt, így a Hunyadi utca déli oldalán helyezkedett el.

28. *Nagy Pál* nemesi kúriája 1702-ben a 20. kötelben szerepel. 1817-ben Pesztkár János görögé. Ma: Széchenyi u. 15. (Bank).

29. *Eötvös Miklósnak* 1690-ben, az adólajstromok tanúsága szerint, a Hunyadi utca 2. sz. kötelékében volt része, de a Kötel Könyvben nincs külön megemlítve.

A miskolci kúriák lajstroma 1563-ból

Miskolc város régi kúriáiról és kiváltságos háztelkeiről történelmi feldolgozásokban ezideig kevés szó esett. Ennek egyik oka bizonyára az lehet, hogy ilyen adatokat megőrző oklevél nem sok maradt fenn, s ami fennmaradt is, az is lappang a jelentéktelenebbnek tartott gazdasági iratok alig bolygatott kötegeiben. A fentebb ismertetett 1690-es Conscriptiót megelőzőleg, már 1563-ban is összeírták az akkori nemesi portákat. Ezt a lajstromot közli Szendrei: Miskolc tört. III. kötetében, az oklevéltár 233—234. lapján. Akkoriban 21 nemesi kiváltságot élvező ház volt a városban, ezek közül 4 az Újvárosban. Ebben a sovány elsorolásban csupán a telektulajdonos nevét tüntették fel. Nem csoda tehát, hogy a telkek azonosítását régebben meg sem kísérelték. Hasonlóképpen csak megemlítés maradt Borovszky néhány hasonló adata Borsod vármegye tört. I. kötetében.

Néhány kúria hollétét a Múz. Közl. 1955. évf.-ban tisztáztam. (Hevesi—Dóry kúria, Séraffi kúria stb.). Most az 1690-es kúria-jegyzék összevonásával, s az akkori adólajstromok kíségetésével jobban meg lehet közelíteni a régi kúriális háztelkek helyének pontosabb meghatározását. Az 1563-as jegyzék új értelmezése itt következik:

10. Bük kúria. Egy 1582. március 4-én keltezett oklevélben (Szendrei: III. kötet, 259. l.) a Bük malom és a mellette épült kúria helyéről közelebbi megjelölést találunk »... in territorio oppidi Miskolcz in fine ciusdam plateae Hunyad utza vocata...«

A „*Regestrum*“ névsora:

1. Domus Abbatis de Tapolcza
2. Ambrosii Borbali
3. Andreae Bakos
4. Relictae Galoffy
5. Heremitarum.
6. Pauli Gombos.
7. Ambrosii Matey
8. Relictae Petri Balogh
9. Benedicti Sándor
10. Matthaei Vörös
11. Stephani Tibólth
12. Joannis Fánchy
13. Stephani Nagy
14. Stanislai Barczay
15. Joannes Latsa
16. Joannis Balassa
17. Christophori Serafin
Új város in eodem oppido Miskolcz
 1. Domus Michaelis Peliny
 2. Joannis Chiko
 3. Antonii Nagy
 4. Petri Tauda

Az 1563. évi *lajstrom* (registrum) a nemesi telkekrőlA *Regestrum értelmezése* és az elírások javítása:

1. A Tapolcai Apát háza. Az 1504. évtől mindig ugyanazon a helyen. Házszáma: Kossuth utca 2.
2. Borbély Ambrus.
3. Bakos András. 1562-ben Szerafin Kristóf nyugat felőli házsomszédja. Mai jelzése: Széchenyi u. 7.
4. Özvegy Golopi-né.
5. Sajóládi pálosok telke. 27. kötel. Ma: Széchenyi u. 40.
6. Gombos Pál. Miskolc főbírája 1557-ben. Széchenyi u. 3—7 táján.
7. Máthé Ambrus. Nemesi telke a Piacon volt, s a XVII. században a Dóry-család kezére került. Helye Gombos Pál szomszédságában kereshető, azonosnak látszik az 1702-es kötelben, a 17. sz. kötelékében említett Dóry Bálint telkével. Tehát Széchenyi u. 1.
8. Özvegy Balogh Péterné.
9. Sándor Benedek. (A diósgyőri vár tisztviselője.)
10. Vörös Máté és
11. Tibolt István szántó föld tartozék nélküli házbirtokosok.
12. Fánchy János, a várúrnő rokona.
13. Nagy István.
14. Barczay Szaniszló, Hejőcsabán birtokos. 1690-ben és 1702-ben nemesi kúriája Dóry András szomszédja kelet felől. Helye a Széchenyi utca 12. sz.
15. Latsa János.
16. Balassa János, rokon.
17. Szerafin Kristóf kúriájának helye. Sokszor tárgyalt. Mostani házszáma: Széchenyi utca 9.

Új városban:

1. Pelinyi, vagy Belényi Mihály háza a Pecétől északra.
2. Czilkó János kúriája a régi Czilkó, mai néven Kossuth utcán.
3. Nagy Antal.
4. Tanda (nem Tauda!) Péter.

E négy újjvárosi nemes telek vagy a Kossuth utcában, vagy pedig a Palóczy utca déli során kereshető, ti. a Nemzeti Bank épületétől keletre még akkor nem terjedt ki a város belsősége.

A fentebb elsorolt 21 nemes porta tulajdonosai közül Sándor B., Vörös M., Tibolt I., Fánchy J. és Balassa J. a várúr. ti. Balassa Zsigmond és felesége, Fánchy Borbála rokonai, avagy tisztjei voltak, úgyhogy patrónusaik halála után (1563) csakhamar eltűntek Miskolc városából, de adományban kapott nemesi telkükön nem is igen laktak. Kúriáik főleg csak vagyontárgy volt addig is, míg el nem kobozták tőlük, vagy sürgősen el nem adták a könnyű szerzeményt.

Források:

Az 1690-i jegyzék megvilágításához az 1563-as lajstromnál sokkal jobban hozzájárul a most előkerült 1666-os adólajstrom és az 1702-es Kötel Könyv.

E két forráson kívül hasznát lehetett venni Miskolc város gazdasági irományainak, így az adólajstromoknak és adás-vételi szerződéseknek, melyek garmadával találhatóak a városi levéltár tömegesen, kötegekben kezelt iratai között.

Felhasznált *adólajstromok*: 1666., 1681., 1686., 1690., 1691., 1692., 1694., 1700., 1703. évekből. Kötel Könyv 1702., 1744., 1745. évekből.

A mai házszámokkal való rögzítéshez elengedhetetlen volt az 1817-i kataszteri térkép és Miskolc belsőségeinek telekkönyve ugyancsak 1817-ből és egy 1793-ból való teleklajstrom.

Az adásvételi *szerződések* többnyire a XXV. levéltári csoportban lehetők fel, mint be nem osztott iratok.

Jegyzet: A Conscriptio 1690. évi keltét eldönti Bikkesi Istvánnak, mint Miskolc város főbírájának, hivataloskodási ideje. Ezt a tisztséget ugyanis csak egy évig viselte. Főbíróvá választásáról ezt írja a város jegyzőkönyve:

„*Bikkesi Istvánt* a Miskolci Templomnak Cimiteriumában bíróvá választották 1689 áprilisában.” (Miskolc város jegyzőkönyve I. kötet, 453. lap.)

A bírói és más hivatali év akkor még május 1-től a következő évi április 30-ig tartott. Csak 1692-től tértek át először a hivatali év január 1-én való kezdésére.

A kérdéses nemes porták összeírásai lajstroma tehát csak 1689. május 1. után, de 1690. május 1. előtt készült az 1690. évre szóló érvénnyel. Maga Bikkesi István ezután hamarosan elhalt, mert az adólistában, pl. 1694-ben a felesége nevét írták be.

MARJALAKI KISS LAJOS

DIE TOPOGRAPHIE DER HAUPTSTRASSE VON MISKOLC

Die Gestaltung der heutigen Hauptstrasse von Miskolc (heute Széchenyi Strasse genannt), wurde vor 600 Jahren begonnen. Von dieser Zeit an bis zu den heutigen Tagen ist die die Hauptstrasse und zugleich der Mittelpunkt der Stadt. Laut des Baugrundgesetzes v. d. Jahre 1351 des Ludwig des ersten wurden die Hausgründe hier zu verteilen begonnen. Von dem heutigen Rathausplatz an nach Osten bogenartig vorwärtskommend erreichte sie die heutige Ady-Brücke bis zu der Mitte des 18. Jahrhunderts.

Diese Hauptstrasse diente zu jeder Zeit auch als Marktplatz, ungefähr bis zum Jahre 1880. Die Teile der Strasse waren: „der obere Markt“ und „der untere Markt“ das untere Ende. In den 15. und 16. Jahrhunderten lag der „derék piac“, der grosse Markt, d. h. der Hauptmarkt in der Mitte der Strasse.

Nach d. J. 1870 wurde sie amtlich Széchenyi Strasse genannt.

Während langer Zeiten waren Bauernhöfe auf allen Baugründen der Hauptstrasse, in denen Fronbauern wohnten. Von dem 15. Jahrhundert an begannen Handwerker, dann ein wenig später Kaufleute und von ihren Landgütern in die Stadt übersiedelnde Adeligen die Bauern an die Rände der Stadt hinauszudrängen. Zur Zeit der Ackerbauern waren es keine sich aneinander schliessenden Häuserreihen zu finden, sondern es war ein langer, weiter Toreingang neben dem allein stehenden Wohngebäude freigelassen. In dem hinteren Teil lagen die Kammern, die Ställe, die Tenne, die Schober, die Schuppen, und dazu schloss sich ein Pflaumengarten, der sich gewöhnlich bis zum Bachbett der Szinva oder der Pecze ausdehnte.

Das Gebiet eines alten Bauerngutes erstreckte sich bis zum $\frac{1}{4}$ Joch (320—340 Quadratklafter), und je vier Nachbarngründe bildeten einen „Band“, einen Verband, d. h. eine Grundgruppe. Diese standen miteinander in einer engen, untrennbaren Verbindung bis zum J. 1702. Nach diesem Jahre würden sie allenstehende, selbständige Wirtschaften, da ihre der Grundgruppe gebührenden Bezüge in Ackerfeld und in Wiese ihnen bis dorthin in einem Strich des Landes gegeben wurden. Das regelmässige Grundstück wurde örtlich „Fundus“ genannt, und zu einem Fundus bekam man 6—7 Joch Ackerfeld und eine Wiese von 6 Mahden. Die letzten Verbände der alten Kollektivwirtschaften wurden in dem 18. Jahrhundert aufgelöst.

Das ländliche Aussehen der Hauptstrasse wurde sich zu einem Städtischen nach 1700 sehr schnell umgestaltet. Die Gebäude schlossen sich aneinander auf den beiden Seiten, und dazwischen erhoben sich nacheinander neue Stockwerkbauten. Die Karteskizzen stellen den Zustand in dem Jahre 1817 dar.

Es ist sehr charakteristisch für die Hauptstrasse die vielen engen Winkelgässchen. Diese sind so entstanden, dass man auf den langen Wirtschaftshöfen Häuser zu bauen begann. Mit der Zeit bekamen diese, als zerstückelte und zerkleinerte Parzellen, schneidende, separierende Zäune, und der Einfahrtsteil des Grundrandes wurde zu einem engen Gässchen mit einem einzigen Eingang, also oft zu einem engen Sackgasse umgestaltet.

Auf der Hauptstrasse sind Häuser gegenwärtig unter Nummern 1—121 und 2—96 zu finden.

MISKOLCI BETLEHEMESEK

(Adatok a város néprajzához)

Eddigi kutatásaink alapján a miskolci betlehemes játék múltját időhöz rögzíteni nem tudjuk. A mai 60—70 éves emberek úgy emlékeznek vissza, hogy már szüleik is játszottak. Különösen a városszéleken (Tetemvár, Bábonyibérc, Forrásvölgy, MÁV-telep) alakultak betlehemes csoportok, akik játékukat és társulásukat évenként megismételték. Az utóbbi években ezek a csoportok megszűntek, 1956 és 1957 telén azonban egy több évtizedig játszó csoport állt ismét össze. Játékukat sikerült felgyűjtenem, s munkám néhány kérdésben támpontot kíván adni további miskolci kutatás számára.¹

Betlehemesek elvonulása

1. Az eddigi betlehemes gyűjtések, mint azt Ortutay Gyula kihangsúlyozta, csupán a játék lejegyzésére szorítottak. (Kérdőív betlehemes játékok gyűjtéséhez, Ethn. LXVII. 1956. 91—98.) Az élő hagyomány azonban még számtalan kérdést vet föl. Bár a múlt század végéig városunk lakosságának jelentős része mezőgazdasággal és kisiparral foglalkozott, már ebben az időben rohamosan növekszik a lakosság száma a környező falvak bevándoroltjaival, akik különösen a század elején és a világháború után a város szélén levő borházakat alakítják át lakóháznak (Tetemvár, Avas, Bábonyibérc), vagy építenek szükséglakásokat. A szegénység miatt egymásra utaltak összeismerkednek és a második generáció már bizonyos egységet alkot. A vizsgált csoport tagjai a város szélén levő szappangyár körül levő szükséglakásokban laktak és csak 1920 után kerültek a város által készített egyforma lakásokba. Itt kezdték meg az állandó csoportjukat kialakítani. A játékban az egyházi vonatkozás mellett felhasználták falujukból hozott hagyományokat is (népdalok).

Az eddig ismert csoportok tagjai, vagy a játszó szülei bevándoroltak. A mai, harmadik generáció, ha teheti, már jobb lakásokba költözik, s mivel a hagyomány köztük már nem él, a további gyűjtést ez megnehezíti. Természetesen gyűjteni kellene a város őslakosságának szokásait is.

A betlehemet ilyenformán 1926 óta játsszák, illetve a meglevő engedélyek szerint 1933-tól. A játékban levő egyházi énekeket egy — állítólag 1907-ből való — nyomtatott könyvből vették, először a MÁV-templom lelkésze segített betanítani. A játék alapszövegét 1934-ben Meggyesy József »öreg« lediktálta, azóta ez az alapszöveg, s ennek alapján tanulják a játékot a szereplők. Már 1926 előtt is voltak betlehemesek a mai lakótelepen, de hogy mikor és ki kezdte a betlehemes játékot elsőnek, arra már az öregek sem emlékeznek. A szereplők életkora 18—50 év között van és az egy utcában lakó legények és családos emberek szerepelnek. Mindannyian tanult iparosok. A betlehemes első szervezői 1926-ban a Simonyák-testvérek voltak, akik ekkor már elmúltak 30 évesek.

Az egyház és rendőrség által kiadott engedélyeket az 1935, 1936, 1939, 1942, 1943. és 1947. évről őrizték meg.²

1956 decemberében a következők játszottak: Kakuk József szül. 1900, hajtó, először, Meggyesy József 1904, kőműves, 1926 óta, mint »öreg«. Berec József 1917, autogénhegesztő: I. pásztor. Putter János 1912. angyal, Bárány György 1923, gépkocsivezető: angyal, Gyovai István 1930, gépkocsivezető: II. pásztor. Leskó Gyula 1930, szállítómunkás: III. pásztor. Tinko István 1931, gépkocsivezető: IV. pásztor.³

Mint láttuk, a csoport legrégebb szereplője Meggyesy József, aki már 13 éves korában is játszott a Forrásvölgyön, de akkor még csak betlehemhordozó volt. 1926-ban vették be az újni csapatba, ahol először negyedik pásztor volt. Szerinte a csapatba kerüléskor az új tag, mint legutolsó pásztor kezd, majd úgy halad fokozatosan előre, kapja a III., II. és I. pásztor szerepét. Meggyesy Józsefet Berec József követte, néhány évig különféle szerepeket játszottak, később aztán Meggyesy állandóan mint öreg, Berec pedig I. pásztor játszott. A játékosok váltakoztak, a legrégebb csoport tagjai már meghaltak, mások elköltöztek, vagy foglalkozásuk nem engedte, hogy a betlehemesek között legyenek. A mostani játékosok is több alkalommal szerepeltek, legutoljára 1953-ban — csupán a betlehemhordozó volt az idén először.

Bár a kezdő rendszerint mint utolsó pásztor szerepel, a különösen jóhangú angyal is lehet, ehhez azonban az is szükséges, hogy erős hangja is legyen, az túlszárnyalja a többiekét. Legjelentősebb szerepe ugyanis az angyalnak van, ő a csapat irányítója. A csapat szervezője az I. pásztor, a legjelentéktlenebb szerepe van a betlehemhordozónak, aki csak a betlehemet cipeli, egy karácsonykor majdnem mindennap más. Betlehemhordozó nem volt mindig, 1930 előtt kisebb volt a betlehem, akkor az angyal vitte a hóna alatt. A játékban egyáltalán részt nem vesz és az igazolásokban sem szerepel.

2. A rendőrség sokszorosított igazolványokat adott ki.

A m. kir. áll. rendőrség miskolci kapitánysága.

2195/934.

ENG E D É L Y

Puter József, Puter János, Megyesy József, Aczél János, Forgács István és Kerékgyártó Antal miskolci lakosoknak megengedem, hogy a karácsonyi ünnepek alatt »betlehemi játékokat« magánházaknál előadjanak. Korcsmákban, vendéglőkben, kávéházakban, egyáltalán nyilvános helyen »betlehemi játékot« bemutatni tilos.

A mutatványban kizárólag a fent felsoroltak vehetnek részt.

Miskolcon, 1934. évi december hó 24-én.

A vezető rendeletéből
m. kir. rendőrtanácsos.

1942-től az elsőtétítésre való tekintettel a játékot délután 4 órától este 7 óráig engedélyezik.

Az egyházi engedély minden alkalomkor készült.

Vasútvidéki Szent István Lelkészség. Miskolc.

270/1947.

ENG E D É L Y

Putter János és öt társa, miskolci lakosoknak megengedem, hogy a vezetésem alatt álló lelkeség területén betlehemes-játékot mutassanak be.

Miskolc, 1947. december hó 10-én.

Láttam: Pagyi Antal

r. vez.

1956-ban csak szóbeli rendőrségi engedélyük volt. Az engedélyeket a csapat szervezője tartotta magánál és őrizte meg évekre visszamenőleg. Ugyancsak ő tartotta magánál a játék tarta-
tama alatt a szerződést is. Falukon a paptól kapott írásbeli engedélyt nem őrizték meg.

Vámos József
r. k. lelkész

3. A játékot két alkalommal vettük fel magnetofonra, így nem mindig ugyanazok szerepeltek.

A betlehemes játékra való felkészülés már hetekkel karácsony előtt történik. Nem ritkán októberben beszélgetnek arról, vajon játszanak-e a télen, kapnak-e engedélyt, latolgatják, kik volnának megfelelők szereplőknek. Itt sokat számít, hogy ki milyen komoly, mennyire tartja kötelességének a játék kezdetétől a végéig való részvételt, hogy dolgozik, van-e ráérő ideje, játszott-e már más alkalommal és milyen barátságban van a szereplőkkel.

Karácsony előtt egy-két héttel nekikezdenek a próbáknak. Előzőleg azonban körülnéznek, kinél akadna megfelelő hely a próbák számára, olyan hely, ahol kedvelik a társaságot is. Munka után, este 7—8 óra között jönnek össze köznapi ruhájukban, minden kellék nélkül. Az első megbeszélések után — 1956-ban először — írásban szerződést kötnek. Ebben a résztvevők mindannyian kötelezik magukat, hogy a játékban elejétől végig résztvesznek, tisztességesen viselik magukat és ha valamelyik tag megbetegedne, úgy ruháját egy öt pótló szereplőnek az erre költött összeg megfizetése ellenében a játék tartamára átadja. A szerződésre azért volt szükség, mert előfordult olyan eset, hogy rendetlenül viselkedett valamelyik, vagy berúgott. A próbák és az ezt követő beszélgetés eltart 10—11 óráig.

Miután a játékok jól mennek, megtartják a főpróbát. Ilyenkor minden szereplő házánál köznapi ruhában, kellék nélkül eljártsszák az egészséget, hogy »ne legyen lámpaláz«. Ezen az estén tehát hat helyen játszanak. Ezekben a napokban — karácsony előtt általában egy héttel — kerül sor az engedély kérésre a rendőrségtől és a paptól. A rendőrségre a napközben otthon levő valamelyik asszonyt küldik, aki hivatkozva a régebbi engedélyekre, azt írásban megkapja. A paróchiára az esti órákban valamelyik szereplő elmegy érdeklődni, hogy mikor kaphatnak engedélyt. A pap valamelyik estére meghívja a szereplőket, akik az irodában — a tréfás részek kivételével — az egészséget eljártsszák, megkapják az írásbeli engedélyt. Búcsúzóul a pap azt mondja: »Megkérem és elvárom magukat az éjjeli misére.«

A játék kezdete karácsony »viliája«, előtte két nappal azonban összejönnek, megbeszélik, hogy mivel díszítik ruhájukat és az mennyibe kerül. Összeadnak a díszítéshez szükséges ezüst- és aranypapírokra néhány forintot és egyikük ezeket megveszi. Másnap este ismét összegyűlnek és a család segítségével elkészítik a ruházatot.

A *pásztorok* fején *süveg* van, ennek alakja gyakran változó. Rendszerint keménypapírból készül, összevarrják, színes papírral leragasztják, ezüstpapírból holdat, csillogokat ragasztanak rá. Volt már csúcsos és holdalakú. A legutóbbi keménypapírból készült, ezt összevarrták, rá enyvvel fehér gyapotot ragasztottak, alsó kerületén nemzetiszín papírcsíkokkal.

A fehér *inget* régebben a katonaságtól szereztek (ahol az egyik szereplő anyja mosónő volt, az kapta kölcsön), ma azonban van mindenkinek. Az ing nyakára és alsó szegélyére piros és zöld papírból készített csíkokat varrtak, baloldalra pedig ezelőtt ezüstpapírból — most pirosból — nyíllal átlőtt szívet erősítettek. Az inghez hozzátartozott a fekete *nyakkendő* is. A *szoknya* lepedőből készült, ezt az asszonyok összevarrták, bele madzagot, vagy gumit húztak, alul kétszeresen piros és zöld papírcsíkkal látták el. A viselethez hozzátartozott a kb. három ujjnyi széles nemzetiszín szalag, mely jobb vállukon van keresztülfektetve, végére mindenkinek kulacs van kötve. A *botot* rendszerint fenyőfából készítik, vagy az erdőből választanak ki erre megfelelőt, esetleg lecet gömbölyítenek meg. Ezt széles nemzetiszín szalagokkal beragasztják, végére 8—10, pléhdarabokból kivágott, lazán felszögelt *csörgőt* készítenek. A botnak vállmagasságig kellett érni. (160—170 cm.)

Az *angyal* viselete különbözött a pásztorokétól. Sapkája ugyancsak keménypapírból készült és gyapottal volt beragasztva, alján nem volt papírszegély és jóval alacsonyabb volt a többinél. Erre jött rádolgozva egy 12 cm átmérőjű, keménypapírból készült és ezüstpapírral beragasztott, keresztrel ellátott korona. Ez hasonlított a régi állami címerhez. Ingyánakán, kizelőljen, alján és szoknyáján piros-zöld helyett ezüstpapír volt, azonkívül kerek kis ezüstlapocskákkal voltak sűrűn televarrva. A baloldalon levő szív ezüstpapírból készült, nyíllal átszúrva, keresztbe rajta nemzetiszínű szá-

lag. Széles nemzetiszínű szalag neki — a többiekkel ellentétben — a balvállán keresztül nyúlt. Bot helyett ezüsttel bevont fakardot tartott kivonva, fehérkesztyűs kezében.

Az *öreg* viselete: fején kifordított báránybőrkuccsma, két oldalán papírból és kócból készített szarvval. Arca feketére kormozva, orra alatt kétfelé nyúló, hosszú kócbajusszal, szája alatt ugyancsak kócból készített, derékig érő szakáll. Bundát régebben egy Avason lakó pásztortól kértek, de volt már kölcsön vasúti őrbunda, vagy viselt ócska télikabáttra varrt bundadarabokat. A bunda kölcsönzőnek csak köszönet járt. Most kifordított sofőrbundát használtak. A bundát derekán madzaggal kötötte össze, erre volt téve egy kb. 30 cm hosszú persely és kulacs. Balvállára vászon kenyérkendőből összevarrt tarisznya volt átvetve. Botja díszítetlen.

A *betlehemhordozó* csak egy alkalommal — 1936-ban — volt tiszta fehér ruhába öltözve, egyébként szokásos köznapi viseletben jár. A betlehemet kétujjnyi széles hevederen nyakába akasztva vitte.

A szereplők ruházatukat a hétköznapi fölött viselték, mindegyiknek volt csizmája, ezt ismerőseiktől kérték kölcsön, ma azonban mindenkinek akad. Ruhájukat karácsonykor a szekrényben tartották, utána a díszeket leszedték és minden évben újból díszítették. Különösen a süveg díszítése változott gyakran, mivel minden évben ugyanazon a helyeken játszottak, a viselet változtatásával akartak újat nyújtani.

A *betlehem* 1930-ig kisebb volt a mainál, funérból készült, benne papírból kivágott állatok, jászol stb. Ezt az angyal vitte a hóna alatt. 1930 körül csinálta egy Sándor nevű trafikos a ma is használatos betlehemet, ez az előbbivel szemben kéttornyú, kb. 1 cm vastag deszkából készült. A teteje kék, tornya fehér, ennek csúcsa és keresztje ezüstpapírral van bevonva, a két tonyon zöld papírcsíkokból ablakutánczat. A betlehem oldala fehér, három-három, üvegből készült és zöld papírcsíkokkal bevont ablakkal. Elején fából készült ajtó volt, ezt most levették, helyette kis selyemrongyot tettek. Fölötte papírból kivágott, felhőn levő, gyári készítményű angyal, előlött zöldpapírból többágú csillag. Belseje fehér, alja kék papírral van bevonva. A betlehem végén üvegből készített kerek nyílás van készítve. Alatta van két, szintén gyári készítményű »Glória« (betlehemi jelenet, papírból kivágva), ez előtt kis jászol, vattával, benne porcelánbaba. Két oldalán gipszből, vattával beragasztott kis bárány áll. Az ajtó két oldalán papírból tehén van kivágva, közvetlenül az ajtó előtt pedig gyertya ég. Súlya kb. 5 kiló.

Karácsony „világiá” délutánján (5–6 óra között) indultak el először, előzőleg azonban megbeszélték az útvonalat. Az ünnepek alatt leginkább a Szondy György utca, MÁV-telep, Zsolcai-kapu, Hodobay-telep, Tetemvár, Szentpéteri kapu, Horváth és Debreczeni utca közti területet keresték fel, de megfordultak vendéglőben, kávéházakban, kultúrotthonokban stb.

Az utcán elől az angyal ment kivont karddal, utána az I. pásztor, II. pásztor, középen a betlehemhordozó, utána a III. és IV. pásztor következett. A pásztorok botjukat csörgős végükkel felfelé, vállukon viszik. Legvégén ment az öreg, aki sokszor rendetlenkedett, tréfált a járókelőkkel, játszott a gyerekekkel. Ha útközben más csoporttal találkozott, a két angyal karddal tisztelgett egymásnak, leigazolták egymást. Ha a másik csapatnak nem voltak igazolványai, úgy ellenőrizték, hogy rendesen viselkednek-e, esetleg kísérték egy darabig, rendetlenkedés esetén szóltak a rendőrségnek, vagy a papnak, ilyenkor a csapatnak le kellett vetkőznie. Ha előre meg voltak híva valamelyik házhoz, úgy az angyal köszöntött be, ilyenkor az első pásztor beszéde elmaradt. Ha az első pásztor kérésére nemmel válaszoltak, továbbmentek. Ha valamelyik kultúrotthont keresték fel, úgy először annak vezetőjétől kértek engedélyt, ilyen helyen legtöbbször a színpadon játszottak, de az öreg és a betlehemhordozó lement a nézők közé perselyezni.

A házba belépés után mindig ott foglaltak helyet, ahol a karácsonyfa állt, vagy ahol a család tartózkodott. Ez rendszerint a szobában volt, de konyhában, vagy falusiaknál a kisházban is játszottak.

Mindig úgy igyekeztek, hogy az éjjeli misére elérjenek. Ilyenkor az angyal ment

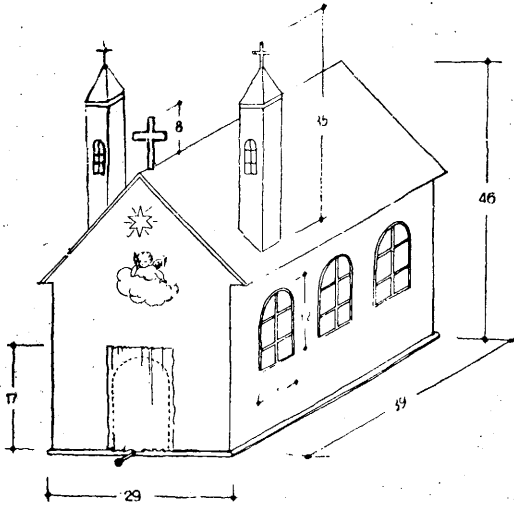
elől és rákezdett a »Leszállt az ég dicső királya...« kezdetű énekre. Ezt aztán átvették a pásztorok, majd a nép és az orgona. Az oltár elé vonultak ezután, ahol a következő módon álltak fel:

I. pásztor
III. pásztor

angyal
betlehemhordozó

II. pásztor
IV. pásztor

Itt végig állták a misét. Volt úgy, hogy késve érkeztek meg, azonban az éneket úgy kezdték meg, mint az előbb és csak ezután folytatták a szertartást. Az öregnek nem volt szabad a templomba bemenni, a templom előtt sétált, rendetlenkedett, szórakozott az arrajárókkal.

Hordozható betlehem

A szertartás végén rendszerint a betlehemesek vonultak ki először, amikor az angyal az »Ó boldog Betlehem...« kezdetű énekelte, amit szintén átvettek a többiek, majd a nép. Ha kiértek, rágyújtottak egy cigarettára, beszélgettek. Sokan ilyenkor is elhívták őket játszani és előfordult, hogy reggelig is szerepeltek.

Megtörtént, hogy Felsőzsolcára, vagy Szirmabesenyőre is kimentek, ilyenkor alkalmazkodtak a menetrendhez, de volt olyan eset is, hogy kocsit küldtek értük. Ha beértek a faluba, először itt is a papot keresték fel, akinek bemutatták játékukat, ő is írásbeli engedélyt adott és meghívta őket a nappali misére, ahol szintén úgy viselkedtek, mint Miskolcon.

Játék után egyes helyeken enni-innivalóval is megkínálják őket. A süteményből egy darabot állva fogyasztanak el, ha többet kapnak, azt az öreg a tarisznyába teszi, és a végén osztzkodnak rajta. Italt elfogyasztják, vagy a kulacsba öntik. Belépés után a betlehemhordozó a betlehemet az asztalra, vagy székre helyezi, a benne levő gyertyát meggyújtja, ilyenkor pénzt kap. Ez az ő saját pénze, a többiből nem részesedik. Az öreg a táncra után perselyezik. Este hazatérve, a pénzt összeszámolják és valamelyik játékos hozzátartozójánál letétbe helyezik. Általában karácsony második napján játszanak utoljára, de előfordul, hogy szilveszterkor is szerepelnek. Ezután

ismét összejönnek, megolvassák a pénzt és egyenlő arányban osztozkodnak. Ha kisebb összeg fennmarad (10—15 forint), azt annak adják, ahol próbáltak, a villany árába.

Ha valaki megbetegszik, vagy kimarad, a régi játékosok közül beáll helyébe más. Bár általában mindenki tudja az összes szerepet, így nincs fennakadás, de ha mégsem tudná, úgy szerepet cserélnék.

A játék gyakran változik, ahol nem szívesen látják őket, vagy félnek a gyerekek az öregtől, rövidítenek. Ha szomszédos házba mennek, előfordul, hogy oda is követik azok, akik már látták a játékot, ilyenkor a még nem hallott énekeket veszik elő. Ha nagy a marasztalás, vagy gazdag az ajándék, nyújtják a játékot. A játék ideje ezek szerint tíz perc és félóra között lehet. Ajándékot manapság pénzben adnak, ez egy helyen ritkán kevesebb 10 forintnál, 1956-ban az osztozkodásnál 700 forint jutott fejenként.

A játék menete a következő:⁴

I. PÁSZTOR *bottal az ajtó előtt kopog:*

Dícsértessék a Jézus Krisztus! — Mindörökké!

Énekel:

Jól menjünk, csak siessünk mi Betlehembe,
Ott találjuk az Urjézust víg és nagy örömben.

Prózában, ritmikusan:

Hopp uram grácia, legyen engedelem,
E nagy úri háznál, bátran szól a nyelvem.
En messziről jöttem, talán eltévedtem,
Hogyha megengednék, hogy itt megpihenjek.
A kecské és juhok mind széjjelszaladtak,
Mire ezek nekem nagy bánatot hoztak.

*Jóestét jóurak, idehallgassanak,¹
Társaim kint vannak, betlehemmel vannak.
Beszölném őket, mert már nagyon fáznak,
Mit felelsz jó gazdám e hír közmondásnak?*

Tetszik a betlehem? — Igen!

ANGYAL *kezében kivont karddal belép.*

Prózában, ritmikusan:

Bátor lépésemért bocsánatot kérek,
Csekély üdvözlettel fogadják el tőlem:

Énekel: *Nosza ti pásztorok, kik a hegyekben
Nyájukat őriznek lent a völgyekben,
Halljátok mit mondok, és ezt csodáljátok.
Kövessétek!*

No, ti pásztorok, csak siessetek,
Hogy vélem együtt bejöhessetek.
Lám, már én indulok, utamra fordulok,
Kövessetek, kövessetek!

PÁSZTOROK *kint botjaikat a padlóhoz, vagy csizmájuk fejéhez ritmikusan ütögetve, éneklük:*

Nagy fényesség tündöklük a szemünkbe,
Egy angyali szó hallatszik fülünkbe,
Halljátok, mit mondok és ezt csodáljátok,
Betlehembe, Betlehembe.

4. A dölt betűk az 1934-ben lediktált, ma is meglévő alapszöveget jelzik. Altalában ezt játszák először, a többivel bővítik a játékot, illetve a mondottak szerint más háznál adják elő. Technikai okokból a dallamok közlésétől el kellett tekintenem.

ANGYAL két-három lépést előrelép, énekel:

No, ti pásztorok, csak siessetek... stb.

I. PÁSZTOR: kint énekel:

Hallod-e te pásztor, de még,
Mít mond im, e szárnyas legény,
Ime, nagy fényesség, fejünk felett az ég,
Sietve menjünk Betlehembe!

I. PÁSZTOR: belép, énekel:

Jól menjünk, csak siessünk mi Betlehembe,
Ott találjuk *(meglássuk)* az Úrjézust víg és nagy örömben.

Botját rázva, ritmikusan:

Hopp uram grácia, legyen engedelem,
E nagy úri háznál, bátran szól a nyelvem.
En messziről jöttem, talán eltévedtem,
Hogyha megengednék, hogy itt megpihenjek.
A kecskék és juhok mind széjjelszaladtak,
Mire erre nékem nagy bánatot hoztak.
De ha megfordulok gyorsan az ajtómnak, (ajtóra néz)
Társaim kint vannak, betlehemmel vannak.

Isten hozzád pajtás, én már tovább állok!

II. PÁSZTOR: belép, botját rázva:

Félre minden legény,
Itt jön egy gavallér,
Kinek a zsebében
(Ot-hatezer) szikrázik a tallér.
Kivágván *(nagyujját)* ingujját
Tündöklük, mint a vész,
Kinek a gazdasszony
Öt-hat liter bort mér.
Nem bántván ő senkit,
Megegyez véletek,

Ezt az egy-két tallért
Elveszem tőletek.
Dicsőséges hírral
Jöttem én hozzátok,
Melynek jelenését
Jól meghallgassátok.
Nyíljon ki erre
Szívetek és szátok,
Hogy Jézus született,
Jól meghallgassátok!

Isten hozzád pajtás, én már tovább állok!

III. PÁSZTOR: belép, botját rázva:

Titulisz *(juttassék)* főtársak álmomban mit láttam,
Álkörmös kecskékről *(farkasra)* barmokra találtam.
Láttam juhaimat veres bőrbe lenni,
Szemlélttem körmeit feketének lenni.
Termőfák ágai bimbóval termettek,
Mind azon örvendtek, hogy Jézus született.
Hogy Jézus született éppen Juliában,
Anakenyér termő mezővárosában.

Isten hozzád pajtás, én már tovább állok!

IV. PÁSZTOR: belép, ugyanúgy:

*Én kis pásztor vagyok
Nem sokat mondhatok,
De azért az Urnak
Én is térdet hajtok.*

Hopp Isten, jóestét, lám, én is itt vagyok,
Ládd pajtás, bőrömön a lukak mind nagyok.
Ezt is tegnap este vágták a farkasok,
De le nem vághattak, derék pásztor vagyok.

Isten hozzád pajtás, én már tovább állok!

Mindannyian négyszöget alkotnak, botjaikkal csörögve, éneklük:

Fel nagy öröme, ma született,
Aki utána föld *(repedez)* epedett.
Mária karján égi a *(föld)* lény,
Isteni kisdéd, szűznek ölen.
Egyszerű pásztor térdeden állj,
Mert ez az égi, s földi király.

Az ÖREG kopog.

I. PÁSZTOR: Ki az, ki?

ÖREG: Hej, nem ki, inkább be-be-be-be.

I. PÁSZTOR: Szabad öreg, szabad!

ÖREG: Akár szabad, akár nem, bedugom a két orram füstös lukát. (Belép.) Kolbászos jónapokat kívánok! Nem szakad le ez a híres palota?

I. PÁSZTOR: Nem, nem öreg ez a filegória!

ÖREG: Tyú komám, de ismerős a hangod!

I. PÁSZTOR: Mink vagyunk a pásztorok, a bacsogazdák!

ÖREG: Tyú, az apátokat!

Mély hangon, botját rázogatva, magát illegetve:

Ti idebenn isztok, esztek, vendégeskedtek,
Az öregapátokról el is felejtkeztek.
En odakint ázom, fázom, a bolhám rázom,
A kislányok után szaladgálok.
Kaptam, fogtam, behoztam a butykost,
Kint hagytam sok gyereket!

I. PÁSZTOR: Gyere öreg, mondj egy újságot!

ÖREG: *Mikor én a harcban
Generális voltam,
Pulykákat, libákat
Meg-meg táncoltattam!
Gyakran megéheztem,
El is felejtkeztem,
Cserfa nyikorgását
Tarisznyámba tettem!
Madarak árnyékát
Halálra ítéltém,
Nyúlnak heverését bottal agyonvertem!*

I. PÁSZTOR: Gyere öreg, igyál egyet, mondjál még egy újságot!

ÖREG: Hej, édes fiam, ennék is, innák is, úllátom, még vezetek sincs!
Ha újságot kívánsz, majd mondok hát egyet:
Mikor én a sós Tokaj-hegyen jártam,
Fogtam egy icinke-picinke nagy legyet!
Kisütöttem a zsírját, több volt egy akónál,
Húsa meg három mázsánál.

Hát tik öcsém, elhizitek, nagyobb szamarak vattok egy lónál! Már én többet juhászlegény, dupla bacsó nem leszek, erre a szép sima gyepe lefekszek, keresztet vetek, hogy a szárnyas angyalok a mennyországba vigyenek! (Lefekszik, vagy ha szűk a hely, vagy nem tiszta, botjára guggol, a többiek kört alkotnak felette.)
ANGYAL énekel:

FeküdjeteK pásztorok, pásztorok,
 Isten emberei, mert ma néktek született,
 Kit megjövendöltetett Úrjézus, király Krisztus,
 Úrjézus, király Krisztus.

I. PÁSZTOR:

Hallod, maksus pajtás, kísértetet látok,
 Ugy engemet, mint titeket elvisz, ha ráhagyjátok!

II. PÁSZTOR:

Hol az a kísértet, hogy vágjam csak hátba,
 Hagy repedjen ketté (bőrbekecses) görbe bekecs háta!

II. PÁSZTOR:

Ne bánts, ne bánts, pajtás, nem tudod ki vala,
 Talán az Úr angyala, aki vezet bennünket
 Betlehem városába.

ANGYAL énekl:

*KeljeteK fel pásztorok, pásztorok,
 Nagy örömet mondok nektek, halljátok.*

Más dallammal:

Ti pásztorok, kinn a pusztán, ne aludjatok,
 Betlehem városába most induljatok,
 Mert az Úrnak angyala már megérkezett,
 Azt jelenti, Messiás mostan született!

Közösen, botjukat rázva, énekl:

Város végén nem messze, nem messze,
 Van egy kis istállócska, van egy kis istállócska.
 Abba fekszik, nyugoszik, nyugoszik,
 Száraz szalmán bajlódik,
 Egy szűznek méhéből, szűznek szűz véréből.
 József és Mária, ale-aleluja,
 József és Mária, ale-aleluja.

ANGYAL énekel:

Kelj fel öreg álmaidból, ne aludjál,
 Látod, a betlehem mily tűzben áll.
 Ne sajnáld álmaid félbehagyni,
 A kised Jézusért fáradozni.

I. PÁSZTOR: Kelj fel öreg, megvirradt már!

ÖREG: Dehogy virradt, még be se esteledett!

I. PÁSZTOR: Nem látod ezt a nagy világosságot?

ÖREG: Látom, látom, itt azt a sötétséget!

I. PÁSZTOR: Nosza pajtás, emelints az öregem!

(Az öreg hóna alá nyúlnak, felemelik.)

ÖREG: Hú, ha ti ilyen frissek volnátok, mint szőrösszájú nagyapátok, ilyen hamar talpraugranátok!

I. PÁSZTOR: Úgy van úgy, öreg, ha más emel föl!

ÖREG: Úgy van, úgy, Jánoskám, magamtól keltem fel!

Most már sétáljatok, dudáljatok, huncut a vén nagyapátok, mer' viszket a talpa!

Közösen, botjukat rázva, énekelnek, az öreg táncolni kezd:

Magasan repül a daru,

Nagyokat is kurjongat,
Szárnyaiból, tollairól
Gyöngybokrétát hullajtgat.
Szedjed babám, szedjed,
Csárdás kalapod mellé tegyed,
Ha felmegyek a csárdába,
Arról megismerjenek.

Amely lánynak a párnája
Liba-libatollal van tele,
Ha az öreg rája fekszik,
Jaj, de mélyen elalszik,
De hiába híres,
Híres, nevezetes a liba,
De sok szomorú verseket
Leír annak a tolla.

I. PÁSZTOR: Elég volt-e már, öreg?

ÖREG: Elég édes fiam, húzzátok a magatokét! (Ekkor a persellyel körbejár.)
A többiek együtt énekelnek, botjaikat alul összeteszik, rátámaszkodnak:

A kis Jézus született, gyertek, örvendjünk,
Születése szent hajnalán glóriát zengünk.
Ma van az egész világnak örömmünnepe,
Angyalsereg száll az égben, nagy dicsőségben.

Majd mondok én valamit, csak hallgassátok,
Társaimtól hallottam, jól vigyázzatok,
Mert azt mondják, hogy Jézus mostan született,
Aki a szent atyától jövendőltetett.

ANGYAL: Köszönöm uraim, hogy meghallgattátok,
Az Isten áldása szálljon rátok,
Szívemből kívánom!

I. PÁSZTOR: Hát öreg, mit kívánsz?

ÖREG: Isten áldja meg e háznak gazdáját,
Töltse be az Isten pincés kamaráját,
Én meg vegyem el a legszebbik lányát!
Tiszta szívemből kívánom!

Közösen énekelik, botjukat rázva:

Nosza öreg, fogd az ajtót,
Csakhamar a kilincsajtót.
Innen tovább mars, mars, mars,
Innen tovább mars, mars, mars!

Ezután eltávoznak, elől az angyal kivont karddal, utána a pásztorok kettesével, majd az öreg és a betlehemhordozó. Ha más házhoz mennek, egyes részekben változtatnak, leginkább az öreg lefekvése után, illetve a játékot megnyújtják.

ANGYAL énekel, az öreg a földön fekszik:

Pásztorok, fél éjjel van,
Nem illik már szunnyadni,
A jó pásztor ébren van már,
Nyájait legelteti.

ANGYAL: Glória!

I. PÁSZTOR: Hallod öreg, gomolya!

ÖREG: Hej, kettő-három jó volna az öreg hasába, mindnyájunk számára, ha volna!

ANGYAL: Glória in ekszencisz deó!

I. PÁSZTOR: Hallod öreg, szerecsendió!

ÖREG: Edd meg öcsém, mely keserű mogyoró!

ANGYAL énekel:

Kriminátusz pekátusz, pekátusz,

Refóleum, szervátusz, szervátusz.

ÖREG: In Betlehem!

Közösen éneklük:

Leszállt az éj dicső királya

Közénk, az Úrnak hajnalán.

Jászolban fekszik rongy ruhában,

Ki eget, földet alkotá.

Légy üdvözölve szent karácsony,

Hogy létrehozta az eget,

Im, elmúlik a bűnnek éje,

Mert te az üdvöt hirdeted.

Az öreget úgy, mint az előbb, felköltik, felemelik, majd közösen éneklük:

Már minálunk babám, már minálunk babám,

Az jött a szokásba,

Nem táncol az öreg, nem táncol az öreg

Alacsony csárdában.

Alacsony a csárda mestergerendája,

Lehajlik az öreg, lehajlik az öreg,

Alacsony csárdában.

I. PÁSZTOR: Elég volt-e már öreg?

ÖREG: Elég volt édes fiam, húzzátok a magatokét!

Közösen éneklük:

Ó, boldog Betlehem, áldások városa,

Ott sír a végtelen szűzanyánk gyámolja.

Földiek öröme, mennyei szent gyönyöre,

Ne sírj, kis Jézuska.

Még az ég veletek nem zúg fejünk felett,

Olelő szent ajkát karján enyelegve,

Védnek az angyalok, őrt állnak a pásztorok,

Ne sírj, kis Jézuska!

ANGYAL: Köszönöm uraim, hogy meghallgattátok, az Isten áldása szálljon tireátok, szívemből kívánom!

Mint láttuk, a miskolci betlehemes játék általában a szegényebb sorsú gyermekek és felnőttek egyik pénzszerző lehetősége (a Szondy György utcaiak között volt olyan játékos, kinek 4—6 gyereke is volt!), emellett azonban számukra és a hallgatóság — különösen a gyermekek — számára kedvelt szórakozás is volt. Városunkban egyidőben 4—5, vagy ennél több betlehemes csoport is volt, akik a külső területeket egymás közt felosztva járták. Ezeket a játékokat kezdetben egyházi személyek tanították be, később csak ellenőrizték. A játékban a kultikus vonatkozás háttérbe szorult, egészséges humora kedveltté tette a nem vallásosak előtt is, a gyermekek között pedig nagy dicsőségnek számított, ha egyes csoportokba valamelyiket beválasztották. Ma a betlehemes szokások egyéb szokásokkal együtt kiveszőben vannak, tudományos feldolgozásuk azonban kötelességünk.

BODGÁL FERENC

BETLEHEM-VOLKSPIELE VON MISKOLC

(Beiträge zur Ethnographie der Stadt.)

Miskolc bedeutet heute ein wichtiges industrielles Zentrum. Die Bewohner der Stadt waren noch im ersten Drittel des vergangenen Jahrhunderts grössten Teils Bauern und Handwerker.

Am Ende des verfloßenen Jahrhunderts und am Anfang des gegenwärtigen Jahrhunderts beginnt ein bedeutenderes industrielles Leben es vermehrt sich plötzlich die Anzahl der Einwohner. Auch aus den umgeblichen Dörfern wandern viele Leute herein und bauen die am Rande der Stadt stehenden Weinkeller zu Wohnungen um, oder die Stadt lässt ihnen Notwohnungen bauen.

Die Einwohner sind wegen der Armut aufeinander angewiesen, die Kinder spielen beisammen und schliessen eine gegenseitige Freundschaft. An den Stadtbannen bilden die Eingewanderten mehrere (jährlich 4—5) Betlehem-Schauspielgruppen. Die Mitglieder der behandelten Gruppe übersiedelten im Jahre 1920. in gleiche Notwohnungen am Rande der Stadt. Das Betlehem-Spiel wird in seiner heutigen Form seit dem Jahre 1926 gespielt, der Grundtext des Schauspiels wurde im Jahre 1934 abgeschrieben. Die Mitglieder der Gruppe — vier »Hirten«, ein »Engel«, ein »Alter«, ein »Betlehemtragender« — sind gewerbliche Arbeiter im Lebensalter von 18 bis 50 Jahr, meistens Familienväter. Erlaubnisse zum Spiel wurden von der Polizei und dem Priester erhalten und jedes Jahr bewahrt. Am ersten Tag der Veihnachten wurde das Spiel begonnen, bei Nacht wurde die Kirche besucht, wo die Schauspieler bei der Zeremonie teilnahmen. Es kam häufig vor, dass sie auch die umgeblichen Dörfer besuchten. Am zweiten Tag der Weihnachten wird überhaupt zum letztenmal gespielt, es kommt aber vor, dass es auch bei Silvesterabend gespielt wurde.

Die Einnahmsumme wird untereinander gleich geteilt. Das Spiel wird nach dem Wunsch der Zuhörer, oder nach dem Mass der Geschenke entweder erweitert, oder gekürzt. Die Spieler verwenden auch die aus ihren Dörfern mitgebrachten Volkslieder.

Ausser den Eingewanderten hatten auch die Bauern der Stadt Betlehem-Schauspiele, deren Erforschung und Sammlung unsere jetzt folgende Aufgabe ist.

A SZALONNAI TEMPLOM
XIII. SZÁZADBELI FALFESTMÉNYE

A Borsod megye északi részén levő Szalonna község református templomában az 1922. évben történt renováláskor olyan középkori falfestmény került a fedő mészteg alul napfényre, mely egyike az ország legrégebb falfestményeinek, s műtörténeti szempontból is figyelemre méltó emlék.

Az antióchiai (ázsiai) Margit tiszteletére emelt templom Myskovszky Viktor megállapítása szerint¹ a XII. század végén, vagy a XIII. század elején épülhetett, eredetileg köralakú kápolna volt, kis apszissal (szentély), s mikor ez a fejlődő község részére már nem volt elég, egy négyzetalakú toldást, a templomhajót építették hozzá, így kettes apszisa lett. Az egész templom három korszakból származó falfestményei közül az antióchiai Margit legendáját ábrázoló XIII. századbeli falfestményt ismer-tjük itt, megjegyezvén, hogy a többi festményt, — a régi apszisban megmaradt XII. századbeli consecrationális (felszentelési) keresztet, a szentély előtti mennyezet diadalívén levő, s két XV. századbeli festő művét, mely hat prófétát, s az Agnus Deit (Isten bárányát) ábrázolja —, egy másik falon a két festő nevét, s az évszámot (1426) mutató, igen hiányos állapotban megmaradt kis festett táblát, az északi oldalon lovas alakok nyomait sejtető képtöredéket, talán a középkori templomokban több helyen előforduló Szent László magyar király tetteit ábrázoló kép kis maradványát, a templom egész leírását, s az antióchiai Margit legendaképet dr. Szabó Ferenc miskolci festőművész, rajztanár, szakszerű és részletes tanulmányai alapján írt »Borsod megye árpádkori templomai«² című munkájában ismertette.

A templom mai szentélyének déli falán levő 330 cm hosszú és 105 cm magas, s a Margit-legendát ábrázoló falfestmény színes festésű, törtvonalas díszű kerettel volt határolva, amelynek egy kis részlete a kép felső jobb részén maradt meg. Amint a kép napfényre kerültekor közzétett ismertetésemben³ jeleztem, a legenda hat részre tagoltan mondja el az eseményeket. Az első annyira rongált, hiányos, hogy csak egy-két hosszú ruha kis része vehető ki rajta. A második azt a jelenetet szemlélteti, mikor Margit, aki egy antióchiai pap leánya volt, a legenda szerint a mezőn libákat terelgetett, s ott látta meg őt először Olybrius, Aurelianus római császár pisidiai helytartója, s feleségül akarta venni, kikötvén azt, hogy Margit térjen vissza a római hitre, de Margit erre nem volt hajlandó. A festő ezt úgy mondja el, hogy Margit az őt kísértő sátánnak fejére lép, s így uralkodik felette. A harmadik képen Margitot egy rövid ruhás férfi, nyilván a hatóság embere, a negyedik képen trónon ülő helytartó, Olybrius elé vezeti. Margit akkor is a kísértés felett áll, alatta egy vadállatfejű, madártestű, kígyófarkú szörny állatalak. Ez a sátánábrázolás többször előfordul középkori képeken, még a pénzezen is 1235—1301 közti időben.⁴ A negyedik rész közepén a helytartó, trónján ülve, Margit felé int. Az ötödik részben a derékig levetkőztetett Margitot, akinek a haja két lebontott ágban csüng lefelé, két rövid nadrágos férfi, Olybrius emberei, megvesszőzik. A hatodik rész falterülete már nem volt elég arra a festőnek, hogy a legenda befejező részét tagolva mondja el, mindent összezsú-

1. Arch. Értesítő, 1901 évf.

2. Szabó Ferenc: Borsodmegye árpádkori templomai. 1936. 28—44. lap. 10 képpel.

3. Leszih Andor: Magyarország. 1922. aug. 10, Bartus Odön négy rajzával.

4. Réthy: CNH. I. kötet 336, 341, 384. sz.

folva fest, s hogy érthető legyen, az egyes alakok feje mellé — a bizánci stílus módorában — odairja az illető nevét is. Olybrius itt a Margit felé fordított trónon ülve int és adja ki a további intézkedéseket. Az írásban is fennmaradt legenda szövege szerint Margitot forró vízzel telt hordóban kínozzák, fején az eddigi dicsfény koszorú, rajta egy keresztet tartó galamb. A fej mellett a felirat: MARGA. Itt már sehol sincsen az eseményeket elválasztó vonal. Valamivel feljebb, a hordó mellett Margit térdeplő képe, az eddigi előállításban és név felirattal. Ezután következik a lefejezés jelenete. Margit a földön fekszik, felette kis kereszt, ez alatt csillag. A legfelső sorban ábrázolt öt férfi közül a harmadik, a hóhér, pallosával Margit irányába sújt. Margit alatt, a kép jobb sarkában, három(?) levágott emberfej hever. Az írott legenda szerint ugyanis a helytartó ugyanakkor (i. u. 270. évben) több keresztényt kivégeztetett. Margit alatt THEOL, SIDER. EL L betűtöredékek láthatók. A kép felső jobb sarkában, melyet egy megmaradt törtvonalas keretszegély töredéke határol, öt egymás melletti férfi alakja látható. A baloldali kettő közt, fent NIA névtöredék olvasható, A második papi süveges, tehát egyházi ember volt. A harmadik a hóhér a pallossal, feje mellett MAL HUS név. Felemás színű ruhában van, rövid nadrággal. A kezében tartott pallos jellegzetesen XI—XIII. századbeli. A negyedik hosszú tógás papi ember, kezében íráslapot tart. Felirata: TEOFI. Theophilos. Az ötödik alakból csak az arc és a váll körüli ruha részletei láthatók.

A falfestmény nem szabályos, hossznegyzet alakú, a festőnek alkalmazkodni kellett az ablakbemélyedéshez, s utóbb úgy látszik, az ablak megnyagobbítása alkalmával a festmény egy része el is pusztult. A bal alsó sarokrészen nem voltak festéknyomok, vagy állhatott ott előtte valami, vagy az idők folyamán tönkrement a festés.

Az egész kép, különösen az alakok ruhái sokféle színnel készültek. Az e korban, a XIII. században divatos, felemás ruhák színeit is igyekezett a festő kihangsúlyozni. Margit és Theophilos egészen hosszú, sarkig érő ruhát viselnek, a férfiak pedig térdig érő nadrágot.

A legenda egyes jeleneteinek elmondása, főképpen a szereplő alakok nagyon primitív módon való ábrázolása, egymás utáni sivár felsorakoztatása, a térhatás hiánya, a háttér és környezetnélküliség egészben egy középkori krónikáskönyv vázlatos illusztrációjának hatását kelti bennünk. Ez meg is nehezíti a pontosabb korhatározást. Kétségtelenül bizánci jellegű a kép alakjaival, a személyek melletti magyarázó nevek feliratával, de mint ilyen bizánci stílusú mű is, nagyon egyszerű és festőjét nem sorolhatjuk az érdemesebb művészek sorába.

Gerevich Tibor a XIII. század közepére helyezi a falkép korát, s általában keleti, bizánci, közelebről az örmény művészet hatását látja benne.⁵ Kampis Antal ennek a falfestménynek a korát az 1200 körüli évekre teszi.⁶ Kétségtelen, hogy a bizánci stílus a fő jellegzetessége, de a nyugati ízlés átformálásában. Nagyon primitív kivitelében nem a kép ősiségét, inkább a művész tehetségének alacsonyabbrendűségét látjuk. Szabó Ferenc⁷ a kép korát szintén a XIII. század közepére helyezi. Myskovszky meghatározása szerint a templomnak az a része, ahol a Margit-legendá képe van, a XII. század végén, a XIII. század elején épült. A festmény egész stílusa, a képen ábrázolt tárgyak, ruhák, pallos, a sátán szimbolikus ábrázolása, egyes díszítő motívumok, ezek fejlettebb alakjai inkább a XIII. század második felére mutatnak. Valószínű, hogy a középkorban még egy ilyen kisebb templom építése, különösen a kifésztése is hosszabb időt vett igénybe, s ezenkívül figyelembe kell venni azt, hogy az 1241. évi tatárjárásakor nemcsak Muhi környéke, de az egész megye, s jóformán az egész ország elpusztult. Szalonna ugyanebben a megyében, Muhitól észak felé, a nyitott Hernád-völgyben, 56 kilométerre van és teljesen szabad útjában volt a tatároknak. Ha már akkor megvolt a templom, bizonyosan kirabolták, felégették. A XII. századbeli falfestmények motívumaiból is alig maradt meg valami, nem hihető, hogy a nagy

5. Gerevich: Magyarország románkori emlékei. 228. l.

6. Kampis Antal: Magyar művelődés tört. I. kötet 504. l.

7. Szabó Ferenc i. mű. 43. oldal.

Margit-legenda kép épségben maradt volna. Ezt a képet tehát a tatárjárás után, az országot újjáépítő nagy munka során, a XIII. század második felében készíthették.

Erdemes lenne szakértő művészettörténészeinknek a középkori bizánci, közelebb-ről az örmény művészet fennmaradt emlékeinek tanulmányozása során a szalonnai képen kimutatható stílushatásokkal is foglalkozni, ami a kép korának meghatározásához is közelebb vinne. Erdemes lenne a korban hozzá legközelebbi, s a távolságban is közeli süvetei (volt Gömör megye) templom szintén Margit-legendát ábrázoló képével összehasonlítani.

LESZIH ANDOR

A szalonnai falfestmény balkéz felől eső része

A szalonnai falfestmény jobbkez felől eső része

EGY NEPDALTÍPUS A MEZŐKÖVESDI MATYÓKNÁL

Borsod területén folytatott népzenei gyűjtőutamon többek közt Mezőkövesden egy kétütemű nyolcas, la-pentaton hangsorú, kvintváltó szerkezetű dallamtípust ismertem meg két idős adatközlőtől, alig eltérő változatokban.

A fiatalság már nem dalolja.

A két változat így szól:

Parlando, rubato.

Molnár István 69 é. Mezőkövesd, 1956.

Parlando, rubato.

Gáspár Mihály 65 é. Mezőkövesd, 1957.

Első adatközlőm, Molnár István, nótáját ezzel a szöveggel is dalolta:

Parlagon terül a juhom, csakúgy cseng-bong a kolompom,
Van is olyan kilenc kutyám, bömbölve jár a nyáj után ...

Ez és a második változat szövege, mely voltaképpen a pásztoremberek szokásos paraszttréfáló dala, amellet szól, hogy a dalt a jószágartók is ismerték, sőt, ha számitásba vesszük, hogy a dallamok régisége összefügg a társadalmi formák alakulásával, azt kell mondani, hogy ez a nóta eredetileg pásztordal.

Mi az eredete a fenti két példának?

Elszigetelt, sajátosan csak matyó dallamról van-e szó?

Vagy megvan-e ez a dallam egyebütt is?

Ezekre a kérdésekre próbálok válaszolni.

Először is három példát emelek ki „A magyar népzene” példatárból, egy nyitrai, egy nógrádi és egy beregi dalt, melyekben legalább is a sorvégződéses: 7, (5), b3 és a kvintváltások egyeznek a matyóéval.

Poco parlando.

Farkasd, Nyitra megye, Kodály Zoltán gyűjt. 1905.

Rubato.

Romhány, Nógrád megye, Kodály Zoltán gyűjt. 1922.

Csato, Csato Csato Csato Nem kell a lénungnak zacskó Elmű iatom
*a pén-zemet, Ki-for-di-tom a zse-bemet, Ki-for-di-tom a zse-bé-met

Tempo giusto.

Múz. f. o. 1633. Rafajnaújfalu, Bereg m. 1912. B.

Elment a pap almát lopni, Elfelejtett zsákokat vinni, Levetelte a gatyáját, Telefonte a kél szarát.

A mezőkövesdi két testvérdallamot egynek véve, négy dallamtípus szólalt meg. Mind a négy beletartozik a népzene keleti ösrétegébe, s mári, csuvas, kalmük és mongol rokonaikkal együtt (vö. »A magyar népzene« 12. old. lent és 71. old. fent) többezer éves múltjuk van.

A matyó típust nem tudom származtatni a fenti északmagyarországi példák egyikéből sem. A nyitrai dallammal kvintváltásban egy hang híján egyenértékű, de dallamfrazéológiájában érezhetően eltér.

A nógrádi és beregi példa első hangsorával (s részben a másodikkal is) mutat egyezést, de nagy különbség az, hogy kvintváltása tökéletesebb, tehát eredetibb.

Már a fenti példák is azt bizonyítják, hogy egy keletről hozott ősi, kétütemű nyolcas, la-pentaton hangsorú, 7 (5) b3 kádencia-rendszerű kvintváltó dallamrokonság Magyarországon több ágban elterjedt, s ezek egyike a Mezőkövesden talált, sajátosan eltérő dallamtípus. Ennek finom, sajátos eltérése a nyitrai, nógrádi, beregi rokonoktól helyi zeneiészre vall. Végtére is nem dalolnak egyformán az ország egész területén.

Frazéológiájában és egész felépítésében Borsodban egyedül áll. Leginkább az lepett meg, hogy a matyóság két másik területén, Szentistvánon és Tardon kvintváltó változatait nem ismerik, pedig gyűjtés közben igen gyakran eldalolgattam a szentistvániaknak és tardiaknak, hátha emlékeznek rá. Változat kikutatása itt és Borsod egyéb helyein eddig nem sikerült.

Találtam dallamokat, melyeknek közük van a mezőkövesdihez. Csakhogy ezek nem mutatnak kvintváltást.

Egy alföldi, hortobágyi dallamban találtam még meg a dallamvezetésre nézve legközelebbi rokonát. Ecsedi—Bodnár hortobágyi gyűjtésében ez a pásztordal ragadta meg figyelmemet:

Amoda a Kádarc mellett három juhom tatot ellett Van már juhom, van barátom, Szerzhetsz már kisan gyalom

Kádenciai egyeznek a mezőkövesdiével, csak a harmadik és negyedik dallamsor feloldja a kvintváltást. A második dallamsorban hangeltérés is van. A bemutatott dallam ismerős a Hajdúságban, Szolnok környékén, s a kezdő sorral általában sok alföldi népdalban találkozunk. Egy jellemző békési példát találhatunk erre: »A magyar népzene« példatárában is (116. sz.).

Az, hogy a kezdő sorok azonossága, vagy nagy hasonlósága nemcsak Nógrádban és Beregben, hanem kimutathatólag az alföldi magyarság dalvilágában is megvan a mezőkövesdiével, magábanvéve még nem sokat mond. A la-la-la-la-ti-la-so dallammag a magyar népzeneben szélteben- hosszában elterjedt. Hanem az a jelenség, hogy a mezőkövesdi dallam első három sora kisebb-nagyobb eltérésekkel visszacsen-

dül különösen a Hajdúságban, már közelebbi rokonságot sejtet. Élt az Alföldön is a 7 (5) b3 kádenciájú, kétütemű nyolcas, la-pentaton hangsorú, kvintváltó dallam, mint a mezőkövesdinek egész közeli rokona, de a kvintváltás idők folyamán megszakadt, helyesebben: megkopott.

Borsodban már több alkalmam nyílt a dallamrokonság kutatására. Találtam is olyan nyomokat, melyek egészen világosan a Mezőkövesden talált dallamokhoz vezetnek, és pedig olyan ereszkedő szerkezetű dalokban, melyek kezdő hangsorai eltérnek a mezőkövesdiektől, tehát az alföldi dalokkal ellentétben, dallamtestüknek nem az első, hanem második fele egyezik. (Mint lejjebb tapasztalni fogjuk, az Alföldtől eltér Mezőcsát, mely alföldi fekvése ellenére észak felé igazodik).*

Két kevert dallamtípust emelek ki.

Az első Észak-Hevesben, Észak-Borsodban, Dél-Gömörben rendkívül elterjedt Vidrócki-dallam. Egy szép példánya megvan Kodály Zoltán gyűjtéséből »A magyar népzene« példatárában (118. sz.) Észak-Borsodban igen sok szöveggel gyűjtöttem változatait. Közlök kettőt, melyben a mezőkövesdi típus harmadik és negyedik, s kettőt olyat, melyben csak harmadik sora csendül meg.

Rubato.

Holló Vaskó Agoston 60 é. Domaháza. 1953.

Tempo giusto.

Iszán Górn Zsuzsa 32 é. Tardona, 1950.

Parlando, rubato.

Holló József 80 é. Kissikátor, 1952.

Tempo giusto.

Nagy Jolán 53 év. Szuhafó, 1956.

Mit vallanak ezek a barkó-dalok? Azt, hogy a Mezőkövesden talált dallamtípus Észak-Borsodban sem volt elszigetelt jelenség. Ismerték itt, csak az eredeti kvintváltó dallamtest két első sora helyett a barkók dallamizlésének megfelelő dallamsorokat dalogattak, s néha a negyedik sort is kicserélték.

A felső so-fi-re-mi dallamfrázis más északi dalokban is megcsendül (vö. 101 magyar népdal »Bagoly-madár nem száll minden ágra« kezdetű barkó példány... a vén Mátra erdeje az én lakásom szövegű harmadik dallamsor négy utolsó hangjával). A Vidrócki-dallamtípus második sorának dallamfrázisa is fel-lecsendül más palóc és barkó dalokban. Ez a felső la-la-la-so-fi-la-re-re hangsor két hangfekvésben is megtalálható »A magyar népzene« példatár 170. sz. nógrádi példájában, de azonos hangfekvésben megvan a példatár 84. sz. barkó dallamának első sorában.

* A mezőcsáti »Hortobágnak van egy vize« kezdetű nóta (l. 149. oldal) a mezőkövesdi dallamtípusnak nem első felét, hanem harmadik sorát őrzi.

A Mezőkövesden talált dallamtípus nyomait azonban nemcsak a palócosan kezdődő Vidrócki-dalok mutatják. Még szélesebb területen, mind Észak-, mind Dél-Borsodban megtalálhatók e nyomok egy másik kevert dallamtípusban is. Ennek első fele a »Debrecennek van egy vize...« kezdetű, de főleg a Hajdúságban igen népszerű alföldi daltípus első felével egyezik, az első sorban egészen tisztán, a második sorban kevésbé.

Ennek a hortobágyi dallammal keveredett, s a mezőkövesdi matyó dallammal is rokonságot mutató típusnak kádenciái: 8 (5) b3, vagy 8 (4) b3.

Gyűjtéséből két példát mutatok be: egy dél- és egy északborsodit:

Parlando, rubato.

Veréb József 57 é. Mezőcsát, 1957.

hortobágyak van egy vize, Hej kinek hortobágy a neve, Arra van egy kőhid rakva.
Kilenc lúkkal kifaragva

Parlando, rubato.

Majoros József 59 é. Bóta, 1954.

Bort iszik az úton járó jakár szegény akár báró, Én is úton járó vagyok Bort is iszok, hájakárok

E két dallam első sorai, mint mondtam, teljesen egyeznek a hortobágyiével. Az első változat második sorában a hangrendben kis cserélődés van: a hortobágyi ti-la-so-la-so-fi-mi-mi helyett: ti-la-so-fi-so-la-mi-mi. Ez a kis metatézis gyűjteményem kb. tucatnyi dallamban megvan. Észak-Borsodban ezenkívül van egy másik jelenség is, mégpedig a második sor (5) és (4) kádenciájának váltakozása. A bótai fenti példa egy olyan változat, melyben a második sor kádenciája (4)-re csúszott le. A sorvégződésnek ez a lecsúszása, mely északon itt-ott ebben a kategóriában előfordul, nemcsak barkó-területen tünet. Kimutathatólag megvan északkeleten is (vö. »A magyar népzene« példatár 129. sz. beregi dallamával).

Ebben a kategóriában a mezőkövesdi dallamtípusnak kizárólag csak a harmadik sora állandósult.

Végül bemutatok egy szentistváni kevert dallamot, mely a mezőkövesdi típustól leginkább elüt. Kezdő sorában a hortobágyit követi, a második sor kádenciája (4)-re lecsúszik, harmadik sora a mezőkövesdi típus harmadik sorát eltorzítva csendíti meg: négy utolsó hangja eggyel feljebb csúszott, tehát kádenciái: 8 (4) (4). A dallamkeverésnek rendkívül tanulságos példája:

Parlando, rubato.

Bessenyei János 40 é. Szentistván, 1957.

Partagon terül a juhom, Csengbongrajta a kolompom, Van nekem egy puli kutya, Bömbölve jár a nyáj után

Mielőtt a fentiekből leszűrném észrevételeimet, hangsúlyozni kívánom a mezőkövesdi matyóság erős konzervatívizmusát.

Általában elterjedt vélemény, hogy a mezőkövesdiek népzeneje kevert népzene. Dalai inkább máshonnan vett dalok. Óvatosan kell ezt hangoztatnunk. Ez a vélemény könnyen válik egyoldalú felfogássá.

Igaz, hogy ma Mezőkövesden széltében-hosszában elterjedt dalokat dalolnak, különösen a fiatalság, gondolunk elsősorban a summásdalokra, katonanótákra, az újabb táncdalokra, szerelmi dalokra, bordalokra. De ragaszkodnunk kell ahhoz az igazsághoz, hogy Mezőkövesd eredeti etnikai tulajdonságokat is sokáig megőrzött.

Mezőkövesd a Bükk-hegység déli lejtőinek közelében ősi magyar település, mely még Szentistvánhoz és Tardhoz viszonyítva is sokáig elzárt néprajzi terület volt. A török pusztítások ellenére is sokat megőrzött eredeti vonásaiból. Időnkint a Dél-bükkség völgyeibe menekült, s onnan vissza-visszatérve, eredeti néprajzi sajátosságait vissza-visszahozta. Őrzött meg olyan keleti sajátosságokat, mely a környék népségében ma már nincs meg. Utalok egy ismertetésemre (»Egy régi matyó lóbeles kürt a nomád pásztorkodás idejéből« — A M. Herman Ottó Múzeum Közleményei, 1956. 3. füzet). Ősi vonásokat nótavilágában is megőrzött.

Ezekután a közölt mezőkövesdi dallamtípusról a következőkben foglalom össze észrevételeimet:

A kétütemű nyolcas, 7 (5) b3 kadencia-rendszerű, kvintváltó mezőkövesdi dallamot a mezőkövesdi matyóság etnikumára jellemző adatnak tartom, mely szerkezetében távoli magyarországi rokonaival megegyezően több ezer éves múltra hangzik vissza, de ugyanakkor dallamvezetésében olyan hangjai vannak, melyekkel távoli rokonnaitól sajátosan eltér (különösen második sorának dallamvezetésével, s ennek szívós megtartásával a kvintváltó negyedik sorban).

Eredetileg pásztordal, melyet a kertés. ólas településű, a jószágtartáshoz és jószágőrzéshez jól értő mezőkövesdi matyóság századokon át jól ismerhetett.

A maga ősi kompozíciójában ma már elszigetelt jelenségnek tűnik. Borsod más tájain, sőt a Hortobágyon is csak részben él tovább.

Az észak- és délborsodi kevert dallamokban egy-két sora még él, de a maga egészében kihálás előtt áll. A fiatalság már nem ismeri. Egy emberöltő múltán az öregekkel együtt le fog tűnni.

LAJOS ÁRPÁD

EIN VOLKSLIEDTYP BEI DEN MATYOS

Es lebt noch eine Volksweise am Munde der älteren Bewohner in der grössten matyó Ortschaft, in Mezőkövesd (Komitat Borsod), welche mit ihrer Pentatonik und Quintwechselskomposition zur Urgeschichte der ungarischen Volksmusik gehört, welche aber mit ihrer eigenschaftlichen Fraseologie eine typische Verschiedenheit zeigt.

Diese Volksweise ist heute eine isolierte Erscheinung. Nähere Varianten sind schon nicht zu finden.

Die matyó-Komposition war in den früheren Zeiten wahrscheinlich auch in der Umgebung des matyó Gebietes bekannt, wurde aber zerissen und in die Musik der benachbarten Gebiete überflossen.

Die Spuren der matyó Volksweise sind ebenso in nördlicher, wie in südlicher Richtung, also bei der sogenannten Barkos und auf der ungarischen Tiefebene nachweisbar.

Der Verfasser stellt diese Volksweise wie ein eigentümliches Beispiel an zwei Varianten vor und illustriert mit mehreren Beispielen die Abstammung, die Zerstreuung und die zerrissenen, zersungenen Formen.

EGY ELTERJEDT DALLAMCSALÁD A BARKÓKNÁL

Borsod megye népzenejében sok dallamtípus érintkezése és keveredése figyelhető meg.

Vannak azonban oly típusok is, melyek egymástól sajátosan eltérnek, különösen a régi, ereszkedő szerkezetű dalok közt. Ez az eltérés nemcsak az abaúji és zempléni területekkel megnövekedett mai Borsod megyében jelentkezik, hanem a megye régi, nyugati területén is.

Nyugat-Borsod az Alföld és Észak-Magyarország egyik érintkezési területe. Népzenejében alföldi és palóc dallamelemek érintkeznek, sőt vegyülnek. Van azonban érezhető elkülönülés is néhány, a barkóság közt különösen kedvelt dallamtípusban.

Ezek közé tartozik egy tizenegy szótagos, négysoros, ereszkedő szerkezetű, la-pentaton hangsorú pásztordaltípus, melyet 14 változatban mutatok be. Dallamtengelye: so'-la'-mi-re-la'-la'-ti'-la'-mi-re-do — a harmadik sorban.

E hangsor, illetőleg ennek kisebb változatai, különösen: so'-fa-mi-re-la'-la'-ti'-la'-mi-re-do hangsor körül hullámszik az első, második és negyedik sor, oly sok változatban, hogy azt a dallamtípust a barkóság egyik legkedveltebb dallamának kell tartanom.

Észak-Hevesben Egeren túl, Pétervásáráig tudtam követni. Dél-Gömörben is kedvelt. Tardonán és Bótán olyan adatközlőktől gyűjtöttem változatait, akik gömöri származásúak (Juhász Lajostól magától négy változatot és Majoros Józseftől egyet). Borsodban számos változatát Domaházán, Kissikátoron, Hangonyban, Urajon és Putnokon találtam.

E dal terjedését délfelé nem tudtam követni. A Bükk déli völgyeiben, továbbá a matyóságban és Dél-Borsodban (Mezőcsát, Mezőkeresztes, Tisza-vidék) nem dalolják. Az Alföldön sem ismerik.

Érdekes, hogy a Hortobágy népzeneje, mely a barkó népzene egy-két kategóriáját visszacsendíti, ugyancsak tartózkodik ettől a dallamtípustól.

Eddig ismert változatai arról tanuskodnak, hogy ez a típus legalábbis három variáncsaládban megvan. Leggyakoribbnak hallottam a 8, (5), b3 kádenciarendszerrel, de szeretik 7, (5), b3 sorvégzódésekkel is. Van még egy példám 7, (b3), b3 kádenciával, de még eddig párját nem találtam.

Legeredetibbnek tartom a második altípust, melyben nemcsak a második és negyedik sor, hanem némileg az első és harmadik sor is kvintváltás nyomait mutatja, igaz, hogy ritkán.

A dallamok bemutatását egy ilyen példánnyal kezdtem; a továbbiakban e példány rokonait úgy igyekszem követni, hogy a legkevésbé eltérő dallamokat helyezem előbbre.

Poco parlando.

Rakittyán András 68 é. Putnok, 1957.

Szépen tegél a kisasszony gulyájá JA kisasszony maga setal utána Mán messziről kiálcsá ja gulyások.
Szívem gulyás teridd te ja su - bádat

A kvintváltás nyomai a második és negyedik dallamsor összecsengésében érezhetőek, a hat-hat utolsó hang kvintel (a negyedik sorban a hangváltást véve alapul). Az első és harmadik sornak csak utolsó három-három hangja kvintel.

Ha most összehasonlítjuk egy nem kvintváltó szerkezetű 8, (5), b3 sorvégződésű rckonnal, azt érezzük, hogy e tardonai dallam negyedik sorában erősebben kvintel az előző példa második sora:

Poco parlando.

Gyenes Zsigmond 53 é. Tardona, 1957.

Mikor megyék a miskóci vásárba, kilenc csikót kökök össze sorjába Tízegyiknek magam ulók határa

Ugy vágatok egyenest a vásárba

E dallam negyedik sorának utolsó nyolc hangja öt hanggal lejjebb adja vissza az előző dal második sorát.

A másik, 7, (5), b3 kádenciájú tardonai változat megint mutatja a kvintváltás nyomait, de csak a második és negyedik sor utolsó hat-hat hangjában:

Parlando, rubato.

Juhász Lajos 41 é. Tardona, 1957.

Gyuri Bandi felnyerje a lovát körül járja ja pásztorok határát ki is választ harmincharom darabot,

Netek lányok, kik is boldo-guljátok.

Ugyanezen adatközlő egy másik dalváltozatában a negyedik sorban majdnem teljesen kvinteli előző dallama második sorát. Ez a változat egyébként a maga egészében az első-harmadik és második-negyedik sorban a három-három utolsó hanggal kvintel:

Parlando, rubato.

Juhász Lajos 41 é. Tardona, 1957.

Mikor meg én huszesztendős se voltam, Már én akkor lovat lopni tanultam Én loptam el a vármegyé hat lovat,

Engem keres az egész Ma-gyarország

Hogy még teljesebb képét mutassam a rokonságnak, bemutatok egy hevesi példányt Belpátfalváról. Ennek negyedik sora öt hanggal lejjebb megismétli Juhász Lajos első dallamvariánsának második sorát. Kádenciái: 8, (5), b3.

Poco parlando.

Derekas Barna 48 é. Belpátfalva, 1957.

Mikor meg én huszesztendős se voltam, Má jen akkor lovat lopni tanultam, Én loptam el a vármegyé hat lovat

Engem keres az egész Ma-gyarország

Most térjünk vissza Gyenes Zsigmond tardonai nótájára (e cikk 2. példája), s emeljük ki ennek második sorát, ezt a merész, hullámzó la-pentaton frázist: la'-la'-so'-mi-la'-re-so'-mi-re-mi-mi.

Szinte kár, hogy ez a szép sor nem ihlette az adatközlőt arra, hogy a negyedik sorban ismétlje meg, legalább az utolsó négy-öt hangot kvintelve.

De most megszólal egy, az első és negyedik sort játékosan recitálva szaporítgató dallamrokon Bótáról, a gömöri származású Majoros Józseftől:

Parlando.

Majoros József 55 é. Bóta, 1954.

6

na kimuzom pákoszegvel kalapársolt sumfabinkos botomat A csárdába jelki áltom magámát,
kicifrázolt kikovácsolt

Takaroggyék mindenki ja dol gára, Most isak az eszternázi létbicskásabb - bujtárja
Csikosnak a létürebb -

Azonnal észre vesszük, hogy ennek második és negyedik sora e dallamszerkezeten belül is kvintel, de negyedik sora öt hanggal lejjebb szépen megismétli az előző példa második sorának utolsó öt hangját. (Ehhez hasonló példa még lesz alább, 1. a második uraji változat negyedik sora dallamváltását.)

Szinte bámulatos ez a szeszélyes játék, a kvintelő sorok ide-odadobálgatása egyik rokondallamból a másikba.

Most egy kis csoportban olyan dallamok következnek, melyek 8, (5), b3 kádenciájúak végig. Első dallamsoruk modora eltér az eddig közölt 8, (5), b3 kádenciájú példák első dallamsorától.

Ismét Tardonáról veszek egy példát:

Parlando, rubato.

Juhász Lajos 41 é. Tardona, 1957.

7

Mikor megyek a vásárra Putnokra. Kilenc zsandár állt a lovaim utjába. No te farku, hol szőrted ezt a csikot?
hol verted le ja lá-barol a béklyot?

Ennek negyedik sora (azonos fekvésben természetesen) visszacseng az 1., 3., 4. példák negyedik soraira.

Juhász Lajostól ez már a harmadik változat. Majoros Józseffel együtt gömöri származású. Úgy látszik, hogy a gömöri példák túltengenek.

De az itt következők — egy kivételével — (Juhász Lajos negyedik dalváltozata) végig borsodiak.

Két jól pentatonizáló példa Urajról ugyanattól az adatközlőtől (a pentaton-bázist különösen a negyedik sorokban érezzük erősnek):

Parlando.

Varga János 80 é. Uraj, 1956.

8

Nem akar az én qulyám itt legelni. Rezsengőit haragosan sorogtati. Utegeny szá got ériz a mezőbe,
Kilenc zsandár egyenest vág előmbe

Ennek második sorában érezzük e tanulmány 2. és 5. sz. példával a hasonlóságot, mégpedig a második sorban.

Még bővebb figyelmet érdemel a másik uraji példány.

Parlando.

Varga János 80 é. Uraj, 1956.

Nagykálcsi fenyveserdőjé ja tanjáim Oda gyere kisangyalom én hoztam Melléd az aranvesszős tanjámat,
Tanjáim előtt sugár jegenye fámat

Két mondanivalója is van ennek a dalnak.

Az egyik a dallamrokonságra vonatkozik. E dal második sorában nagyjából a 2. és 5. sz. példa második sorával megegyező hangképet kapunk, míg ugyanezen példa negyedik sorának egyik hangváltása megfelel az első példa hangváltásának, s ugyancsak e példa negyedik sorának másik hangváltása az 5. példa negyedik sorával rokon. De ez a példány az eddigieknél többet is mond.

Negyedik sorának második hangváltása kitűnő adat Kodály Zoltán egy tételének példázására.

»A magyar népzene« 19. oldalán fent Kodály Zoltán egy hétfokú durnak tetsző barkó dallamra figyelmeztet. Ennek egyik dallamsora (»Ott vásárolt Jager Jóska...«) négy utolsó hangjában erősen dur jelleget mutat, de Kodály Zoltán e négy hangot so'-mi-do-so, pentaton hangsorba helyezi, összehasonlítva egy csuvas példával, mely dominánsszerű végével ősbibb alakot mutat, majd így figyelmeztet: »Arra intsen ez a példa, hogy hétfokú durnak látszó dallamban is lappanghat ötfokúság, még ha nincs is tiszta ötfokú változata...«

Az én fenti uraji dallamsorom Kodály adatát egy so'-mi-do-so-la, hangsorban tehát la-pentatonban világítja meg, azt igazolva, hogy hétfokú durnak tetsző dallamban nemcsak so- hanem la-pentatonia is lappang.

A tizenegy szótagos barkó dallamrokonok egy következő tagja Kissikátorból való. Az urajinál bővültebb, pentatonos bázisa gyengébb, az utolsó sor so-la zárlatával némileg megszilárdult.

Poco parlando.

Papp Béla 24 é. Kissikátor, 1956.

Nem akar a vezérorum legelni Rezcengőjel haragosan csöbrelje Idegeny szagot érz a határhoz
Hátra nézek het zsandár gyön utánnam

A következő domaházi példa negyedik sorának kissé emelkedett nekilendülésével tűnik ki. Végén szinte kívánnók a barkó zenében oly népszerű so-la pentatonzárlatot, de ez ebben a változatban elmarad.

Parlando, rubato.

Elek Bancik Ilona 34 é. Domaháza, 1951.

Az én birkám Gorombórut való nője Vezérorum hízegek évre Szóigal Hallgass dacsó möre szóla rezkongóú
A hűj tárod hétről hétre csapongóú

Az alábbi hangonyi adat negyedik sora is do-ti-la zárlatú. Intonációja hasonlít a második uraji példány negyedik soráéhoz.

Parlando, rubato.

Konter Barna 48 é. 1957.

12

A tanyába magam vagyok egyedül, Neekem csak a sárgarigoly hegedül Elfutottl korán reggel rajnaiba
Kéjj fel betjár mévirádt a tanyá - ba...

Ismét Tardonára kerülök vissza.

A 8, (5), b3 kádenciájú altípusból szándékosan hagytam utoljára ezt a példányt, bemutatni óhajtvá az eddig oly ízesnek tapasztalt negyedik hangsorok erős bővülését, a pentatonia ellaposodásának egy tünetét. Juhász Lajos így is tud dalolni:

Parlando, rubato.

Juhász Lajos 41 é. Tardona, 1957.

13

Esik eső jaj de szépen csepereg Bogár Imre ja csárdába kesereg Csaplárosné bori hozza az asztalra
Létszebb jányát állítja ki trázsóra

Függelékül közlök egy változatot, mely 7, (b3), b3 sorvégződésű. Gyűjteményemnek ebből az altípusból egyetlen példánya.

Parlando, rubato.

Rakittyán András 68 é. Putnok, 1957.

14

Jáj de sáros, jaj de rogas ez az út. Amelyiken kienv betjár elindult. Kienv betjár kienv eles kesvel elindult.
Pápai né judvá-rába befordult

Szórványos jelenségnek tartom.

Osszehasonlítható a »Nagyszalontai gyűjtés« (Népköltési gyűjtemény XIV. kötet) (»Ha felülök kis pejlovam hátára...« kezdetű pásztordallal, melynek kádenciái ugyanígy következnek. De igen távoli a hasonlóság. A harmadik sor jellegzetes barkó dallamengelyének nincs megfelelője, az első és harmadik sorban van némi hang-összesendülés, de ez nem elég a közeli rokonság kimutatására.

*

Oldalakon át közölhetnék még változatokat, de ezek már igen csekély eltérésűek a barkó dallamrokonságban.

Igen sok tizenegy szótagos versszövegre mennek ezek a dallamok.

Mit vettem észre ezekben a dallamokban?

Először is: dallamfrazéológiájuk igen eltér akár a dunántúli, akár a székely, akár az alföldi tizenegy szótagos dalok dallamvezetéseitől, különösen a harmadik sorban, de érezhetően a többi sorokban is. Eltérést mutató jelenség az is, hogy míg a barkóságban rendkívül népszerűek ezek a dalok, az ország más területein elnémulnak.

Főfészük Észak-Heves, Dél-Gömör, Északnyugat-Borsod érintkezési területe és a terület viszonylag szűk környéke.

Pentatóniájukban gyakori a második sorban a re-mi és a negyedik sorban a so,-la, hangzárlat ilyen frazeológiában: la'-re-so'-mi-re-mi és so'-so'-do-la-so,-la, illetőleg so'-mi-do-so,-la. Az Alföld népzenéje általában tartózkodik a so-la hangzárlattól, mely a Dunán túl és a székelységben kedvelt, csak más dallamkapcsolatokban.

Megfigyeltem még a variálásnak egy igen beszédes tünetét, mely a barkóságban különösen erős.

Gyengébben kvintelő hangsorú dallamok mellett megszólalnak rokondallamok, melyekbe erősebben kvintelő sorok át-átszőkdősnek, de csak felesben maradnak meg. Ha egy-két rokondallamot összeolvasztanánk úgy, hogy kihagynánk a nemkvintelő sorokat, erősebben kicsendülne a kvintváltás.

A barkó ember pazarolja a kvintváltást. Amit egyik dallamban elfelejt, az a másik rokondallamban észébejut, s ezt ha nem is tudatosan, de megszólaltatja. Egyik rokondallam erősebb, gazdagabb félkvintváltással kiegészíti a másikat.

Ez a suppletív jelenség nemcsak fiatalabb, hanem idősebb adatközlőim nótázásában is jelentkezett.

A bemutatott példák nemcsak frazeológiában mutatnak rá a barkók zeneízlésére, de igen beszédesen bizonyítják a barkó ember eleven variáló készségét, játékos, mozgékony kedélyvilágát is.

LAJOS ÁRPÁD

ÜBER DIE VERBREITUNG EINER VOLKSWEISE BEI DEN BARKOS

Auf dem nördlichen Gebiete des Komitats Borsod lebt eine typische Volksgruppe: die Barkos, welche sich nicht nur mit ihrer Mundart, sondern auch mit ihrer Volksmusik von den südlichen ethnischen Gruppen unterscheidet.

Der Verfasser handelt einen elfsilbigen Volksliedtyp von diesem Gebiet an vierzehn Varianten.

Diese Lieder werden bei den Barkos nicht nur in Nordborsod, sondern auch auf dem nördlichen Gebiete des benachbarten Komitats Heves und auf dem südlichen Gebiete des Komitats Gömör gesungen.

Die Verbreitung dieser Volksweisen nach Südborsod wird mit dem Gebirge Bükk abgesperrt. Diese Volksweisen sind ebenso in Südborsod, wie überhaupt auf der ungarischen Tiefebene, aber auch in den südlichen Tälern des Gebirges Bükk nicht volkstümlich.

Die Varianten mit ihren feinen Abweichungen und fraseologischen Erscheinungen ergeben charakteristische Beispiele zum Geschmack der Barkos und deuten an die lebendige variierende Lust dieser Volksgruppe an.

ÚJONNAN ELŐKERÜLT RENESZÁNSZ PÁRKÁNYTÖREDÉK A DIÓSGYŐRI VÁRBÓL

A diósgyőri várban 1954 óta folyamatos állagmegóvó és restauráló munka folyik. Ennek során az északkeleti tornyot övező rondella keleti falában egy nagyobb mészkődarab tűnt fel Cseszelszky András művezetőnek. Kibontotta és akkor derült ki, hogy az egy — faragott oldalával befelé fordított — párkánytöredék, amely a reneszánsz palotabelső pusztulása után, a rondella falának emelésekor, vagy javításakor, építőkként került a falba, faragatlan oldalával kifelé fordulva.

A párkánytöredék anyaga még átkristályosodás előtt álló, üledékmaradványoktól mentes, tiszta szemcséjű mészkő, ez különösen a simára csiszolt részeken látszik. Színe szürkésfehér. Anyaga nem azonos a diósgyőri vár falazásaihoz használt és a közeli mexikói völgyben bányászott, szintén tömött és tiszta szövetű mészkővel, amely hasonlóan faragható és csiszolható, de fehéres kőzetalkotó kalciumkarbonát-anyaga tarkított rozsdabarnás, zöldes és sárgás foltokkal és csíkokkal. A kő egy eddig nem ismert mészkőbányából került tehát Diósgyőrbe, vagy műhelyébe és nem azokból a kőbányákból, amelyekből a vár falazó és díszítőszobrászati anyagát, eddigi ismereteink szerint kibányászták.

A párkánytöredék súlya kb. 40 kg, leghosszabb kiterjedése átlós irányban 45 cm, magassága 24 cm. Faragott felületén sárga, kék, piros, fekete színek és jó aranyozás nyomai vannak. Ezek a nyomok sok helyen több négyzetmilliméter terjedelműek és itt-ott eredeti tisztaságukban ragyognak. A színek az egykori polychrom-felület maradványai.

A töredéknek majdnem a felét foglalja el az egymáson fekvő bőségszarukból képezett gazdag és finomművű díszítmény. A felette kifaragott fogsor és koronázó rész már hiányzik. A bőségszarus díszítmény dekoratív szépségét a dúsan egymásra komponált levél-, gyümölcs- és kalász-motívumok emelik. E fríz alatt a párkánytagot egy szívsor és egy gyöngysor osztja meg.

A párkánytöredék művészi szépsége annyira megnyerő, hogy — ha erre analógiánk volna — műhelyét valahol Budán és Visegrádon keresnénk és mesterét a Mátyás-kori szobrászokra vezetnénk vissza. Erre nemcsak a fríz kompozíciójának szépsége és érettsége, de az ismeretlen mester vésőkezelésének technikai színvonala is könnyen csábítana. A kompozíciónak és technikának ez a tökéletessége ugyanis eszünkbe juttatja a budai bőségszarus Duna allegorikus frízorát, valamint a budai várpalota egy másik vörösmárvány párkányát¹, vagy a dunafrízzel díszített harmadik vörösmárvány párkányt².

A technikai tökéletesség a párkánytöredék részleteinek vizsgálatánál különösen megfigyelhető a bőségszaru kanelluráinak, szalagjainak, a gyümölcsök szárainak és a páros kalász megfaragásánál, s tökéletesen egyenletes a szívsor ismétlődő elemeinek kimunkálásánál.

Töredékünk eddig a legtökéletesebb és legművészebb darabja az újabban kikerült diósgyőri faragványanyagnak, a reneszánsz díszítőművészet korából. Rendeltetéséről, elhelyezéséről nincs közelebbi tudomásunk. Talán összeköttetésbe hozható a vár kápolnájának esetleg fennállott reneszánsz szentségtartójának koronázó párkányával, vagy a kápolna díszbejárataival, vagy egy kandallót lezáró párkánnyal.

Egyikről sincs tudomásunk és a megmaradt várépületfalak erre semmi támpo-

tot nem nyújtanak. Ha valami írásos támpontot keresünk, talán meg kell említenünk, hogy P. Hugo (Hazael) 1759-ben készült, várat ábrázoló rajzának kartusában az f) alatt szerepel egy »Caminus ex marmore sine inscriptione« megjegyzés és ezt a kandallót a várkapolnával északról szomszédos emeleti helyiségben jelöli meg.³

Könnyen vezethet különböző feltevésekre az az adatunk is, mely szerint a Kassai István mester, Mátyás király építészé⁴ kimutathatóan közreműködött a diósgyőri vár kibővítésekor. Bár ez az adat azt bizonyítja, hogy Mátyás lényeges »kibővítést« végeztetett István mesterrel, de nem teszi lehetetlenné azt a feltevést, hogy a magyar késő-gótika e nagy mesterének munkája után, nem történt-e további belső térképzés, éspedig már a reneszánsz díszítő elemeivel egy olasz mester, vagy a műhelyében dolgozott magyar kőfaragó keze munkája nyomán.

Ez a művészi párkánykompozíció mindenképpen új megvilágításba helyezi azt a díszítópompát, amelyről eddig Diósgyőrben kevés tudomásunk volt. Ez a töredék ízelítő abból a művészetből, amellyel inkább Mátyás, mint valamivel később II. Lajos felesége, Mária, a vár helyiségeinek belső kiképzését a reneszánsz elemeivel gyarapította.

KOMÁROMY JÓZSEF

J E G Y Z E T E K

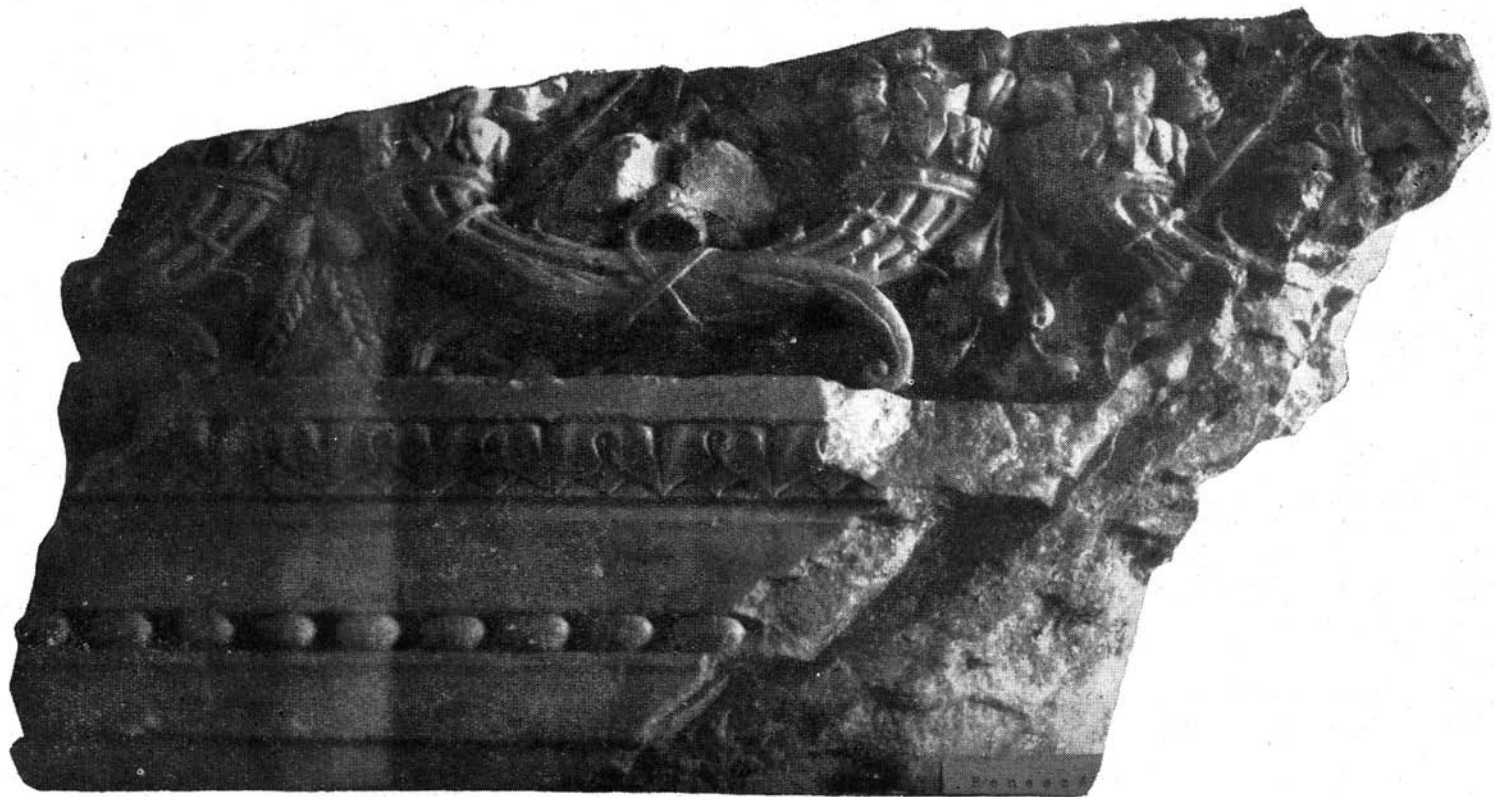
1. Budapest Műemlékei, I. k. (1955. Akadémia K.) 269, 273. pp. Archaeológiai Értesítő, 1952. évf. XXXIV. tábla 2.

2. Budapest Műemlékei, I. k. 270. p. — Mátyás Király Emlékkönyv, II. k. Budapest, (Franklin) 143. p.

3. P. Hugo (Hazael) valószínűleg 1759-ben készített felvételi rajza (Delineatio Regiae Arcis Diósgyőr prout hic et nunc videre est... címmel) másolatban a miskolci Herman Ottó Múzeumban. A diósgyőri vár jelenlegi romjaiban csak a földszintről induló falak maradtak itt 30–60 cm magasságban. A rajzon szerepel egy másik »Caminus ex marmore cum inscriptione MARIA DEI GRATIA HUNG BOH REGINA 1526« felirattal is, a kápolnától délre szomszédos helyiségben jelölve.

4. Mátyás Király Emlékkönyv, II. k. Horváth Henrik: A Mátyás-kori magyar művészet című fejezetében, 142. p. — Ezzel kapcsolatban meg kell jegyezni, hogy az újabb maradványok között két homokkőből faragott zárókő is található az oroszlánlábás Mátyás címerrel.

1952. évf. XXXIV. tábla 2.

Reneszánsz párkánytöredék a diósgyőri várból (Herman Ottó múzeumban) (Kb. 1/2 nagyság.)

AZ ELSŐ MISKOLCI NYOMDA BETŰKÉSZLETE

A miskolci nyomdászat szerepe a magyar könyv történetében 1812-ben kezdődött. Ekkor kezdte meg Miskolcon működését — egy szedővel és egy nyomtatóval — Szigethy Mihály tipografus, aki »minden tőle kitelhető nyomtatványokkal kívánt és igyekezett szolgálni a legillendőbb áron a publikumnak Herke József uram házánál...«¹

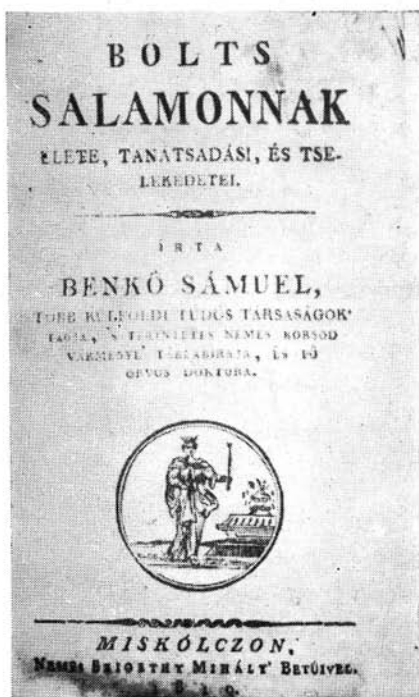
A Szigethy-nyomda az első Miskolcon.² Amikor Szigethy 51 éves korában elhatá-

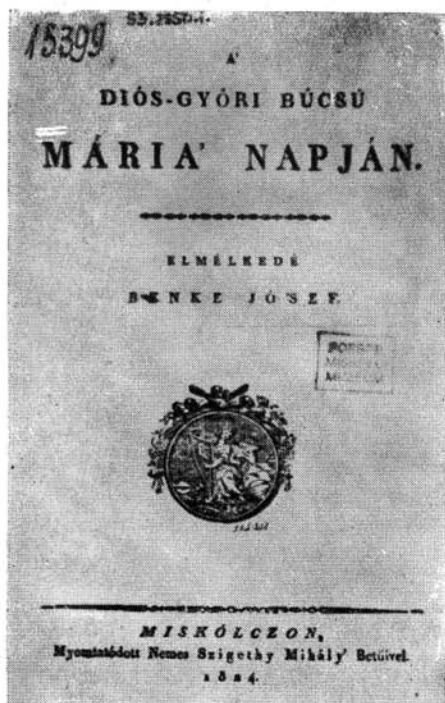
A Szigethy-nyomda a megyei tanács székháza melletti (Tanácsház-tér 3) földszintes épületben dolgozott

1. Das Donauweibchen című 3 felvonásos »heroikus, romantikus és komikus opera 1812. június 17-i előadásának komédiacédulája. Az igazgatók Adolph Gutsch és Philipp Berndt. Szereplők: Berndt, Md Kluger, N. N., H. Ehrlich, Gutsch, H. Kluger, Md Felber, H. Steinbach. A rokokó körzetdíszben nyomott színlap mérete 39 x 23 cm. A színlap alján a magyarnyelvű Jelentés. (Herman Ottó Múzeumban, leltári száma: 53.2296.1.)

2. A könyvcsináló szó nem azonos a könyvnyomtatóval. Az előbbi még 1792. január 26-án is szerepel, amikor a városi jegyzőkönyv Kászonyi József és Meczner Sámuel könyvcsinálókról ír. A kutatásoknál még félreértésre adott okot a városi jegyzőkönyv 1787. január 31-i és özv. Landerernéne vonatkozó bejegyzése. Ez nem Miskolcra, hanem Kassára vonatkozik. Lehet, hogy ez a bejegyzés összefügg a Kazinczy—Bacsányi—Baróti Szabóék által akkor indított Magyar Múzeummal. (Ezeket Marjalaki Kiss Lajos kutatásai is megerősítik.)

Benkő Sámuel következő műve (1819) szintén a régi betűanyaggal történt. Ezen a címlapon már klasszicista hatás érvényesül, nemcsak a levegős címsorok tördelésénél, hanem a felhasznált vignetta stílusában is.

Benke József versbeszedett vallásos munkája 1824-ben, még a Szigethy-nyomda első betűkészletével készült. A címlap sorai szedésének elosztása még barokk ízt őriznek, a vignetta már klasszicista.

A kisebb magyar nyomdák a múlt században is közigazgatási nyomtatványok készítéséből tartották fenn magukat. Szigethynél is ez történt az első években, de üzleti érzéke mindjárt megérzi az első anyagi lehetőséget a kalendáriumkiadásban. Így indítja el már 1812-ben a »Miskólczon készült és nyomtatódott Nemzeti Kalendárium a Két Hazának 1813. Esztendőre« című első kiadványát. A kalendárium 23 évfolyamot ért meg, átlagos 8–8000 példányban.⁴

Későbbi kiadói működése egyre változatosabb és ennek koronái azok a többkötetes, nyolcadrétben nyomtatott románok, amelyek a múlt század elején rendkívül kapósak voltak. Mint pl. »Az emberi életnek játék'helyje, melyben Alfarátzi Guzmán' ábrázolja alatt Tsudálkozásra méltó álnokságok, mellyek mind ő másokat megjártszott, mind ő másoktól megjártszattatott...« címmel Herczer Jób fordítása, több kötetben.

Nem kaptunk eddig támpontot arról, hogy hol volt és milyen nyomtatógép- és betűkészlettel rendelkezett Szigethy. Ezért vizsgálódásunk tárgya most ennek a feladatnak a megoldása.

Hol volt a nyomda? A Herman Ottó Múzeumban őrzött németnyelvű színlap

4. A Herman Ottó Múzeumban 9 ilyen kalendárium van. Leltári számuk: 53.2557.1-től.

impresszum nélküli, de magyarnyelvű Jelentésében arról tudósít, hogy Herke József házánál kezdte meg működését a könyvnyomtató. A betűanyag azonos az impresszummal ellátott nyomtatványával, nem kétséges tehát, hogy Szigethy-nyomtatványról van szó. Most csak azt kell eldönteni, hogy Herke uram háza hol állott?

Herke Józsefet 1816-tól mint városi inspektort ismerjük. Ő adta bérbe a házat Szigethynek a nyomda céljára. Ezt a házat Szigethy megvásárolta magának. Az első miskolci kataszteri térképhez készült Telek Könyv adata 1817-ben a Mészár-utca 2674. számú 55 négyszögöl ház tulajdonosaként N(obilis) Michael Szigeti-t tünteti fel. Ez a ház a mai Tanácsház-tér 3. számú földszintes ház északi része.⁵

Innen indult útjára a miskolci nyomdászat.

Nyomtatógépéről ezideig semmi tudomásunk nincs, elpusztult, vagy elkallódott. Első nyomtatványain látszik a kezdetleges kézisajtó használata. Ez nem volt más, mint a századok óta használatban állt prés-szerű nyomtatószerkezet, amely az alája csúsztatott, befestékezett szedésre a kézzel ráhelyezett, gyengén benedvesített papírost megnyomta. Ezekben a nyomtatványokon a nyomás átütése — druckja — rendkívül erős, a betűk benyomódása sok helyen eléri az 1—2 tized millimétert.⁶

Szigethy nyomtatványain a festékezés mindig egyenletes, mélytűzű, mutatja, hogy a keñcfeűstéknek a kézi festékező labdákkal való felrakása gondosan és figyelmesen történt.

Nyomtatványain még feltűnik, hogy az egymásra nyomott íveken a szedési tűkör és lapszámozás mindig egymást földi — nyomdásznyelven: pontos a sorregisztere, s alig találunk nála elcsuszást. Az nem a nyomdász hibája, hogy az egyenlőtlenül kopott betűk nem állnak egyvonalban, nincs meg a betűsorok jusztfirozása, s lefelé-felfelé való ingadozást adnak. Néhány nagybetűje (verzálisa) pedig arányban, vastagságban és rajzában is kiesik a betűk általános jellegéből.

Ez a hiba általánosan jellemző a kisebb magyar nyomdák akkori nyomtatványaira. A hiba még a XVIII. századi magyarországi betűöntés technikai viszonyaiból és a betűellátás adottságaiból származik.

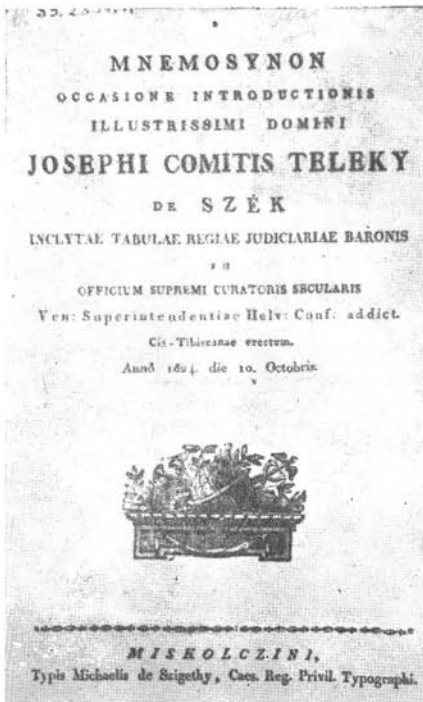
Szigethy Nagyváradról hozta magával betűkészletét. Valószínűleg azt a készletet, amelyet Diószegen vásárolt Medgyesi özvegyétől 1804-ben, s amelyet még Nagyváradon további hét évig használt. Szövegbetűi — garmond és cicero nagyságban — egyébként egész megjelenésükben elárulják, hogy még a XVIII. századból származnak.

Ez a betűkészlet mediaeval-jellegű és már erősen elrontott képeben egyes betűknél közel áll Fournier, egyeseknél pedig a Misztótfalusi Kis Miklós által öntött betűk rajzához. Ez utóbbi, erősen Janson-típusú betűrajz elsőként 1695-ben szerepel Pápai Ferenc: Pax corporis... című, Kolozsváron kiadott munkájában. Ha egyszer fel lehet deríteni a rokonságot a Misztótfalusi Kis Miklós által készített matricákkal — amely a betűkép rajzában azonososságával máris szembeűtűnő —, mindenesetre figyelembe kell venni, hogy az ő-matricát egyes módosítások és avatatlan kezek a közben eltelt száz év alatt erősen befolyásolták és rontották. Így elsősorban feltűnik (a ligatúrák természetes eltűnése mellett) az, hogy ez a Janson-típusú eredeti mediaevalis még zárt, harmónikus szoros betűösszeállást biztosított a szedésben. A későbbi metszések szedései viszont — valószínűleg a betűtörzs durvább öntési technikája miatt is — egymásközötti hézagaikkal ziláltabbak, tágabbak lettek. Ezek a betűk már nem biztosították azt az összhatást, amely Misztótfalusi Kis Miklós kiadványaiban művészi és emelkedett szépségűvé magasodott.

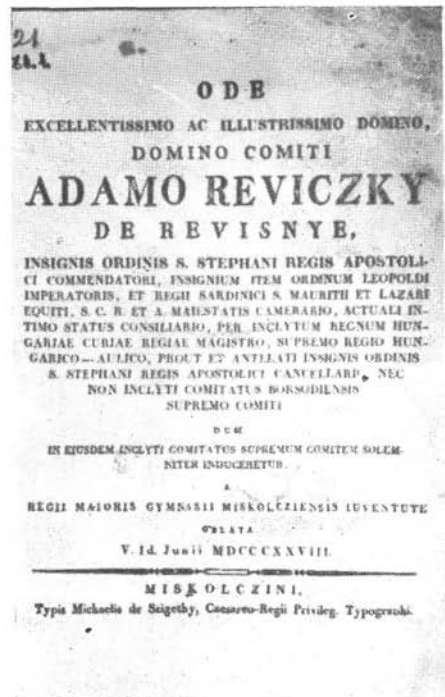
De ezeknek a kis felkészültségű XVIII. századi betűöntők és metszőknek a működését nem is mérhetjük azzal az igénnyel, ahogy Misztótfalusi, vagy Fournier, vagy a Didot-k, meg később Bodoni vagy Walbaum művészi alkotásait nézzük. A magyar nyomdászat történetéből tudjuk, hogy mennyi ismeretlen XVIII. századi magyar

5. Leszih Andor is megállapítja, elsőként idézett munkájának 11. lapján, hogy az 1845-ös árvíznel a Pece megáradván »a habok a megyeháza kapujáig, a könyvnyomda mellett közön át jöttek« — ezek szerint a második miskolci nyomdász, Tóth Lajos nyomdája is azonos helyen volt.

6. A Clymer-féle emeltyűs, öntöttvas kézisajtók csak 1810-től kezdve kerülnek forgalomba. Több évnek kellett eltelnie, míg hazánkban, különösen vidéken, munkába állították őket.

A miskolci Szigethy-nyomdában, 1824-ben készült kiadvány az első, mediaeval-típusok között az ebben az évben vásárolt új, klasszicista antikvát is használja. Lásd a címlap 6., 9., 11. címsorát.

A Szigethy-nyomda 1827-ben beszerzett új félkövér antikvájával 1828-ban készült kiadvány címlapja. Az új félkövér típus a címlap 2., 6. és 23. sorában szerepel. A 7., 15. sorokban az 1824-ben vásárolt klasszicista antikva verzálisai szerepelnek.

betűmetsző működött a nehéz megkötöttségek között, akinek egyszemélyben sokszor írónak, kiadónak, könyvkötőnek és könyvkereskedőnek is kellett lennie, hogy a század viszonyai között megéljen.

Szigethy Mihálynak ezek az egyenetlen és sokszor a függőleges tengelyből is kilógó betűi szervesen levégős és egyben nyugtalan jusztirozású sorokat adnak. A nyugtalanság még szembetűnőbb a garmond-kurzív betűanyagánál és még tisztábban mutatja, hogy a kurzív Janson-metszésből származik. Szedésén még feltűnik, hogy széles szóközöket használt.

Betűinek öntésrokonságát eddig a következő egykorú nyomdáknak sikerült felfedezni: Sárospatak, Kassa, Debrecen, Marosvásárhely, Lőcse. Ez utóbbinak kisebb betűanyaga egyébként még Nagyváradon kerülhetett Szigethy birtokába.

Szigethy több mint tíz évig dolgozott még Miskolcon ezzel a használt, kopott betűkészlettel. Új betűanyag 1824-ben tűnik fel kiadványain és ezt címlapjain, kalendáriumában keverve használja a régiakkal.

Ez az új betűje már a klasszicista Bodoni antikva és élesen elüt kristálytisza éleivel, a betűk képének finomabb összetételével és gyengédebb hatásával addig használt és mégjobban kopott betűtől. Ezek az új betűk keskenyek, korszerűek. A kurrens betűk vékony és vastag vonalai közötti kisebb különbség a soroknak nyugodt hatást

biztosít. Szigethy ezt az anyagot feltehetően az Egyetemi Nyomda 1824. évi betűanyagából vásárolta, a Bikfalvi Falka Sámuel-féle készletből.

Szigethynek az új antikvája cicero nagyságban (12 pontos grádusban) volt meg és 1824-től kezdve egyaránt használta címlapjain (csak verzálisokban is), s szövegeiben is. A szövegekben ehhez az antikvához a régi mediaevális kurzívját használja.

1827-es nyomtatványain megint feltűnik egy új félkövér antikva, amely 13 pontos Saint Augustin-nak látszik, vagy pedig a 14 pontos mittel-grádus, amely akkor a gros-texte nevet viselte.⁷

A betűkészlet további felfrissítését Szigethy anyagi eszközei már nem engedték az említett klasszicista antikva és a félkövér antikva két grádusának a beszerzésén túlmenőleg. E két betű beszerzésével mindenestre áttért részben a klasszicista betűk típusára, de a nyomdai felfrissítést teljesen véghezvinni életében már nem tudta. A 12 és 14 pontos grádusú új betűkkel a régi készlettel együtt használva, zavart nem okozott, mert külön zárt szövegekben szerepeltette őket és így a két pontos grádus-különbség a szedésben megfért egymásmellett.

Szigethy 71 éves korában, 1831. szeptember 29-én halt meg Miskolcon, életének utolsó húsz évét töltötte itt. Nyomdáját halála után Sz. M. Örökösei címen imprimálják. 1838-ig leánya, Szigethy Mária vezette a nyomdát. 1837. december 12-én Szigethy Mária vagyonát ismeretlen okból megbecsülteti a városi tanács. Ez valószínűleg összefügg Csöglei Tóth Mihály jelentkezésével, a második miskolci nyomdászéval. A vagyon értéke, amelyben a nyomda jelentette az oroszlánrészt, vagy talán magának a nyomdának az értéke — 19 134 frt 54 kr-t tett ki.⁸ A két nyomda közötti kontinuitás a Szigethy-féle betűanyag félkövérje és Csöglei Tóth Mihály első itteni kiadványainak betűvizsgálata alapján megállapítható.

Az első miskolci nyomda betűkészletének vizsgálatát azért végeztük, hogy ennek alapján — a múzeumban eddig őrzött 29 füzete és könyvön felül a további, imprimálás nélküli Szigethy-nyomtatványok megállapíthatók legyenek.

KOMÁROMY JÓZSEF

7. A XVIII. század végén, az előző idők különféle tipometriája után, a betűöntők még mindig saját mértékegységük alapján öntöttek. Később a francia Didot-féle tipometria volt számottevőbb. Ennek — a most használt méterpontokban megadott — fokozatai a következők voltak:

Diamant (brillánsbetű)	3 pont	Saint Augustin, erős	13 pont
Sedanoise (gyémánt)	4 pont	Gros-Texte (mittel)	14 pont
Parisienné (gyöngy)	5 pont	Gros-Romain	15 pont
Nonparaille	6 pont	Gros-Romain (erős, tercia)	16 pont
Mignon (colonel)	7 pont	Petit-Parangon	18 pont
Gaillarde (petit)	8 pont	Petit-Parangon (erős, text)	20 pont
Petit-Romain (borgisz)	9 pont	Gros-Parangon	21 pont
Philosophie (garmond, korpusz)	10 pont	Palestine (kétcicerós)	24 pont
Cicero	11 pont		
Saint Augustin (a tulajdonképpeni cicero)	12 pont		

8. Miskolc város jegyzőkönyvei, 1837. dec. 12., 720. lapon. — Szigethy Mihály halála a miskolci ref. egyház halotti anyakönyvében 1831. szeptember 29-i dátummal, a temetés október 1-én történt, az avasi temetőben. A bejegyzés adatai: Ns Szigeti Mihály Typographus, 71 éves, hektika, a Doctor neve: Meszner János.

A HERMAN OTTÓ MÚZEUM ÁSATÁSAI ÉS LELETEI 1957-BEN

Borsod-Abaúj-Zemplén megye területén a nagyarányú földmunkák következtében 1957-ben is sok régészeti lelet látott napvilágot. Múzeumunkban néhány hónapig nem volt régész munkatárs, a gyarapodás azonban nagyobb volt, mint előző években. Ezt a leletmentő ásatások útján értük el. Jelentős leleteket mentettünk meg a pusztulástól, de egy-két helyen az összetorlódott bejelentések és anyagi nehézségek miatt el kellett halasztanunk az ásatást a jövő év elejére.

Ennek a kis beszámolóknak az az egyik célja, hogy megyénk lakossága évről-évre tájékoztatást nyerjen a Herman Ottó Múzeum régészeti munkásságáról. A másik cél az, hogy a régészet iránti érdeklődés fokozásával, az eddiginél sokkal többen figyeljenek fel egy-egy község határában felszínre kerülő régi edényekre, cserepekre és egyéb tárgyakra, látszódjanak ezek bár egész jelentéktelennek.

A történetíráshoz különböző forrásokra van szükség. Történeiszek írott forrásokkal dolgoznak, számtalan oklevélből, írott feljegyzésből állítják össze történetüket az ókortól napjainkig. Ez az idő azonban az emberiség egész történetében igen rövid szakasz. Hazánk területén írott feljegyzések mintegy 2000 év távlatáig nyúlnak vissza. Azon túl, sötét homályba tűnne az ember élete, ha nem segítene a régészet, ha a régészet nem rendelkezne szintén történeti forrásokkal. A mi forrásaink nem oklevelekben rejlenek, mégis az oklevelek, régi krónikák szerepét töltik be. Ezek az ásatások során megfigyelt jelenségek és régészeti leletek. Elolvassuk belőlük rég eltűnt népek kialakulását, fejlődését, pusztító háborúskodásokat, viharzó népvándorlásokat, az egyre feljebb emelkedő ember anyagi és szellemi tevékenységét, elolvassuk az ember ősi történetét.

Minél több a lelet, minél több az ásatás, annál pontosabban, világosabban tudjuk megrajzolni egy-egy vidék őstörténeti képét. Az elmúlt év ásatásai és leletei is közelebb vittek ehhez a célhoz.

Alsóberecki

Balla József a Haraszi-dűlőben homokbányászás közben edényekre bukkant. Helyszíni szemle során megállapíthattuk, hogy a homokbánya területén bronzkorvégi urnatemetőt (i. e. 1000 körül) pusztítanak. Ezért november elején leletmentő ásatással igyekeztünk elejét venni a további pusztításnak. Az ásatás során 28 urnasírt tártunk fel. A halottégetés szokásának megfelelően az égett csontokat nagy, fekete urnákba rakták. Ezek száját rendszerint tállal borították le, vagy nagy edények törött alsó részével fedték be. Csaknem minden urna szájába, a hamvak fölé kis bögrét is betettek, de számos ilyen találtunk az urnák mellett is. Ezek a halott élelmének tartására szolgáltak. Az egyik urna és a borító tálak zöme bekarcolt díszítésű, s a karcolt díszít fehér mészbetét tölti ki. Az eddig feltárt urnasírok — egy kivételével — nem külön-külön helyezkedtek el, hanem fészekszerűen. Egyik fészekben 14 urnát találtunk, összesen 35 edénnyel, szorosan összezsúfolva. Talán egy család tagjainak hamvait rakták egy-egy urnafészekbe. A temetkezések szegénységét mutatja, hogy csupán egyetlen bronz díszítőt találtunk egyik urnában.

A feltárás 1958-ban folytatódik.

Edelény

Bíró Zoltán, edelényi művészeti előadó jelentette, hogy az új lakótelep építkezésénél edényeket és régi pénzeket találtak. Az ő közreműködésével bekerült egy kis edény a múzeumba, melyet egykori tulajdonosa pénzzel megtöltve rejtett el. Az eddig összegyűjtött pénzek között van I. Ferdinánd ezüst érmein kívül Zápolya Jánosnak egy arany érme is. Az elrejtett leletek valószínűleg az első északmagyarországi török hadjárattal állnak kapcsolatban.

Igrici

Istók Miklós ref. lelkész két darab kis edényt ajándékozott a múzeumnak, melyeket évekkal ezelőtt Pásztor Károly szőlőjében találtak. A leletek kora a bronzkor középső szakasza.

Mezőkeresztes

Cs. Szabó Pál tanár jelentette, hogy az igrici határ közelében, kavicsbányászás közben edényeket találtak, sőt bronztárgyakat is. A helyszíni szemle során megállapíthattuk, hogy a kavicsbányászással későbronzkori urnatemetőt pusztítanak (kb. i. e. 1200). Az előkerült és összegyűjtött művészi díszítésű edények a bronzkori edényművéség magas fokát bizonyítják.

A jelentős eredménnyel kecsegtető ásatást 1958 elején tudjuk megindítani.

Mezőkeresztes-Csincsetanya

Az előbb említett helyszíni szemle során Vándor Béla tanár átadott egy kis edénykét, melyet a Kőkút-laposi homokbányában találtak. Az edény a rézkor végétől (kb. i. e. 2000) származik, s az ún. péceli (badeni) műveltség leletei közül való.

A kutatás itt is 1958 elején indul meg.

Onga

Bárczay Sándorné három darab bronzkori edényt ajándékozott a múzeumnak. Ezek az újfalu területén kerültek elő és a bronzkor középső szakaszára jellemző ún. fűzesabonyi műveltség anyagát képviselik. (Kb. i. e. 1500—1200.)

Sajószentpéter

Az edelényi és a borsodsziraki műút találkozásánál homokbányát nyitottak. Ennek során az i. u. 700-as évekből származó későavarkori temetőt találtak. Mire a múzeum tudomást szerzett a lelőhelyről, addig mintegy 100 sírt elpusztítottak. Az ásatások során már csak 12 sírt tudtunk feltárni. A sírokban férfi és női temetkezések voltak. A férfiakat lovaikkal együtt temették el, melléjük téve fegyverüket, eszközeiket, edényeket és lószerszámokat. A férfiak ékessége volt a finomművű, áttört bronzból készült övveret. A nők mellé is tettek edényeket és ékszereket. Ezüst és bronz fülbevalók, továbbá fűvott üveggyöngyökből fűzött nyakékek díszítették az egykori avar nőket. A női foglalkozás jeleként orsókarikát és csontból esztergályozott tűtartót találtunk mellettük. Egyik női sírba, cserépedényen kívül, gazdag vasalású favedret is betettek. A temető szélén pedig rábukkantunk a legkülönösebb temetkezésre. Egy nő csontváza volt, de nem rendes állapotban, hanem feldarabolva. Valószínűleg babonás képzetből boszorkánynak tartotték és azért temették el ilyen barbár módon.

Sárospatak

A Bodrog bal partján a Baksahomok is homokbánya. A homokbányászás során még a múlt évben honfoglaláskori sírokat találtak. Mire a múzeum értesült a leletekről, néhány sírt itt is elpusztítottak. A múlt évben megkezdett feltárást ez év októberében fejeztük be. Az őszi ásatások során négy férfi sírja került elő. Az 1000 éves sírok egy sorban feküdtek. Minden sírban megtaláltuk a halott harcos lovának koponyáját és lábsontjait. A lószerszámokon kívül főleg fegyverek feküdtek a csontvázak

körül. Az egyik sírban íjborító csontlemezeket és kilenc darab nyilhegyet találtunk, egy másik sírban pedig 85 cm hosszú szablyát. Ezenkívül csupán néhány kés, tűzcsholó, csat és áttört bronzveret került elő a sírokból.

Szerencs

Petrikovics László orvos küldött be későbronzkori és középkori cserepeket, melyeket, a Rákóczi út 61. számú ház környékén találtak. A leletek alapján későbronzkori és középkori településekre következtethetünk.

Szuhakálló

A község határában a Szeles-akna közelében külszíni bányamunkát kezdenek. Az előkészítő munka során különböző régészeti leletek kerültek elő. Ezekről Borbély Sándor hidrológus értesítette a Herman Ottó Múzeumot. A helyszíni szemle során megállapíthattuk, hogy a Sajó egykori medre mellett emelkedő enyhe földhát, a koravaskor idején rövid ideig tartó településül szolgált. Különböző edények töredékeit és állatsontokat gyűjtöttünk össze.

Miskolc-Tapolca

Kalló István telkén földgyengetés közben különböző korú leletek kerültek elő. Ezeket Kőfalussi Emil mérnök gyűjtötte össze és juttatta el a múzeumba. Vannak itt újkőkori (i. e. 3000), koravaskori (i. e. 800) és a szarmatakor elejéről (i. u. 1 század) származó ún. dák cserepek. A leletek előkerüléséből településre következtethetünk mind a három korszakban.

Tiszalúc

Tóth István egyetemi hallgató jelentette, hogy a község határában a Dankadombon régi cserepek kerülnek elő. Október elején ásatás útján állapíthattuk meg, hogy a Dankadomb tulajdonképp a régi Tiszára támaszkodó, széles árokkal övezett, korabronzkori védett telep (i. e. 1800—1500). A többszáz évig tartó egyhelyben lakás következtében mintegy három méter vastag halom keletkezett egymás fölé épülő házak romjaiból és különféle hulladékaiból. A település nemcsak az árokkal körülvett részre szorítkozott, hanem az árok másik oldalára is, ez azonban védtelen volt.

Igen sok kő- és csonteszköz került elő. Találtunk agyagból égetett kis állatszobrokat is. Ezek valószínűleg gyermekjátékok voltak, egyúttal azonban az állattenyésztés nagy szerepét is bizonyítják. A szobrocskák szarvasmarhát, juhot, sertést és kutyát ábrázolnak. A bronzot csupán egyetlen kis tű képviseli.

Az ásatás szomszédságában megtaláltuk a korabronzkort megelőző péceli (badeni) műveltség települési nyomait is. Ezeket a korabronzkori telepések szorították ki és ellenük kellett árokkal körülvett menedékhelyet létesíteniök.

Az itt közölt beszámoló nem öleli fel a megye területén előkerült régészeti leletek összességét. Még mindig sok olyan hely van, ahol nem ismerik fel a föld felszíne alól előkerülő régi edények, vagy cserepek történelmi jelentőségét és ezeket megsemmisítik.

A pedagógusokra vár a legnagyobb feladat, hogy a szülőföld történelmi emlékei iránti szeretetet és megbecsülést már az iskolában elpalántálják a gyermekek lelkében. Remélhetőleg, az elkövetkező években a múzeum minden régészeti leletről tudomást szerez és ásatás útján minden lelőhelyet megmenthetünk az avatatlan pusztítástól.

KALICZ NÁNDOR

AUSGRABUNGSARBEITEN UND FUNDE
DES HERMAN OTTO MUSEUMS IM JAHRE 1957

Während einer langen Reihe von grossangelegten Bodenaushebungen haben sich viele Funde auch i. J. 1957. auf dem Gebiete Komitat Borsod-Abaúj-Zemplén ergeben. Die Rettungsausgrabungen haben bedeutende Ergebnisse gewährt. Von den Bedeutenderen möchten wir einen kurzen Bericht erstatten.

Alsóberecki. Im Gebiete der Gemeinde wurden die Ausgrabungsarbeiten eines Urnenfriedhofes aus dem Ende der Bronzezeit begonnen. Bis jetzt wurden 28 Urnengräber ausgegraben. Die Urnen sind Nestartig gelegen. In einem Urnennest wurden 14 Urnen vorgefunden, mit 35 Gefässbeigaben. Die Gefässe sind grosse, schwarze Urnen, Schüsseln mit Kalkinkrustation und kleine Töpfchen. Bis nun ist nur eine einzige Bronzenadel zum Vorschein gekommen.

Sajószentpéter. In einem Gräberfeld aus der spätavarenzeit ist es gelungen 12 Gräber zu retten. Zwischen den Beigaben kommen Gefässe sehr häufig unter den anderen charakteristischen Funden vor. Wir konnten es in einem Grabe beobachten, dass die Leiche zerstückelt wurde.

Sárospatak. Die Ausgrabung einer aus der Ungarischen Landnahme stammendes Gräberfeld wurde zu Ende geführt. In den Männergräbern haben wir Knochenplatten zur Bogenbedeckung Pfeilspitzen und einen Säbel vorgefunden.

Tiszaluc. Im Gebiete der Gemeinde wurde eine Fundrettungsausgrabungsarbeit auf einer von Grabe umgebenen, geschützten Siedlung geführt. Im Grunde der zum Vorschein geratenen Funde wird die Modifikation der gegenwärtig angenommenen Zeitfolge der Bronzezeit für nötig erachtet.

NÉPRAJZI MUNKA BORSODBAN 1955—1957

Borsodban ma a miskolci Herman Ottó Múzeumnak, a mezőkövesdi Matyó Múzeumnak és a sárospataki Rákóczi Múzeumnak van néprajzi gyűjteménye.

A több mint fél évszázados miskolci múzeum négyezer néprajzi tárgyat őriz, évtizedeken keresztül azonban nem volt a múzeumban néprajzos, így gyűjteménye nem volt alkalmas arra, hogy kellően dokumentálja megyénk szellemi és tárgyi néprajzát. Alig néhány éve, hogy a múzeum kinevezett néprajzost kapott Lajos Árpád személyében, aki a szellemi néprajz körébe vágó munkásságával, a tárgyi anyag felmérésével és rendszerezésével kezdett neki a tudományos munka megalapozásához.

Mivel megyénk jelenleg az ország legiparosodottabb megyéi közé tartozik, így népi kultúránk — főleg tárgyi vonatkozásban — óriási változásokon megy keresztül. Ennek felmérése és feldolgozása hatalmas feladat, melyet egy ember — csak a miskolci múzeum gyűjtőterületére is korlátozva — elvégezni képtelen. Ilyen feladatok és megfontolások után került a múzeumhoz Bodgál Ferenc, gyakorló muzeológusi beosztásban, 1955. november 1-én. Feladatául a több mint 3000 néprajzi negatív rendezését kapta, s fel kellett készülnie államvizsgájára. Ebben az évben L. Á. Mályinkán és a Hangony völgyében folytatja kutatásait, kéziratban elkészíti „A barkók”, „Nemesek és partiak Szuhafőn” és a „Hangonyvölgyi fonó” című tanulmányait, és jelenik meg „Borsodi népdalok” című kötete a megyei tanács kiadásában. Kisebbségi néprajzi kiállítás a Kilián gimnáziumban állott. IV. hó 4—30 között. Folyamatos a munka-kartonok készítése, a kerámia-anyag restaurálása és a tárgyak olajozása. Tárgyi gyűjtés a rendelkezésre álló összeg csekélysége miatt mindössze 46 db, főleg a gazdálkodás köréből.

B. F. „A gönci kovácsok néprajzi vizsgálata” c. szakdolgozatát készíti, a nagybudapesti Néprajzi Albizottság számára befejezi a Pest-Buda vaskereskedelméről szóló munkáját. Korreferátumot tart a miskolci kézművességről, valamint a munkáshagyományokról az MTA Munkásfolklor Főbizottsága ülésén. Mindkét munkatárs résztvesz a debreceni néprajzi vándorgyűlésen.

Sz. Morvay Edit: A cserépedény a mezőkövesdiek kultúrájában c. dolgozata a Néprajzi Értesítőben jelenik meg. (L. 955. XXXVII. 31—64.) Megjelenik még Dankó Imre: Sajó-Hernád melléki hajdú telepek (Sárospataki Rákóczi Múzeum Füzetek 1.) munkája.

Az 1956-os évben a néprajzi munka rendszeresen folyik tovább. L. Á. a Hangony völgyében folytatja gyűjtését, ennek eredményeként „Hangony-vidéki pásztordalok” és „Vidróczkiék nyomában” c. kéziratait készíti el és megjelenik „Egy ismeretlen hangszer a félnomád pásztorkodás idejéből”, valamint a „Szénégetés a Bükkben” c. cikke. (H. M. O. Közl. 1956. jún. 37—39. p., ill. december, 21—30. p.)

B. F. Varbón, Mezősáton, Radostyánban, Kondón és helyben gyűjt a kétlakiságra, céhszokásokra, a parasztköltőkre és a miskolci betlehemesekre vonatkozó anyagot. Befejezte szakdolgozatát és eredményesen tette le államvizsgáját. Megírta „Miskolci szárazmalom terve a XVIII. század végéről” (H. O. M. Közl. 1956. dec. 53—55) adatközlést, a helyi irodalmi folyóiratban „Telkibányai lakodalom” címen írt, ugyanott ismertette Kriza: Székely népköltési gyűjtemény és Kiss Lajos: Vásárhelyi híres vásárok c. könyvét. Az Északmagyarországban Balla Péter: Dalolj velünk I. Északmagyarországi népdalok — kötetét ismertette.

Több munka jelent meg az Országos Néprajzi Múzeum és más intézmények munkatársaitól. Ilyenek: *Dajaszázné Dietz Vilma*: A mezőkövesdi kuzsu. (Népr. Ért. 1956. XXXVIII. 61—82.), *Matyó Virágok*. (Néprajzi Múzeum Füzetei, 1956. 24. Rotaprint), *Mezőkövesdi hímzett lepedővégek* (H. O. M. Közl. 1956. jún. 57—60.), *Tardi keresztzemes motívumok* (H. O. M. Közl. 1956. dec. 50—62.), *Erdész Sándor*: Az „aranytermő szőlők” meséje (H. O. M. Közl. 1956. dec. 49—50.), *Gyórfy István*: *Matyó népviselet* (Képzőművészeti Alap, Bp. 1956.), *K. Kovács Péter*: A falu tehene. (Szerepe, jelentősége Böcs község szarvasmarhatartásának tükrében) — (Népr. Ért. XXXVIII. 1956. 277—302.), *Farsangi ivó Borsodivánkán* (Népr. Közl. I. évf. 1—4. sz. 1956. 110—117.), *Molnár Balázs*: Domaházi tükrös 1855-ből (Népr. Ért. XXXVIII. 1956. 271—275.), *Sándor István*: Otthon és summásság a mezőkövesdi matyók életében (Népr. Ért. XXXVIII. 1956. 185—196.), *Kis Jankó Bori emlékkiállítás* (Népr. Múz. Adattárának értesítője, 1956. 1—2. sz. 24—25.), *Szabadfalvy József*: Néprajzi kutatómunka az abaúj-zempléni hegyvidéken („Széphalom” IV. 1956. márc. 74—78.), *Szolnoky Lajos*: Az udvar és építményei Vajdácskán (Ethn. LXVII. 4. sz. 1956. 593—632.), *Ujváry Zoltán*: Árgirus nótája egy népi énekes könyvben (Ethn. LVII. 1956. 1—2. sz. 124—125.), *László-Bencsik-Igaz M.*: Délborsodi táncok. Mezőcsát rövid néprajza. (Népi táncok Kiskönyvtára, 22.)

A miskolci múzeumnak 1956-ig nem volt kéziratosa. A már jelzett gyűjtések anyagát, illetve a régi gyűjtéseket rendszerezi *Bodgál Ferenc*, az év végére már 2245 oldal anyag van. Ugyan ő a fotónegatív leltározást befejezi, szak- és szerzői katalógust készít a néprajzi könyvekről.

A tárgyi gyarapodás ebben az évben 104 darab, halászatra, viseletre és háziiparra vonatkozóan.

Borsod népművészeti kincsei címen nyílik három teremben kiállítás július 23. és augusztus 31. között. Anyagát *Lajos Árpád* rendezi és ismerteti a helyi irodalmi lapban. Sajnos, a kiállításnak nem volt kellő látogatottsága, mivel a nyári szünidőre esett.

A múzeum munkatársai jelentős népművelési munkát is végeznek, *Lajos Á.* a helyi pedagógus szakszervezet néprajzi-népművészeti szakkörét vezeti. Ezek mellett a Múzeumi Hétfők és a TTIT rendezésében előadást tartanak „A barkók”, „Adatok a miskolci nép életéhez a XVIII. században” és „Céhes kisipar Miskolcon” címmel.

1957. évben, az év elején még nem volt tárgyvásárlásra és gyűjtésre pénz. A tanács támogatásával egynapos kiszállásokat *Parasznya*, *Varbó*, *Sajószentpéter*, *Onod*, *Borsodivánka*, *Nemesbikk* községekben végeztünk.

Bodgál F. Borsod megye néprajzi bibliográfiájához gyűjt anyagot, a Népművelési Intézet számára elkészíti „Céhes hagyományok a kisipari munkásoknál” és „Borsodi bányász-hagyományok” c. munkát. Tovább foglalkozik *Lehotay Ferenc*, *varbói parasztköltő* anyagával és erről dolgozatot is készített. Néprajzi anyaggyűjtést *Szomolyán* és *Szentistvánban* (summáséletre vonatkozóan), ill. *Edelényben* (*Hodossy Lajos* kovácmester, juhász-kampó készítő) végez. Levéltári közlése jelenik meg „*Parasztház és melléképületek felbecsülése Miskolcon*” címen (Népr. Közl. II. 1—2. sz. 1957. 316—318.), ismerteti a helyi újságban a *Sárospataki Múzeum* kiadványait. (*Lácai népmesék*, *A magyar Comenius (Komensky) irodalom II.*, *Földosztó mozgalom a Bodrogközben 1893-ban*, *Gyórfy: Matyó népviselet* c. munkáját, illetve *Rudabánya ércbányászata* c. könyvét, valamint *Lajos Á.* és *Erdész S.* munkáját. Kisebb cikkei ír a május elsejei népszokásokról. A múzeumi évkönyv számára a miskolci betlehemesekről készít tanulmányt.

Lajos Á. *Tavaszi Hangony mentén* címmel ír a helyi lapba, illetve *Borsodi játékok* címmel könyve jelenik meg a tanács művelődési osztálya kiadásában. Ezek mellett a barkók és matyó népzene sajátosságairól készít tanulmányokat a múzeumi évkönyv, illetve szakfolyóiratok számára.

A belső múzeumi munka keretében mindketten a régi rajzanyag leltározását,

a gyűjtött anyagot folyamatosan, valamint könyvek és fotónegatívek folyamatos leltározását végzik.

„Borsod népművészeti kincsei” címen június-szeptember között két kis teremben nyílik időszaki kiállítás. (Ismerteti L. A. a Színházi Műsorfüzetben, B. F. az Északmagyarországon.)

Jelentős a múzeum népművelési munkája. A kutatók a különféle táncsoportokat és néprajzi szakköröket patronálják, de segítséget nyújtanak a néprajzzal foglalkozni kívánó pedagógusok számára is. Szabó Sándor iskolaigazgató Nemesbikken rendez a község anyagából, több mint 400 tárgyat magánbanfoglalt kiállítást, ill. nekikezd a járás történetének és néprajzának feldolgozásához. Jelentős segítséget nyújtanak a múzeum adatgyűjtéséhez a parasznyai ált. iskola növendékei és pedagógusai, valamint Veres János kultúrotthon vezető, rajzokat, húsvéti tojásokat ajánldékoznak a múzeumnak. Udvary Sándor kerékgyártó tovább folytatja Onod néprajzára vonatkozó anyaggyűjtést, különösen szép tárgyakat gyűjt a helybeli fazekasanyagból. Hejőkeresztúrtban Papp Arzén és Papp Vilmos pedagógusok csinálnak néprajzi anyagot is magában foglaló kisebb iskolamúzeumot. Seres János, a miskolci bányaiipari technikum tanára növendékeivel együtt hasznos tárgyi és szellemi anyagot gyűjt a megye bányászatára vonatkozóan. Domin Károly, a megyei könyvtár dolgozója a bükkli szlovák települések nyelvi és néprajzi anyagát kezdi feldolgozni, Koós Imre: „Summásélet” címen írja meg a több mint 200 gépelt oldal terjedelmű, kiadásra kész visszaemlékezéseit. Miskóházában Pataki Sándor jóhírű népi együttese gyűjt néprajzi anyagot, Szentistvánban pedig Baranyi Dezső pedagógus.

A megyei művelődésügyi osztály augusztus 31-i határidővel helyi népköltészeti gyűjtésre, ill. színpadra való feldolgozásra pályázatot hirdetett, melyen első díjat Deme Dezső szlovák népballada fordításaival, második díjat Bodgál F. a borsodi parasztköltőkről írt munkájával nyerte.

Az ugyanekkor meghirdetett népi díszítőművészeti pályázat negatív eredménnyel járt, a pályázatra beküldött tárgyak művészi színvonala és néprajzi hitelessége nem ütötte meg a kellő mértéket. Ez részben adminisztrációs okokra vezethető vissza, de a sikertelenség legnagyobb oka nem annyira a pályázók hiánya, mint az, hogy — kellő nevelés híján — nem voltak tisztában a népművészet fogalmával.

Több alkalommal tartottak előadást szakembereink a Borsodi Rádióban farsangi, húsvéti népszokásokról, Vidróczi kiról, Borsod megyei szokások eredetéről stb.

Jelentős mértékben növekedik a múzeum adattára gyűjtés és ajándékozás révén. 1957-ben a gyarapodás 729 oldal. A tárgyi anyag gyarapodása (pásztorokodás, viselet, mezőgazdálkodás stb.) 305 darab.

A már említetteken kívül 1957-ben a következő munkák jelennek meg: Balassa Iván: Földosztó mozgalom a Bodrogközben 1898-ban (Sárospataki Rákóczi Múzeum Füzetek 2.), Erdész Sándor: A hegyaljai szőlőmunkások szüreti népszokásai (Herman Ottó Múzeum Füzetek 7.), Földyné Virány Judit: A bodrogközi Láca népmeséiből. (A Sárospataki Rákóczi Múzeum Füzetek 9—11.). Cikkek: Balassa Iván: A vadméh befogása Abaujban (Népr. Közl. II. 1957. 1—2. sz. 148.), Béresné Bene Zsuzsanna: A tejjel kapcsolatos hiedelmek és szokások a Csereháton (Népr. Közl. II. 1957. 1—2. sz. 188—203.), Dankó Imre: A sárospataki piac (Népr. Közl. II. 1957. 1—2. sz. 255—263.), Ujváry Zoltán: Egy farsangi játék funkciójának kérdéséhez (Ethn. LXVIII. 1957. 143—160.).

Elkészült a Néprajzi Múzeumban lévő, régi, Borsod megyére vonatkozó kéziratos gyűjtés mutatócédula rendszere (665 db) és fokozatosan folyik ennek lemásolása a miskolci múzeum adattára számára. A fotónegatív anyag 1955—1957. között kb. 300 darabban növekszik.

A rövid áttekintés nem nyújtott részletekbe menő pontossággal felvilágosítást a megyében folyó néprajzi munkáról, azonban megállapíthatjuk, hogy egyre nagyobb mértékben folyik a módszeres anyaggyűjtés és ennek megfelelő feldolgozás. Az intenzív munka dacára nem lehetünk megelégedve, további feladataink a széleskörű

társadalmi gyűjtés megindítása, szakkörök létrehozása, publikációs lehetőségek megteremtése. Ezeket a munkákat azonban gátolja, hogy a múzeum nem rendelkezik megfelelő technikai és anyagi feltételekkel, így a gyors iparosodás hatására történő kulturális változást kellő mértékben felmérni, az anyagot összegyűjteni és feldolgozni nem tudja.

ETHNOGRAPHISCHE ARBEIT IM KOMITAT BORSOD 1955—1957

Im Komitat Borsod haben drei Museen ethnographische Sammlungen: „Herman Ottó” Museum in Miskolc, Matyó Museum in Mezőkövesd und Rákóczi Museum in Sárospatak.

Das älteste dieser Museen, das Museum in Miskolc, kann auf eine fünfzigjährige Vergangenheit zurückblicken. Ethnographischer Forscher kam aber nur vor einigen Jahre ins Museum, Árpád Lajos, der sich hauptsächlich mit der Folklore beschäftigt un den jetzigen Stoff systematisiert.

Im Jahre 1955 geriet Ferenc Bodgál ins Museum, als Praktikant. Er befasst sich hauptsächlich mit Handwerk (Schmiedehandwerk, u. s. w.).

Die Sammlung der ethnographischen Beiträge ging anfangs nicht systematisch später erscheinen aber mehrere Studien von unseren Forschern in den Mitteilungen des Herman Otto Museums und in den Fachzeitschriften.

Mehrere bedeutende Schriften erscheinen auch von den Fachgelehrten des staatlichen Museums, aber auch das Museum von Sárospatak gibt Schriften heraus. Árpád Lajos befasst sich jetzt mit Eigentümlichkeiten der „barkó” Volksmusik und Volkpoesie, Ferenc Bodgál verfasst Studien über die Zubereitung der Hacken der Schafhirtenstäbe von Edelény und über die zeitweisen („summás”) landwirtschaftlichen Arbeiter des Bezirkes von Mezőkövesd.

Die Forscher des Museums beschäftigen sich auch mit der kollektiven ethnographischen Sammlung, sie beraten die Mitarbeiter fachsächlich und halten auch Vorträge.

A MISKOLCI MÚZEUM KIADVÁNYAI

Az 1899-ben megalapított Borsod-Miskolczi Közművelődési és Múzeum Egyesület még ugyanebben az évben életre hívta a Borsod-Miskolczi Múzeumot, mely később — a felszabadulás után — Herman Ottónak, a magyar természettudomány polihisztóriának nevét kapta, akinek működése Miskolccal és a Bükkalé olyan szorosan összekapcsolódott.

A Közművelődési és Múzeum Egyesület kiadványaiban kezdettől fogva helyet kap a múzeum is és így ezeket a kiadványokat, miután a múzeumot fenntartó szerv bocsátotta ki, nyugodtan tekinthetjük a múzeum kiadványainak.

1. A Borsod-Miskolczi Közművelődési és Múzeum Egyesület 1900. évi évkönyve. Miskolc, Forster, Klein és Ludvig, 1901. 61. p.

Tartalmazza Gálffy Ignácnak, a múzeum egyik alapítójának beszámolóját az archaeológiai szakosztály működéséről (34—48. pp). Ennek keretében röviden ismerteti a miskolci MÁV fűtőház építésénél feltárt neolitikus lakótelepre vonatkozó észrevételeit.

2. A Borsod-Miskolczi Közművelődési és Múzeum Egyesület 1901. évi évkönyve. Szerk.: dr. Szentpály István főtitkár. Miskolc, Forster, Klein és Ludvig, 1902. 94. p.

Tartalmazza az Archaeológiai szakosztály jelentését (28—47. pp.) Gálffy Ignáctól és az »Újabb bronzleletekről Borsodmegyében« című tanulmányt ifj. Lossonczy Istvántól (48—53. pp).

3. A Borsod-Miskolczi Múzeum Ismertető Katalógusa. Szerk.: Molnár József. Az előszót Petró József írta. Miskolc, Szelényi és Társa könyvnyomdája, 1902. 105. p.

4. A Borsod-Miskolczi Közművelődési és Múzeum Egyesület Évkönyve 1903/4. évről. Szerk.: Balogh Bertalan. Miskolc, Szelényi és Társa könyvnyomdája, 1904. 237. p.

A könyvecske a beszámolókon kívül egyetlen múzeumi vonatkozású cikket tartalmaz, Gálffy Ignác értekezését »Az ember őskora« címen.

5. A Borsod-Miskolczi Közművelődési és Múzeum Egyesület Évkönyve 1904/5. évről. Szerk.: Balogh Bertalan. Miskolc, Lóvy József Fia könyvnyomdája, 1905. 157. p.

A múzeumról szóló beszámolók mellett Leszih Andor cikkét közli »Miskolc város címere« címen. (95—101. pp.)

6. A Borsod-Miskolczi Közművelődési és Múzeum Egyesület Évkönyve 1905—1906. Szerk.: Balogh Bertalan. Miskolc, Szelényi és Társa könyvnyomdája, 1906. 167. p.

Az előzőeknél gazdagabb múzeumi vonatkozású cikkek sorában Vikár Béla és Miskolczi Simon János néprajzi, Gálffy Ignác történeti cikkén kívül Leszih Andor két cikkét találjuk. »A Borsod-Miskolczi Múzeum az 1905. évben« (49—65. pp.) és »Miskolc város fejező pallosai.« (93—98. pp.)

7. Leszih Andor: Vezető a Borsod-Miskolczi Múzeumban. Miskolc, 1906. 40. p.

8. A Borsod-Miskolci Közművelődési és Múzeum Egyesület Évkönyve 1906—1907. Szerkesztették: Gálffy Ignác, dr. Nagy Ferenc és Leszih Andor. Klein és Ludvig könyvnyomdája, 1909. 72. p.

Tartalmazza a beszámolókon kívül Balázs Bélának a »Tibolddaróczi bérczüti bronzkori őstelep« című képekkel ellátott cikkét.

9. Jelentés a Borsod-Miskolci Múzeum 1908., 1909. és 1910. évi működéséről. Miskolc, Klein és Ludvig könyvnyomdája, 1911. 42. p.

10. Jelentés a Borsod-Miskolci Közművelődési és Múzeum Egyesület múzeumi osztályának 1911—1912. évi működéséről és a Borsod-Miskolci Múzeum 1911—1912. évi állapotáról. Miskolc, Klein és Ludvig könyvnyomdája, 1913. 32. p.

Részletes beszámolókat tartalmaz a múzeum szakosztályainak működéséről.

11. Leszih Andor: Vezető a Borsod-Miskolci Múzeumban. Miskolc, 1929. 32. p.

12. A Miskolci Herman Ottó Múzeum Közleményei. 1955. szeptember. Szerk.: Komáromy József. 40. p. 5,— forint

13. A Miskolci Herman Ottó Múzeum Közleményei. 1955. december. Szerk.: Komáromy József. 41. p. 5,— forint

14. A Miskolci Herman Ottó Múzeum Közleményei. 1956. június. Szerk.: Komáromy József. 80. p. 10,— forint

15. A Miskolci Herman Ottó Múzeum Közleményei. 1956. december. Szerk.: Komáromy József. 64. p. 8,— forint

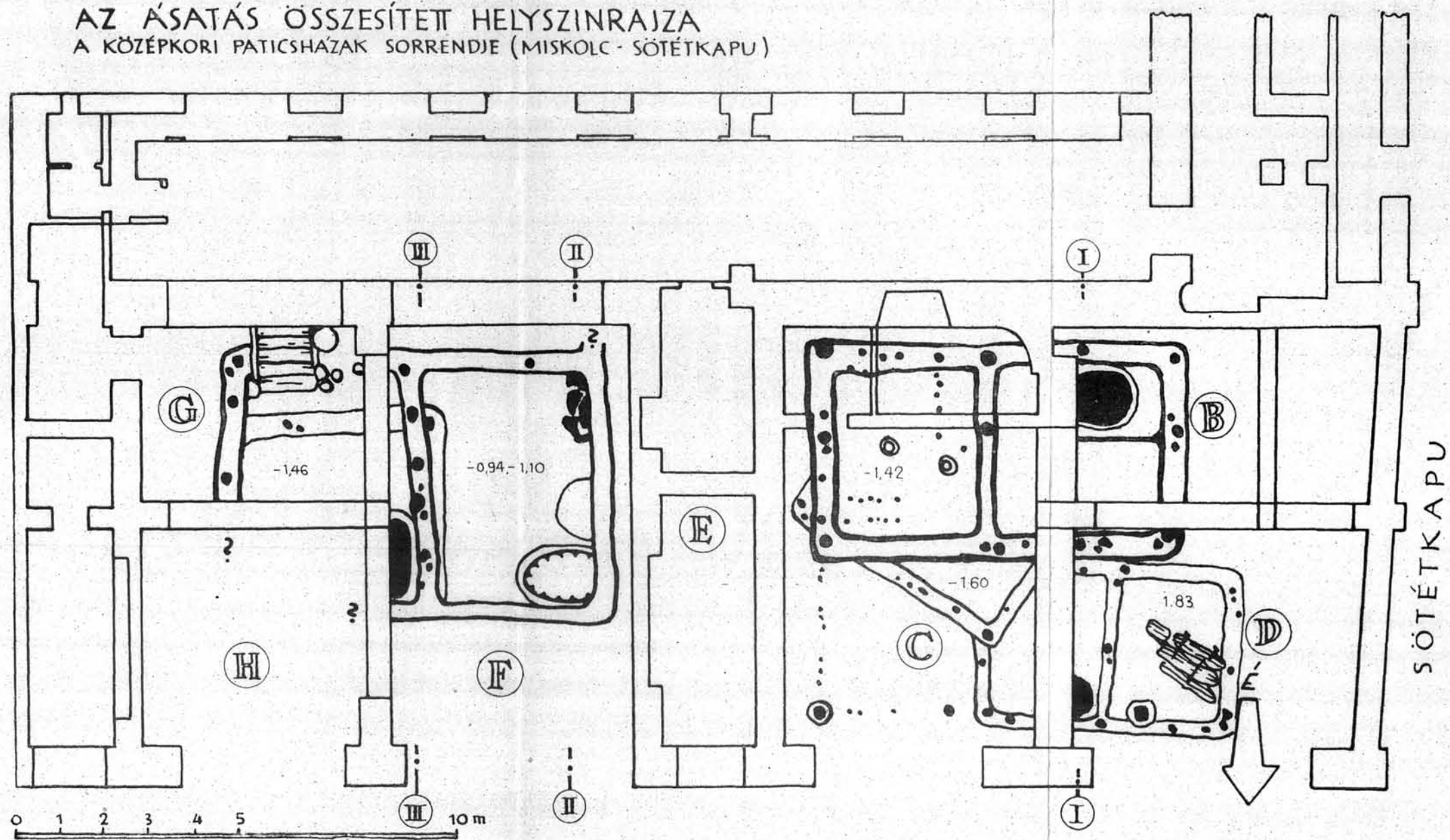
16. Vezető, 1957. A miskolci Herman Ottó Múzeum kiállításai. — Miskolc története. — A Bükk élővilága. — Borsod-Abaúj-Zemplén megye népének díszítő művésze. Miskolc, 1957. 14. p. 1,— forint

17. Erdész Sándor: A hegyaljai szőlőmunkások szüreti népszokásai. Miskolc, a Múzeumi Bizottság kiadása, 1957. 16. p. — A Múzeumi Füzetek sorozatban. 2,50 forint

A 12—17. alattiak még kaphatók a Herman Ottó Múzeumban, Miskolc, Papszer 1.

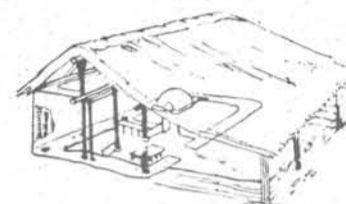
AZ ÁSATÁS ÖSSZESÍTETT HELYSZINRAJZA A KÖZÉPKORI PATICSHÁZAK SORRENDJE (MISKOLC - SÖTÉTKAPU)

2. számú melléklet. (Komáromy J. Miskolc. Sötétkapu-melletti ásítás.)

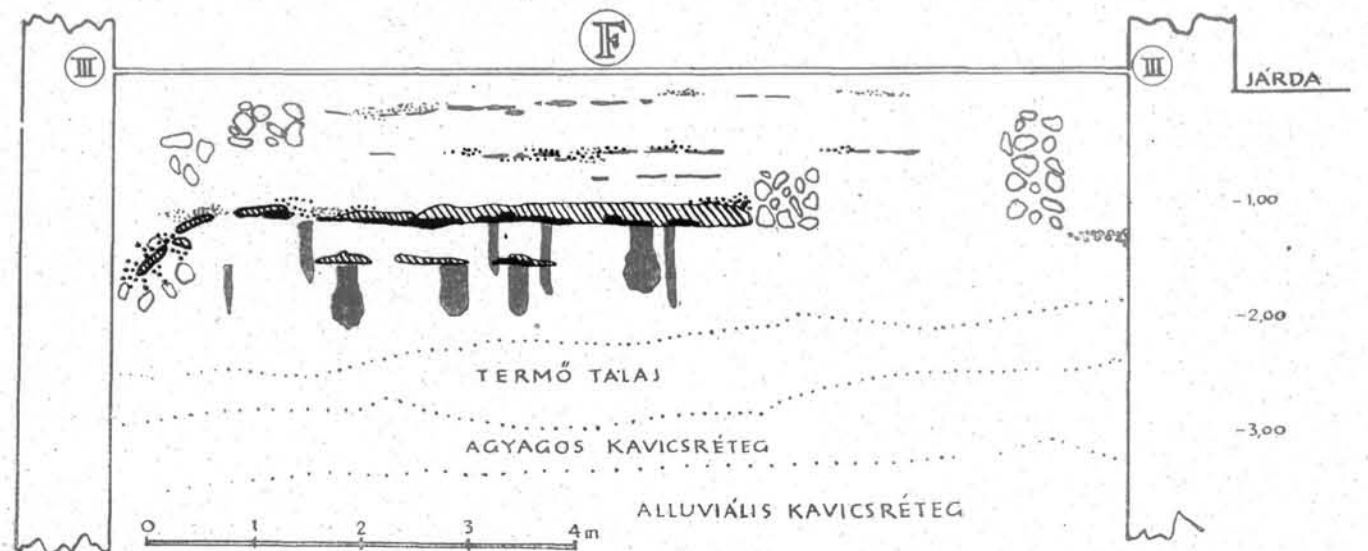
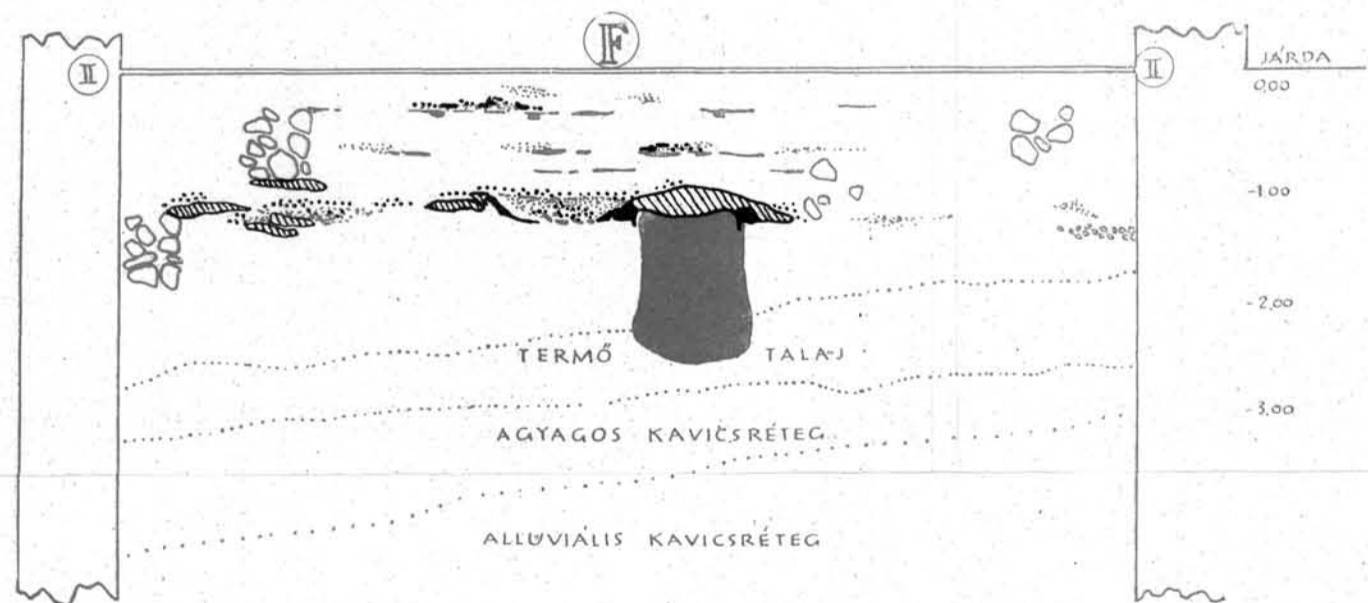
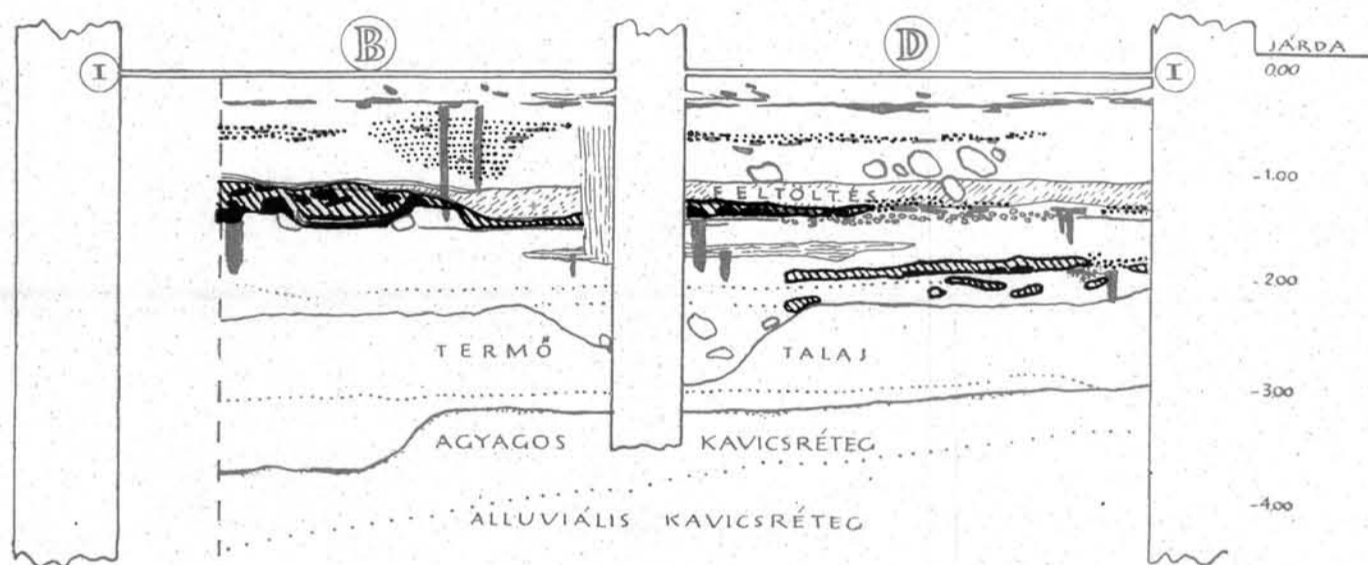

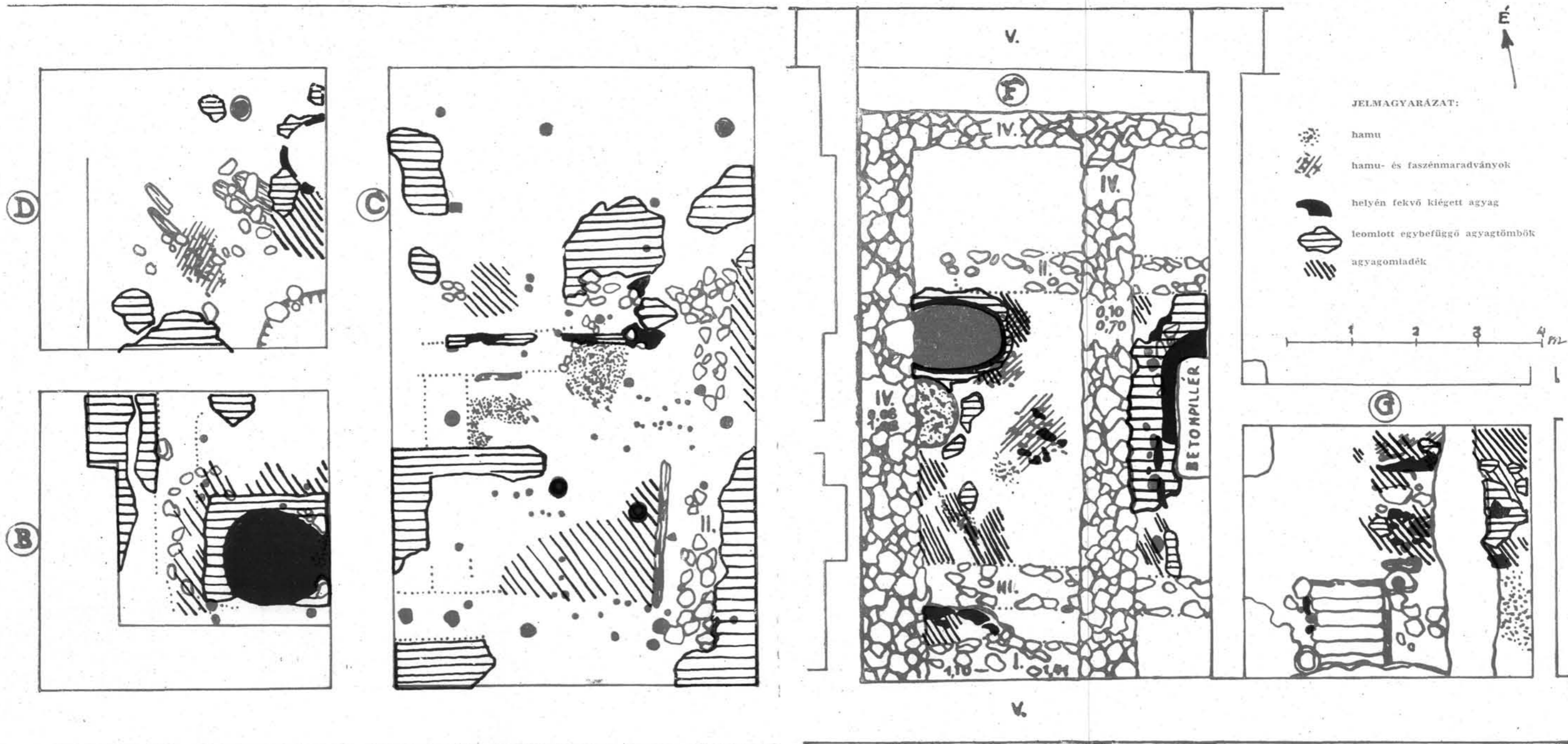
Az ásítás helyszínrajza.

Az 1241-ben elpusztult ház rekonstrukciója.

A B,D,F HELYSÉGEK METSZETEI

A B, C, D szelvények helyzetrajza az 1955 április 27-én feltárt maradványokkal a 0,68 és 1,72 m. szintek között. A D szelvény DK-i sarkában mutatkozó gödört — a felette lévő rétegek zavartsága miatt egészen 2,08—2,86 m. mélységig lehetett kibontani, a tőle jobbra ábrázolt tűzhelyomladékkal, ennek mélysége 1,73—2,05 m. volt. Az egymás mellett sorakozó vonal a vertfalú lakóház döngölt falának észlelt vonalát és szélességét mutatja.

Az F, G szelvények helyzetrajza az 1955 június 7-ig feltárt maradványokkal. Az F szelvény alaprajza a 0,98—1,50 m. szint között mutatkozó objektumok között túlnyomórészt a 1,09—1,15 m. padlószintű paticsépület cölöplyukait, kemencéjét, földbemélyített hombárát, — a G szelvény alaprajza pedig ugyan-ezen épület lépcsősorát tünteti fel. A római számokkal ellátott, s az alaprajzon feltüntetett feltárt kőalapfalak korát v. ö. az ásás szintjeinek összesített tábláján.

A városnéprajz tárgykörében Bodgál Ferenc a miskolci betlehemesek játékát dolgozza fel és ennek a kiveszőben levő népi játéknak teljes szövegét is hozza.

Az Adatközlések rovatban művészettörténeti vonatkozású ismeretéseket kapunk Leszih Andor és Komáromy József szerzőktől. Az első a szalonnai templom XIII. századi falfestményét, a másik a diósgyőri várból újonnan előkerült reneszánsz parkánytöredéket ismerteti.

Ősi népzenei adatokat derít fel Lajos Árpád két közleményében a matyók és a barkók között ismert néhány népdaltípus vizsgálatával kapcsolatban.

Az első miskolci nyomdának betűanyagát Komáromy József vizsgálta meg, hogy ezzel lehetővé váljék a további kiadványok felismerése.

Kalicz Nándor a múzeum 1957-ben végzett ásatásairól és leleteiről számol be. A megyének 1955—1957-ben végzett néprajzi tudományos és társadalmi munkásságáról összefoglaló közlemény ad képet.

